

Kurtuluş Savaşı komutanlarından Orgeneral İzzettin Çalışlar'ın kitaplığından çıkan, yazarı ve yayım tarihi tam olarak bilinmeyen ancak "gizli", "kişiyel özel" ve "kayıt altında" sadece 100 adet basılan *Dersim Raporu*, Türkiye tarihinin karanlık noktalarından birisi olan Cumhuriyet'in Dersim politikaları hakkında etraflı bir bilgi sunuyor.

Osmanlı'dan itibaren sorunlu bir bölge olarak görülen Dersim'de yaşanan ayaklanmaları, bunlara karşı girişilen askerî harekâtları, hükümet tarafından alınan önlemleri ve o günlerden raporun yazıldığı tarihe kadar konuyla ilgili olarak hazırlanan raporların hemen hepsini bir araya getiren kitap yakın tarihe ışık tutuyor.

Dersim'de ve civarında yaşayan aşiretlerin ve üyelerinin ayrıntılı bir içeriğini sunan rapor, "eşkiyayla mücadele" adı altında aslında o günlerden günümüze uzanan bir zihniyeti de ortaya koyuyor: Zorunlu göçten köyleri yakmaya, aşiretleri uçaklarla bombalamaktan adli, kültürel ve ekonomik tedbirlere uzanan; "Türk olduklarını unutan"(!) bölge insanına Türklüklerinin yeniden hatırlatılmasına dayanan yıkıcı, kıyııcı, ulus-devlet inşasına yönelik bir zihniyeti...

Dersim'e yönelik çeşitli tarihlerde yapılmış harekâtların askerî planlarını da barındıran bu rapor, dönemin Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın "Dersimli okşanmakla kazanılmaz" ifadeleri düşüncüldüğünde, bölgede on yıllardır akan kanın kökenlerini anlamak isteyenler için de önemli bir kaynak.

İLETİŞİM 1447

TARİH DİZİSİ 57

ISBN-13: 978-975-05-0737-3

9 789750 507373

DERSİM RAPORU

DERSİM RAPORU

Yayına Hazırlayan
İZZEDDİN ÇALIŞLAR

Dersim Raporu

İletişim Yayınları 1447 • Tarih Dizisi 57
ISBN-13: 978-975-05-0737-3
© 2010 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2010, İstanbul

EDITÖR Kıvanç Koçak

KAPAK Suat Aysu

KAPAKTAKI HARİTA "1926 Koç Uşağı tedibi, 3. safha,
30.10.1926-30.11.1926 vaziyeti"ni gösteren kroki

UYGULAMA Hüsnu Abbas

DÜZELTİ Oben Üçke

DİZİN Özgür Yıldız

BASKI ve CILT Sena Ofset

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

i l e t i ŝ i m

SUNUŞ

Yazarı belli olmayan *Dersim* başlıklı bu kitap, İstiklal Savaşı kumandanlarından olan dedem Org. İzzettin Çalışlar'ın kitaplığından bana intikal etti. Tarihi kesin belli olmamakla birlikte, 1933 yılının son çeyreği ya da 1934'ün ilk aylarında yayımlandığı anlaşılıyor. İçişleri Bakanlığı'na bağlı Jandarma Umum Kumandanlığı'nca, III. Şube, I. Kısım tarafından, 55.058 sayısıyla, gizli ve zata mahsus olarak, kayıt altında yüz adet basıldığı kapağında belirtilmiş. Yayımlandığı dönemde, dedem 2. Ordu Kumandanı olduğundan, bir nüshası da ona verilmiş.

Tam metni yazıldıktan yaklaşık 76 yıl sonra ilk kez yayımlanan raporun öne çıkan özelliği, Dersim'de yaşanan ayaklanmaları 19. yüzyıldan itibaren ele alarak, 1930'lu yıllara kadar hükümet tarafından alınan önlemleri ve eksik kaldığı düşünülen unsurları da ifade ediyor olması. Konuyla ilgili yazılmış raporların ve araştırma verilerinin ayrıntılı olarak kapsama dahil edilmiş olması da, yakın tarihin bu döneminin askerî yetkililerce nasıl değerlendirildiğini gösteriyor.

Metindeki kimi kelimelerde karşılaşılan tutarsızlıklar çoğunlukla korunmuş, yazım hatası olarak görülenler ise karışıklığa yol açmamak ve okumayı kolaylaştırmak için düzeltilmiştir. Yine okumayı ve takibi kolaylaştırmak için başlıklama sistemi ve tablolar kitap düzenine uygun hale getirilmiştir – e.n.

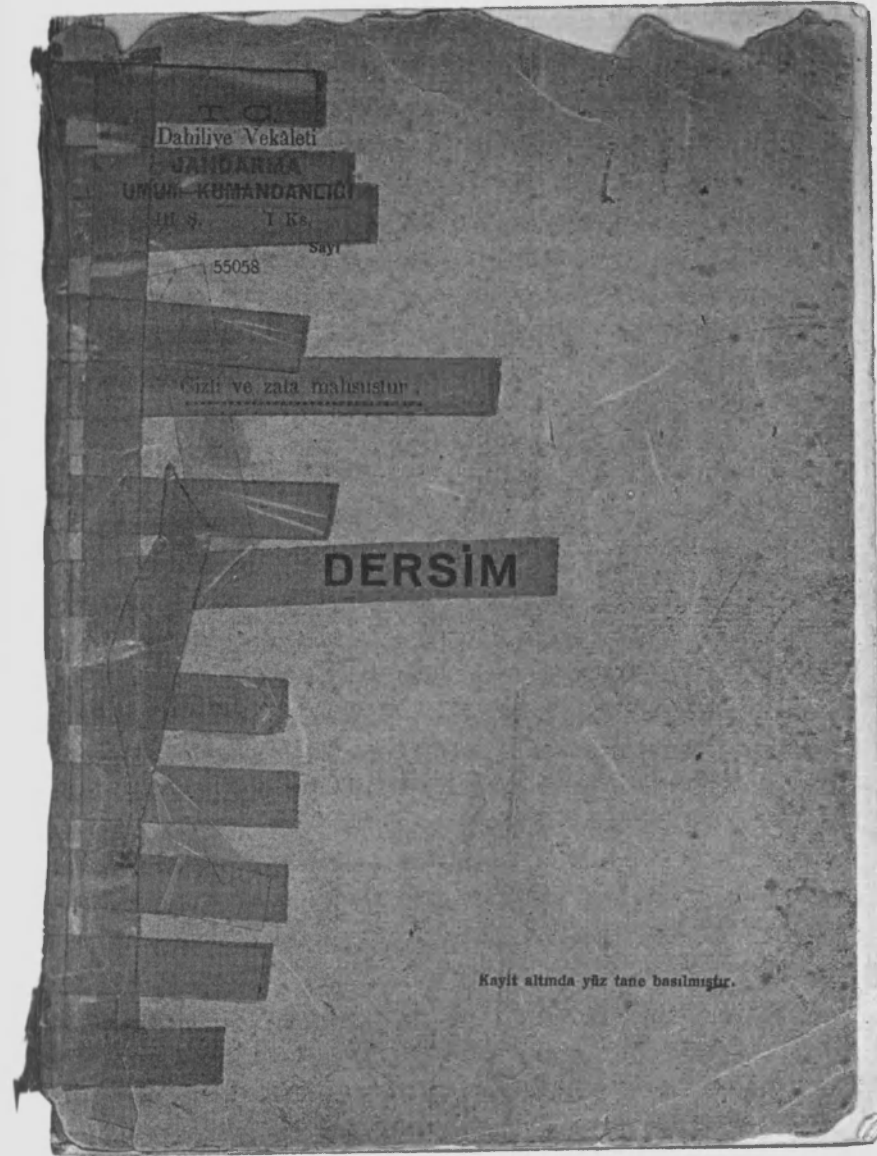
Kitabın içeriği, Türkiye'deki Kürt kökenlileri de yakından ilgilendiriyor. Farklı dönemlerde yaşanan tedip uygulamalarıyla, çoğunlukla Batı Anadolu'ya göçen aşiretler hakkındaki ayrıntılı dökümler, köken araştırmalarına katkıda bulunabilecek veriler barındırıyor.

Dedemden kalan tarihi belgelerle ilgili önceki yayınlarda olduğu gibi, bu kitap da ilk baskısında aslının aynı ve sadeleştirme yapılmadan yayımlanıyor. Basım hazırlığında, metin sayısal ortama aktarılırken sadece temel yazım hatalarıyla, takibi zorlaştıran noktalama eksiklerine müdahale edildi. Bu bağlamda yer adları ve yazım farklılıkları da korundu. Bu nedenle, okurun bu kitabı editör katkısıyla yayına hazırlanmış bir eser olarak değil, yakın tarihe dair bir belge olarak değerlendirmesi gerekir.

Benzer içerikli bir kitap, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı tarafından 1972 yılında yayımlandı. *Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1938)* adını taşıyan o kitapta değinilen konular arasında, bu kitabın hazırlanmasına sebep olduğu anlaşılan ve son bölümde ayrıntılı raporu sunulan tedip hareketi bulunmuyor. Bu bakımdan *Dersim* adlı bu kitabın/raporun ilgili literatürü tamamlayıcı bir işlevi de var.

Kitabın özgün halinde, cilt içine paftalar halinde eklenmiş, geçmiş dönemlere ait tedip hareketlerini açıklayan sekiz kroki bulunuyor. Bu krokilerden biri bulunamadığından, yayın bu yönden eksik kaldı. Eksik olan 1. krokinin Dersim'deki aşiretlerin yerleşimini gösteren genel bir çizim olduğu metinden anlaşılıyor. Okur bu eksiği, ayrıntılı coğrafi anlatımı izleyerek tamamlayabilir. Kitabın sonundaki yer adları dizini de özgün belgede olmamasına rağmen, işlevselliği gözönünde bulundurularak eklendi.

İZZEDDİN ÇALIŞLAR

Dersim raporunda Şu esaslar mütalâa ve tetkik edilmiştir.

Birinci kısım

1 – Dersimi tanıtmak :

- A - Dersimin coğrafi vaziyeti
- B - Dersimin yolları ve suları
- C - Dersimin nüfus vaziyeti
- D - Dersimin irki vaziyeti
- E - Dersimin iktisadi ve zirai vaziyeti
- F - Dersimin idari vaziyeti
- G - Dersimin mali vaziyeti
- H - Dersimin nafia vaziyeti
- İ - Dersimin maarif vaziyeti
- J - Dersimin sıhhi vaziyeti
- K - Dersimin askerlik vaziyeti
- L - Dersimdeki aşiretler

İkinci kısım

2 – Dersimin asayiş vaziyeti:

- A - Dersimin asayişsizlik tarihçesi
- B - Dersimin ıslahı esasları ve safhaları

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ KISIM

Dersim Nedir?

Dersim'in Coğrafi Vaziyeti	15
Dersim'in Yolları.....	27
Dersim'in Suları.....	32
Dersim'in Nüfus Vaziyeti	36
Dersim'in İrkî Vaziyeti.....	41
Dersim'in İktisadî ve Ziraî Vaziyeti	65
Dersim'in İdarî Taksimatı ve İdare Merkezlerinin Vaziyeti	74
Dersim'in Malî Vaziyeti.....	85
Dersim'in Nafia Vaziyeti.....	91
Dersim'in Maarif Vaziyeti.....	95
Dersim'in Sıhhî Vaziyeti.....	97
Dersim'in Askerlik Vaziyeti	99
Dersim'deki Aşiretler.....	103

İKİNCİ KISIM

Dersim'in Asayiş Vaziyeti

Dersim'in Asayişsizlik Tarihçesi	153
1323 (1907) Hareketi	167
1324 (1908) Hareketi	176
1325 (1909) Hareketi	187
1332 (1916) Hareketi	195
1926 Hareketi (Koç Uşağı Tedibi)	201
1930 Plümer Hareketi	211
Cumhuriyet Devri	230
Dersim'in Islahı Esasları	265
Dersim'in Islahı Safhaları	267
Lâhika	277
<i>DİZİN</i>	295
Krokiler	303
Kroki 2: 324 Dersim tedibini gösterir kroki	304
Kroki 3: 1916 Dersim tedibini gösterir kroki	306
Kroki 4: 926 senesinde Koçuşağı aşiretine yapılan tedip harekâtına iştirak eden kıtat ve milis kuvvetlerinin 3-4/10/1926 gecesi aldıkları vaziyet ve hareketin mutasavver şekli - 1. safha	307
Kroki 5: 926 Koçuşağı tedibi - 2. safha - 16/10/1926 - 30/10/929 vaziyeti	308
Kroki 6: 926 Koçuşağı tedibi - 3. safha - 30/10/926 - 30/11/926 vaziyeti	309
Kroki 7: 930 Plümer [Danzig] Tedibi I inci safha	310
Kroki 8: 930 Plümer [Danzig] Tedibi II nci safha	311

BİRİNCİ KISIM

Dersim Nedir?

Dersim'in Coğrafi Vaziyeti

Dersim'in coğrafi vaziyetini izah etmeden evvel bu isim ve şumulü [kapsamı] üzerinde durmak faydalı görüldü. Dersim, bugünün telakkilerine göre, vasi [geniş] bir sahayı ifade eden bir isimdir. Halbuki bir asır evvel, Dersim ismi münhasıran Dersimanlı isimli bir aşiretin muhtelif kabilelerine yurt olan ve Kalan, Kutu dereleriyle boğaz ve dar boğazdan geçen ve Plümer'den gelen suyun teşkil ettikleri vadilerden mürekkep, ziraata elverişli arazisi olmayan serapa [bir uçtan bir uca] kayalık bir mıntıkaya izafe olunuyordu. Bu mıntika şimalden Kuziçan ve cenuptan Plümer'den gelen su ile mahduttur. Filhakika [esasen] Dersim'in ilk sakinleri bu mıntıkada en sarp ve inleri çok derin derelerin içinde yaşamışlardır. Bunların ahfadı [torunları] bugün bile aynı mıntikalarda aynı iptidai [ilkel] hayat içinde bulunmaktadır.

Dersim adına gelince, bu adın menşei [kaynağı] hakkında şimdiye kadar sarih [açık] bir malûmata tesadüf edilmedi. Yalnız Dersimanlı aşiretine izafeten verilmiş olduğu hakkında bir rivayet vardır. Henüz hudut ve şumulü tespit edilmeyen bu aşiret, filhakika ilk yerleştiği mıntıkaya kendi adı-

nı vermiş ise bu isim üzerinde bazı mütalâalar yürütülebilir. Dersim hakkında tetkikat yapanlar altın, gümüş, simli kurşun, manganez ve daha birçok kıymetli madenlerle dolu olduğu kanaatindedirler. Henüz esaslı araştırmalar ve yoklamalar yapılmayan bu mıntıkada bazı madenlerin bulunması müsteb'at [ihtimal verilmeyen] addolunamaz. Erkânharbiyenin 200.000 mikyaslı [ölçekli] haritasında Dersim'de madin [madenler] kayıtlarına da tesadüf olunmaktadır. Eğer Dersim'de iddia edildiği veçhile gümüş madeni mevcut ise ve bu maden Kalan ve Darboğaz, Kutu derelerinin cereyan ettiği [aktığı] sarp ve şimdiye kadar nüfuz edilmeyen sahada ise Dersim adının İran istilaları devrinde veya Faris dilini saraylarına ve resmî kuyudatına [kayıtlarına] kadar sokan Selçuklar devrinde takılmış olması ihtimali vardır. Bu halde bu madenler mıntukasında oturan ve belki de bu madenlerde çalışmış olan ilk Dersim sekenesine [sakinlerine] de İran veya İran dili hâkimiyet devirlerinde Dersimanlı adı verilmiş olabilir. Bugün Dersim adının manası itibarıyla bu ad orada oturan bir aşiretin isminden doğmadığı, bilakis mıntıkada oturan sekenenin kendisini aynı isimle adlandırdığı kabul olunabilir. Burada dikkate şayan bir mesele tetkike değer: İranîlerin bu sahada hâkimiyetleri Hititler hâkimiyetinden çok sonradır. Şu halde İranîlerin istilalarından evvel bu mıntıkanın adı neydi? Aynı mıntıkada ve hatta bütün Dersim'de oturan aşiretler ve halk, eski Dersim'i teşkil eden bu mıntıkayı "Kalman ocağı" diye anmaktadırlar. Bu ocağı teşkil eden mıntıkadan Darboğaz, Kutu ve Kalman dereleri geçer. Ve aynı mıntıkada Geçi, Zeken, Bor, Kafat gibi adlara tesadüf olunur. Bu isimler ilk Dersim sekenesinin kimler olduğu hakkında bir fikir verecek kadar kuvvetlidir. Esasen dünyanın ilk madencileri de Orta Asya'dan garba, bu meydana [arada] Anadolu'ya doğru büyük göçler yapan ve medeniyetler getiren insanlar değiller midir? Kalman ocağının

evlatları zamanla ve bilhassa Hitit hâkimiyeti Fırat garbına sürüldükten sonra, binlerce sene hâkimiyeti altında kaldıkları Faris dilinin bu adını kendilerinde ad yapmakla beraber, onu nesil ve asıllarının icabı olan dile de uydurmayı unutmamışlar ve kendilerine Dersimanlı demişlerdir. Dersim adı hakkında aşağıdaki noktai nazarlar da hatıra gelebilir.

Türk, Kişi, Kent, Boy ve İl adlarının geçirdiği büyük ve derin istihaleler [değişimler] nazarı dikkate alınırsa bu vadide Dersim adı üzerinde uyanan fikirleri yoklamak faydasız olmasa gerektir.

Tarihler, Türklerin Orta Asya'dan büyük göçlerinde büyük bir kollarında Yeni Sey Nehri istikametinde kendilerine yurt aradıklarını kayıt ederler ve Avrupalı dili ile bunlara Samoitle denir. Şimalî İtalya'da Etrüsklerin yurtlarında, Fransa'da, Akdeniz'in cenup sahillerinde, Anadolu'da, Horasan'ın şarkında, Türk istilalarının uzandığı Hint ülkesinde ve Tatarların da bulunduğu Oral mıntukasında, "Som" ile başlayan kasaba isimlerine tesadüf ediyoruz. Oral boyunda Rusların bu adla adlanan bir de vilâyetleri vardır. Türklerin muhtelif namlar altında zaman zaman hâkim olduğu bu mıntıkada bu adı bırakmış olmaları ihtimali düşünülebilir. "Som" ile başlayan kasabaların hemen kâmilten [eksiksiz, tümüyle, toptan] bir nehir veya su kenarında olması ayrıca nazarı dikkati caliptir. Çünkü "som" kelimesinin Oral boyundaki manası, tatlı suda yaşayan ve eti, kemiksiz olan alabalığa benzeyen bir nevi balıktır. Latin esasından alınmış lisanlarda da aynı bünyedeki kelimenin aynı manaya delalet ettiğini biliyoruz.

Şu halde, "som" adının bir aşiret adından ziyade, Yeni Sey boylarında bu şekilde ve isimde bir balığı kendilerine totem yapan bir Türk boyunun taktığı bir isim olma ihtimali tetkike değer kıymettedir. Çünkü aynı şekil ve renkte balıklar, asıl Dersim denilen mıntıkanın garp parçalarını boydan bo-

ya yalayarak Murat'a erişen ve adına Munzur denilen suda mebzulen [bol miktarda] mevcuttur. Binaenaleyh, mürekkep bir ad olan Dersim'in sonunu teşkil eden "sim" adının aslen bir totem adı olan ve Dersim sularında yaşayan balığa nisbetle "som" iken Acem bozmacılığı yüzünden "sim" olma varidi hatırdır [akla gelmektedir].

Çünkü bu balıkları içinde yaşatan ve bugün Munzur denilen suyun bu son adının yakın tarihe ait olduğu zannı ve tahmini kuvvetlidir. Bu suyun ilk adını balık totemine nispetle Dersim'in ilk sekenesi tarafından "Dersom" diye takılmış olması tamika değer [araştırılmaya değer] bir mütalâadır.

Bu su, esasen bütün Dersim'i ikiye bölen ve baştanbaşa kat eden Dersim'in en iyi suyu olması itibarıyla adını muhitindeki muntıkaya vermiş olması muhtemel görülmektedir. Bundan maada [başka], Kalman ocağının hemen cenubunda Deresindam ve garbında da bazı sular da "san" şeklini alan ve doğrudan doğruya Sin adlı köyler de vardır. Hatta Sin köyü, "Kalman ocağı"nm hemen garbında bir nahiyenin merkezidir. "Sin" in Akat ilahının hamisi olduğu, tarihçe malûmdur. Bu takdirde, Sin adının sulara verilmiş olması esasen yer, suya manen bağlı olan eski Türkler için gayri muhtemel ad-dolunamaz. "Dersindam" adı da buna delalet eder. Şu halde önümüzde bir de Dersin gibi, bilahare Farislerce veya Faris dili muhitlerince Dersim şekline istihale ettirilmiş bir terkip daha çıkıyor. Herodot, Toros adının Antalya'dan Çin hudutlarına kadar uzanan dağlara verildiğini yazar. Filhakika, Çiçek dağlarından Munzur dağları, Şeytan dağları, Palandöken dağları, Bozdağlar, Ararat üzerinden Elbruz ve oradan "Altın" ve bir kolla da Himalaya dağlarına ve şu suretle Çin'e dayanmak mümkündür ve esasen Munzur dağları bir bakıma göre Toros'un şarka doğru imtidadı [uzayışı] sayılabilir ve çok galip bir ihtimalle, bu dağların da ilk adlarının Toros olması ihtimali varittir. Çünkü Mercan ve müteakiben Mun-

zur adları, eski bir tarihten ziyade yakın bir tarihin adları olduğunu kendi dilleriyle ifade ederler. Bu itibarla Dersim'in ilk sekenesine Toros adamları manasına olan Torosman denilmesi ve ilk sekenesinin Torosmanlı şeklinde kendilerine bir boy adı yapmış olmaları şayanı mülâhazadır.

Torosmanlı, yine Acem bozmacılığına kurban olarak, güzel şeklini kaybetmiş ve "Dersimanlı"ya inkılâp etmiş olabilir. Dersim'in ilk adını bu mebdeden [kökenden] alması ihtimali de diğer esaslara nispetle daha kuvvetli görülmekte, tamik ve tetkike değer bir esas bulunmaktadır. Mamafih, Dersim'in henüz nüfuz edilmeyen bu sahasına girilir ve tetkikat yapılırsa, Dersim adının sonradan buna yakın telaffuzlu eski bir addan istihaleye uğratılmış bir ad olduğu ve bu adın daha evvelinde o muntıkanın herhalde bir Türk adı ile anıldığı hakikatine varılmak ihtimali tahmin edilmektedir. Esasen Selçuklar devrinde bile, Dersim adına hemen hemen tesadüf olunmamaktadır. Ancak Hammer tarihinde Malazgirt kahramanı Alparslan'ı idam eden adamın Dersim kumandanı Yusuf adlı bir Harzemli olduğu kaydı vardır. Dersim adının tabı [baskı] hatası olmak ihtimali varsa, şu halde bu adın tarihlerde Selçuklar devrinden evvel takılmış olması ihtimali mevcuttur. Yusuf'un Harzemli olması ve atiyen [ileride] göreceğimiz veçhile Dersim'de birçok aşiretlerin kendilerini "Celallettin Harzem" in askerî bakiyesi ve Harzemli addetmeleri ve bunu dilleriyle söylemeleri, Bersim adı ile Dersim adı arasında bir münasebet olmak ihtimalini ve Dersim şeklinin tabı hatası bulunması zannını uyandırmaktadır. Mamafih, Milad'ı takip eden tarihte, bilhassa Milad'ın birinci senesinden sonraki vakayıda Dersim adı yerine ekseriya Çemişkezek adına tesadüf olunmaktadır. Bu ad hakkındaki şu kısa mütalâadan sonra, Dersim'i bugünkü telakkiye göre tarif edelim.

Bugün Dersim denilince iki telakki mevzu bahistir: Biri si şark hududu Muş-Erzurum hattına dayanan ve Plümer,

Ovacık, Nazımiye, Mazkirt, Pertek, Hozat, Çemişkezek kazaları haricinde kalan diğer birçok kazaları da ihtiva eden mıntıka; diğeri de yalnız Pertek ve Çemişkezek kazalarını ve Plümer, Kigi [Kığı] hattının şarkında kalan mıntıkayı hariç bırakarak Plümer, Mazkirt, Nazımiye, Ovacık ve Hozat kazalarından mürekkep mıntıkadır. Bu telakkiler bir taraftan Dersim'in esas halkının şarktan Dersim'e doğru gelirken geçtiği yollarda ve ovalarda aynı adlı tortular bırakmış olmasından, diğer taraftan da Dersim vekayininin sahasını zaman zaman genişletmesinden doğmuştur. İsyân, soygunculuk vakalarının aleddevam [devamlı olarak] cereyan ettiği sahalarda Dersim unvanı içine sığdırılmak istenilmiştir. Nitekim son zamanlarda Pertek ve Çemişkezek'in Dersim mıntıkasından hariç tutulmak istenmesi, bu iki kazada geçmiş senelere nisbetle vakayinin pek çok azalmış bulunması ve halkın diğer kazalar halkına nisbetle hükümete ısınmış ve mükellefiyetlerini ifa eder bir hale gelmiş bulunmasından dolayıdır ki, bu iki kaza mıntıkası artık Dersim hudutları içine sokulmak istenmemektedir. Bu telakkiyi 1896'dan beri kuvvetlenmiş görüyoruz. Bizim gaye ve hedefimiz ise dört buçuk asırdan beri derebeylik hayatı geçiren ve henüz bütün manası ile hükümete ısınmayan bir halk kütesinin menfi tesirleri dahilinde kalan bir mıntıka halkını Cumhuriyet'in diğer vilâyetleri sırasına geçirecek ıslahat esaslarını tespit etmek olduğuna nazaran, Dersim denilince bu ıslahatın çerçeveselenmesi lazım gelen sahayı mütalâa edeceğiz. Buna nazaran 1880 sıralarında vilâyet olarak teşkil olunan ve daha evvel Munzur suyu şarkındaki parçasıyla Erzurum vilâyetine tâbi bulunan Dersim hududu bugünkü mütalâamız için de esas olacaktır. 1880'deki Dersim vilâyeti, bugünkü Plümer, Nazımiye, Mazkirt, Pertek, Hozat, Ovacık, Çemişkezek kazalarını ihtiva ediyordu. O zamanki idarî taksimata nazaran bugün nahiye halinde Mazkirt'e bağlı bulunan Pah ve yine

nahiye halinde Pertek'e bağlı Çarsancak mıntıkaları da birer kaza mıntıkası ve bu merkezler de kaza merkezleriydi. Dersim'in ıslahat hududunu bu suretle çizdikten sonra, coğrafi vaziyetin mütalâasına geçebiliriz.

Dersim şimali şarkide Erzurum'un Tercan, Mamahatun, şimalde Erzincan'ın merkez ve Kemah ve garpta Malatya'nın Kemaliye ve Arapkir ve cenupta Elâziz'in Kebanmaden merkez ve kısmen Palo ve şarkta da kısmen Palo ve Erzincan'ın Kigi kazaları ile çevrilidir. 11-12 tulû [boylam] şarkî ile 10-11 tulû garbî ve 43-44 arz dereceleri [enlem] arasında, umumi surette 70 km. derinlik ve 90 km. genişlikte olan Dersim'in satıh mesahası 6.300 km. murabbana [kare, dört köşeli] yakındır. Dönüm itibariyle 7.000.000 dönüm arazilik bir saha kabul olunabilir. Bu arazinin bir buçuk milyonluk kısmı kabili zer [ekilebilir], 5.000.000'luk kısmı gayri kabili zer ve yarım milyonluk kısmı da orman ve meralardan ibaret arazi olduğu Dersimlilerin ifadesinden anlaşılmaktadır. Kabili zer arazinin miktarının daha fazla olması ihtimali vardır. Ancak Dersimliler kabili zer olan araziye de mera vaziyetine soktuklarından, bugün ziraata elverişli arazi Dersim nüfusuna nisbetle gayri kâfi gösterilmektedir.

Dersim şarkan bilahare Peri suyu ismini alan Büyüksu, cenuben Murat, şimalen ve garben Karasu –Fırat– sularıyla çevrilmiş olup bir ada manzarası göstermektedir. Dersim diye andığımız bu adanın şimalini, Munzur dağları Çin Seddi gibi kapar. Bu dağlara daha evvel Mercen adı verilmişken, bu ad şarkta bir dağ parçasını teşkil etmektedir. Ovacık halkının rivayetine nazaran, Munzur isminde bir eren Munzur suyunu çıkarmış ve orada kaybolmuştur. Bu ermiş bağlanarak bu dağlara ve kendisinin çıkardığı suya Munzur adı verilmiştir. Munzur suyunda mercan balığının aynı renkli, eti leziz balıkları mevcut ise de, halk Munzur Baba gibi bir ermişin keramet göstererek fıskırttığı su içinde

yaşayan bu balıkların yenmesini günah addetmektedir. Bunun içindir ki, Ovacık'ta bu nevi balık pek çok olup, ancak seyyahlar mütenaim olmaktadır [yararlanmaktadır]. Munzur kaynağının şimalindeki tepesi ziyaretgâhtır. Tıpkı Hantanrı, Elvent, Zağros, Cudi, Ağrı gibi esasen memleketimiz dahilinde hemen her yüksek ve hâkim tepenin üzerinde bir ziyaretgâh bulmak mümkündür. Bu itikat, insanlarla beraber şarktan göçmüştür ve kıymetini henüz korumaktadır. Bu ziyaretgâhlar her sene muayyen günlerde aynı muhit halkının toplantılarına vesile olmaktadır. Bilhassa şark vilâyetlerinde ziyaret maksadıyla da olsa, bu toplantıların kıymeti vardır. Bu noktai nazardan yalnız şark vilâyetlerinde değil, bütün memleket dahilinde bu ziyaretgâhların umumi toplanma günlerinde halk arasında hükümeti hazır bulundurmaya ve cereyanları takip etmeyi muvafık [uygun] gördük.

Munzur dağı Atinalı müverrihlere nazaran [tarihçilere göre], Çin'e kadar uzanan ve Toros namıyla anılan dağlar ve sıra gövdeliklerinin bir parçasıdır. Filhakika Himalaya, Altın, Üstün ve Hindikuş dağ ve sıra gövdelikleri Hazar denizi cenubundan Kafkaslarla birleştikten sonra, bir taraftan Kırım'a diğer taraftan da Aras kollarıyla Palandöken'e ve Bingöller'e, oradan da Munzur ve asıl Çiçek dağlarıyla başlayan Toros'a mülaki olur [buluşur]. Bu Munzur sıra dağ gövdesi, Asya-Önasya- ile Asya'nın birleşme yerinde bulunduğundan, bu dağ grubunun şark ve garbında tarihten evvel ve sonra cereyan eden hadisatta büyük ehemmiyet kazanamamıştır. Hemen denilebilir ki, iki mühim tarihî kıta sınırı üzerinde bulunan bu parça, akınlara geçit olmuş, vakalara sahne olmuştur. Bu dağ grubu, hemen ekseriya Fırat boyuna ilerleyen akıncı ve göç kollarına karşı set vazifesini görmüş ve cenubu kapamıştır. 100 km. kadar genişlikte ve ortalama 30 km. kadar derinlikte olan bu dağ sıra gövdeliğinin bir kaya küt-

lesinden ibaret olduğu söylenirse aldanılmamış olur. Tamamen çıplak olan bu dağın en yüksek düzlüklerinde kar ek-sik olmaz. Bunun içindir ki, Munzur suyunu gittikçe çoğaltan ve büyüten birçok dere ve dereciklerle kaynaklar vardır. Çok dik ve sert meyilleri olan ve denizden yüksekliği, alçaklıklarında 1.000 ve yüksekliklerinde 3.000-3.950 olan bu dağ kütlesinin şimal ve cenubunda birçok dere yatakları ve vadecikler görülür. Bu vadeciklerin yamaçları pek sarp ve dik yataklı olup, ancak dere yatak ve tabanlarında yolcular için geçit yolları vardır. Denilebilir ki, bu dereciklerin her yerinde yaya olarak dağın yüksekliklerine tırmanmak ve bir arğıttan [dağ geçidi] atlayarak öbür yamaçtaki yine aynı suretle başlayıp uzanan vadeciğe geçerek, Fırat boyuna uzanmak mümkündür. Bütün bu geçitler temmuzdan eylül nihayetine kadar, bazen teşrinievvel ortasına kadar yol verir. Bugünlerden başka günlerde karla kapanır ve geçit vermez. Bu vadeciklerden geçen yolları daha geniş yazacağız.

Munzur sıra gövdeliğinde Karacakale, Akbaba, Katırtepe, Koçgölbaşı, Ortadağ, Kurtdoğar dağı, Eğripınar dağı, Büyükgölbaşı dağı, Ferendah dağı gibi 3.000 ve daha yukarı rakımda mühim ve arızalı yükseklikler olup, bunlar içinde Karacakale, Akbaba, Katırtepe, Ortadağ, Kurtdoğar dağı ile Büyükgölbaşı dağı geçit yollarına hâkim en mühim kısımlardır.

Munzur dağı, Mercan dağları kütlesinden cenuba doğru ve Munzur suyu şarkında olmak üzere kollar verir. Bunlardan Kalan deresi garbında Kaçgezzebaba, Dojıkbaba ve şarkta da Bobyezbaba, Karasakal -Göldağı- cenuba doğru uzanan iki kolun göze çarpan yüksekliklerini teşkil ederler.

Darboğaz ve boğazdan geçen Plümer suyu ise Nazımiye mıntıkasındaki dağlar ile Munzur yaylaları arasında en mühim geçidi teşkil eder. Munzur dağ sıra gövdelikleri garpta da Behre gediği ile Kuruçay, Egin ve Divriki mıntıkasını teş-

kil eder ve Toros dağlarının başı olan Çiçek dağları ve teva-
bii [merkeze bağlı bölgeler, uydular] ile birleşir.

Plümer suyunun yatağını teşkil eden darboğaz ve bu bo-
ğaz ile Munzur suyu arasında Küçükgöl dağı –Bobyezba-
ba dağı–, Kaçgezekbaba dağı hattının şimal tarafı ve Plü-
mer suyunun Munzur’la birleştiği noktaya kadar cenup hat-
tını teşkil eden bu mıntıka, Dersim’in en sarp, hayatiyeti en
az, ilk insanlara sığınak olan küçük büyük yüzlerce inle-
ri ve en derin ve dik yamaçları, vadileri ve dar boğazları ih-
tiva eden bir mntıkasıdır. Bu mıntıka Dersimliler için öte-
den beri kuruluş yeri olarak tanınmıştır. Yine bu mıntıka-
dır ki, Dersimlilerde öteden beri devlete karşı kafa tutma
cesaretini uyandırmıştır. Bu mıntıka dahilindeki halk, ip-
tidailik ve vahşet telkin eden bu sarplıkların tesirinden he-
nüz kurtulamamışlardır. Kalan, Abbasan, Kırğan, Bahtiyar,
Beyit uşakları gibi aşiretler sıkıştıkça, bu mıntıka içinde en
sarp bir vadiyi teşkil etmekte olan Kulu deresine sığınır-
lar. Bu derede binlerce kişiyi muhafaza edecek büyük mağarala-
rın mevcut olduğu anlaşılmıştır. Dersim’in garp parçasında
da Çemişkezek’ten geçen ve Tuğar-Tuhar deresi ismini alan
dere, Çemişkezek’in 10 km. şimalinde Koçlu köyü ile bu-
nun şimali şarkisinde Avgölü köyü arasında Ali boğazı namı
ile bir boğaz teşkil etmektedir. Bu boğaz da tıpkı Kutu dere-
si gibi sarp ve yüzlerce insanı barındıracak mağaralar ihtiva
eden, çok geniş bir vadiyi teşkil etmektedir. 1928 senesine
kadar bu boğazı kendisine yurt yapan kabileler olduğu gibi,
halen de maznun [şüpheli], mahkûm ve şakilere sığınaktır.
Bu boğaz da askerî hareket itibarıyla Kutu deresi kadar mü-
him ve son derece arızalı bir mıntıkadır.

Peri suyu ile Munzur suyu arasındaki mıntıka, şimalden
cenuba doğru, meyilleri ve arızaları azalan bir teşekkül ta-
biidir. Bu mıntıkada Nazımiye ve Mazkirt mıntıkasında-
ki aşiretlerin Kigi mıntıkası ile temasları en ziyade Peri su-

yu vasıtasıyla olur. Bu mıntıkada en mühim geçit istikameti,
Nazımiye’nin cenubu garbisinde Peri suyuna birleşen Kal-
man deresi boyunca geçen yolun istikametidir. Nazımiye ve
Mazkirt mıntıkasından şarka giden bu yol, sureti umumiye-
de Peri suyu boyunca takip eden yollarla birleşir ve bu vadi-
yi takip ederler. Bu iki kazadan şimale giden yollarda, Adıç
dağları cenupta Teke deresi vadisine doğru teveccüh eder.
Bu vadi ile de şarka ve garpten şimale teveccüh ederler. Ay-
rıca Plümer suyunun yatağını teşkil eden boğaz ve dar boğaz
geçidi de Plümer kazasıyla ve Nazımiye ve Mazkirt mıntıka-
ları arasında bir bağlanma istikametidir. Plümer suyunun
şarkındaki arazi parçaları da sarp olmakla beraber, bu suyun
garbını teşkil ve bu su ile Munzur suyu arasındaki mıntıkayı
hasıl eden aksama nazaran, hareket daha müsaittir. Plümer
suyu ile Munzur suyu arasındaki mıntıkadaki mahdut yol-
lar, ekseriya tek kol harekete müsait olup, bu yolların bazı
aksamında esterle [katırla] bile hareket güçtür. Kutu deresi-
ne ve Kalman deresine arzan inen yollar, ancak bu mıntıka-
larda yaşamaya alışmış insanların hareketine müsaade ede-
cek kadar sarp ve arızalıdır. Ali deresine inen yolların da ay-
nı mahiyette olduğu söylenmektedir.

Munzur suyu, Murat suyu, Tağar [Tahar] ve Hanuşağı de-
relerinin çerçevelediği parça ile Tağar deresi garbında Çe-
mişkezek’in Germili nahiye mıntıkasını teşkil eden ara-
zi parçası, Dersim’in şimdiye kadar tarif edilen mıntıkaları-
na nisbetle arızası daha az kısmı olmakla beraber, bu mıntı-
kada da Murat suyundan şimale ilerledikçe arazinin sarplığı
artmaktadır. Bu mıntıkada Hozat –1.850 Hazan tepesi–, Sa-
rı Saltık tepesi –Karaoğlan–, Palikan dağı balâ [yüksek] hat-
tı hemen hemen Munzur ile Tohar deresi arasındaki Dersim
parçasını iki kısma ayırır ve çok mühim bir istikamettir. Bu
istikamet, Ovacık ile Hozat ve cenup mıntıkasının başlıca
bağlanma istikametidir. Harekât noktai nazarından ehem-

miyeti çoktur. Bu plato şark ve garbındaki arazi parçaları-na tamamen hâkimdir. Bu platodan, Hizan tepesinden gar-ba Amutka istikametinde uzanan sırt ile Amutka'nın gar-bı cenubisindeki Pilavtepe mevki, Çemişkezek'in şimalîn-de bulunan Koçuşaklıların aşiret gruplarına hâkim olmak için mühimdir.

Yine bu platoda, Tokmakbaba tepesi ve bunun garbında, Sarıoğlan'dan Hanife tepesine uzanan hat da Maksut, Koç ve Şamuşığı aşiretlerine karşı mühim bir hattır. Sureti umumi-yede Palikan dağı, Suribaba tepesi, Tokmakbaba tepesi dağ grubu, Karaballı, Kırğan, Maksut, Koç, Şam ve yukarı Abba-suşığı ile Ovacık aşiretlerine karşı merkezî ve harekât nok-tai nazarından çok mühim ve hâkim bir arazi grubunu teş-kil etmektedir.

Munzur-Tağar deresi arasındaki Dersim mıntıkası 1.000-2.300 rakımdadır. Hozat cenup mıntıkasını Kızıldağ –Tavuk tepesi– hattı Ferhat ve aşağı Abbas, Pilvenk ve Türüşmek aşiretlerinin şimale yardıma gitmelerini men edecek hat ola-rak mütalâa olunmaktadır.

Dersim'in Yolları

1- Hozat-Ağviran-Karaoğlan-Halit pınarı-Çeknikpınarı-Mergath-Pülür-Hopik-Göller-Sultanseydi-Erzincan.

Bu yoldan:

A- Halit pınarı-Kaledere komu-Zeranik (halen kaza mer-kezi)-Ziyaret boğazı-Kemah.

B- Ağviran-Kakpir (haritada Kakpil)-Kaledere komu-Ze-ranik yahut Kakbil'den Hanife tepesi-Zeranik.

Bu yollar yalnız mekkâri [yük hayvanı] ile mürura [geç-mek, gitmek] müsaittir. Kışın ancak yaya geçilebilir. Mekkâ-ri ile geçit pek müşküldür.

2- Elâziz-Pertek Kalesi-Çohke şarkı-Zivoret şarkı-Zive garbı-Barkini-Aşağı Tavuk şarkı-Hozat. Bu yol tekerlekli vesaitin müruruna müsaittir. Sureti umumiyyede kışın da geçilebilir.

Bu yoldan:

A- Pertek-Yeniköy-Kaçarülya-Sıvıcık-Mazkirt. Bu yo-lun Yeniköy'e kadar olan kısmı muntazam tesviyei türabiye [toprak zeminin düzlenmesi] halinde olarak açılmıştır. Ya-zın tekerlekli vesaitin müruruna müsaittir. Bu yol üzerinde

Sakal Tutan dağları harekât noktai nazarından mühimdir. Bu yol Elâziz-Nazımiye-Plümer-Erzincan ana şosesinin güzergâhıdır. Bu güzergâhın ancak 1934 senesinde açılacağı tahmin olunmaktadır.

B- Mazkirt-Pah-Nazımiye yaz mekkâri yoludur.

C- Pertek Kalesi-Çohke-Barkini ve buradan Oşker deresini takiben, Vaskovan üzerinden Çemişkezek'e bir patika vardır.

D- Pertek Kalesi-Çohke-Timorek-Titinik-Doğanbey deresi-Çemişkezek yolu da yaz yoludur.

E- Pertek-Gazili-Puhatris-Ağzonik-Erkân-In-Hozat yaz ve mekkâri yoludur. Mazkirt-Sıvıcık-Yukarı Kaçar-Hamurlu-Hozat'tan geçen ve ayrıca Gümürgân dağları üzerinde bu yolla birleşen bir yol vardır. Türüşmek mıntukasında su, Keleklerle geçilebilir.

F- Mazkirt-Türüşmek (Nazımiye merkezi)-Yukarı Çirtik-Zımbık-Aşağı Kirnik-Hozat yaz, mekkâri, yaya yoludur.

G- Hozat-Sin (Nahiye merkezi ve Kirganlıların merkezi)-Hacilli-Tillek-Yukarı Kırmil-Ağdat (Seyit Rıza'nın merkezi mefsedeti [bozgunculuğunun merkezi])-Merho deresi-Surikatır gediği-Erzincan yaz, katır ve yaya yoludur.

H- Hozat-Türk tanırı-Amutka-Kakpir (haritada Kakbil)-Sarıoğlan-Kaledere komu-Zeranik (kaza merkezi) mekkâri ve yaya yoludur.

I- Hozat-Sidil-Taçkerek-Karataş-Ahdük-Çemişkezek mekkâri ve yaya yoludur. Yedi saat sürer. Otoklar-Ahdük üzerinden de gidilir fakat her ikisi de çok arızalıdır.

J- Hozat-Karaoğlan-Elgazi-Palikan-Susuvank-Ağdat (Seyit Rıza'nın merkezi) yaya yoludur.

K- Hozat-Sin-Pilvank-Pah-Nazımiye-Plümer-Erzincan, yaya ve mekkâri kış yoludur.

L- Pertek-Paşavank-Vaskirt (Vaskirt deresinin Munzur'la birleştiği nokta yakınında Munzur köprüsü)-Çarsancak. Bu yol, Çarsancak'da Palo-Çarsancak yollarıyla birleşir ve Pah

üzerinden Nazımiye ve Plümer'e gider. Mekkâri yoludur. Bu yol arızalıdır fakat Mazkirt ve Nazımiye'nin kış yoludur.

M- Yazın pek tehlikeli ve arızalı patikalar aşarak, Hozat-In-Erigân-Ağzonik-Gümürgân dağı-Dalik-Yasin-Önegek üzerinden Munzur köprüsüne ve oradan Çarsancak'a gidilir. Bu yol üç saatten fazla imtidat eder. Mazkirt'e giden dar bir patikadır. Çarsancak'a beş, Nazımiye'ye sekiz saattir.

3- Kemah mıntukasından Taş-Ovacık-Karık nahiyesinde Acemoğlu köprüsü-Ovacık-Dereköy-Mercan Sivanlı-Mercan gediği de mevcuttur.

Bunlardan başka Kırnavuk-Dersim-Şetri-Dersim yolları mevcut ise de bunlar birer patikadan ibarettir. Bu yollar sarptır. Kışın ancak "evik" denilen kızaklarla geliş gidiş temin olunabilir.

4- Elâziz-Hulvenk-Erzuruk-Çeneli-Van Gölü Hanı-Şukünişefine-Çemişkezek yolu tekerlekli vesait müruruna müsait tabii yollardır. Bu yolun Hulvenk hizasına kadar olan kısmı şose ve Çemişkezek mıntukasında da mühim bir kısmı tesviyei tûrabiye ve kısmen tamire muhtaç şose halindedir.

Dersim soyguncularının Dersim ve muhit sahalara geçtikleri soygun istikametleri ve diğer bazı yollar:

I- Ovacık mıntukasında:

A- Mahmudik gediği. Bu gedikten geçen yol, Plümer'in Aşkirik ve Danzik köylerine çıkar. Birincisinde Bal, ikincisinde Keçeluşağı oturur. Gedik, Aşkirik köyü ile Mezreayi keçeler arasındadır.

B- Mercan boğazında Katır gediği, Erzincan merkezine geçen yol geçididir.

C- Sibilibaba boğazı, Harami deresinden Dereköy'e çıkan yoldur. Seyit Rıza'nın çapulcu kolları, Arslanuşağı içinden geçerek bu yolu takip ederler.

D- Yılanlı deresi (İlanlı deresi), çok sarp ve arızalı bir yoldur.

E- Aksu deresi merdiven boğazını teşkil eder. Erzincan ve Kemah'a giden mühim bir boğazdır. Beyituşağı mıntıkasındadır. Arslanuşağı çapulcu kolları da bu yoldan istifade eder.

F- Karakol gediği, eşkıya gediğidir. Kemah'a gider. Seyit Rıza'nın yanında ve himaye ettiği Koçgirili soyguncular ve şakiler bu boğazdan geçerler. Mercan karakoluna üç saat uzaktır.

G- Ziyaret boğazı, Maksut uşağı mıntikasındadır. Bezğâr (Bizgever) uşağının çapulcuları da bu boğazdan istifade ederler. Bu boğazın methali [girişi] kaza merkezi, Zeraniğe bir saat mesafededir.

H- Kurudere boğazı, tamamen eşkıya geçididir. Maksutuşağı mıntikasındadır. Bu boğaz Munzur'un hattı balâsında Ziyaret boğazı ile birleşir.

I- Bahire gediği, Kemaliye'ye geçen eşkıya yoludur. Kaza merkezine sekiz saat uzaktır. Kalan aşiret grubu hariç olmak üzere, Ovacık aşiretleri soyguncu kolları bu gedikten geçerler.

J- Havaçur boğazı. Bu boğaz Karayel gediğiyle Bahire gediğinin ortasındadır. Ovacık ve Hozat aşiretlerinin soyguncu kolları bu boğazdan geçerler.

K- Karayel gediği, Çemişkezek'in Matsanut köyüne bir saat uzaktadır. Koç, Ferhat, Karaballı, Abbasuşakları bu gedikten de geçerler.

L- Salda boğazı. Hozat, Çemişkezek ve hatta Ovacık aşiretlerinin bir kısmı Arapkir istikametinde bu boğazdan salgın yaparlar.

Nazımiye mıntikasında, Derçuvan, Kalman, Aşağıçarık ve civarları Kigi'ye geçen Dersim çapulcularının ve bilhassa Haydaranlıların geçit yeridir.

Heli dağı, Plümer üzerinden Erzincan ovasına geçen çapulcu kollarının geçit yeridir. (Bu dağın Bobyebaba veya bunun şarkındaki Göldağı olması muhtemeldir.)

Bu yollardan maada, Dersim dahilinde köyleri birbirine rabteden birçok patikalar daha mevcuttur. Ancak bütün yollar arızalı mıntikalardan geçer ve ekseriya tek kişinin hareketine ancak müsaade eder. Son zamanlarda Dersim içi diye anılan Dersim'in en arızalı ve asıl mıntikasını teşkil eden kısım haricindeki araziyle Munzur dağı kümesi istisna edilirse, diğer arazi harekâta pek de mani değildir.

30

Dersim'in Suları

Dersim mıntıkasının en mühim suları birinci derecede Fırat'ın iki kolunu teşkil eden ve Dersim için tabii hudut hali hasil eden, Murat çayı ile Karasu'dur. Bu iki çay, Dersim'in cenubu garbisinde birleşerek asıl Fırat'ı teşkil ederler. Murat suyu, Pertek ve Çemişkezek kazalarının cenup hududunu teşkil ve Elâziz merkez kazasıyla Kebanmadeni kazalarını Dersim'den tefrik eder. Murat suyu, Pertek'in Aşağı Özbek köyü cenubu şarkisinde, Munzur suyunu alarak genişler.

Munzur suyu, Ovacık kazasının halen merkezi olan Zeranik köyünün bir buçuk kilometre kadar şimali garbisinden, Ziyaret denilen mevkiden çıkan yirmiye yakın membadan daha bidayette [evvel] büyük bir su halinde, şarka doğru Karagöl, İlanlı, Mercan derelerini ve cenupta da Havaçur, Kalik uşağı, Şam uşağı derelerini aldıktan sonra, şark ve garp Dersim'ini teşkil eden arazi arasında, mühim bir boğaz meydana getirerek, cenuba doğru cereyana başlar.

Bu suda, mercan balığı denilen, eti gayet leziz ve al renkli bir nevi balık vardır. Bu su, en sıcak mevsimde bile fevkalade soğuktur. Soldan Merho, sağdan Nanik uşağı dereleri-

ni aldıktan sonra, Kalan deresi ile birleşinceye kadar cenubu şarkî istikametinde akar. Karat köyü civarında Kalan deresini aldıktan sonra, tekrar cenuba teveccühle [yönelerek] sağdan Hacilli, soldan Kutu deresini alarak, şarkî cenubiye doğru Mazkirt kazası mıntikasına dahil olur. Nahiye merkezi olan Pah'ın 9 km. cenubu garbisinde, aynı isimle anılan suyu soldan aldıktan sonra, tekrar cenuba teveccüh ederek, sağdan Kalusan deresini alır ve buradan itibaren Kanoglu köyüne kadar cenup istikametinde akar ve badehu [ondan sonra] akıntısını şarkî cenubiye çevirerek soldan Sindam, Danayoran, sağdan Kaçar ve Vaskirt sularını alır ve Kiği [Kiği] mıntikasıdan gelen Peri suyu ile birleşerek buradan itibaren Munzur suyu namı altında garbi cenubiye doğru cereyan ederek Aşağı Özbek'in cenubu şarkisinden Murat suyu ile birleşir.

Munzur suyuna sağdan, soldan akan sular içinde aşiretlerin mühim güzergâhlarını ve akın yollarını ihtiva etmek ve nispeten yol geçen sular olmak itibarıyla bilhassa Havaçur, Mercan, Kalan, Kutu, Hacilli, Pah, Kalusan, Peri suları ve vadileri haizi ehemmiyettir.

Bunlardan Havaçur deresi, Kuruçay ve Kemaliye (Eğin) istikametlerine çapulculuk maksadıyla yapılan salgınların umumi güzergâhını teşkil eder. Bu güzergâhın şimal cenubu yakınında, aynı istikamette mütecavizlerin geçtiği yollar ve geçitler vardır.

Mercan deresi, Mercan boğazını teşkil eder. Bu boğaz öteden beri Hozat ile Erzincan arasında yegane irtibat yolu olarak tanınmıştır. Asayiş itibarıyla da çok mühim bir istikamettir. Kalan deresi, Kalan aşireti grubunu ortadan bölerek geçen güzergâhı ihtiva eder. Bu istikamet, Gölbaba dağı (Bobyebaba) üzerinde Plümer'le ve şimalde Karacakale'de Mercan dağlarıyla temastadır. Burada Bobyez-Gölbaba dağının aşiretlerinin şimalde akınlarında muhtelif istikametler-

den gelen yolların geçit istikameti olduğunu ve harekât noktai nazarından çok mühim ve hâkim bir mevki olduğunu işaret etmek lazımdır. Bu dağ, Nazımiye, Plümer, Ovacık ve Hozat istikametlerinden gelen yolların birleşik yeridir ve şimalde geçen soyguncuların daima bu dağ mıntikasından geçtikleri tahkik edilmiştir.

Kutu deresi, Plümer'le Nazımiye, Hozat ve Pah mıntıkalarını aşiretleri için sığınak yeridir.

Hacilli deresi, Yukarı Abbasuşağı aşiretinin şarkî Dersim'le temas istikametini ihtiva eder.

Kalusan deresi, Hozat mıntıkasındaki aşiretlerle Türüşmek ve Mazkirt mıntıkasındaki aşiretler arasındaki istikameti umumiyeyi ihtiva eder.

Pah deresi, Plümer'le Nazımiye ve Mazkirt mıntikasını birleştiren istikameti umumiyeyi ihtiva eder. En mühim aşiretler mıntikasından geçer.

Membanı Bingöl'ün garp mailelerinden [yamaç] alan Peri suyu ise Erzurum vilâyeti ve bilhassa Kiği ile şarkî Dersim aşiretlerinin temas ve akın yollarını üzerinde toplar. Nazımiye'nin cenubu şarkisine doğru uzanıp, Peri ile birleşen Kalman deresi, şarkî Dersim'den Kiği'ye geçen çapulcuların en mühim geçit yolunu ihtiva eder.

Bu sulardan başka, Murat'la birleşen Hozat deresi ile Tagar [Tahar] deresinin ihtiva ettikleri istikameti umumiyeler de mühimdir. Hozat deresi, Aşağı Abbasuşağı ile Ferhatuşağı'nı ayıran istikameti ihtiva eder. Bu iki aşiretin en mühim yolları, bu dereyi takip eder. Aşağı Abbasuşakları'nın Pertek mıntikasına yaptıkları akınlar hep bu istikametten gelir. Ferhatuşakların Koçuşaklılar ile yaptıkları temaslar da bu derenin garp mailelerinden geçen yollarla olur.

Tagar-Çemişkezek deresine gelince, bu dere bilhassa Ali boğazı gibi mühim ve meni [erişilmesi zor] bir sığmağı ihtiva etmek itibarıyla çok mühimdir. 1926'da Muğlalı Mus-

tafa Bey idaresinde yapılan harekette, Koçuşaklılar bu dere-den istifade ederek Şamuşağı ve Ovacık cenup mailelerindeki diğer aşiretler arasına dağınık bir suretle kaçmak imkânını bulabilmişler ve kurtulmuşlardır. Ali boğazına doğru Çemişkezek'ten giden yol, Koçulu'ya kadar katırla takip olunabilir. Fakat ondan sonra bu yol yayalar için harekete müsaittir.

Boğaz ve derenin şark ve garp yamaçlarında da yayaların hareketine müsait çok sarp patıkların inmekte olduğu tahkik edilmiştir. Ancak bu boğaza hangi istikametlerde yolların inebildiğini bu boğazın sakinleri söylemezler. Bu dere sureti umumiyede şarka doğru kaçamadıkları takdirde Hozat kazası ve Çemişkezek kazası dahilindeki aşiretlerin niha-yet sığınacakları deredir.

Dersim'de her mevsimde hemen her mıntıkada yakın ve uzak su bulma imkânı vardır. Yalnız temmuz, ağustos ve eylül aylarında Hozal, Karaoğlan, Palikan dağı istikameti umumiyesinde giden yol üzerinde büyük kıtaların su ihtiyacını sağa sola açılmadan temin etmek mümkün değildir.

Bu üç ayda, Dersim'in Peri, Munzır, Tagar, Pah, Kalman, Kutu gibi dereleri müstesna olmak üzere, diğer dereciklerinin suyu pek azdır. Şarkî ve garbî Dersim arasında en mühim bir ayrılma sınırı olan Munzur suyu, kar ve buzların erime mevsimi olan nisan, mayıs, haziran aylarında geçit vermez.

Dersim'in Nüfus Vaziyeti

Nüfus vaziyeti tespit olunurken atiyen Dersim'in irkî vaziyeti mütalâasında faydalı olacak esaslar bulunabilmek için muhtelif milliyetlerin nüfus miktarları ayrı ayrı gösterilmek şekli muvafık görüldü.

Dersim'in nüfus vaziyetini iyice kavrayabilmek için, 1891 tabı [basım, baskı] tarihli Vitali Genet'nin *Asya Türkiyesi* isimli idare coğrafyasında tespit ettiği ve kendi mütalâasına nazaran en doğru membalardan alındığı kaydolunan nüfus miktarı ve inkısamını [bölümlemesini] ele alacağız ve bugünkü malûmat ile de mukayeseler yapacağız.

Çemişkezek kazası

Vitali Genet'ye nazaran umum nüfusu 11.200 olup, bunun 2.455'i Müslüman, 2.509'u Kürt, 5.075'i Kızılbaş, 1.003'ü Geregoryan Ermeni, 158'i Protestan Ermeni'ymiş.

1319'da [1903] Dersim Mutasarrıfı Arif Bey'in raporuna nazaran, 4.700 gayrı müslim, 14.361 Müslüman olup, 1.000 müslimin mektum olduğu [gizli, saklı, gizlenmiş] tahmin

olunmaktadır. Birinci Umumi Müfettişlik'ten verilen malûmata nazaran, umum nüfus 13.704'tür.

Pertek kazası

Vitali Genet'ye nazaran 3.264 Müslüman, 3.022 Kürt, 453 Kızılbaş, 1.447 Geregoryan Ermeni, 73 Protestan Ermeni, ceman 12.130 Müslüman, 1.520 Ermeni'dir.

1319 Dersim Mutasarrıfı Arif Bey'in raporuna nazaran yalnız Çarsancak 8.726 Müslüman, 7.563 gayrı müslim olup, 3.000 Müslüman ve 3.000 gayrı müslim mektum sayılarak, ceman 11.726 Müslüman, 10.563 gayri Müslim olduğu tahmin edilmektedir.

Birinci Umumi Müfettişlik'e ve vilâyete nazaran umumî nüfus 13.946'dır.

Mazkirt kazası

Vitali Genet'ye nazaran 2.103 Müslüman, 1.826 Kürt, 4.160 Kızılbaş, 1.822 Geregoryan Ermeni, 89 Protestan Ermeni, ceman 8.089 Müslüman, 1.911 Ermeni'dir.

Arif Bey'e nazaran 3.000 mektum olarak, 15.475 Müslüman ve 200'ü mektum olmak üzere, 1.854 gayri Müslimdir.

Birinci Umumi Müfettişlik'e ve Vilâyete nazaran umumî nüfus 15.726'dır.

Ovacık kazası

Vitali'ye nazaran 2.303 Müslüman, 806 Kürt, 4.806 Kızılbaş, 941 Geregoryan ile 44 Protestan Ermeni, ceman 7.915 Müslüman, 985 Ermenidir. Arif Bey'e nazaran, 5.000 mektum olmak üzere, Müslüman 8.189'dur. Umumi Müfettişlik'e nazaran 5.357, vilâyete göre, 5.326'dır.

Nazımiye kazası

Vitali'ye nazaran 689 Müslüman, 776 Kürt, 1675 Kızılbâş, 338 Geregoryan, 31 Protestan Ermeni, ceman 3139 Müslüman, 861 Ermenidir. Arif Bey'e nazaran 4.577 Müslüman, 25 gayri Müslim; müfettişliğe nazaran 6.367; vilâyete nazaran 4.888 Müslüman'dır.

Hozat kazası

Vitalrye nazaran 3.743 Müslüman, 2.356 Kürt, 5.806 Kızılbâş, 1.150 Geregoryan Ermeni, 174 Protestan Ermeni ki ceman 11.176 Müslüman, 1.326 Ermeni'dir. Arif Bey'e nazaran 4.000 mektum olmak üzere 13.336 Müslüman, 742 gayri Müslimdir. Müfettişlik'e nazaran 9.958; vilâyete nazaran 10.246 Müslüman'dır.

Hulâsa edilirse:

Kaza	Vilâyet	Vitali	Arif Bey	1. Umum Müfettişlik
Çemişkezek	13.704	7.789	15.368	13.704
Pertek	13.946	12.130	11.726	13.946
Mazkirt	15.726	8.089	15.475	13.726
Ovacık	5.326	7.915	8.189	5.357
Nazımiye	5.883	3.189	4.577	6.367
Hozat	10.246	11.176	13.336	9.958
Yekûn	64.831	50.238	58.671	65.058
			20.000	
			38.671*	

Yine Kuzuçan namı altındaki Plümer kazası için 903 Müslüman, 715 Kürt, 1.054 Kızılbâş, 367 Geregoryan Ermeni, 41 Protestan Ermeni, ceman 2.672 Müslüman, 408 gayri

(*) Arif Bey'e nazaran Mazkirt, Ovacık, Nazımiye, Hozat mektum nüfusu olup tenzil edilmiştir.

Müslim göstermektedir.

Genet'nin sütunundaki yekûnlarda gayri Müslim nüfus dahil değildir. Yine Genet'ye nazaran gayri Müslimler askerden muaf olduklarından dolayı, mektum nüfusları pek az olmasına nazaran Dersim'in Müslüman nüfusunun mektumu çok olduğu ve Dersimlilerin kadın nüfusunu kütüğe kayıt ettirdikleri halde, erkek nüfusunu kayıt ettirmekten şakındıkları iddia olunmaktadır. Bu iddia bizce de varittir. Ancak nüfus cereyanı Dersimlilerin seneden seneye hükümete yanaştıklarına ve nüfusa kayıt olunduklarına ve Cumhuriyet devrinde ise maziye nisbetle bunun en yüksek derecede tecesselli ettiğine delildir. Bununla beraber, nüfusun asgari yüzde onunun mektum olduğunu kabul etmek ihtiyata muvafık olur. Bu takdirde Cumhuriyet devrinde tespit edilen vasati 65.000 nüfusa yüzde on mektum nüfusu olan, 6.500 nüfus ilave edilirse, Elâziz vilâyeti mıntikasındaki Dersim nüfusunu 71.500 ve Plümer kazası için vasati 5.000 nüfus hesap edilirse, 76.500 nüfus kabul olunabilir.

1930 Plümer hareketini icraya memur Halis Paşa hazretlerinin Dersim ıslahatı hakkında Büyük Erkânı Harbiye'ye verdiği raporda da, nüfus miktarı 60 ila 70 bin tahmin olunmaktadır. Bununla beraber, 1870'den beri Dersim'in silah kullanabilecek erkeklerinin hesabında 12 ila 20 bin adedin üzerinde muhtelif tahminler vardır. Bu tahminlerin vasatı olan 15.000 esası kabul olunur ve Dersim'in mücadelecisi ve sağlam halkının beşte bir nispetinde silah kullanabileceği kabul olunursa, nüfusun 75.000 olarak kabulünde hata edilmemiş olur. Bu miktara Plümer nüfusu dahildir.

Asya Türkiyesi muharriri Vitali Genet, Dersim nüfusunu kayıt ederken Müslüman, Kürt, Kızılbâş, Geregoryan ve Protestan Ermeni şubelerine ayırmıştır. Bu inkısamın istinat ettiği esasın mahiyeti anlaşılammaktadır. Eğer dini bir tasnife istinat etmiş ise Kürtler için ayrıca bir sütun açmaya

hiç de lüzum yoktu. Çünkü o devirde, Kürtler, Kızılbaş veya Sünnî (Şafii) mezheplerine mensuptular. Muharririn eserini yazarken Kürt ve Ermeni nüfusu üzerinde dikkatli davranmasında ve bunlar için ayrı sütunlar açmasında bir fikiri mahsus olması ihtimali kuvvetlidir. Eğer Müslüman Kızılbaşlar içinde, Kürtler bulunmuş olaydı, muharririn bu sınıfların yekûnlarını Kürt yekûnlarına dahil etmekte isticlal edeceği [sonraya bırakacağı] tahmin olunmaktadır. Bu itibarla, muharririn tetkikatına mevzu olan takriben 1885 senesinde, Dersim'deki nüfusun ekseriyetinin Türk ve Türk dili ile konuşur olduğu, muharririn Türk demekten ictinap ederek [kaçınarak], bunu Müslüman ve Kızılbaş sınıflarlarına inkısam ettirdiği kanaatı uyanmaktadır.

Bu vaziyete nazaran, nüfusu bir de Vitali Genet'nin gözüyle görelim.

Dersim sancağında 15.460 Müslüman, 27.830 Kızılbaş ki ceman 43.263 Türk nüfusuna nispetle, 12.000 Kürt ve 8.170 Ermeni nüfusu mevcutmuş. Şu vaziyete nazaran Türkler her iki unsura nispetle kahir bir ekseriyetteymişler.

Tarihin derinliklerine indikçe, Dersim'in hakiki çehresini görmek ve Türk Dersim'i tanımak lazımdır.

Vitali Genet, Sünnî-Kızılbaş ihtilafını pek iyi ihata etmiş [kavramış] ve Türk demekten kaçınarak Türklere "Müslüman" demiştir.

Kızılbaş ve saireyi de İslamlığa, yani Türklüğe muhasım [düşman] vaziyette görmüştür. Şu halde, Müslüman dediklerini Sünnî olarak almak lazımdır.

Ecnebi müdekkikler [araştırmacılar] her yerde Türklüğün zayıf noktalarını bulmakta pek ince teferruata nüfuz etmeyi ihmal etmiyorlar. Ruslar da, evvelce Azerilere hiçbir vakit Türk dememişler, bunlara kendilerini Müslüman tanıtmış, konuştukları Türkçe'yi bile "Müslümanca" tabiri ile tanıtmışlardır.

Dersim'in İrkî Vaziyeti

Dersimlilerin ırkî vaziyetini tespit hayli müşkül bir iştir. Bugünün Dersim halkından garbî Dersim'i işgal edenler, kendilerinin Horasan'dan gelmiş olduklarını müttefikan beyan ederler. Şarkî Dersim'de böyle bir iddia henüz görülmemiştir. Garbî Dersimlilerin iddiaları yakın bir tarihe ait olduğundan, Dersim'in bunlara tekaddüm eden [önce gelen] hakiki sakinleri olmak lazım gelir. Bu hakiki sakinler tespit olunduktan sonradır ki, Dersim'in ve Dersimlilerin ırkî vaziyetini tespit, bir dereceye kadar mümkün olur. Bunun için şöyle bir noktadan hareket en muvafık görülür.

Dersim denilen muntıkaya tarihin ilk devirlerinde ve bilhassa şarktan garba doğru başlayan akın devirlerinde hangi istikametlerden nüfuz imkânı mümkündür? Bugün gayri kabili cerh olarak [aksi kanıtlanamayan, çürütülemeyen] bilinen bir esas vardır ki, o da çoban hayatı geçiren insanların göç esnasında mümkün olduğu kadar hayvanlarının ot ve su ihtiyacını tatmin edecek yayla ve vadileri takip ettikleridir. Bu esas mebdede olduğuna göre, Dersim'i tetkike koyulalım.

İlk insanlar için Dersim'e nüfuz istikameti Karasu, Murat

suyu ve bunlar arasındaki yaylalar ve bu suların birleşmeleri ile Fırat namını alan münhat [alçak] vadiler ve ayrıca cenupla Dicle vadisi ile tarafeynindeki yaylalardır. Bunlar göçlerin en tabii seyrü hareketlerinin umumi istikameti olarak görülür.

Daha şarkta, Aras ve Çoruh vadileriyle Van gölü sahillerini takiben, Muş ovasına ve oradan Murat vadisine birleşen istikamet, garpta Tohma vadisi Dersim'i muhit ve Dersim'e doğru hareket istikametlerini gösterir vadilerdir. Esasen şarktan garba ve sonraları garptan şarka doğru yayılan istila hatlarının bu mühim istikametleri takip ettiği tarihen müspettir. Bu vadilerle bir defa Dersim muhitine yanaştıktan sonra, Dersim adacağı içine hangi istikametlerden kolayca nüfuz imkânı olduğunu tetkik edelim.

Dersim muhitini tetkik edersek görürüz ki, membamı Bingöl dağlarından alan ve Kigi'den geçen Peri suyu; membamı Munzur dağlarından alarak bütün Dersim'i kat eden ve ikiye ayıran Munzur suyu; membamı Tercan'ın garbında ve Erzincan ovasının şarkî cenubisindeki dağlardan alarak şarkî Dersim'i adeta ikiye bölen Plümer ve bunun bir kolu olan Kulu dereleri ve yine membamı Ovacık'ın cenubundaki dağlardan alarak garbi Dersim'i baştan nihayete kadar kat eden ve Çemişkezek kazası hududunda Murat suyu ile birleşen Tağar deresi; membamı Hozat'ın 20 km. şimali şarkisindeki dağlardan alan ve muhtelif isimlerle Pertek mıntıkasında Murat suyuna birleşen Hozat deresi gibi vadiler Dersim'e yayılmak için göze çarpan ilk umumi istikametlerdir. Bu istikametlere müntehi [tamamlayan] ikinci derecede kollar da vardır.

Dersim'in bugünkü nüfus tavazuuna bakılırsa, kesafetlerin [yoğunluğun] hep bu vadi ve vadikler etrafında toplandığı ve tedricen seyrekleştiği görülür. Bu mütalâadan çıkaracağımız netice şudur:

Dersim'e ilk giren insanlar, Erzurum-Tercan-Plümer-Bingöl-Kigi-Peri-Murat vadisi-Munzur suyu-Dicle vadisi-Harpur-Hozat-Karasu-Fırat-Tohma vadileriyle Murat suyu vadisine ve oradan Tağar deresi boyu veyahut Dicle vadisi-Harpur-Tağar deresi istikameti umumiyelerini en kolay ve hayvanlarını geçindirecek, ot ve su bulunabilecek, yayla ve suyun bulunduğu istikametler olarak bulmuşlardır. Bu istikametler, zamanında istila ordularının hareket istikametlerini teşkil ederler.

Tarihe atfı nazar edersek, Anadolu'nun en eski sakinleri Hititler olduğuna nazaran bunların garba akın ederken, Dersim vadi ve yaylalarından geçtiklerini ve belki de tortu bırakarak garba ilerlediklerini kabul etmek lazım gelir.

Dersim'in, Kutu deresi tarafeynindeki en sarp ve en arızalı mıntıkasını teşkil eden ve asıl Dersim'in merkezi olan sahada, bugün meskûn ve iptidailiğini hâlâ terk etmemiş olan Haydaran aşiretinin bulunduğu mıntıkaya tamamen nüfuz edilir ve bu vadiye tetkikat yapılırsa, Dersim'in ilk sakinleri hakkında bir fikir edinmek imkânı hasıl olacağı zannı vardır. Bununla beraber Plümer, Ovacık ve hatta Nazımiye mıntıklarındaki halk arasında, bugün bile çok miktarda Türkmen tipine tesadüf mümkündür.

Hazar denizi sahillerini takiben, Aras vadisine ve oradan da Murat suyu vadisine ve diğer taraftan Pasinler'e ve Bingöl dağlarına geçen Türkmen akınları ve bunların garba doğru devamları tetkike muhtaç birer esastır. Esasen Türkmenler, kendilerinin Binkışlak'tan garba doğru yayıldıklarını ve Bingöl dağlarında eski yurtlarını andırır isimler verdiklerini iddia ederler. Bingöl dağları, bugün bile Türkmenlerin yaylağıdır. Bu dağın cenubi garbisindeki Üstükran nahiyesi halıkı Hörmek aşiretini teşkil eder ve tamamen Türktürler. Bunlar kendilerinin Horasan'dan geldiklerini anarlar. Bu aşiretin bir kısmı da Dersim'in Nazımiye mıntıkasındadır. Bu aşi-

ret Hınıs, Varto, Kigi, Nazımiye, Erzincan, Kuruçay, Refahiye mıntıkalarında şarktan garba doğru uzanmış bir vaziyettedir. Keza Bingöl dağlarına her sene muntazaman yaylak yapan Beritanlı (bu aşiret efradı aşiretlerinin ismini telaffuz ederken “Bartanlı” derler) aşireti de tamamen Türktür. Bunların kabile isimleri bugün bile lisanımızda kullanılan kelimelerden mürekkeptir. Mesela Karakulak, Dörtkulak, Şenkalan kabileleri, bu aşiretin birer şubesidir. Bu aşiret öteden beri Bingöl dağlarında yaylak yapan ve sonbaharda Peri suyunu takiben, Palo’ya ve oradan Diyarbakır-Karacadağ-Viranşehir üzerinden veya Harput-Malatya-Elbistan-Maraş-Ayıntap üzerinden, Halep’e doğru giderek, hayvan ticareti yaparlar. Bunlar çobanlık hayatını katiyen terk etmemiş ve çiftçiliğe yanaşmamışlardır. Bu aşiretin ihtiyarları, kendilerinin Aras boyundan geldiklerini söylerler.

Yine Bingöl cenup ve cenubi şarkî mailelerinde ve Murat boyuna yakın sahada Hınıs ve Varto’nun şark mıntıkalarında Lolânlı aşireti vardır ki, bu aşiretin bir kısmı, aynı isimle şarkî Dersim’de bugün bile yaşamaktadır. Bu aşiretin seyir hattı takip olunursa, göç esnasında aynı isimle Hınıs, Varto, Tercan, Erzincan, Plümer mıntıkalarında yaşayan aşiret efradı vardır. Şu halde bu aşiret de şarktan ve Murat boyunu takiben, Dersim’e ilerlemiştir. (Bu aşiret, şark isyanında Şeyh Said’i yakalayan ve Osman Paşa kıtaatına teslim eden aşirettir.)

Tercan ovasından Dersim’in Plümer mıntıkasına yayılan aşiretler arasında ise Babamansur, Şavalanlı, Aydalanlı, Arelli, Alhanlı, Kobatlı, Gemanlı, Şarekli –Çarıklı–, Balabanlı, Kırganlı isimlerine tesadüf etmekteyiz ki, bu aşiret veya kabilelerin de Murat boyunu takiben şarktan garba doğru ilerledikleri ve Dersim’in Plümer mıntıkasına dahil oldukları anlaşılmaktadır.

Bundan maada Bozukatlı, Yukarı Abbas, Dağmanlı, Sisan-

lı, Mazkan, Derviş Cemal evladı, Pir Sultan evladı gibi isimler taşıyan aşiret ve kabileleri, Erzincan’ın Plümer mıntıkasında görüyoruz. Bunların da Erzincan ovasından, yani Karasu vadisinden Dersim’e doğru sarktuklarına hiç şüphe etmemek lazımdır.

Plümer mıntıkasındaki bu aşiretlerin ihtiyarları ile temas edildiği zaman kendilerinin Cengiz istilasını önünde çekilen Celalettin Harzemşah’ın askerî bakiyesi ve Horasan tarafından gelme Türk neslinden olduklarını iftiharla söylerler. Hatta bugün haritalarda Dojıkbaba diye geçen ve kendilerince Sultanbaba diye anılan tepeyi, Celalettin Harzem’in kabri olarak gösterirler ve burası onlara ziyaretgâhtır.

Şimdiye kadar verilen izahattan şu neticeye varınız: Plümer mıntıkası aşiret isimleri ve halkının kendi duygusu, şarktan garba intikal hisleriyle Dersim’in aslen Türk olduğu tespit edilebilir.

Bingöl dağları etrafında yerleşen ve Dersim’le alakadar aşiretlerden Lolânlı, Hörmekli, Beritanlı aşiretlerinden bahsetmiştik. Bu husustaki malûmatı biraz daha tevsî etmek [geliştirmek] suretiyle bu göç yolunu da tespit edebiliriz.

Mazkirt ve Nazımiye mıntıkasında mühim bir aşiret olan Kureyşanlılar’ı, Hınıs, Varto, Kigi, Mazkirt, Nazımiye, Plümer, Hısnımansur ve Sivas mıntıkalarında, kesafeti şarkta olmak üzere, garba doğru yayılmış bir vaziyette görüyoruz. Bu aşiret, esas itibarıyla seyitleri çok bir aşiret olarak Dersimliler nezdinde manen yüksek mevki sahibiymiş. Bunlar bilhassa bu seyitlerin tesiriyle kendilerini Kureyş kabilesinden addederler ve aşiret isimlerini bu kabileye mensubiyetleri için bir delil olarak gösterirler. Hakikatte bunların Kureyş aşiretiyle hiçbir alakası yoktur. Bunlar da diğer boylar gibi Murat vadisini takiben Bingöl’e ve oradan, Kigi üzerinden Peri boyunca Mazkirt ve Nazımiye mıntıkasına yayılmışlardır.

Bunların Arap istilasından evvel kendilerini Horasanlı diye andıkları tahmin olunmaktadır. Eğer Horasanlı tabirinin Kurasanlı –Kureşanlı– şeklinde telaffuz imkânı kabil olursa, bunların Horasanlı olduklarına hiç şüphe etmemek lazımdır. Bunların tipleri brakisefal bir tipten olduklarını açıkça gösteriyor. Şayanı dikkattir ki, aynı mıntıkada bu aşiretle yan yana oluşan aşiretlerin isimleri de Harsan, Karsan, Karşan'dır. Bu aşiretler şimalden cenuba doğru, şimalden cenuba kadar Plümer mıntikasından Nazımiye, Mazkirt'e doğru Karşan, Harsan, Kureyşan olarak uzun bir hat halinde ve yekdiğerine muttasıl [bitişik] olarak meskündurlar. Yine şayanı dikkattir ki, kendilerini Kureyş kabilesinden addeden, böyle telkinlerle zehirlenmiş olan bu aşiretin asırlardan beri yuvarlandığı bu mıntıkada, Kureyşi olduklarına delalet edecek ne bir dere, ne de tepe veya köy ismine tesadüf olunmaktadır. Buna mukabil, kendi mıntıklarında Ermeni adlarına yakın isimlere ve Türk isimlerine tesadüf olunur.

Bunlar eğer kendilerini Antakya ile Lübnan arasındaki dağlarda yaşayan ve aralarında bu akideleriyle [inançlarıyla] uygun akideli kısımları olan Nuseyriler (Ensariler) demiş olaydılar belki bu iddia tetkike değerdı. Nihayet güneşe, yıldıza, ağaca, nebata, köpeğe, vesaireye tapan bu boyun İslamiyet'in kan dökerek insanların kalbine hâkim olmaya çalıştığı devirlerde, bugün sığındıkları dağlara çekilmiş ve eski akidesini muhafazaya çalışmış bir gruba mensubiyet iddiası olurdu.

Hulâsa [kısaca] kendilerini Kureyşi addeden bu aşiret, her cepheden tam Horasanlı bir Türk aşiretidir. İsimlerinin Kureyşan'a tahavvülü seyitlerin gayreti ile olmuştur. Harsan-Karsan-Kureyşan diye bir hat üzerinde dizilmiş ve Horasan Türk adının geçirdiği istihaleleri sarahaten gösteren deliller bulundukça, bu delilleri cerh edecek kuvvetli sebepler görülmedikçe, Kureyşanlıları Türkten gayrı bir unsur added-

mek hiç de doğru değildir. Türklük ile alakalarını aramak ise mevzubahis bile olamaz. Bu aşiretin muhitindeki aşiretler arasında Diskanlı, Şeyh Mehmetli gibi adlar takınan aşiretler varsa da bunların daha şarkta veya garpta aynı adlı boylarına tesadüf edilmemektedir.

Mazkirt mıntikasında bulunan İzoli aşiretleri seyitleri de mazilerini Kureyşilere götürürler. Fakat aşiretlerinin iki gruptan ibaret olup, bir grubun neslen Türk ve diğer boyunun neslen Kürt olduklarını söylemek suretiyle, kendilerini bilemeyerek nakzederek [bozarlar].

Kureyşan aşiretinin de Murat boyunca Hıms mıntikasına, oradan Bingöl mailelerinden Peri suyunu takiben Dersim'e girdikleri ve bu istikametın şarktan gelen aşiretler için Dersim'e giren bir yol olduğunu görüyoruz.

Asıl Dersim denilen mıntıkada iki aşiret vardır ki, bunlar kendilerini Dersim'in eski ve yerlisi addederler. Bunlar da Haydaranlılarla, Arillilerdir. Bu aşiretlerin efradıyla temas edilirse bunlar kendilerinin Dersimli olduklarını ve Kalman ocağından olduklarını söylerler.

Kalman kelimesi şayanı dikkattir. Aynı mıntıkada Kalman adlı bir dere olmakla beraber, şarkî Dersim'de Kalman şeklinde bu isme ekseriya tesadüf olunur. Bu aşiret efradının ve kadınlarının bugün bile muhafaza ettikleri kılık ve kıyafetlerine bakılırsa, kendilerinin Anadolu'ya en evvel göç yapan, Dersim'e uğrayıp geçen ve kendilerini Dersim'de tortu olarak bırakan bir Türk boyuna mensup olduklarını tahmin etmek imkânı vardır. Haydaran aşiretinin kendi büyüklerinin adını aldığı ve Arilli adının ise, Türk köklerinde birleşik bir ad olduğu tahmin olunmaktadır. Bu iki aşiretin de Tercan-Plümer tarihiyle [yoluyla] bugünkü yerlere dahil oldukları zannı vardır. Çünkü kendisini Kalman ocağından ve Dersim'in en eski yerlisi addeden Arilli aşiretinin bir şubesi de Plümer'in cenubundadır. Bununla beraber, Plümer kaza-

sı ile Ovacık kazası hattı faslında bulunan Kalman aşiretinin Keçeluşağı diye anılan hâkim kabilesinin asıl adı Bozukanlı (Bozuk Hanlı)'dır. Bu aşiret, asıl Dersim'in şimalinde tamamen hâkim ve Kalman deresinin de memba kolları üzerinde meskündür. Asıl Dersim mıntikasına girecek en kestirme yol da bu istikametten iner.

Plümerlilerin Celalettin Harzem'in şehit olduklarını söyledikleri ve Sultantepe diye andıkları ve kendileri için ziyaretgâh olup bugün Dojimbaba diye anılan tepe de, bu istikamet üzerindedir. Plümer'le Ovacık arasında en mühim ve işlek güzergâh da buradan geçer. Şayanı dikkat bir nokta da, tam Kalman deresinin Munzur ile birleştiği mıntıkada Kırganlı adlı ve tek bir kabilenin bulunduğuudur. Binaenaleyh, bu mıntika halkının Orta Asya'da Türkler'in mezarlarına verdiği bu ad ile asıl Dersim halkı arasında bir münasebet aramak hatıra gelebilir.

Bu tetkikat, bize ilk defa Dersim diye adlanan mıntikanın ilk sakinlerinin her halde Tercan-Plümer üzerinden bugünkü yerlerine geldiklerini zannettirmektedir. Halk hikâyelerine bakılırsa, en eski Dersim halkının da Harzemi oldukları zannı uyanır. Burada bu aşiretin Kürtçe konuştukları iddiası ileriye sürülür. Bu iddiaya karşı biz şöyle bir mütalâa yürütebiliriz: Harzemiler hakkında tetkikat yapan tarihşinaslar, bunların yarısı Türkçe yarısı Farişçe bir lisan konuştuklarını kaydederler. Tarihte Sultan Sencar zamanında Horasan'ı istila eden ve Oğuzlar diye anılan Türkmenler arasında, Zazik adını alan ve Türk neslinden olduğu kaydolunan boylara tesadüf ediyoruz.

Malazgirt muharebesi kahramanı Alparslan'ı öldürenin Dersim Mevkii Kumandanı Yusuf adlı bir Harzemli olduğunu yine tarihte okuyoruz. Yine tarih bize gösteriyor ki, Şii-Alevilik-Bektaşilik mezhebine en kolay ve en çok rağbet gösterenler Türkmenler'dir. Bu esaslara temas ettikten sonra, noktai nazarımızı serdedelim.

Dersimlilerin bugün konuştukları dil Kürtçe değil Zazaca'dır. Zazaların tarihte Jazik diye kaydettikleri boy olmaları akla çok yakın görünmektedir. Zazalara "Zazak" diyenler de vardır. Bugün Murat boyunu kaplayan bu boyun arasında dolaşanların dillerindeki çok miktardaki Türkçe köklü kelimelerden, bunların uzun müddet Türkçe konuştuklarına şüphesiz bir şekilde kanaat getirir.

Çapakçur'da, Genç'te, Palo'da, Lice'de, Ovacık'ta, Hozat'ta, Çemişkezek'te tesadüf olunan Kızılbaşların yuvarlak kafası, geniş alnı, basık yüzüyle ve gözlerinin daima akın yollarını, uzakları araştıran cevvaliyeti ile Türk neslinden ayrı bir nesle bağlamak güç bir iş olur.

Zaza kadını ise geniş yaylaklarda çadır önünde ineğini sağan ve yayığını döven Türkmen kadınından fark etmek hemen hemen imkânsızdır. Zaza kadınının diğer bir hususiyeti de Kürt diye anılan bazı kadınlar gibi erkekleşmemesidir.

Zaza kadını Türkmen kadınları gibi, Yörük kadınları gibi, cinsî temaslara pek düşkündür. Öteden beri taptığı parlak ve bol yıldızlı göklü yaylalarda, ay ışığına karşı neşeli ve şen kahkahalar salan ve boyu içinde kendisine eş arayan Türkmen kadınından Zaza kadını ayırmak ve bunları aynı neslin kızları sanmamak onları tanımamak olur. Zaza kadını tıpkı Türkmen kadını gibi, evinin işlerini çevirir. Temizliğe Türkmen çadırının temizliği kadar bakar.

Karaktere taalluk eden [ait olan] bu ana hatlar, Zazaların Türkmen olduklarını ve filhakika tarihçilerin iddia ettikleri gibi dili yarı Fariş yarı Türkçe olan Harezmilerden oldukları ve Kürtler'le çok fazla temas neticesinde, dillerindeki Türk kelimeleri de ya İranileştirdikleri veya unuttukları anlaşılmaktadır.

Tarih noktai nazarından tetkik edersek, İran'ın orta zamanda Türklerin hâkimiyeti altında olduğunu görürüz.

Yekdiğertni takip eden büyük istilalar ve çarpışmalar dola-
yısıyla, İran yaylalarından garba doğru göç eden bu aşiret-
ler Kaubı, Murat ve Dicle vadilerine ve bu vadileri mün-
tehi olan [tamamlayan] vadiciklere yayıldılar ve buralara gel-
dikleri yerin lisanını ve lehçesini de getirdiler. Bu suretle zor
görerek garba doğru göç eden aşiretlerin istilalara kolayca
yol vermeyecek geçitlerin kapanması kolay taşlık mıntika-
lara sığındılar.

Yine tarihî tetkikat bize gösteriyor ki, Türkmenler gar-
ba doğru göçlerinde, kısmen Ermenistan ve kısmen de
Bahrihazar'ın [Hazar Denizi] şark sahillerinde yerleşmiş-
lerdir.

Zazaların bulunduğu sahanın bir zamanlar Ermenistan
hudutlarına dahil olduğu da tarihçe müspettir.

Milattan sonra 1934'te, Dağ Han ahfadından Salur zama-
nında Müslümanlığı kabul eden Türkmenler, İran içlerine
ve İran'ın nüfuz ve hâkimiyeti altındaki mıntikalara yerleş-
tikçe, Şiilik ile temasa geçtiler ve yavaş yavaş kendi dillerini
unutarak ve esasen şen gönüllerini tatmin eden bu manevi
mesleki tekabbül ettiler.

Yavuz Sultan Selim'in gazabı olmasaydı, bugün güzel
Türkiye'mizde tek bir Sünnî'ye tesadüf etmek imkânı bel-
ki de mümkün olamayacaktı. Zira Farişî dili salgını nasıl ki
hakanların harimine ve devlet muhaberatına kadar girmişse,
bu dilin hemen hemen bir lazımı gayri müfârıkı [olmazsa ol-
mazı] olan Şiilik de onu takip edecekti. Konya Selçuk saray-
larının iç yüzlerini bir Acem sarayından fark etmek müm-
kün değildi.

Bunların indirası [yayılarak dağılma, öne geçme, girişim]
akibinde Türk neslini toplamaya çalışan Karamanoğlu Meh-
met Bey'in tamamen Farişî diliyle tanzim edilen kuyudatı,
devleti Türkçe'ye tahvil ettiğini, hatta başbuğun "Divanda,
dergâhta, bargâhta bundan böyle Türkçe'den başka bir dil ile

konuşulmayacaktır" şeklinde bir tamim yapmak mecburiye-
tinde kaldığını, yine tarihî tetkikat bize gösteriyor. Mevzu-
umuzun haricinde gibi görünen bu mütalâa, bugün en ufak
bir şüphe bile etmeksizin Türk halkının bile bir zamanlar
Farişleşmek üzere olduğunu tespit eder.

Bu mıntikalara nuru irfanın ve Türk büyüklerinin daha
evvel yetişmesiyledir ki, Konya Türkü kendini toplayabilmiş
ve dini ile imanını kazanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun tefessuh [çürüme, bozulma]
ve inhidamına [yıkılma] kadar geçen binlerce sene içinde,
Türk büyüklerince tamamen ihmal edilmiş ve İran tesir ve
harsına açık kapı halinde bırakılmış olan şarkta, Murat bo-
yunda, Dersim dağlarında Acem kırması bir dil ve mezhep
ile konuşur boylara tesadüf edersek, buna taacüp etmemek
[şaşırmamak], bunun niçin böyle olduğuna zihinleri yorma-
mak lazımdır.

Eğer Yavuz'un garazı Dersim'in yalçın dağları içine gire-
bilmiş olaydı, herhalde Dersim'i de bugün maddi ve manevi
başka bir yol üzerinde görürdük.

Dersim aşiretleri arasında, Hozat'ın şimalinde yuvalanan bu
aşiretin bilginleri Celalettin Harzemşah'ın kendilerinden ol-
duğunu ve mezarının Dersim mülhakatından [merkeze bağlı
yer] Germil nahiyesinin Ağdat köyü civarında bir tepede bu-
lunduğunu (Dojimbaba-Sultanbaba tepesi) iftiharla anlatırlar.

Bu hatıra Plümer aşiretleri hatıratı ile tamamen mutabıktır.

Esasen bazı tarihlerde, Cengiz Han'ın ortadan kaldırdığı
Şii Harzem Devleti'nin son ve kahraman hükümdarı olan
Celalettin Harzem Şah'm birkaç defa atıldığı Sünt nehrinde
boğulmaktan kurtulduktan sonra, mukavemet etmek üzere
ordusunun döküntüleriyle garptaki dağlık araziye çekilmiş
olduğunu söylerler.

Plümer aşiretleriyle Hozat'ın Bahtiyar aşireti arasında, Ce-
lalettin Harzem Şah ve kendilerinin Harzemi oldukları hak-

kındaki menkulat [nesilden nesile veya ağızdan ağıza yayılıp duyulan, nakle dayanan bilgi] ile tarihlerin bu menkulatı arasında da mutabakat göze çarpmaktadır. Bilvesile Zazalar hakkındaki tetkikleri biraz daha genişletelim.

Zazalar, Şafii ve Alevi olmak üzere iki kısımdır. Şafii Zazalar, Kırmançlar'dan tamamen ayrıdır. Dillerinde Farişî kelimeleri galiptir. Bunlar kendilerine doğrudan doğruya Zaza derler ve kesretle [çoklukla] Lice, Palo, Çapakçur mıntıkasında sakindirler. Ahlâki rabitaları zayıf ve fakat manevi taassupları kuvvetlidir. Hanefileri kâfir diye görürler. Şeyh Said'in dayandığı ve kolayca harekete geçirebildiği insanlar bunlardır. Bu Zazaların erkek ve kadın isimleri arasında Ağa, Suvan, Gülsima gibi safi Türk adlarına sık sık tesadüf edilebilir. Bu insanlar asıl Kürt diye anılan Kırmançlar ve Kızılbaşlar arasında tamamen ayrı bir grup halindedirler. İçlerinde akli erip de hükümete ısınanlar, kan pahasına da olsa devlete hizmeti şeref bilirler. Birinci Umumi Müfettişlik mıntıkasında bunlar arasında milis olarak istihdam edilenlerin hizmetleri vardır. Takiplerde ölmüşlerdir ve hâlâ da jandarmaya zahir bir kuvvet olarak istifade olunanları da vardır.

İkinci kısım Zazalara yani Aleviler'e gelince: Bunlarda mezhep ve âdet dili Türkçe'dir. Ayinlerine iştirak edenler Türkçe konuşmak mecburiyetindedirler. Bu mecburiyettendir ki, Alevi Zazalık asırlardan beri ihmal edildiği halde, Türklükten pek de uzaklaşmamış Dersim Alevileri arasında cevap istememek şartıyla Türkçe meram anlatmak mümkündür. Şayamı nazar ve esef olan nokta şudur ki, 20-30 yaşından yukarı yaşlı her fertle Türk dili ile mütekabilen anlaşmak ve dertleşmek mümkün olduğu halde, Türk dili tamamen Zazalaşmakta ve halen 10 yaşından küçük çocuklarda ise Türk diline rastlamak imkânı kalmamaktadır. Bu netice, Dersim Alevi Türklerinin de benliklerini kaybetmeye başla-

dıklarına ve ihmal edilirse günün birinde Türk dili ile konuşana tesadüf edilemeyeceğine delildir.

Aleviliğin en kötü ve tefrike değer [ayrılması gereken] cephesi Türklükle aralarındaki derin uçurumdur. Bu uçurum Kızılbaşlık itikadıdır. Kızılbaş, Sünnî Müslüman'ı sevmez, bir kin besler, onun ezelden düşmanıdır. Sünnîleri "Rumî" diye anar. Kızılbaş, ilahi kuvvetin hamili bulunduğunu ve imamlarının Sünnîler'in elinde işkence ile öldüğüne itikat eder. Bunun için Sünnîler'e düşmandır. Bu o kadar ileri gitmiştir ki, Kızılbaş, Türk ile Sünnî ve Kürt kelimelerini aynı telakki eder.

Dersim Alevileri de tıpkı Sivas, Tokat, Canik, Afyon Alevileri gibi, "Varma yezidin yanına, siner kokusu tenine" diye Sünnî'yi tahkir eder. Yezidi, Türk bilirler. Evlerinde Zaza dili ile dillenen bu insanların aslen ve neslen Türk olduklarına dair şimdiye kadar getirdiğimiz delillere bile lüzum yoktur. Bunlar hal ve hareketleriyle kendilerinin Türk camiasından olduklarını gösterirler.

Birinci Umumi Müfettişlik'çe Dersim'in Ovacık mıntıkasında toplanan şarkılardan birkaç parça:

Vardım odasına kahve pişirir
Kınalı parmaklar fincan devşirir
Gel beri gel beri gündüzlü dostum
Uydun el sözüne selamı kestin
Ben o Kürdü almam
Ayağı çarklıdır

Bu manzum ifadelerdeki saflık ve temiz Türk dili, bunları söyleyen ve hatıra olarak saklayan insanların hangi nesle bağlı olduklarını ifade eden kuvvetli birer eserdir. Bunlardan birincisi bir sevgilinin tavsifidir [vasıflarını söylemek]. İkincisine gelince, tahlile değer bir mevzudur. Bunu söyle-

yen erkek söylediği kadının gündüzlüsüdür, oynaşdır. “Oynaş” ve “gündüzlü tutmak” demek [şu manaya gelir], hafının bir gündüzünü sevdiği bir erkekle geçirmek Kızılbaş kadınının hakkıdır. İşte buna “oynaş tutmak” derler. Kadın ancak gündüz oynaşmaya mezdur. Gece oynaş tutamaz. Kadının bu hareketi, kocasınca ve Kızılbaşlarca günah sayılmaz. Kızılbaş itikadınca, gün ve güneş ziyası [ışığı] karşısında hayır işlerler. Bu ziyalar yalnız hayır işlemeyi emreder, şer yapanları çarpar. Bu mevzu ile Türkün ana yurdundaki ilk itikatlar arasında benzerlik şayanı nazardır.

Merhum Ziya Gökalp’in *Türk Medeniyeti Tarihi* adlı eserinin 89. sayfasında, “Eski Türkler bu menkıbeleri izah için, senede bir kere tabii şehvetin galeyanı ile vücuda gelen bir aşk gecesine inanırlardı. Bu aşk gecesinde, kadın her nereye dokunsa gebe kalırdı. Çünkü bu gece nur sütunu –ki, buna altın ışık da diyebiliriz– her şeyde mütecelli [ortaya çıkmak] bulunurdu. Altın ışık bazen güzel bir erkek suretinde bir kadının harimine gelirdi.” Şundan anlaşılıyor ki, nurun sütununa (altın ışığa) atfolunan temas ve hareketlerden eski Türkler dahi fenalık ummazlardı, gayri tabiiilik görmezlerdi. Esasen eski Türklerce güneş ve ayın kutsiyeti vardı. Kızılbaşlar’ın “gündüzlü” telakkileriyle eski Türklerin “nur sütunu” telakkileri arasındaki münasebet, Türkmenlerin ve Türklerin Kızılbaşlığı niçin benimsediklerine de delildir.

Üçüncü beyitteki ifade ise iki noktai nazardan tahlile değer: Birisi Dersim’de yerleşen temiz Türk oğlunun yanı başında gördüğü Kürt’e karşı duyduğu nefreti ve kanına diğer kan karıştırmayacağını gösterir. Diğer de, bilhassa garbi Dersim aşiretlerinin sonradan Dersim’e yerleştikleri sırada, Dersim’de tesadüf ettikleri insanların Kürtçe ve Zazaca konuştuklarına ve nihayet bu insanlarla kaynaşarak kendi dillerini bugünkü şekle koyduklarına delildir.

Dersim’in Zazaca dili bile iki kısma ayrılır. Bunlardan bir

kısmı Varaherre, diğer bir kısmı da Beşo şivesiyle konuşur. Her ikisi de “buraya gel” demektir. Fakat bu iki şube arasında, Zazaca ile asıl Kırmanç şubesi arasındaki gibi derin uçurum yoktur. Dersim Zazaları’nın böyle iki esas üzerinden dillenmelerinin başlıca sebepleri, bir kısmının daha fazla Kırmançlar’la temasından ileri gelmiştir.

Zazalar’ın işgal ettiği sahayı tespit ederek, bunların hangi istikametten gelecekleri hakkında bir fikir edinmek muvafık olur. Bugünkü vaziyete göre Zazalar, Muş ovasından itibaren Murat suyunun şimal ve cenup aksamı, Dersim ve oradan garpta Koçkiri’ye kadar imtidat [uzanmak] eder. Dersim’e yaklaştıkça kesafetleri fazladır. Bunlardan Mutki ve Sasun’da da kollar vardır.

Zazalar’ın Asuri oldukları hakkında da bir iddia vardır. Fakat tarihî tetkikat gösteriyor ki, Asuriler çarpışmalar ve hicretler sırasında şimale çıkan bir kısım Samiler’le Kuşlular’ın ve Hazar tarafından gelen bazı kabilelerin teşkil ettikleri bir halktır. Bu bizim iddiamızdan başka bir şey değildir. Zazalar, Hazar tarafından göç etmiş ve daha yerlerindeyken yarı Türkçe yarı Farisçe konuşan bir Türk boyudur. Kuşlular’la Hazarlar’ın Türk olmadıklarını kim iddia eder? Esasen Asur diye aslı ve nesli belli, müstakil tarihî bir soy da yoktur.

Zazalar arasında dolaşılır ve dilleri tetkik olunursa Asurilikle, Süryanilikle alakalarına dair bir esasa tesadüf olunmaz. Dillerinde Türk, Faris, pek nadir de Rus kelimelerine tesadüf olunur. Binaenaleyh bu iddia da varit değildir.

Zazalar hakkında gösterilen bu kısa izahat, hangi cephe-den bakılırsa bakılsın, Zazalar’ın Orta Asya’dan gelmiş ve izzeti nefisini en yüksek tanır bir neslin çocukları olduğu ve memleketlerinde zaten Farisleşmeye başlayan bu Türkmen çocuklarının göç ettiği yerlerin uzun müddet Acem istilasında kalması yüzünden, ana dillerini tamamen unuttukları ve fakat karakterlerini muhafaza ettikleri görülür.

Bersim diye kaydolunan mevkiin Dersim olması ihtimali, Hammer tarihinde tespit olunuyor. Celalettin Harzem Şah'ın nihayet Dersim'e sığındığı nazarı dikkate alınır, bu mevkiin Dersim olduğu neticesine varılır. Bu izahat da gösteriyor ki, Dersimlilerin başındaki Harzemli kumandan Yusuf'un kumanda ettiği ve Bersim diye anılan mıntıka, bir gün Harzemli Celalettin Şah'ın sığınacağı kadar emin bir mıntıkaymış. Böyle bir emniyet için o mıntıka sakinlerinin ekseriyetle kendi neslinden olması lazımdır. Plümer ve Hozat'taki aşiretler de, "Biz Harzemliyiz ve Celalettin Şah da bizimdir" demiyorlar mı?

Zazaların daha bazı karakterlerine gelince, tab'an [yaratılıştan, doğuştan] çapulcu, kamilen meskûn olmakla beraber, yazın mutlaka yaylaklara çıkarlar. Çoban hayatını henüz terk etmiş değillerdir. Davarcılığı severler, hükümete muti [itaat eden] görünürler fakat maznunları ve mahkûmları himaye ederler. Tarzı telebbüsleri [giyinme şekilleri] kendilerinin dokudukları yerli bezden gömlek, don ve yani bezden mavi ve kırmızı renkte dış yelek, mintan, siyah ve beyaz yünden şalvar, kadınlar aynı renklerden üç etekli entari giyerler. Mutaassıptırlar. Şeyhleri tanırlar. Kölelik yapmak istemezler. İzzeti nefis sahibidirler.

Bütün bu mütalâadan sonra, bu kadar tafsilatı icap ettiren esasa dönelim. Dersimlilerin Türk olduğu iddiasına karşı, dillerinin Kürt dili olduğu iddiasının varit olabileceğini ileri sürmüştük. Şimdiye kadar tespit ettiğimiz esaslara göre:

1- Harzemiler esasen Hazar şark mıntikasındaki yurtlarında, yarı Türkçe yarı Farsî bir dil konuşuyorlardı.

2- Cengiz istilası karşısında garba doğru göç yaptılar. Bu göçleri esnasında ve göç ettikleri ellerde uzun müddet İran dili ve harsının mahkûmiyeti altında kaldılar.

3- Zaza olan Beritanlı aşireti Bingöl'e bağlıdır. Her yaz mutlaka oraya gider. Bugün Zazalar'ın oturduğu yerler onun ticaret kollarını ihtiva eder.

4- Müslümanlık kendi maneviyatını tatmin edemediğinden, bundan daima uzaklaşmaya çalışmış ve nihayet kısmen Şafilik ve ekseriyetle de Kızılbaşlık tufanına tutulmuş ve saplanıp kalmıştır.

5- Celalettin Harzemi, Dersim'e gelmiş ve orada şehit olmuştur.

6- Dersim'de bugün bile Harzemli olduklarını söyleyen birçok aşiretler vardır.

7- Celalettin Harzem Şah'ın hükümet dini de Şiilik'tir.

8- Zaza, karakteri itibarıyla Türkmen'in aynıdır.

9- Zaza, brakisefal kafalıdır.

10- Adı ile alakadar Oğuzlar içinde Jazik isminde bir Türk boyu vardır. Bunları da Cengiz çiğnemiştir ve garba hicret ettirmiştir. Jazik telaffuzunun istihale geçirerek Jaza-Zaza olması ihtimali kuvvetlidir. Ayrıca Türk adları arasında Sasa kelimesine tesadüf olunur. Bütün bu esaslar Zaza'nın Şii bir Türkmen olduğuna en kuvvetli bir delildir. Şu halde "Dersimliler Türk ise niçin dilleri Türk değildir?" diyenlere karşı, "Dersimliler Türktür fakat ana yurtlarında Şiiliğe bulaşmışlar, dillerine yarıya kadar Farsî kelimeler almışlar, uzun müddet İran harsı ve dilinin tesiri altında kalmışlar ve nihayet Selçuk saraylarını istila eden Türk devletinin kuyudatına kadar giren bu dil, Dersimli'nin kalbine kadar işlemiş, kendilerine Şiiliği talim eden seyitleri ve babaları aslen kendi nesillerinden olmadığı için, Kızılbaşlık aleyhtarlığı ile yapılan devlet takipleri, kendilerini büsbütün Türk âlemi ile temastan kestirmiş ve sindirmiş, bu suretle her gün bir az daha Farsî diline yaklaşmışlar ve nihayet yedi sekiz asır içinde, kısmen yine dillerini unutmamaya, hatıralarını ve karakterlerini muhafaza etmeye muvaffak olmuşlardır. Kürt değildirler. Kürtlükle alakaları yoktur. Asılları ve nesilleri Türkmen olan Zaza'dırlar. Dilleri de Kürtçe değil, Zazaca'dır" [denebilir].

Yine şarkî Dersim aşiretleri arasında Hiran, Demenan, Şadilli, Koban, Yusufan, Alan, Şeyh Mehmedan, İzoli gibi bazı aşiretler vardır ki, asılları ve nesilleri pek malûm olmadığı zannı vardır. Bunlardan Şadilli aşireti Dersim'e geldiği zaman, diğer bir nam altında bulunduğu ve fakat buldukları mıntıkanın bir şatlık [büyük nehir] mıntıkası olması sebebiyle, kendilerine "Şat elli" denilmiş ve nihayet bu isim altında kalmış olmaları ihtimali mütalâaya değer.

Yusufanlılar'ın Alparslan'ı öldüren Bersim kumandanı Harzemli Yusuf'un maiyetinden mürekkep olduğu zannı vardır.

Alan, doğrudan doğruya bir Türk adıdır.

Şeyh Mehmedan'ın, Kureyşan kabilesinden Şeyh Mehmet namı bir aile reisinin adına izafetlenmiş olması [bağlanmış olması] ihtimali kuvvetlidir. Çünkü bu aşiret, Kureyşanlılar'a yakındır ve aralarındaki münasebet çok samimidir.

İzoli aşiretine gelince, bunların Türk oldukları daha evvel izah edilmişti. Ayrıca Pilvenk adlı bir aşiret vardır ki, bu aşiret Pertek'tedir ve büyük bir aşirettir. Kendi kanaatlerine göre Harzemli'dirler. Türk olduklarına kanidirler.

Garbî Dersim'e gelince; bu mıntıkadaki sakin aşiretler arasındaki tradisyon şudur: Ecdatları Horasan'da mukim, Şeyh Ahmedi Yesevi'ymiş. Cengiz istilasını üzerine, Ahmedi Yesevi'nin oğlu Şeyh Hasan Dede, aşiret halkı ile Irak'a göç etmiş. Orada Abbasi halifesine dehalet ederek [sığınmak, aman dilemek] iskân edilmiş. Hasan Dede, bir aralık Hicaz'a ve oradan Mısır'a geçmiş ve Bağdat'a döndüğü zaman o yerlerde kalamayacağını kestirerek aşiret halkı ile Anadolu'ya geçmiş ve Konya Selçukları'ndan Alaettin'e tebaiyet etmiş. Alaettin, bir hemşiresini [kız kardeş] Hasan Dede'ye teziye ederek [evlendirerek] onu aşiretiyle beraber Malatya civarında iskân etmiş. Bu aşiret, Yavuz Sultan Selim zamanına kadar bu mıntıkada kalmış. Yavuz'un Şiilik'le bi rahmane

[acımasızca] mücadelesi sırasında korkuyla Dersim'e kaçmışlar. Şeyh Hasan Dede yolda ölmüş. Gedanmadeni kazasının, Şeyh Hasan karyesinde [köyünde] defnedilmiş. Hasan ve Seyit ismindeki iki oğlu, aşiret halkıyla beraber asıl Dersim mıntıkasına göçmüşler. Hasan, Hozat ve civarında kalmış. Seyit, kendi tevabiiyle Ovacık mıntıkasına geçmiş.

Hasan'm Abbas, Karaballı, Kırık, Ferhat isminde dört oğlu olmuş. Bunların her biri bir aşiret halinde taazzuv [şekillenmek] etmiş. Bugün Şeyh Hasananlı grubu altında Abbas, Karaballı, Ferhat aşiretleri vardır ve esas aşiret grupları olup, bunlar da daha küçük kabileler haline inkısam etmişlerdir.

Seyit ismindeki diğer kardeşin Koç, Kal, Kav (Kaf) isminde üç çocuğu olmuş. Bunlardan Koç'un Şam ve Resik; Kal'ın Bal, Abbas, Persim, Keçel; Kav'ın Beyt, Maksut, Bezgever adlı çocukları olmuş. Zamanla her biri, bugün aynı namlarla anılan aşiretleri teşkil etmişlerdir. Bunlardan daha bir takım küçük gruplara ayrılmışlardır.

Garbî Dersim'e bugün hâkim ve nafiz olan [sözü geçen] aşiretler bunlardır. Bu aşiretlerin her biri dedelerinin Ahmedi Yesevi olduğunu, Horasanlı ve Türk olduklarını, Malatya'dan hicret ettiklerini ve Şeyh Hasan Baba ismindeki dedelerinin Gebanmadeni'ndeki Şeyh Hasan köyünde metfun [gömülü] olduğunu bilir ve söylerler. Bu aşiretler içinde Ferhatuşağından maadası Beşo dili ile görüşür. Ferhatuşağı, Herrevere dili ile görüşür. Ferhatuşağmm, Kırmanç diline daha yakın olan dilinin bu dili konuşması ve kardeşlerinin dilinden uzak düşmesi, meskûn bir hale geçtiği mıntıkanın Harput mıntıkasıyla yakın bulunması ve bu istikametteki Kırmançlar'la daha yakından temasa geçmesinden dolayıdır. Garbî Dersim'i teşkil eden ve Türk olduklarını söyleyen bu aşiretlerin Dersim'in ilk sakinleri olmadığı ve yakın bir tarihte mezkûr mıntıkaya göçtükleri şüphesizdir. Şu halde, "garbî Dersim'in ilk sakinleri kimlerdir?" gibi bir mülâhaza

hatıra gelir. Bazı deliller garbî Dersim'in ilk sakinlerinin de Türk olduklarını göstermektedir.

Membainı Hozat'ın şimalî şarkisindeki beyaz dağdan alarak şarka doğru akan ve Şeyh Çoban tepesiyle Türküt köyü arasından geçerek, cenubî şarkîye teveccüh eden ve Türüşmek nahiyesini kat ederek Türüşmek'in şimalinde Munzur suyu ile birleşen su güzergâhı üzerindeki Kalasan köyüne kadar olan kısmında Torut deresi adı ile anılmaktadır. Filhakika 1880'de bu mıntıkada Torut adlı bir aşiretin sakin olduğu ve bunların bir Türk aşireti olup tamamen Türkçe konuştukları ve fakat tedricen muhitlerindeki aşiretlerin dilleri ile dillenemeye başladıkları Dersim hakkında yazılmış eski raporlardan anlaşılmaktadır. Bu Torut deresine Çağı deresi adı ile küçük diğer bir dere de akmaktadır.

Göç yapan Türk aşiretleri, yeni mıntıklarındaki sulara ve dağlara ya kendi adlarını verirler veya o mıntıkadaki adları alırlardı. Bu aşiretin de bu dereye kendi adını verdiği anlaşılmaktadır. Şu halde, aşiret bu derenin üst kısmında yerleşince, kendi adını da o suya vermiştir. Aynı dere üzerinde, Torut isminde bir köy de vardır. Bu köy ve dere eski bir Türk aşiretinin hatıratını saklarlar. Torut mıntıkasının tâbi olduğu nahiyenin ismi Sin'dir. Türk tarihlerinde Sin'in ay mabudu [kendisine ibadet edilen] Akad'm hamisi olduğunu görüyoruz. Belki de ilk adı Sin'dir. Çünkü Dersim'de buna benzeyen kelimelere tesadüf ediyoruz. Yine bu dereciğin sekiz kilometre şimalinde, Çığın isminde diğer bir dere de vardır. Bu dere üzerindeki Balı köyü, Bey mezarası, Hacilli köyü ve cenubunda da Külünk adlı bir dağ ve Kanisek adlı diğer bir köy vardır.

Garbî Dersim'in merkezi ve en mühim bir mıntıkası olan Hozat sahasına gelince; burada Hozat merkeziyle bu isimle anılan ve garbî Dersim'i ikiye ayıran dereyi mütalâa etmek doğru olur.

Eski Türk dilinde "hozmek", hoplamak ve sıçramak manasmdadır. Bu itibarla bu suya sarp kayalıklardan ve araziden hoplama sıçraya akmasından dolayı, herhalde bir soy tarafından Hozat adı takıldı ve derenin kısmı ülyasında [yüksek kısımlarında] aynı adlı bir köy yapıldı. Bu köy ancak Tanzimat'tan sonra kasaba haline gelebilmiştir. Ayrıca Hozat'ın içinde Sarı Saltık adlı bir aşiret, eski büyük adlarını muhafaza etmektedir. Fakat garbî Dersim aşiretleri arasında anılmazlar. Hozat'ın 8 kilometre şimalinde Sarı Saltık tepesi, burada vaktiyle bu namda büyük bir aşiretin yaşadığını gösteren belig [kâfi derecede] bir abidedir.

Yeni Hozat'ın 3 km. şimalî garbisinde Lolân Tanrı namı ile bir köy vardır ki, Plümer'deki Lolânlılardan bir grubun bu mıntıkaya göç ettiğine ve yerleştiği köye kendi adını verdiği işarettir.

Pertek mıntıkasından şarka doğru cereyan eden bir dere vardır ki, buna mahallen Kaçar deresi denilmektedir. Bu dere üzerinde Aşağı ve Yukarı Kaçar ve bunların cenubunda da Karçarı ülya diye anılan üç köy vardır. Adını bu suya ve üç köye veren bu Kaçarlar, bugün anılmamaktadır. Pertek-Hozat yolu üzerinde ve bu yolun şarkında Sağman bahçelikleri diye bir mıntıkaya vardır. Bu mıntıkaya insanları bugün bile yalnız Türkçe konuşurlar. Ve Dersim'in hemen en zengin ve bahtiyar insanlarıdır. Sağman adlı bir aşiretin evlatlarıdır. Fakat aşiret isimleri arasında kendileri anılmaz. Çünkü tamamen hükümete bağlanmış, vahşet hayatını unutmamıştır.

Çemişkezek kasabasının bahçeliklerinden geçen ve membainı Ovacık'm cenubundaki sırtlardan alan ve garbî Dersim'i bir baştan bir başa kat eden derenin bir ismi Tağar'dır (Harıtacılar bu adı Çemişkezek deresi diye yazmışlardır). Bu derenin şimal mailelerinde ayrıca bir de Tagar köyü vardır. Bu dereye Tuharlarm adını koyan nesil hangi nesildir? Bundan maada Kırkanlı diye anılan aşiret içinde Saruhanlı ismini ta-

şıyan bir kabile vardır. Bu kabile, o mıntıkanın eski bir kabilesidir. Fakat Şeyh Hasan Dede evlatlarının Dersim'i istilasıyla küçülmüşler ve isimlerini kaybetmişlerdir.

Dersim halkı içine daha fazla nüfuz edilir ve bunların kendi dilleri ile hatıraları yoklanır ve haritacıların tamamıyla tespit edemedikleri dağ, dere, tepe isimleri birer birer anlaşılırsa Dersimlilerin ilk sakinlerinin de tamamen Türk nesline mensup oldukları anlaşılır. Esasen Dersim'in ilk sekeneşi Türk nesline mensup olmasaydı, Ahmedi Yesevi evlatlarının bu mıntıkaya nüfuz etmeleri imkânı var mıydı? Öyle zannolunuyor ki, Şeyh Hasan Dede, Yavuz Selim'in Kızılbaş mücadelesine giriştiği sıralarda, Dersim'deki tanışları ile muahaberleşti, muvafakatlerini aldı ve öyle yola çıktı.

Dersim'in Ovacık mıntıkasının en hâkim aşireti olan Kalanlılar'ın da en kuvvetlisi bulunan Keçel grubuna aynı zamanda Bozukanlılar aşireti adı verilmektedir. Hakikatte ise Bozukulular, Kalanlılar'dan daha eski Dersim sakinleridir ve Kalanlılar kendilerine hâkim olmuşlardır. Keçeluşağı, aslen Keçeliler olup aynı zamanda hâkim olduğu Bozukanlı ismini taşımaktadır. Afşar yörükleri arasında da Bozuklu diye bir kabile tanıyoruz. Bütün bu izahata göre, Dersim sekeneşi hakkında şu hulâsayı yapabiliriz:

Dersim, Orta Asya'dan garba doğru uzun zaman devam eden ve Ege denizi sahillerine ulaşan ve daha garba taşan göç kollarının yolları üzerinde, bu kolların ancak tortularını toplamış bir sahadır. Dersim içindeki dağ, dere, tepe adları bu vatan parçasının ilk sakinlerinin aslen Türk olmaları kanaatini uyandırıyor da, şark, şarkî şimalî, cenup ve garp-tan gelen muhtelif milletlerin istila selleri önünde kaçanlar için de can kurtarıcı bir sığınak olmuş, hâkimiyetleri altında bulunduğu Türk, Faris, Asur, Ermeni, Arap gibi milletlerin de tortularını içine almış bir mıntıkadır.

Ermenilik, Dersim içinde şimale gittikçe kesafetini kay-

betmiş ve Dersim dahilinde ancak kasabalar ve onların yakınında barınıp taşamamış ve hiçbir zaman Dersim umum nüfusunun % 20'sini aşmamıştır. Harbi Umumi'den sonra ise izlerini bırakarak ölmüştür.

Asur ve Araplık hiçbir iz bırakmamıştır. Türkler çocuklarını ve adlarını ve Farisler ise dillerini ve seyitleri ile beraber Şüliklerini pek feci bir surette bırakmışlardır. Muhtelif milletlerden kaçıp Dersim'e sığınan insanlar arasında bilhassa Dicle boyunca gelen ve Kırmanç denilen, yine Farisî bozması bir dille konuşan insanların Dersim dili üzerinde yaptığı tesir en çoktur. Bütün bu ihtilatlar Dersim halkını her gün bir az daha ana dil ve karakterinden uzaklaştırmış ve Osmanlı Devleti'nin Desim'le mücadeleye başladığı tarihten itibaren, Dersim daha geniş adımlarla Kürtlüğe doğru ilerlemeye başlamıştır.

1890-91'de Hamidiye Teşkilatı ile Kürtler'e verilen imtiyazlar Dersim'i bu istikamette kuvvetlendirmeye sevk etmiş, Meşrutiyet bu hareketi ağırlaştırmış ve fakat Cumhuriyet, diliyle % 70'i, hissiyle % 20'si Kürtleşmiş bir Dersim'le karşılaşmıştır. Bu itibarla açıkça diyebiliriz ki, bilhassa Mazkirt, Nazımiye, Plümer, Ovacık, Hozat kazalarındaki nüfusun % 70'i Kürt gibi konuşan ve fakat henüz onun karakterini hazmetmeyen ve kendi akideleri ile onu yenmeye çalışan ve Türk ile Kürt arasında kalmış, şaşkın bir camiadır. Şayanı teessür olan en mühim nokta, Dersim anasının Dersim babasından evvel Kürtleşmeye başlamasıdır.

Dersim'i şu suretle mütalâa ettikten sonra, kaybolmak üzere bulunan ve kanında Türk kanı ekseriyeti olan büyük bir halk kütlesini geriye, yani millî varlığına doğru çevirmek için hemen ıslahata ve tedbirler almaya başlamak lazım geldiği kanaatine varılır. Dersim'i daha iyi tanımak ve ıslahat esaslarında çok mühim tesirleri tabii olan asayiş vaziyetini mütalâa etmek için bu mıntıka halkının teşkil ettiği aşi-

ret grupları ile yekdiğerleriyle olan münasebetlerini ve kendilerini dik kafahlığa ve yolsuzluğa sevk edecek silah vasıtasının vaziyetini, her aşiret ayrı ayrı olmak üzere izah edelim. Her aşiretin âdet ve ananesi hakkında kendi kısmında ayrıca ve muhtasaran malûmat verildiğinden, burada bu maksatla ayrıca bir fasıl açılmadı.

Dersim'in İktisadî ve Zirâî Vaziyeti

Tekerlekli vesaitin müruruna müsait yollar olmadığından ve bir taraftan da emniyet mutlak suretle teessüs edemediğinden, Dersim'de ticaret hayatı inkişaf edememiştir. Hali iptidaide yaşayan halkın medeni ihtiyaçlarının mahdut [sınırlı] oluşu ve mahalli istihsalat [üretilen şeyler] ile bunu da tatmin edebilmeleri ithalat noktai nazarından ticaretin inkişafına mani sebepler olmuştur. Mamafih uzun süren kış esnasında ve hatta yazın dahi bazı kazalarla muvasalattaki [ulaşımdaki] müşkilat ve mekkâri nakliyatındaki pahalılık dolayısıyla da şimdilik ticari bir inkişaf beklenemez. Dersimli, keçi kılı, yün, deri, pamuk, peynir, kilim gibi istihsalatını yaz devresinde Erzincan ve Harput ve muhitindeki kaza merkezlerine ihraç suretiyle para kazanmak ister ve buna çalışır. Fakat herhangi bir tüccarın bizzat Dersim içine girerek bu nev'i mevaddm [maddeler] toplanması pek müşküldür. Her halde rüesa [reisler, başkanlık yapanlar] ile daha evvel bu esasla mutabık kalınmalıdır ki, böyle bir tüccar emniyetle Dersim dahilinde dolaşabilsin.

Çarsancak, Pertek ve hatta Çemişkezek mıntukalarından

bazen Palo, Elâziz, Kemaliye ve Arapkir'e hububat, fasulye, mercimek, bal, balmumu ihraç olunur. Hozat, Pertek, Çemişkezek mıntikasından da yağ, peynir ve ceviz ihraç olunur. Bu nev'i ihracat hiçbir zaman büyük bir yekûn tutmaz.

Çarsancak, Çemişkezek, Pertek ve halta Hozat köylerinden bilhassa Elâziz vilâyet merkezine odun ve kömür sevkiyatı yapılır ve bu yüzden Dersim'e hayli de para girer.

Elâziz'in uyanık gençliği, yerli mal sarf etmek işine çok büyük dikkat atfeder. Bu cümleden olmak üzere Elâziz merkezinde tesis olunan iplik ve elektrik fabrikalarının motorlarını gazojen motoru olarak intihap etmişlerdir. Bundan maksatları yerli kömür sarf etmektir. Bu fabrikalar dolayısıyla Dersimliler hayli kömür sevkiyatı yaparak para kazanacaklardır.

Ziraî vaziyete gelince; yukarıda bilmünasebe tespit olunmuştur ki, Dersim tahminen yedi milyon dönüm araziye ihtiva edip, bunun beş milyonu gayri kabili zer dağlık ve taşlık, bir buçuk milyon dönümü de kabili zer arazi ve yarım milyonu da ormanlık ve meradır. Yine bir buçuk milyon dönümün kabili zer arazi olmasına rağmen, Dersimlilerin bu nevi araziden mera olarak istifade etmeleri, çiftçilikle ülfet ve ünsiyet etmemeleri [alışmamaları] yüzünden bugün için tahminen yarım milyondan ziraat için istifade olduğu, Dersimlilerin çiftçilikle iştil edenlerin ifadesinden anlaşılmaktadır.

Esasen ziraatçılıkla iştil edenlerin çift usulleri de bugünün çiftçiliğini tatmin edecek ilmî mahiyette değildir. Eski usuldür. Çarsancak, Pertek ve Çemişkezek kazalarının Elâziz vilâyeti merkezi ile daha sıkı temasları ve oradan görenek almaları dolayısıyla, bu mıntıkada demir pulluklar ve medeni muhitlerdeki ziraat usulleri inkişaf bulmaya başlamıştır.

Dersim'in ilk sakinlerinin çoban oldukları ve davarcılık yaptıkları anlaşılmaktadır. İlk meskenleri sarp ve kayalık vadilerin oyukları ve dağ yamaçları olan bu halk küt-

lesi tedricen Ovacık, Pah, Türüşmek, Pertek, Çarsancak ve Çemişkezek'in ziraata elverişli topraklarına doğru yayılmaya ve oralarda çiftçilikle çalışan halkla temasa gelerek bunları kısmen kaçırtmaya ve kaçmayanlardan da ziraat usullerini öğrenmeye başlamışlardır. Bunlardan bir kısmının da bu mıntikalardaki toprak sahiplerinin yanlarına maraba suretiyle girerek, ziraat usulleriyle istinas ettikleri [alışmak, alışkanlık kazanmak] anlaşılmaktadır. Bu yüzden Dersim'in çobanlıkla melûf [alışık, huy edinmiş] Türk sakinleri, bu yeni hayat vasıtasından zevk almaya başlamışlardır.

[1]319 senelerinde Dersim'de mutasarrıflık yapmış Celal Bey isimindeki bir zatın raporuna nazaran, Plümer ve Mazkirt kazalarında, halkın % 70'i, Hozat kazasında % 50'si, Nazımiye kazasında % 50 ve Ovacık kazasında % 30'u çiftçilikle iştilğe başlamışlardır. Bu tarihten sonra zaman zaman çekirge ve kuraklık gibi afetler yüzünden bu halkın mühim bir kısmı yine çobanlığa doğru gitmiştir. En son 1929 kuraklık senesi de Dersimlilerin çobanlığa doğru başlayan ricatlarına müessir olmuştur.

Birinci Umumi Müfettiş İbrahim Tali Beyefendi, raporunda, 1929 senesinin Temmuz ayında, Dersim'i baştan başa kat eden seyahatinde, güzergâhında tesadüf ettiği tarlaların çekirge istilası altında eridiğini ve halkın bu afet karşısında, adeta ilahi bir afetmiş gibi seyirci ve donuk bir vaziyette kaldığını ve bu yüzden Dersim'de bir maişet müşkülâtı başladığını ve Hilali Ahmer'den yapılan yardımlarla ve Pertek-Nazımiye yolu üzerinde bir kısım Dersimlilerin çalıştırılması suretiyle bu sıkıntının bir dereceye kadar önüne geçildiğini bildirmiştir.

Dersim'de çiftçiliğe doğru bir asır evvel başlayan hareketin bu gibi afetler dolayısıyla tevakkuf [duraklama] devresine girmesi şöyle dursun, çobanlığa doğru ricat tesiri de yaptığı müşahede olunmuştur.

Harbi Umumi'den evvel, çiftçilikte ilerlemiş ve Dersim'in hububat ihtiyacını tatmin eden unsur Ermeni unsuruymuş. Bunlar bilhassa, Çarsancak, Pertek ve Çemişkezek mıntıklarında geniş ziraat yaparlar ve hatta hububat da ihraç ederlermiş. Bunların Dersim'den uzaklaşmalarından sonradır ki, esas Dersimliler çiftçiliğe daha çok ehemmiyet vermeye başlamışlardır.

1929 kuraklığı ve çekirge afeti bu arzuyu baltalamasaydı, Dersim çiftçiliğinin bugün daha müsait bir vaziyette bulunacağına hiç şüphe yoktu. Ne olursa olsun, Dersim büsbütün ölmüş topraklı bir mıntika addolunamaz. Kâfi toprağı, ormanları, yaylaları ve inkişaf halinde sanayiî ziraiyesiyle bugünkü nüfusu sıkıntısızca besleyecek kadar zengin bir mıntika addolunabilir. Bu mıntıkada mevcut olduğu iddia olunan altın, gümüş, manganez, ilâahir [ve bunlar gibi] birçok madenlerin işletilmesinin faydası ayrıca mütalâaya değer. Bunun için Dersimli'yi muhitindeki medeni merkezlerle kolayca temasa getirecek esaslı muvasala temini şarttır.

Dersimli, malının kendisine servet ve refah getirdiğini anladığı ve gözüyle gördüğü gün, şekavetten [haydutluk, eşkıyalık] kendiliğinden sıkılarak, medeni bir insan gibi yaşamaya layık kabiliyetini gösterecek bir Türk evladıdır. Dersimli'nin çoban hayatından uzaklaşmaması başlıca derdidir. Bu dert Dersim'i bugün silahlandırmıştır. Dersimli, atadan kalma davarcılık yolunun kendisini az çok aç bırakmadığını görerek, ona bütün varlığıyla sarılmış vaziyettedir. Dersimli davarını muhasımlarının tecavüzlerinden korumak için silahlanmıştır.

Dersim'de çiftçiliğin kök salmaya başladığı devirde toprak kavgaları başlamış, bu da silahlanmaya bir sebep olmuştur. Dersimli'nin çiftçiliğe doğru ağır yürümesinin bir sebebi de muhasımlarının tecavüzü korkusuyla davarlarını uzak yaylalara sevk edemeyerek, oturduğu yer civarında otlatma-

ya ve binaenaleyh tarla olacak araziye bir mera olarak kullanmaya mecbur kalmasıdır. Bu mecburiyet Dersimli'yi çiftçi yapmak için çözülecek en mühim düğümdür.

Dersim'in dağlık aksamındaki çiftçilik ekseriyette darı ziraatıdır. Buğday unu ve ekmeği yalnız ağalara ve rüesaya münhasır gibi olduğundan, bu kısımlarda buğday ziraatı mahduttur. Toprak derdi Dersim'de de vardır. Mesele Plümer'in ziraata müsait arazisi hemen kâmil Şah Hüseyin Ailesi'ne aittir. Dersim'in diğer kazalarında da ekilecek toprak, ekseriya bir ağanın veya aşiret reisinin veya seyidindir. Bu yüzdendir ki, asıl Dersimli bu sahada inkişaf bulamamıştır.

Türklerin eski zamanlardaki aşiret teşkilatında olduğu gibi, Dersim'de de bütün arazi evvela aşiret efradının mali müşterekiymiş. Bu âdet, tedricen terk edilmiş ve nihayet asri silahlı reisleri maiyetlerine daha kolaylıkla, daha hâkim vaziyete getirdikten sonradır ki, aşiret hudutları dahilindeki her şey aşireti temsil eden birkaç ağa ailesine ait olarak tasarruf edilmeye başlamış ve aşiret efradı bu yüzden inhitata uğramıştır. Ve artık her şeyi ile ağanın ve seyidin kölesi ve esiri olmuştur. Bu, Dersim'de çiftçiliğin inkişafına mani bir sebep olarak görülmektedir.

Birinci Umum Müfettişi İbrahim Tali Beyefendi, raporunda, 1929 senesindeki Dersim seyahatinde, Hozat-Ovacık yolu üzerinde Karaoğlan köyü civarında yoluna çıkan çıplak ve sefil ve belki dededen kalma paçavra halindeki elbiseyi Dersim çocuklarına bu dağ başlarında ne için böyle aç ve sefil kaldıklarını, Cumhuriyet Hükümeti'nin kendilerine Elâziz ovasında toprak, çift, tohum, ev ve her şey verdiğini ve bu maksatla halkla temas etmek üzere buraya geldiğini söyleyince, yaşlı erkeklerden biri, aşiret reisinin bulunduğu mıntıkaya sanki işitecekmiş gibi korkarak baktıktan sonra, reisin bulunduğu tarafı gözü ile göstererek pek ya-

vaşça “Efendim biliyoruz. Hükümetimiz bizi kurtarmak istiyor. Biz de gelmek, çift ve çoluk çocuk sahibi olmak isteriz. Şunlar işitirlerse bizi öldürürler” suretinde cevap verdiğini anlatmış ve asıl emek sahibi Dersimli'nin derdini teşrih etmiştir. Bundan sonra çekirgenin kapladığı tarlaları göstererek, bu sene hiçbir mahsul alamayacakları anlatılmış ve ne suretle geçinecekleri sorulmuştu. Dersimli bu suale verdiği cevapta, yine reisin bulunduğu tarafı göstererek “O, ölmeyecek kadar verir. Biz onun için çalışıyoruz” demiştir. Dersimli'nin bu kısa ifadeleri Dersim'in ıslahı lazım gelen dertli iç yüzüdür.

[1]1928 senesinden itibaren, Dersim ağalarının ovaya indirilerek zavallı halkın başından alınması imkânı aranılmış ve bu hususta telkinata başlanmıştı. Bu telkinat neticesinde, pek az birinci ve kısmen ikinci derecedeki bazı ağalarla bunların maiyetlerinden Elâziz ovasında iskân talip olanlar olmuş ve indirilerek iskân edilmişlerdir. Dersimlilerin toprağa bağlanma istidadı hakkında bir misal de, üç sene evvel, vaki telkinat neticesinde Dersim'den ovaya 198 ailenin iskân için kendiliklerinden talip olmalarıdır. Bunlar muhtelif köylerde iskân edildiler. Evleri, çiftleri, tohumları verildi.

[1]1931 senesinde bu grup üzerinde müfettişlikçe yapılan tetkikat neticesinde, 198 aileden 16'sı merkezi vilâyette iskân olunacak ağalardan olmak üzere ceman 38 ailenin iskân mahallerini terk ettikleri ve geriye kalan 160 ailenin bu oldukları köylerde kalarak müstahsil bir hale geçtikleri ve bunlarla alakadar ceman 38 ailenin kaçması sebebi şu suretle tespit olundu: Dersimli'nin ovada iskân haberleri, ovadaki emvali metrukeden [sahipsiz mallar] fuzulen istifadeye alışmış mütegalibeyi tahrik etti. Bunlar asıl maksatlarını gizli tutarak, Elâziz ovasındaki Türk köylerinin Kürtleştirileceği, ovanın hırsızlarla doldurulacağı ve artık kendilerine rahat kalmayacağı şeklinde propagandalara başladılar.

Bu propagandalarını bilhassa mebuslarına isal ettiler [ulaştırmak, yetiştirmek] bu propagandaların matlup [istenilen] tesiri yapmadığını görünce, doğrudan doğruya Dersimliler üzerinde işlemeye karar verdiler ve devletin kendilerini askere alacağı, birer birer imha edeceği ve bilhassa ağaları yakalayıp sürmek için merkeze indirmekte olduğu şeklinde telkinlere başladılar. Zaten Dersimliler arasında ovaya iniş hakkında uyanan cereyan Dersim dahilinde nüfuz iddiasında bulunan aşiret reisini de haylice kuşkulandırmış olduğundan, bunlar da aynı telkinata iştirak ettiler. Bilhassa devletin asker alacağı şeklindeki telkinler, Dersimlileri pek yıldırıyordu. Bu telkinler filhakika tesirini gösterdi. Ovaya iniş talebi birdenbire çok azaldı ve hatta durdu. Ovadaki Dersimliler yerlerinde duramamaya ve bir taraftan ailelerini tekrar Dersim'e göndermeye başladılar. Bu propagandaların tesiratına en çok ağalar kapıldığından Elâziz'e iskân edilen bu ağalar ovadaki taraftarıyla birlikte çekilip gittiler. İşte Dersim'e avdet eden bunlardır. Fakat 160 aile olduğu gibi kaldı ve ovanın adamı oldu. Bu netice bize Dersimlilerin ovaya iskânı hakkında yapılan ilk tecrübenin % 71 muvaffakiyet verdiğini göstermiştir.

Ovada iskân edilen Dersimlilerin ev bark sahibi olmaları, tedricen iyi bir vaziyete geçmeleri, iyi giyinmeleri Dersimliler üzerinde iyi bir tesir yapmaya başladı ve müteakiben de iniş talepleri oldu. Bugün dahi devam etmektedir. Ancak kendiliklerinden çekilip gidenlerin tekrar iskân hususunda vaki talepleri reddedilmekte ve bu vaziyet Dersimlileri, hükümetin bu işte bir suiniyetle hareket etmediği ve kendileri için bir fikri mahsusu olmadığı, nitekim ağaların iniş talebini bile reddettiği şeklinde düşünölmeye başlandı.

Çemişkezek kazasının pek sarp ve arızalı Tagar deresi ve Ali boğazı mıntıklarında inler ve mağaralarda sakin olup şimdiye kadar yalnız davarcılık yapan ve Koç uşağı aşire-

tinin silahlı kuvvetini teşkil eden Resik ve Koçlu gibi kabilelere sureti mahsusada yapılan telkin neticesinde bu vahşet telkin eden mıntıklardan çıkarılarak, Çemişkezek muhitine yerleştirilip iskân edildiler. Bu insanlar bugün iyi bir çiftçi haline gelmiş, Koç uşaklarına karşı cephe almış, devlet tekâlifini ifaya koyulmuş bir haldedirler. Seyahatim esnasında Çemişkezek'de bunlardan birkaçı yardım için müracaatta bulundular.

Muhtelif aşiretlerden kaçan hanenin ovaya inip yerleştiği hakkında malûmat:

Karaballı aşireti	79 hanede	428 nüfus
Ferhat uşağı	34 hanede	165 nüfus
Abbas uşağı	10 hanede	50 nüfus
Kırgan uşağı	3 hanede	20 nüfus
Bahtiyar uşağı	11 hanede	41 nüfus
Şam uşağı	3 hanede	29 nüfus
Lâçin uşağı	1 hanede	5 nüfus
Hiran uşağı	5 hanede	27 nüfus
Alan uşağı	1 hanede	6 nüfus
Kureyşan uşağı	3 hanede	15 nüfus
Pilvenk uşağı	19 hanede	70 nüfus
Seyitler uşağı	7 hanede	39 nüfus
Şavak uşağı	2 hanede	10 nüfus

Bunlar Elâziz'in Habur, Şeyh Hacı, İçme, Ağız, Mürü, Sintik, Geçeli, Kuyulu, Tadım, Çorçuk, Vertetik, Hüseyinik, Künk, Etmetik köylerinde iskân edilmişlerdir.

Ayrıca Çemişkezek mıntukasında Koç uşağı aşiretinden 71 hanede 303 nüfus Bugur, Ahtık, Hezar ve Ferhat uşakları 4 hanede 20 nüfus Dehke, Resik uşağından 54 hanede 275 nüfus da Hoskin köyüne iskân edilmişlerdir.

Bu malûmatı bu kadar tafsilatla tespitten maksat, Dersim ıslahatı meyanında üzerinde fazla tevakkuf edilecek meselelerden birinin de Dersimli'yi toprağa bağlamak meselesi olmasıdır.

Dersim'de birçok madenler bulunduğu rivayet olunmakta ise de bu hususta kati bir malûmat mevcut değildir. Yalnız Peri suyu üzerinde, Bağın civarında, kükürlü ve çelikli bir ılıca bulunduğu malûmdur.

Dersim'in İdarî Taksimatı ve İdare Merkezlerinin Vaziyeti

Dersim, Şiiliğin bir kaynağı olduğu günden beri isyankâr ruhunu hiç değiştirmemiş ve bu ruh onu daima hükümetten uzak bulundurmuştur. Nüfuzu hükümetin Dersim'e sokulması için Osmanlı Hükümeti'nin takip ettiği idarî siyaset, nişan ve behaya itasıyla ve rüesaya payeler vermek suretiyle idarei maslahat politikasıydı. Fatih Mehmed'in Erzincan üzerine hareketi esnasında Uzun Hasan, Çemişkezek'ten getirdiği Şeyh Hasan'ı validesi Sara ile Fatih'in nezdine gönderiyor. Bu suretle Osmanlılarla ilk defa karşılaşıyorlar. Sultan Selim'in evvel zamanında Mısır seferinde padişaha arzı hizmet eden Zülkadiroğulları'ndan Ali Bey'i Çemişkezek Eyalet Beyi olarak görüyoruz. Dersim'de derebeylik idare sistemi cariydi. Ancak 1860 sıralarında Dersim'de Şah Hüseyin Bey, Gülâbi Bey, Mansur Ağa ve Şeyh Süleyman gibi rüesanın Dersim idaresine hâkim olduğunu ve 1875 senesinde Hüseyin Bey'i Plümer ve Gülâbi Bey'i de Mazkirt kaymakamı olarak görüyoruz. Şu halde Tanzimat'tan sonra, Dersim'de yapılan idare teşkilatında kaymakamlar ve memurlar kâmilten yerli rüesa ve rüesa çocuklarından intihap

olunmakta imiş. O zamanki idarenin vaziyetine bir misal olmak üzere, 1875'te Erzincan Mutasarrıfı Şefik Paşa'nın delaleti ile Erzurum'da Ahmet Muhtar Paşa nezdine, Dersim namına mümessil olarak giden Dersim rüesası arasında, Plümer kaymakamı Hüseyin Bey ile Mazkirt kaymakamı Gülâbi Bey'i en ziyade sahibi kelam olarak görüyoruz. Hükümet namına hareket eden Ahmet Muhtar Paşa, devletin resmî memurları olan bu kaymakamlarla, Dersim aşiret reisleri ile temas eder gibi görüşmüş ve Dersim hakkındaki teklifatım bunlara tevcih etmiştir.

Hüseyin Bey, Ahmet Muhtar Paşa'nın yaptığı yol ve askerlik tekliflerini taahhüt edemeyeceğini söyleyerek yerine dönmüştür. Hatta 1877-78 Rus muharebesine tekaddüm eden günlerde Mazkirt Kaymakamı Dersimli Nafiz Bey ile rüesadan Munzur Bey'i Erzurum'da Rus konsolosuna giderek, muharebe olursa Dersim'in yardımını vaat edenler arasında görüyoruz.

Dersim'de hükümet nüfuzuna başlangıç olarak, Dersim'in vilâyet halinde teşekkül ettiği 1880 tarihini esas tutarız. Dersim'in ilk valisi Fikri Paşa namında bir zat olup, bu zat, idarei maslahat yoluyla da olsa hükümetle Dersimlileri ilk defa yekdiğerine yanaştırmaya çalışmış bir idare reisi olarak tanınmaktadır. Fakat bu zat da Dersim memuriyetlerini Dersimlilere tevdi esasını muhafaza etmiştir.

Dersim, Tanzimat devrinde bu nam altında bir idare küllü olarak nazarı itibara alınıp mutasarrıflık yapılmış ve 1878'de vilâyet teşkilatı yapılmıştır. Ancak on sene kadar valilik teşkilatı devam edebilmiş ise de vilâyet umumi ve hususi varidatı teşkilatı masrafını bile korumadığından lağvedilerek, 13 Mayıs 1888'de tekrar mutasarrıflık olarak teşekkül etmiştir. Vilâyetken Plümer kazası Dersim'e tâbi idi. Mutasarrıflığa tahvil esnasında bu kaza Dersim'den alınarak Erzincan mutasarrıflığına verilmiştir.

Meşrutiyet devrinde de mutasarrıflık olan bu sancak, Cumhuriyet devrinde bir aralık tekrar vilâyete tahvil edilmiş ise de, yine aynı sebeplerle devamı caiz görülmeyerek vilâyet lağvedilmiş ve Pertek, Hozat, Çemişkezek, Ovacık, Nazımiye, Mazkirt kazaları doğrudan doğruya Elâziz vilâyetine raptedilmiştir. 1888'de mutasarrıflığa tahvil olunduğu zaman Dersim, Çarsancak, Mazkirt, Kızılkilise, Kuzuçan, Ovacık, Hozat, Pertek, Çemişkezek, Pah kazalarından müteşekkildi. Bunlardan Kızılkilise bugün Nazımiye ismini taşımaktadır. Pah kazası Cumhuriyet devrinde lağvedilerek, nahiyeye kalıp Mazkirt kazasına raptedilmiştir. Keza Çarsancak kazası da lağvolunarak, Pertek kazasına raptolunmuştur. Bugün Pertek kazası Çarsancak, Paşavank; Mazkirt kazası Muhindi, Pah ve Türüşmek; Hozat kazası Sin, Kırmil, Kakpır; Çemişkezek kazası da Germil nahiyelerinden müteşekkildir. 1888 idari taksimatında nahiyesi bulunmayan bu mıntıkada nahiyeye teşkilatı ihdası tedrici de olsa çok mühim fayda temin etmiş ve etmektedir. Bu faydaların ilki de devlet mümessilini, asırlardan beri hükümetten müçtenip [kaçınan, uzak duran, çekinen] ve yalnız ağasını tanıyan halk arasına sokmak ve onları yavaş yavaş gözleriyle, kalpleriyle devlet teşkilatına ısındırmak olmuştur.

Hozat

Eski vilâyet ve mutasarrıflık merkezi olan Hozat kasabası, bugün bu nam ile anılan kazanın merkezi olup Dersim'in merkezini ve kalbini teşkil etmektedir. Bu kasaba 1854 tarihinde 40-50 haneli bir köyken, Dersim'de idari teşkilatın başlaması ve bu kasabanın yüksek bir idare merkezi olması üzerine birden bire inkişafa mazhar olmuş ve bir aralık, yani Harbi Umumi'den evvel, 1.600 haneye kadar çıkmıştır.

Bu sıralarda mektebi, kışlası ve hükümet konağı ile

Dersim'in ortasında medeni bir merkez olmaya namzet olan Hozat kasabası, Harbi Umumi'nin afet gibi yetişmesiyle inkişaftan kalmış ve binnetice inhitata [kuvvetten düşme] yüz tutmuştur. Hükümete ve devlete karşı zaman zaman menfi cephe olan isyankâr ruhlu aşiretlerin tahribatı da bu kasabanın inkişafına mani esbaptan biri olmuştur. Hozat kasabası, Elâziz ile Ovacık arasında Dersim'i ikiye bölen en mühim güzergâh üzerinde olup, muhtelif kazalarla irtibat imkânı bu kasaba için atiyen bir sebebi feyzü inkişaf olacaktır. Muhakkak olan bir şey varsa, Dersim'de ilk idare teşkilatı sıralarında hükümet reisleri bu mıntıkayı Osmanlılığa mal etmeğe çalışmışlardır. Fakat bu çalışmalar hiçbir zaman kanunları hâkim kılacak vaziyette olmamıştır. O zamanın idare icabatı olarak idarei maslahat politikası ilk Dersim idarecilerinin aşiretlerle temaslarını temin etmiştir. Idarei maslahatçı olanlar, hedaya ve behaya politikası ile devlet için zararlı olacak bir vaziyete sokmamaya çalışmışlardır. Bununla beraber, bütün bu mesai Dersimlileri dededen babadan gelip duran soygunculuk, çapulculuk itiyatlarından vazgeçirmemiştir. Bu müşkül manzaraya nazaran, Hozat ilk defa idare merkezi olunca, bu merkezin bir Türk kültür merkezi olmasına dikkat sarf olunduğu ve bilhassa Türk dili ile dillenen aynı soydan insanların bu merkezde çoğalmasına çalışıldığı anlaşılmaktadır. Zaman bu mesaiyi durdurmuştur. Fakat bugün için bu eserleri halk ağzında görmek mümkündür. Halen şayanı dikkat olan nokta, vilâyet, mutasarrıflık gibi yüksek idare taazuvlarına merkez olan bu kasabada, hükümet şerefiyle mütenasip bir konak olmamasıdır.

Hükümet konağı, alt katı hapisane olmak üzere, iki katlı ve eski tipte tamire çok muhtaç bir binadır. Bu merkezde insana büyüklük ve kudret hislerini telkin edici bir hükümet konağının yapılması lazımdır. İn, Değirmenler, Kuru, Ovacık, Aşağı Tavuk, Yukarı Tavuk, Ağvis (Ağavis), Akpınar, İbrahim

tanrı, Lolân tanrı, Türk tanrı, Taçgerek, Göçin, Kızıl Ziyaret tepesi, Zeynel tepesi, Sekedik, Kalecik, Cadıbağı, Sular mezarası, Ulukale deresi, Karakoz mezarası, Kızılmezra, Kurtdere, Akpınar, Barkini, Karakoz, Inceağ, Sulupınar, Hozat deresi, Erikân, Sarıgman Dersim'i (Sağman Dersim'i), Sürgüç, Karavelolar, Çamurlu, Ulupınar, Hüseyinbaba, Gümürgân dağı, Nacar, Halil pınarı, Kızıldağ, Karamuk, Halikler (Halikanlı), Halkis, Aksu deresi, Beyazdağ, Bulamık, Hazan tepesi (Hozatlılar ağzından Kazan tepesi diye işitilmiştir), Kalaycıklar, Torut, Dut mezarası, Torut suyu, Şeyh Çoban tepesi, Külünk dağı, Karat, Kalan deresi, Karasakal yaylası, Koz dağı, Silmek, Kızıltepe, Ağdat, Palikan, Balkan, (Ağdas) Ağtas, Kızıldağ, Karaoğlan, Yukarı Direk, Aşağı Direk, Sarı Saltık tepesi, Ağviran deresi, Akseki, Kuru, Dereköy, Otolar, Tağar, Gözerek, Bozan, Turşu, Koçyeri, Kızılkum, Oluklu, Payamlı, Kozluca, Boyunkumu, Avgölü, Sarıoğlan, Amergan deresi, Amergan, Tokmakhaba tepesi, Bilgiç, Ağtaş gibi isimler bu kaza halkının menşei hakkında fikir verecek esaslardır.

Çemişkezek

Kaza merkezi olan bu kasaba, Dersim tarihinde en mühim rolü oynamış bir kasabadır. Filhakika dört buçuk asır evvel Dersim'in Türkiye'ye intikali sırasında, Dersim mıntıkasında en ziyade Çemişkezek ismi anılıyor; Hozat, Mazkirt, Nazimiye, Ovacık mevzubahis bile olmuyor. Dersim, Ermenilerle Türk unsurunun ve keza Türklerle Kürtleşmiş Tuharlar'm çarpışma merkezidir. Ermeni unsurunun memleketimizden uzaklaşmasından sonra, çarpışmalar Türklerle Kürtleşmiş Tuharlar arasında son zamana kadar devam etmiştir. Bu çarpışmalar, 1926 Koç uşağı tedibatından sonra eski şiddetini kaybetmekle beraber, bugün dahi münferit vakalar halinde devam etmektedir.

Çemişkezek kasabası eski bir kaleyi ihtiva etmektedir. Beni Süleyman, Besilgazi Bey'le Akkoyunlular'dan meşhur Çemişkezek hâkimi Şeyh Hasan Bey'in gayet güzel ve sanayi nefisei mimariyei havi camii vardır. Osmanlı vüzerasının [vezirlerinin] da cami ve mescit gibi eserleri vardır.

Kasaba oldukça büyük olup etrafı bağlık ve bahçeliktir. Bu kasaba halkı Dersim'in diğer halkına nispetle daha çok uyanık ve maarife düşkün ise de halkın bütün manasıyla hükümete bağlanmasında kendi menfaatinin, nüfuzunun kırılacağını anlayan ve bilenler, ifsadattan [fesatlıktan] geri durmamaktadırlar.

Bu kasaba merkezindeki hükümet konağı, Cumhuriyet'in şerefiyle mütenasip bir vaziyete getirilmesi lazım bir halde-dir. Kasabada halihazırda umran [bayındırlık, imar] namına bir şey yoktur. İçtimai hayat henüz inkişafa yüz tutmamıştır. Bunda başlıca iki kuvvet amildir. Biri belediyesinin azami 500 lira kadar iradı olması ve bu iratla memleketin beldi ihtiyaçlarına asla cevap vermemesi, diğeri de bu kaza merkezinin asırlardan beri tevali eden [devam eden] tecavüzlerden yılan halkının bu yüzden kırılan maneviyatının henüz yerine gelmemesidir. Son senelerde bile katil ve soygunlara sahip olan bu kazanın halkını bu hususta haklı görmek lazımdır. Bütün Dersim'e mesela Manisa vilâyeti gibi hâkim olduğumuz gün, Çemişkezek'in diğer kazalara nispetle en çabuk yoldan inkişaf edecek bir merkez olacağına hiç şüphe edilmez.

Çemişkezek ayrıca din sahasında da ehemmiyet kazanmış bir yerdir. İsmail Safevi ilk Alevilik tohumlarını bu merkeze atmış ve Dersim'e bu merkezden intişar [dağılmak] etmiştir. Çemişkezek kasabasını Ermeni tarihçileri kendilerine mal etmektedirler. Çemişkezek kasabasındaki halkın tipi, bu halkın mazisi ile büyük Türk ırkına bağlı olduğunu göstermektedir. Esasen kasabanın hemen altından geçen derenin adı da halen Tuhar deresi diye anılmakta olup, bu isim harita alıcı-

ları tarafından Tagar-Tugar şeklinde kaydedilmiştir. Tuharlar tarihçilerin Tayık, Dak, Taç dedikleri Türk soyunun bir şubesidir. Diğer bazı iddialara göre de Tatarlardır. Mesela, Çemişkezekli Nüzhet Dede Efendi'yi karşısına alan bir antropolojist buna derhal "Moğol çocuğu" veya "Tatar" demekten kendini alamayacak ve kafatasının şeklini görünce, bu kararının sağlamlığını hissedecektir. Çemişkezek halkının Murat vadisini takiben gelmiş İskitler'den olması da muhtemeldir.

Ermenilerin en çok serbest buldukları ve mütemadiyen evlat yetiştirdikleri günlerde bile, nüfusları kasabanın Türk ve Kürt diye anılan Türk halkının %10'unu tecavüz edemiştir. Çemişkezek muhitindeki Kızıl Ziyaret tepesi, Karataş, Hadişar, Kalecik, Çaybağı, Sular mezarası, Ulukale taşı, Beydere, Bey mezarası, Kumir, Kumyeri, Oğuzer, Biradi, Yaz mezarası, Pogos, Boğaz, Ekrek, Oskih, Askik, Erdike, Artık (Araplar bu kelimeyi "Aradik" şeklinde cemilendirirler), Koçulu (halk dilinde Koçoğlu), Kocaoğlan ilâahiri gibi isimler bu kasaba ve onu muhit halkının hangi ırka mensup olduğunu gösterecek kıymet ve ehemmiyettedir.

Halkın kültürüne gelince, bu husustaki kanaatler daha çok kuvvetlenmektedir. Kültür esasları hakkında ileride ait olduğu fasılda daha tafsilatlı malûmat verilecektir. Çemişkezek tabirine gelince, bunun kamyş, gümüş, kesek, güz, ek asılları ile alakası görülmektedir. Bu kazanın Gebanmadeni ile hemhudut olduğu nazara alınırsa, bu nispette uygunluk görülmek tabiidir.

Mazkirt

Dersim mıntıkasında üçüncü bir kaza merkezi de Mazkirt'tir. Mazkirt, Dersim ilk vilâyet olduğu zaman mutasarrıflık merkezi olmuş bir kasabadır. Dersim'in mutasarrıflığa tahvil sırasında kaza teşekkülünün merkezi olmuştur. Çok sarp

ve taşlıklı, Kırklar dağının Pah istikametinde geçit veren şark parçasının hemen cenubundadır. Kasabanın asıl adı Manazgirt'miş. Bu kasaba vaktiyle büyükçe bir kasabaymış fakat müteaddit aşiret tecavüzü neticesinde, küçüle küçüle nihayet 150-200 haneden ibaret bir köy haline dönmüştür.

Bu kaza merkezindeki hükümet dairesi de hükümet nüfuzunu ve şerefini tatmin edecek bir halde değildir. Esas kasaba merkez halkı ekseriyetle Türkçe konuşur. Harbi Umumi'den evvel bu kasaba nüfusunun yedide biri Ermeniymiş. Kasabanın adının menşei hakkında kati bir fikir hasıl olmamıştır. Ancak "Kirt" tabirinin Türklerce kasaba manasına gelen "kent"ten bozma olması ihtimali müstebat değildir [uzak ihtimal değildir]. Bununla beraber, mühim istila ve tecavüz istikametleri üzerinde inşa edilen kalelerin bulunduğu mevkiilerin bu nam ile anıldığı da iddia olunmaktadır. Filhakika Malazkirt, Mazkirt. Vaskirt gibi kasaba veya köylerin buldukları mevkiiler mühim geçitleri kapayacak vaziyettedirler.

Nazımiye

Dersim mıntıkasında dördüncü bir kaza merkezi de Nazımiye'dir. Meşrutiyet devrine kadar bu kazanın ismi Kızılkilise'ydı ve merkezi de Aydarı'ydı (Haydarı). Meşrutiyet devrinde Nazımiye olarak tevsim [isimlendirmek] olunmuştur. Kaza merkezi küçük bir köy halindedir. Nüfusu az bir kaza olmakla beraber, mevkiian ehemmiyeti vardır. Bu kaza Kigi, Plümer, Ovacık, Hozat, Mazkirt ve kısmen de Perçek kazalarıyla temastadır. Buna nazaran Dersim aşiretlerinin en mühimlerinin ortasında demektir. Aynı zamanda Murat vadisi ile Karasu vadisi arasındaki kış yolu üzerindedir. Harbi Umumi'den evvel bu kaza nüfusunun ancak beşte biri Ermeni'ydı.

Bu kaza dahilindeki Hosum, Dağyan, Dağyan mezraası, Kalman (Yukarı Kalman, Aşağı Kalman), Munzurbaba, Kurt, Sapbaba tepesi, Boncuk dağı, Balık, Geç tepesi, Dirik, Gevrek, Acı Ada dağı, Küçük Göl dağı, Kutu deresi, Kozerek, Kara Sakal gibi isimler de bu kaza mıntukası halkının esas çekirdeğini Türklerin teşkil ettiğine delildir. Bu kaza merkezinde, Karakoyunlu hükümdar ailesinden Elti Hatun'un musanna [gösterişli, sanathı, usta elinden çıkmış] camii ve türbesi vardır.

Ovacık

Beşinci bir kaza da, merkezi Zeranik köyü olan Ovacık'tır. Bu kazanın eski merkezi Pardi köyüydü. Pülür'ün de merkez olduğu söylenilmektedir. Zeranik, 100-150 haneli bir köy vaziyetindedir. Hükümet binası alelade ve gayri sıhhî bir yapıdan ibarettir. Harbi Umumi'den evvel bu kazadaki Gregoryan ve Protestan Ermeni nüfusu hiçbir zaman yüzde 10 nispetini tevavüz etmemiştir. Kaza muhitinde Cevizli, Kurudere, Eğripinar dağı, Büyük Göl Başı, Büyük Göl Başı dağı, Ziyaret tepeleri, Orta dağ, Karagöl deresi, İlânlı deresi, Aksu deresi, Mercan deresi, Harami deresi, Gözeler, Pülür (Bulur), Çahiri, Dıştaş, Ağataş, Çolaklar, Kozluca, Konaklar, Eril, Çakmaklı, Bektaş, Makik uşağı, İsitme, Büyükköy, Bilgiş tepesi, Kale deresi, Kızıl Viran, Sanoğlan, Kızık, Süyütlü, Kışla, Karataş, Deveboynu, Mirho gibi isimler bu kazanın esas halkının menşei ve ırken ciheti irtibatını gösterecek canlı delillerdir. Bu kaza, Dersim'in çiftçiliğe en çok müsait bir sahası olmakla beraber, havası ve suyu itibarıyla en sıhhî bir mıntukasını teşkil etmektedir. Demiryolları ve yollarla memleket köşeleri yekdiğerine yaklaştığı günler içinde bu, Ovacık'ın çok cazip bir sanatoryum olacağı tahmin olunmaktadır. Kazanın ziraa-ta elverişli bir ovası vardır. Bu ova köylerinde yaşayanlar aşi-

ret hayatından ayrılmış ve toprağa bağlanmış olduklarından, hükümete karşı diğerlerine nispetle mutidirler.

Pertek

Altıncı bir kaza merkezi de Pertek'tir. Bu kaza 1888'de Çarsancak'a bağlı bir nahiye halindeymiş. Bir camii vardır. Pertek kazasının eski merkezi Elâziz-Hozat yolu üzerinde Murat geçidinin hemen yakınındadır. Burası büyük bir hareketi arzdan [deprem] harap olduktan sonra, kasaba bu mevkiin üç dört kilometre şarkında, bahçelerle süslü bir sahada yeniden teessüs etmiştir. Pertek, bir iddiaya göre, Kürt dilinde "kale" manasına gelirmiş. Bu iddia bu kasabanın kendi ismini bir Türk boyu olan ve vaktiyle İran ülkesinde hükümet kurmuş olan Partlar'dan almış olduğu ihtimal ve mütalâası yanında sönük kalır. Pertek adının "Part yeri" manasına geldiği kanaati vardır. Bu kaza dahilinde Kaçar, Sula, Karaman, Küçük, Candağı, Aşağı Özbek, Karasakal, Kuloğlu, Akbayır, Sürgüç, Süpürgeç, Sakal Tutan dağı, Dereli, Karakuş mezrası, Mercimek, Tanut, Tmızbaşı, Yeniköy, Pirinççi, Çukurbağ, Kavgas, Üstüler, Sağıman, Gazili, Toptop, Yalan, Çüçke, Timorik, Aşağı Çumres, Yukarı Çumres, Sürek, Kuzucan, Kızılık, Sağbağ, Ziri Konağı, Kuşçu, Köpekli, Göktepe, Çankal, Ayvatlı, Yılanlı, Kaçar, Çevirme, Kandil Baba, Gümülgan tepesi, Çamurlar gibi isimler Pertek halkının menşei hakkında kanaatkâr bir fikir verecek mahiyettedir.

Plümer

Yedinci bir kaza merkezi de Plümer'dir. Bu kazanın eski adı Kuzuçan'dır. Bu kazanın Harbi Umumi'den evvel Ermeni halkının nüfusu hiçbir zaman umuminin sekizde birini tevavüz etmemiştir. Bu kaza merkezi Harput-Erzincan ara-

ındaki keç ve yata işlek kalan yol üzerinde olmakla öteden beri mülhüm bir merkezdir. Bu kaza dahilinde eskiden beri Şah Hüseyin namında bir aile derebeylik yapmıştır. Kaza, çok sarp dağlar ve meşeliklerle örtülüdür. Arazinin menaa-ı [sarplık] halkına daima vahşet ve iptidailik telkin etmiştir. Bu kaza dahilindeki bazı eski binaların Karadeniz sahil ile Cenevizler'den kalma Galata'daki bazı binalara tarzı mimari itibarıyla pek benzediği iddia olunmaktadır.

Dağbek, Kürek, Keleş, Katır, Yoncalı, Teke deresi, Bahtiyar, Demirkapı, Salördek, Karataş tepesi, Tacik, Kurtan, Almalı, Fındık, Saruk, Gözeler, Kadıdere, Karagöz mezarası, Karasu, Serçe mezarası, Çardaklı mezarası, Pişi, Rotanlı, Bayburtlu, Tekkepınar, Ağu Baba mezarası, Güzer, Kemik, Barbaş, Büyük, Sinek, Kamışlık mezarası, Kark, Tekir, İşikir, Akay Ateş mezarası, Camus, Tahsinli, Kaymazel, Orta Kayır, Yukarı Kayır, Gücenek, Hasangazi, Meydanlar, Acırır, Çerken, Köpürge gibi isimler de bu kaza sekenei asliyesi hakkında bir fikir verebilecek mahiyettedir. Pertek'de asıl ve nesli Karakoyunlular'a münthehi Osmanlı ümerasından [beyler, yüksek rütbeli zabitler] Sungur Bey'in, bu kazanın Sağman köyünde yine bu kabil ümeradan Keyhüsrev Bey'in sanayii nefise ile müzeyyen [bezenmiş, süslenmiş] birer camii vardır.

Dersim'in Mali Vaziyeti

Dersim mutasarrıflığı meclisi idaresinin 1903 tarihli mazbatasında, Dersim'den o tarihte 50.000 ve islah edildiği takdirde 80.000 altın liralık varidat alınabileceği kaydolunmaktadır. Buna rağmen, Dersim'in valilikten mutasarrıflığa tahvili ve binnetice ayrı kazalar halinde Elâziz vilâyetine raptı, mahalli varidatın teşkilat masrafına olsun tekabül etmemesinden. Mazideki vaziyeti şu suretle umumi bir çerçeve içinde gördükten sonra, Dersim'in en doğru ve en son malî vaziyetini görelim. Bunun için 1931 senesi malî vaziyetin mütalâası esas ittihaz olundu.

Kazaların masrafları ve iratları:

Nazımiye 26.206, Ovacık 4.795, Hozat 9.929, Mazkirt 30.256, Pertek 28.658 olmak üzere beş kazanın umumi varidatı topyekûn 99.244 liradır. Halen bu kazalar varidatının dörtte üçünü teşkil eden sayım vergileri mecmuu 48.045 lira olup, bunun 20.515 lirası da vergi mükellefiyetlerini ifa eden Pertek kazasına ait olup, diğer dört kazaya 37.530 lira kalmaktadır.

Bu dört kazanın 5.883'ü Nazımiye'ye, 5.326'sı Ovacık'a,

10.246'sı Hozat'a, 15.726'sı Mazkirt'e ait olmak üzere ceman 36.681 mukayyet nüfusu vardır. Elâziz vilâyetinin tahmini-ne göre, bu miktar nüfusa en az 20.000 gizli nüfus ilavesi la-zım görülmekte olduğundan, bu takdirde dört kaza nüfusu-nun 60.000'e yakın olduğu görülür.

Şu halde nüfus başına ancak 60 kuruş sayım vergisi isa-bet etmektedir. Çiftçilikleri kendilerini geçindirecek nispet-te olmayan ve bütün geçim varlıklarını davarcılıkta arayan bu halkın, sayıma ne kadar noksan hayvan yazdıkları bu nis-petle anlaşılabilir.

Bundan başka yazdırdıkları adetlere tekabül eden vergile-rini de tamamen tesviyeden imtina ederler. Bu hususta bir fi-kir edinebilmek için kaza ve aşiret itibarıyla sayım vaziyeti ve tahsilat derecesi sırası ile aşağıya yazılmıştır.

Aşiretlerin sayıma yazdırdıkları hayvan miktarı:

Aşiretin ismi	Koyun	Keçi	Sığır
Haydaran	97	160	35
Alanın Nazımiye kısmı	37	347	6
Arilli	457		2.461
Kureyşan	318	3.075	567
Karsan	193	1.611	205
Hörmek	278	358	170
Şeyh Mehmedan	111	690	245
Mazkan	71	344	70
Kimsor	267	871	153

Harici malûmata ve nüfuslarına nispet ve tahmine na-zaran bu aşiretlerden Haydaran mevcudunun ancak % 10, Arilli % 40, Karsan % 45 ve diğerleri en çok % 70'lerini yaz-dırmışlardır.

Mukayyet miktarlara nazaran vergilerin ödenme nispeti Haydaranlılar % 1, Arilli % 60, Karsan % 65, diğerleri % 80 ödemişlerdir.

Ovacık kazası

Bezgâr aşireti, davarlarının % 60'ını yazdırmışlar ve mik-tar üzerinden vergilerini % 100 ödemişlerdir. Maksut uşağı, davarlarının % 20'sini yazdırmışlar ve vergilerini bu miktar üzerinden % 100 ödemişlerdir.

Ovacık'ta aşiretlerin sayıma yazdırdıkları hayvan miktarı ve vergi ödemelerinin nispetleri:

Aşiretler	Yazdırdıkları	Ödedikleri
Şam uşağı	% 5	Kısmen ödemişlerdir.
Nanik uşağı	% 1	Hiç ödemişlerdir.
Beyit uşağı	% 20	% 100 ödemişlerdir.
Aşuranlı	% 10	Kısmen ödemişlerdir.
Bal uşağı	% 1	Hiç ödemişlerdir.
Keçel uşağı	% 1	Hiç ödemişlerdir.
Abbas uşağı	% 1	Hiç ödemişlerdir.
Birman uşağı	% 1	Hiç ödemişlerdir.
Koç uşağı	% 5	% 30 ödemişlerdir.
Ferhat uşağı	% 20	% 70 ödemişlerdir.
Karaballı uşağı	% 25	% 70 ödemişlerdir.
Lâçin uşağı	% 2	% 15 ödemişlerdir.
Kırgan uşağı	% 2	% 15 ödemişlerdir.
Bahtiyar uşağı	% 15	% 70 ödemişlerdir.
Abbas uşağı	% 25	% 40 ödemişlerdir.

Mazkirt kazası

Aşiretler	Yazdırdıkları	Ödedikleri
Kureyşan uşağı	% 60	% 80 ödemişlerdir.
Seyitler uşağı	% 60	% 60 ödemişlerdir.
Şeyh Mehmetli	% 30	% 70 ödemişlerdir.
Yusuflan	% 20	% 70 ödemişlerdir.
Demenan	% 5	% 50 ödemişlerdir.
Sur	% 70	% 90 ödemişlerdir.
Alan	% 5	% 90 ödemişlerdir.
Şadilli	% 75	% 95 ödemişlerdir.
İzoli	% 55	% 95 ödemişlerdir.
Hiran	% 55	% 95 ödemişlerdir.

Pertek kazası

Aşiretler	Yazdırdıkları	Ödedikleri
Pilvenk	% 66	% 90 ödemişlerdir.

Yukarıda işaret olunan malûmatın tetkikinden anlaşılacağı veçhile, Dersim'de sayımın umumi ve vasatı olarak % 20 nispetinde yazdırıldığı ve yazdırılan miktar üzerindeki tahsilatın da bazı aşiretlerde % 50'yi tecavüz etmediği anlaşılmaktadır.

Elâziz vilâyetinin mahalli tetkikatına göre Dersim silahtan tecrit olunur ve halkı diğer mıntıklar halkı gibi muti bir vaziyete gelirse, hali hazır tahsilatının 150.000 lira artacağı ve eski senelerden kalma 204.902 liralık bakayanın da tahsiline imkân bulunacağı anlaşılmaktadır (Birinci Umum Müfettişi İbrahim Tali Bey Efendi nin Dersim'deki tetkikatı da bunu teyit eder).

Esasen yukarıdaki ihşaî [istatistiki] malûmatın tetkiki sırasında aşiretlerin sayım ve ödeme vaziyetlerinin buldukları arazinin menaatı ile hükümetin hâkim olup olmayacağı vaziyeti ile mütenasiben azalıp çoğalmakta olduğu sarahaten görülmektedir. Mesela, Dersim'in sarp ve arızalı mıntıkasında bulunan ve hükümet kuvvetlerinin asla nüfuz edemediği Haydaran aşireti mevcudunun % 1'ini yazdırırken, hükümet nüfuzunun oldukça müessir olduğu Şadilli aşireti de % 75'ini yazdırmıştır. Bunlardan biri hükümete nüfuzunun asgari hadda indiği ve diğeri de en çok yükselttiği sahalara ile bunların devlet mükellefiyetleri üzerindeki tesirlerini gösterecek misallerdir. Bundan maada Dersim aşiretleri yekdiğere muhasım olduğundan mal ve canından emin olmayan aşiretler de istihsal mesaisi emniyeti derecesiyle mütenasiptir. Bu ekseriya geçim hududu ile çerçevlenmektedir. Silahlar toplanır ve aşiretler efradına karşı hâkim bir vaziyete ge-

çilerek kalplerde huzur ve sükûn temin olunursa, her nevi istihsalatın artacağı ve binnetice devlet varidatının da çoğalacağı şüphesiz addolunmaktadır.

Diğer vergilerle beraber umumi varidat ve sarfiyat vaziyetinin hulâsası:

Varidat:

	Kazalar	Arazi, bina vergisi (Lira)	Sayım vergisi (Lira)	Kazanç ve diğer vergiler (Lira)
Hozat	3.189	6.268	828	10.285
Mazkirt	10.773	18.742	1.221	30.736
Nazımiye	3.513	9.910	668	14.091
Ovacık	2.068	2.616	288	4.972
Pertek	6.360	20.515	1.679	28.554
Yekûn	25.903	58.051	4.684	88.638

Tahsilat ve masraf:

	Tahsilat	Masraf
Hozat	91.929	46.020
Mazkirt	30.256	36.525
Nazımiye	13.808	26.206
Ovacık	4.795	21.949
Pertek	28.058	55.252
Yekûn	86.846	185.650

Varidattan tahakkuk ettirilmiş ve henüz tahsil edilememiş Hozat kazasında 80.028, Mazkirt kazasında 18.437, Nazımiye kazasında 12.217, Ovacık kazasında 18.891, Pertek kazasında 75.382 lira bakaya olduğu anlaşılmıştır.

Vaziyet şu hulâsaya nazaran gözden geçirilirse, Dersim'in beş kazasının bugünkü varidatı umumiyesine mukabil dev-

letin 100.000 lira fazla masraf yaptığı bariz bir surette görülmektedir. Sayım vergisinde olduğu gibi arazi ve bina vergilerinin ve hatta kazanç vergisinin azlığı dikkati celp eder.

Asırlardan beri devlete karşı kan ve millî vergisini tamamen edadan daima uzak kalan bu mıntıka halkının memleket için faydalı bir vaziyete getirilerek, devlet iradını kemirici vaziyetten kurtarılmaları malî ve iktisadî istikbalimizi tanzim ve tayine çalıştığımız bu seneler içinde pek zaruri bir hal almıştır.

Dersim'in Nafia Vaziyeti

On dokuzuncu asrın ikinci nısfından [yarısından] sonra, devlet aleyhine vaki olan mevzii Kürt hareketlerinin kuvvetle tedibi ciheti iltizam edilmişken, bu usulün Dersim'e tatbikinde fayda görülmemiş ve herhalde buralarda ekseriyetle Türk dili ile dillenen bu mıntıka halkına onların medeni muhitlerle temasa geçilecek vasıtalarla hâkim olmak esası düşünülerek evvelemerde en mühim yolların yapılması ve şu suretle harici Dersim'le, Dersim'i hariçle ticaret ve iktisadî sahada temasa geçirmek esası kabul olunmuştur.

1860-63 senelerinde İsmail Hakkı Paşa ile Erzurum Müşiri Samih Paşa, Dersim beylerini Erzurum'a celbederek nişan ve rütbeler tevcihi ve hediyeler tevzii suretiyle bir taraftan Dersimlileri asker olmaya teşvik ve diğer taraftan ve en mühim olarak da Erzincan-Plümer-Hozat-Palo Elâziz, Erzincan-Plümer-Kızılkilise-Mazkirt-Palo-Elâziz yollarının yapılması için bu beyleri teşvik etmişlerdir. Bu toplantıda karar verilerek Dersim beyleri tarafından da kabul edilen esaslara göre bu yol Dersimlilerin kendi vasıtaları ile yapılacak ve yolun tutar masrafı Desim'in on senelik vergi tekâlifine

mahsup edilecek ve yalnız amele yevmiyesi hazineден tesviye alınacaktır.

Büyük devlet memurları huzurunda bu taahhüde girişen Dersim beyleri, Dersim'e avdetlerinde taahhütlerini ifa etmemişlerdir ve buna sebep olarak da halkın bu kararı kabul etmediğini iddia etmişlerdir. Halbuki Dersimlileri ve bilhassa hakiki düşüncesini pek mahirane saklamasını bilen ve büyük devlet adamları huzurunda onların maksatlarına hulûl ederek [girmek, sızarak, sinerek] arzuları dahilinde söz söylemeyi pek iyi bilen Dersim rüesasını yakından tanıyanlar, bu hayırlı teşebbüsün kendi zararlarına olacağını tahmin ederek onu taahhüt eden rüesa tarafından bozulduğuna hiç şüphe etmezler.

Bu sıralarda Dersim'in kazanılması için maslahata göre idare politikacılığının icabı diğer teşebbüsler alınmaya devam olunmuş ise de bir netice vermemiş, nihayet 1875 senesinde Ahmet Muhtar Paşa, Erzincan Mutasarrıfı Şerif Paşa delaletiyle [kılavuzluğunda] beyleri tekrar Erzurum'a toplamış ve evvelki içtimada olduğu gibi yol meselesi tekrar ortaya atılmıştır. Bu toplantıda hazır bulunan Mazkirt Kaymakamı Gülâbi Bey teklifi vakı kabul ve ifa edeceğine dair söz verdiği halde Kuzuçan Kaymakamı Hüseyin Bey, Dersimlilere kabul ettiremeyeceği mütalaasıyla yerine avdet etmeden [dönmeden] bir şey söyleyemeyeceğini ve herhangi bir vatte bulunamayacağını dermeyeran etmiş [açıklamış] ve mafih Türkiye'ye merbudiyetini [bağlılığını] teyit etmiştir.

Filhakika Gülâbi ve Hüseyin beylerin Dersim'e avdetlerinde, Hüseyin Bey vaziyeti böyle bir işe teşebbüs için muvafık bulmamış, Gülâbi Bey ise bu hususta bir teşebbüse girişmek istediği bir sırada öldürülerek mesele akim [sonuçsuz] kalmıştır. Gülâbi'nin yol yaptırmak ve asker almak teşebbüsünün o zaman Dersim'de 5.000 kişilik silahlı bir kuvvete hâkim olan ve Hozat mıntıkasında bulunan Mansur Ağa'nın

kinini celp ettiği ve bu yüzden öldürüldüğü hakkında rivayetler varsa da, hakikatte Hüseyin Bey, Gülâbi Bey ve Mansur Ağa, o zaman Dersim'in üç yıldızı mesabesinde [derecesinde] olup, aralarında nüfuz yarışı olduğu ve Gülâbi'nin devlete sokulması, Hüseyin Bey'in ise bitaraf kalmak ve gizliden gizliye Mansur Ağa tarafını iltizam etmesi bu akibeti doğurmuştur.

Bu tarihten sonra, Meşrutiyet'e kadar nafia işleri hakkında yapılan her teşebbüs ya parasızlık veya Dersimlilerin mukavemeti karşısında sönmüş ve Meşrutiyet devrinde Pertek geçidinde büyük bir kârgir köprü inşasına teşebbüs edilmiş ise de ikmalî müyesser olamamıştır. Bu köprünün ayak temelleri bugün mevcuttur. Bu sıralarda Pertek geçidinde, Murat üzerinde ve Mazkirt geçidinde Munzur üzerinde bir ahşap köprü mevcut idi.

Nihayet 1928 senesinde Elâziz-Hozat yolunun otomobil müruruna müsait bir halde tesviyesi için Cumhuriyet hükümetince takip olunmuş ve 1928 sonlarında da bir asırdan beri yapılması büyük ehemmiyetle takip edilen Elâziz-Erzincan şosesine Pertek'ten Mazkirt istikametine başlamak suretiyle vücut vermek, yine Cumhuriyet devrine nasip olmuştur. Bu yolun Pertek ile Yeniköy arasındaki kısmı çok esaslı ve fenni bir şekilde tesviyei tûrabiye halinde küşat edilmiştir.

1929'da da Hozat-Ovacık şosesinin tesviyei tûrabiyesine çalışmak imkânı hasıl olmuştur. Bu yolların küşadında şimdiye kadar yol mükellefiyetini ifadan daima müçtenip kalan Dersimliler çalıştırılmışlardır.

1929'da Murat'ın tuğyanı [taşması] ile harap olan Pertek köprüsü Nafia Vekaleti'nce eski şeklinde tekrar ve yeniden yapılmıştır.

Murat ve Karasu vadilerini ve harekât mıntıklarını yekdiğerine bağlayacak askerlik ve iktisat noktai nazarından

çok mühim olan Erzincan-Elâziz yolunun bilhassa Nazımiye-Plümer kısmının çok arızalı olduğu ve bu yolun ancak devlet yolu olarak ikmalî lazım geldiği Birinci Umum Müfettişliği'nce mütalâa olunmaktadır.

Kişi mıntikasından geçen daha arızasız ve daha az masrafla yapılması mümkün diğer bir güzergâh da bulunduğu ve bu güzergâhın Elâziz vilâyetine isabet eden Palo kazası dahilindeki kısmının bugün tekerlekli vesaitin müruruna müsait bir hale getirildiği anlaşılmıştır.

Bilhassa askerî noktai nazardan büyük ehemmiyeti olan ve bir asırdan beri devletçe arzu edilip birçok sebeplerle yapılamayan bu yolun en az masraflı ve en az arızasız bir şekilde takip edeceği güzergâhın Büyük Erkânı Harbiye Riyaseti'nin de inzimamı [katılma] mütalâası ile Nafia Vekaleti'nce tetkik ettirilmesi ve bu hususta sarf olunan ve olunacak emeklerin boşa gitmemesi lazım geldiği, keza Birinci Umum Müfettişliği'nin mütalâası cümlesindedir. Mamafih Elâziz-Nazmiye, Ovacık-Elâziz, Elâziz-Çemişkezek yolları Dersim için mutasavver [tasavvur edilen] ıslahatın ilk temel taşlarıdır. Bu yolların ikmalini müteakip, Ovacık-Mazkirt yolunun da inşası mukarrer olup, bu suretle şarkî Dersim ile garbî Dersim arasında ikinci bir irtibat yolu temin edilmiş olacaktır.

Dersim'in Maarif Vaziyeti

Dersim'de ilk vilâyet teşkilatı yapıldığı zaman, ki Tanzimat'tan sonradır, Arif Paşa isminde bir zat ilk vali olarak gönderilmiştir. Bu zat o sıralarda henüz Türk dilinin hâkim vaziyette olduğunu görünce ve bundan bilistifade Dersim muhitini maarif yolu ile devlete tamamen mal etmeyi mütalâa etmiş ve her tarafta mektepler yaptırmaya başlamış, bir taraftan da halkı mekteplere teşvik ve tergip [şevklendirme, teşvik] etmiş. Dersimliler çocuklarının mekteplerden akidelerini kaybetmiş, Rumileşmiş bir halde çıkacaklarını düşünerek ve esasen Dersim'in uyanmasından mutazarrır olacak [zarar görecek] olan seyit ve babaların da tahrik ve tesiriyle, bu mekteplere rağbet göstermemiş ve çocuklarını göndermemişlerdir.

1891'de *Türkiye Asyası* unvanlı idare coğrafyasını yazan Vitali Genet, maarif vaziyeti hakkında aynı meseleye temas ederek diyor ki, "Dersim'in ilk valisi Arif Paşa, Dersimlilerin maarif ihtiyacını temin için mektepler yaptırmışsa da kendi dinî akideleri Hıristiyanlığa daha ziyade yakın olan Kürtler, mekteplerden Müslüman olarak çıkacakları korkusuyla çocuklarını bu mekteplere göndermemişlerdir."

Vitali, yine kendi eserinde tespit ettiği veçhile, Dersim'de kahir bir şekilde mukim olan unsurun kendi tabiri ile Müslüman ve Kızılbaş kısımlarına ayırdığı kısım olduğunu unutarak, bunu çok ekalliyette kalan ve Hıristiyanlığa yakın gördüğü Kürtlere izafe etmiştir. Hakikatte tamamen Kızılbaş olan Dersimliler, “Rumî” diye hitap ettikleri Sünnîlere karşı manevi kin beslediklerinden, kendi çocuklarını Sünnî muallimlerin terbiye ellerine teslimden imtina etmişlerdir.

Dersimlilerin ileri gelenleri, o sıralarda daha ziyade Alevilik telkinatı yapan ve seyitler tarafından idare edilen medreselerde çocuklarını okutmayı tercih ederler.

Dersim'de maarife karşı olan alaka çoğalmıştır. 1891'de Dersim'de 170 talebeli 6 medrese ile 750 talebeli 9 ilk mektep mevcuttu. İlk mektep talebeleri daha ziyade Çemişkezek, Pertek ve Hozat mıntıklarındaydı. Mazkirt, Hozat, Pertek ve Çemişkezek mıntıklarındaki aşiretlerin maarife karşı istekleri gittikçe çoğalmış ve bilhassa Cumhuriyet devrinde inhimak [düşkünlük] derecesini almıştır.

1928 senesinden beri, her sene mekteplere kayıt zamanlarında yüzlerce Dersimli çocuğun vilâyet merkezine gelerek, bizzat validen ve hatta Diyanbakir'e kadar gelip umumi müfettişlikten okutulmaları niyazında buldukları, bu hususta alman raporlardan anlaşılmıştır.

Cumhuriyet günlerinin ve telkinlerinin Dersimli'yi tahsile çok istekli bir vaziyete getirdiği yakinen de müşahede edilmiştir. Bugünün Dersimlisi'ne Türkçe'yi ne için konuşmadığı sorulduğu zaman “Mektep yok, çocuklarımız nereden öğrensın” ve ihtiyaçları sorulduğu zaman “Mektep” cevabı alınmaktadır.

Dersim'in Sıhhi Vaziyeti

Dersim'in umumi ahvali sıhhiyesi iyidir denilebilir. Ancak darı unundan ekme ve ekseriya kuru gıda ile gıda ihtiyacını tatmin eden bu halk kütesinin vaziyeti sıhhiyesini kurtaran en büyük müessir, havanın ciyadeti [tazelik, iyilik, güzellik] ve suların umumiyetle güzelliğidir.

Dersim'i sıhhi vaziyet itibariyle iki kısım olarak mütalâa mümkündür. Mazkirt-Hozat-Çemişkezek hattının şimali, sıhhi vaziyet itibarıyla cenuba nispetle daha iyidir. Cenuba yaklaştıkça ve rakım düştükçe sıhhi vaziyet değişmektedir. Sıhhi müesseselere ihtiyacı vardır.

Cumhuriyet devrine kadar, Dersim'in doktor ihtiyacını bu mıntıkada bulunan askerî kıtaat tabipleri ve ekseriya Hozat'ta bulunan hükümet tabibi bir dereceye kadar tatmin edebilmiştir. 1928'de Hozat'ta bir dispanser açılmış ve hasta kabulüne başlanmıştır. Bundan sonra her kazaya birer sıhhiye memuru gönderilmek suretiyle, hiç olmazsa aşu gibi mübrem [kaçınılmaz] sıhhi işlerin tedvirine [idare etmek, yönetmek] başlanmıştır.

Sıhhat yolu ile halkın maneviyatına ve kalbine hâkim ol-

mak en kıymetli ve kestirme yoldur. Hatta ırken yabancı milletlerin kalplerinin bile bu yol ile başka milletler hesabına kazanıldığını en yakın Osmanlı tarihinde bile görmek mümkündür. Binaenaleyh Dersim'de bütün Dersimliler için cazip, esash bir sıhhî merkez vücuda getirilmesi muvafık olur.

Dersim'in Askerlik Vaziyeti

“Kürdistan” diye anılan mıntıkanın Bitlisli Idris Bey'in delaletiyle Osmanlı İmparatorluğu'na intikali devri tarihinden beri bu mıntıkada mahalli derebeylerinin nüfuz ve hâkimiyeti altında bir idare sistemi takip edildiği anlaşılmaktadır.

Devletçe askere ihtiyaç olduğu zaman, mahalli beyler çok yakın zamanlara kadar yaptıkları veçhile, maiyetlerine toplayabildikleri milislerle gösterilen hedefe yürürlerdi. Osmanlı tarihinde, Çemişkezek beylerinin bu suretle hareketleri hakkında malûmat vardır. Bundan anlaşıldığına göre, Çemişkezek beyleri uzun müddet Dersim vaziyetine hâkim olmuşlar ve Dersim'le devlet arasındaki münasebatı idarede mutavassıt [aracı] rolünü oynamışlardır.

Eski devirlerde Dersimlilerin ordu hizmetine girdikleri vaki değildir. Onlar daima kendi reislerinin idaresi altında, kısa hedefler için ve kısa zaman için yerlerinden ayrılabilmişlerdir.

Çemişkezek, Pertek ve Mazkirt gibi arazisi az manialı ve tarihen her zaman ehemmiyetini muhafaza etmiş olan Harput merkezine yakın mıntıklar, kendi beylerinin idaresi al-

unda bazı harekâta iştirak etmiş oldukları halde, bu mıntıkanın şimalinde ve asıl Dersim mıntıkası dahilindeki halkın, kendi sınırları haricine çıkmış olmaları ihtimali pek zayıftır.

Dersim'in tabii teşekkülâtının çok sarp olması ve devlet nüfuzunun hâkim olamaması gibi esbap dolayısıyla, daha ziyade devlet hizmetinden kaçanlar veya suçlular için ilticagâh olmuş bir yerdir. Böyle bir saha halkının gönüllü hizmete koşacağını kabul etmek biraz zayıf bir ihtimaldir.

Dersim, 19. asra kadar adeta müstakil bir vaziyette ve ismen Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bir şekilde yaşamış bir mıntıkadır. Tanzimat'tan sonra devletin bu mıntika ile de alakadar olduğunu görüyoruz. Devlet, askerliği Dersimlilere de teşmil için evvelemerde, bunların reis ve ağalarını elde etmek icap ettiğine kani olarak, o zaman bu mıntikalara da karışan Erzurum müşirliğine bu yolda talimat vermiştir. Bu sıralarda Erzurum müşiri Samih Paşa ve İsmail Hakkı Paşa, Dersim beylerini Erzurum'a davet ederek, bunlarla temasa geçmişler ve her birine nişan, rütbe ve hediye vermek suretiyle, Dersim'in asker ve tekâlif vermesini temine çalışmışlar, hatta bu beylerden vaat bile almışlardır. Fakat Dersimliler bu vaatlerini yapmamışlardır. Bu sıralarda Dersim'e hâkim olan aile Şah Hüseyin Bey namında bir zatın ailesiymiş. Bu zat bir aralık tevkif edilerek Vidin'e sürülmüş ve fakat firarla tekrar yerine dönmüş ve 1863'e kadar Dersim'i idaresinde bulundurmıştır. Hüseyin Bey'in Dersim'den bir müddeti muvakkate [geçici süre] için ayrılması üzerine Dersim'de ve bilhassa Hozat mıntıkasında, Şeyh Süleyman namında bir adam umum Dersim'de reis olmak istidadını göstererek, 5.000 kişilik müsellâh [silahlı] bir kuvveti daima emri altında bulundurmıştır. Dersimlilerin şu suretle devlet tekâlifinden kaçınmaları ve bilakis müsellâhan mukavemete hazır bir halde bulunmaları, idarecileri hayli şaşkırtmış ve 1875'te Ahmet Muhtar Paşa, mezkûr tarihe kadar, müstakil bir vaziyette hiçbir tekâli-

fe tâbi olmayan Dersim'le meşgul olmaya başlamış ve neticede Dersimli iki gruba ayrılmaya ve şu suretle Dersim'de hükümete taraftar bir grup yaratmaya muvaffak olmuş ise de, bu muvaffakiyet uzun sürmemiştir. Mamafih Dersim'de bir kısım halkın ruhunda hükümete karşı ilk alaka, Muhtar Paşa mesaisiyle başlamıştır. Ahmet Muhtar Paşa, seleflerinin muvaffak olamadığı askerlik ve tekâlif işini temin gayesiyle bir defada bizzat teşebbüse geçmeyi muvafık görerek o sırada Erzurum mutasarrıfı bulunan Şefik Paşa delaleti ile Dersim rüesasmı Erzurum'da toplayarak, Samih Paşa'nın teklifleri üzerinde tekrar temaslar yapıyor. Bu defa Dersim'i temsil eden en kuvvetli iki şahsiyetten Kuzuçan Kaymakamı Şah Hüseyin Ailesi'den Hüseyin Bey, Türkiye'ye sadakatini temin etmekle beraber, hiçbir vaatte bulunmuyor. Mazkirt Kaymakamı Gülâbi Bey taahhüt altına giriyorsa da, neticede o da muvaffak olamayarak öldürülüyor. Bu içtimaa davet olunduğu halde icabet etmeyen Mansur Ağa nüfuzunu gittikçe artırıyor. Erzurum davetine icabet etmemesi, henüz hali vahşette, kovuklar ve inler içinde yaşayan aşiret ağaları üzerinde lehine tesir yapıyor, bu suretle Dersim gittikçe devletten uzaklaşıyor, Tanzimat esaslarının Dersim hudutlarından içeri girmesine muvafakat etmiyor. Bu Mansur Ağa, 5.000 silaha hâkim Şeyh Süleyman'a dayanıyor, Dersim'in hâkimiyeti artık şeyhler eline intikal ediyor.

1875'te Samih Paşa, Redif Taburları için efrat istemişti. Bunları da vermemişlerdir.

1877-78 Rus muharebesinde, Dersim'de 10.000 milis toplanması arzu edilmiş ise de, bu da suya düşmüştür. Bilakis bazı beyler Ruslar'a yardım bile teklif etmişlerdir. Bu muharebe esnasında Hozat ve Mazkirt'teki askerî kışlalar, aşiretler tarafından tahrip edilmiş, bu muharebeden sonra Dersim daha fazla azmış, etrafa tecavüzlerini artırmış bir vaziyette görülüyor.

Devlet bu mıntıkanın ıslahı tedbirlerini düşünürken, 4. Ordu Müşiri Zeki Paşa'nın Hamidiye teşkilatı planı ortaya çıkıyor. 1890-91'de buna dair irade çıkıyor. Fakat bu yol ile de Dersim'e nüfuz imkânı bulunamıyor. Hükümet-i mutlakayı yıkıyor. Meşrutiyet kaim oluyor. O devirde de hükümet nüfuzu hâkim olmaya çalışılıyor. Filhakika cenup kısmından itibaren, Dersim'e doğru devlet nüfuzu hulûle başlıyor. Fakat Harbi Umumi, bu hareketi durduruyor. Dersim'i yine eski vaziyete irca [geri çevirmek] ediyor. Dersim yine devlete asker vermekten kaçınıyor. Harbi Umumi bitiyor, Milli Mücadele başlıyor. İyi tedbirlerle Dersim hiç olmazsa zararsız bir vaziyete sokuluyor.

Cumhuriyet devri başlıyor. Bu devirde, devlet tedricen Dersim'e nüfuz başlıyor. Bu devirde Dersimliler şu nispetler dahilinde askerlik mükellefiyetini ifaya başlıyorlar: Ovacık % 10, Hozat % 10, Pertek ve Çemişkezek % 80, Nazımiye % 25, Mazkirt % 60.

1930 ve 1931 seneleri zarfında, Dersimlilerden askere gidenlerin ve bakaya kalanların adedi:

Mazkirt	75 icabet	2 bakaya
Hozat	351 icabet	220 bakaya
Nazımiye	60 icabet	1 bakaya
Ovacık	120 icabet	34 bakaya

Bu nispet, Dersimlileri vatani vazifelerine alıştırmak için bir asırdan beri başlayan gayret ve mesainin ancak Cumhuriyet devrine nasip olduğunu gösterir bir neticedir. Dersimli üzerinde daha dikkatli ve daha esaslı bir surette işlenir ve ordu safları haricinde silah görmeyecek bir vaziyete getirilirse, Dersim'in icabet kabiliyeti en yüksek bir dereceye varabilir.

Dersim'deki Aşiretler

(Kroki 1)

Lâçin aşireti

Reisler: Kakimoğlu Yusuf (Topal Yusuf tur). Bir malûmata nazaran da reisleri İbrahimoğlu Hüseyin, Halo ağalardır. Ve diğer bir rivayete nazaran da Mogomorlu Rıza, Haydar ve Hasan isimindeki eşhas olup, bunların da birçok akrabaları vardır. Fakat mevsuk [sağlam, inanılır] malûmata nazaran bu aşiretin reisinin Topal Yusuf olduğu anlaşılmaktadır. Bu aşiret Kakmiler ve Kotular isminde iki kabileye ayrılır.

Aşiretin hükümete karşı temayülü: Bu aşiret, müteaddit defalar hükümete karşı isyan etmiş yalnız 1931'de, İkinci Teşrin'de, Elâziz Valisi Nizami Bey'e Maksut uşaklarının isyanında yardım etmiştir. Bilhassa reisleri Topal Yusuf hükümete sadıktır.

Aşiretin nüfusu: 700 erkek ve 500 kadındır. Bir rivayete nazaran da 2.000 nüfusu olduğu anlaşılmaktadır.

Aşiretin silah mevcudu: Mah* ve Birinci Umum Müfettişliği tespitine nazaran, 150'dir. Fakat diğer bir malûmata nazaran da 300 kadardır.

(*) 1926'da kurulan "Milli Emniyet Hizmeti Riyaseti" teşkilatının kısaltması. 1965'te kuruluşun adı değiştirilerek Milli İstihbarat Teşkilâtı haline gelmiştir – e.n.

Aşiretin diğer aşiretlerle münasebeti: Ovacık'ın Maksut uşağına muhasım vaziyettedir. Ekseriya Koç uşağı aşireti ile birleşerek Maksut uşağına tecavüzde bulunurlar. Aşağı Karaballı ve Ferhat uşağı ile dostturlar. Bu aşiret tamamen meskündür. Bu aşiret aslen Ferhat uşağının bir koludur. 1933 Eylülünde manevra münasebetiyle Ferhat uşağında yapılan silah arama hareketi esnasında, bu aşiretin hükümet kuvvetlerine karşı duruşunu Ferhat uşağıyla aslen münasebetinde aramak doğru olur. Bu manevraya kadar hükümet taraftarı görünen bu kabile ve reisi menfi bir vaziyet almış demektir.

Serveti: 10 at, 1.000 sığır, 200 koyun, 1.000 keçi, 15 katır.

Karaballı aşireti

Bu aşiret Aşağı Karaballı, Yukarı Karaballı namıyla ikiye ayrılır. Aşağı Karaballı aşireti de Kindanlı, Lolânlı, Ateş uşağı, Kangozadeler, Ali Kegolar, Tavuklu Kegolar şubelerine ayrılır.

Aşiret reisleri: Kangozade Mehmet Ali, Ali Kegozade Koç Ağa ve Temur Ağa'lardır. Reisleri olan Kangozade Mehmet Ali aşiretin en zenginlerindedir. Fakat aşireti daima ifsada sevk eden eşhastandır. Bu aşiretin Murtazazade İsmail Ağa, Mikailağazade Koç Ağa ve Yeşil Ağa isimlerinde birkaç ağası daha vardır. Mehmet Ali kadar nüfuzlu değilseler de, Yeşil Ağa bu kabile içinde en müfsit bir şahıstır. Mehmet Ali Ağa'nın Veysi ve Yusuf namında iki çocuğu vardır. Koç Ağa'nın Hızır ve Süleyman namında iki çocuğu vardır. Temur Ağa'nın Yusuf, Hasan, Adil isminde üç çocuğu vardır. Temur Ağa'nın en mühim ve yakın akrabaları Kangozade Temur, Mahmut Bezavanlı Halil Ağa, Şahin namındaki kimselerdir. Koç Ağa'nın biraderleri de Veli, Seyithan, İbrahim Ağa, Hüseyin Hayri ve Yusuf Cemil beylerdir.

A- Aşağı Karaballı

Aşağı Karaballı aşiretine mensup şubelerden Kindanlı, Lolânlı, Ateş uşağı, Kangozadeler, Ali Kegolar, Tavuklu Kegolar, Gedikler uşağı şubelerinin cümlesi Kangozade Mehmet Ali Ağa ve Koç Ağa emrine tâbidir.

Aşağı Karaballı aşiretinin hükümete temayülü: Hükümete itaatleri yok gibidir. Evvelce birçok defalar isyan etmişlerdir. Reisleri Kangozade Mehmet Ali zeki ve akıllıdır. Hükümete hizmet eder, ecdadının da hizmet ettiği söylenmektedir. Çok nüfusları olduğu halde, reislerinin dürbinliği [uzak görüşlülük] dolayısıyla hali sükünededirler. Yerleri münbittir ve hükümete nim [yarı] mutidir.

Nüfusu: 2.000 erkek, 1.500 kadından ibarettir.

Silah mevcudu: Mah raporuna nazaran silah adedi 800 mavzer, müfettişlik raporuna göre 770 adettir. Cephane miktarı malûm değildir.

Aşiretin diğer aşiretlerle münasebeti: Ferhat uşağı, Aşağı Abbas uşağı, Bahtiyarlı, Lâçin uşağı ile hukukludurlar.

Serveti: 25 at, 1.500 sığır, 2.000 koyun, 3.000 keçi, 600 katır, 50 merkep.

B- Yukarı Karaballı

Gedikler uşağı, Maholar uşağı, Mezrolar uşağı, Kindanlılar namıyla dörde ayrılırlar.

Reisleri: Bu aşiretin reisi idam olunan Hasan Hayri Bey'di. Şimdiki reisleri Hüseyin Ağa'nın oğlu olan ağadır. Bunun Mahmut isminde bir oğlu vardır. Mühim akrabaları yoktur.

Nüfusu: 900 erkek, 600 kadındır.

Silah mevcudu: 300 küçük çaplı mavzerdir.

Aşiretin diğer aşiretlerle münasebeti: Şimdilik Yukarı Abbas ve Ferhatlılarla dostturlar. Tamamen meskündurlar.

Hükümete temayülleri: Hükümete itaatleri yok gibidir. Muhtelif tarihlerde birçok defalar isyan etmişlerdir.

Servetleri: 3 at, 1.000 sığır, 300 koyun, 1.700 keçi, 10 katırdır.

Iksor aşireti

Reisleri: Şadilli Seyit Rıza ve Topal Emet'tir. Hozat'ta otururlar.

Hükümete temayülü: Hükümete temayülü yoktur. Nüfusu tespit edilememiştir. Silah mevcudu 200'dür. Diğer aşiretlerle münasebatı tespit edilememiştir.

Ferhat uşağı

Bu aşiret Diyar Ağa takımı, Ali Ağa takımı, Temurlar takımı, Zinganlı, Kakmiler, Alişan oğulları, Küçük Aliler, Kahraman Ağa namlarıyla birtakım kabilelere ayrılır.

Reisleri: Kahramanzade Diyar Ağa, Cemşit Ağa, Seyithan, Küçük Ağa'dan ibarettir. Diyar Ağa Çemişkezek'te, Cemşit Ağa Zenci'de, Seyithan Kalecik'te, Küçük Ağa Havişar köyünde oturur. Bu aşiretin Diyar Ağazade Süleyman Ağa, Alişan Ağazade Keko Ağa, Süleyman Ağa mahdumu İsmail Ağa, Kahramanzade Aliş namıyla maruf ağaları vardır.

Diyar'ın Veli, Süleyman, Hüseyin, Mahmut namında oğulları vardır. Cemşit Ağa'nın Doğan isminde bir çocuğu vardır. En mühim akrabaları Kahraman Ağazade Seyithan, Havişarlı Küçük Ağa, Sopayanlı İsmail ağalarla, Diyar Ağa'nın hemşiresi Ani Hatun ve oğlu İsmail Ağa'dır. Küçük Ağa'nın Mehmet namında bir oğlu vardır ve kabile arasında en şımarık ve soyguncudur.

Hükümete temayülleri: Cemşit'in adamı ve Keko Ağa'nın Ani Hatun'un oğlu İsmail, bir zabitimizi katletmişlerdir. Ha-

len hükümete yanaştıkları, eski husumetleri kalmadığı ve fakat hükümete itaatleri yoktur. Birçok defalar isyan etmişlerdir. Bir kısım efradı Çemişkezek mıntukasına tecavüzden hali değildir.

Servetleri: 30 at, 100 sığır, 15.000 koyun, 3.500 keçi, 40 katır, 30 merkep.

Nüfusları: 1.700 erkek, 1.500 kadından ibarettir.

Silah mevcudu: Mah raporuna nazaran 500, Umumi Müfettişlik raporuna göre 745'tir. Bir rivayete nazaran da 100-150 silahı yeni olmak üzere 400 silah çıkarabilirler.

Aşiretin diğer aşiretlerle münasebetleri: Karaballı uşağı, Abbas uşağı reislerinden Kangozade Mehmet Ali ile Zinzazade Mustafa ağalarla dostturlar. Koç uşağı ile fenadırlar.

Gilâbi aşireti

Bu aşiret Kemah kazasının birkaç köyünde ikamet ederler. Rivayete nazaran Şeyh Mehmet Kelâbi isimli bir kabilesi de vardır.

Reisleri: Gilâbi aşireti reisi İbrahimzade Hüseyin ve Cono Hasan ağalardır. Şeyh Mehmet Kelâbi isimli kabile reisi de Gelâp Ağa, Haydar Ağa namındaki şahıslardır.

Hükümete temayülleri: Koçgiri hadisesinde asilere müselâhan iştirak etmişlerdir. Halen mutidir. Husumetleri halen mevcut aşiret tespit edilmemiştir. Nüfusları 1.000 insandır.

Silahları: Mah raporuna göre 50, diğer bir tahkikata göre de 300 silahı vardır.

Kolik aşireti

Kemah mıntukasında ikamet ederler. Reisleri Muhtar Ağa ve Süleyman Efendi'dir. Kendilerine itimat edilmez. Nüfusları 350'dir. Silah mevcudu Mah raporuna nazaran 100'dür.

Koçgiri aşireti

Bu aşiret Zara-Refahiye ve Kuruçay mıntkasında otururlar. Tamamen meskündurlar. Reisleri Alişan Bey, Haydar Bey dir.

Hükümete temayülleri: Koçgiri hadisesini yapmışlardır. Alişan 1337 senesinde Dersim'i isyan ettirmek için Dersim'e geçmişken tedip olunmuştur. Sinmiş bir vaziyetteyseler de itimat edilmez. Bu aşiret dahilinde kuvvetli tesanüt ve reislerine merbutiyet [bağlılık] hissi mevcuttur. Kürtçülük cereyanı Koçgiriler arasında tamamen mevcuttur. Çapulculukla taayyüş [geçinmek, yaşamak] ederler. Şekavet bu aşiretin en başta gelen sanatlarıdır. Tevarih muhtelifede [çeşitli tarihlerde] birçok defalar isyan etmişlerdir.

Nüfusu tespit edilmemiştir. Silah mevcudu, Mah raporuna nazaran 800-500 arasındadır. Aşiretlerle münasebetleri ve servetleri tespit edilmemiştir.

Kırganlı aşireti

Bu aşiret Hozat, Plümer ve Tercan'a dağılmışlardır. Bu aşiret Miros, Şatoğulları, Garip uşağı namıyla üç kabileye ayrılmıştır. Ayrıca Şeyh Kanlı, Saruhanlı, Zokgeli, Halılanlı adlarıyla anılan kolları vardır. Reisleri Şatoğlu Süleyman ile Memili Ağa'dır. Süleyman, Sin köyünde; Memil Ağa da Şakak'ta oturur. Bundan başka Paşo Ağa, Harun Ağa, Zeynel Ağa, Amcazadesi Ağa da bu aşiretin ileri gelenlerindedir.

Hükümete temayülleri: Mütcevaz vaziyettedirler. Gördükleri tazyik ve tedibe rağmen uslanmamışlardır.

Nüfusu: 4.000'dir. Diğer bir malûmata göre 2.500 erkek, 1.200 kadından ibarettir.

Silah mevcudu: Mah raporuna nazaran 300, vilâyet ve müfettişliğe nazaran 350'dir. Mevsuk olmayan bir malûmata göre de 1.500 silahları mevcuttur.

Aşiretlerle münasebetleri: Şeyh Mehmetli kabilesiyle muhasımdırlar. Bozvenk köyü hadisesinden dolayı Seyit Rıza'yla araları açıktır. Fakat Seyit Rıza, Bozvenk köyüyle bir merayı bu aşirete vererek ihtilafı bertaraf etmiş ve aşiretin dostluğunu temin eylemiştir. 1933 manevrasında, bu aşiret tamamen hükümet tarafında bulunmuş ve reisleri Süleyman haber alma işlerinde hizmet etmiştir.

Servetleri: 20 at, 1.300 sığır, 1.000 koyun, 3.000 keçi, 50 katır.

Aşağı Abbas aşireti

Hozat civarında meskündurlar. Arazileri dağlıktır. Bu aşiret, Zeynozadeler ve Zenikli Muhtarlar, Hasi İbrahimler ve Zımbıklılar namıyla kabilelere ayrılmışlardır.

Reisleri: Zeynozade Mustafa (Miço) Ağa, İbrahim Ağa, Topal Ahmet, eski mebus Mustafa, Koç Ağa'dır. Bunlar Erikan'da otururlar. Zeynozade Mustafa'nın vefat ettiği haber alınmıştır. Reislige geçen oğlu eşhası şeriredendir [kötülük yapan kişilerdendir]. Bunlardan başka Zeynel Ağa'nın yeğeni Mustafa namında biri mevcut olup, bu aşiretin bir kısmı da buna tâbidir. Bir rivayete göre de bu aşiretin asıl reisleri Hozat'ta oturan Miço Ağa ve İbrahim Ağa'dır ve aşiret bunların elindedir. Aşiret reisinin akrabaları Zeynozade İbrahim, Musafa Ağa, Küçük Ağa, Alişan Ağa, Müslim Ağa, Bekir Ağa'dır. İbrahim Ağa'nın Ahmet namında bir oğlu vardır. Mustafa Ağa'nın Yusuf, Ali, Hüseyin, Ebubekir Yusuf beyler namında oğulları vardır. Küçük Ağa'nın da İsmail ve Alişan namında iki oğlu vardır. Reislerden Topal Ahmet, Seyit Rıza'nın damadı olup, aşiret üzerinde nüfuzu en çoktur. Sıbık mebus Mustafa, zahiren hükümetin görünüyorsa da, hakikatte Seyit Rıza'nın adamıdır.

Hükümete temayülleri: İtimat edilmez. Civardan ve ahar

yerlerden birçok mahkûmlara melcedir [sığınılacak yer]. Hırsızlıkları çoktur.

Nüfusu: 800 erkek 700 kadındır. Bir malûmata göre de 500 nüfustur.

Silah mevcudu: Mah raporuna nazaran 400, vilâyet ve müfettişliğe göre 300'dür. Bir malûmata göre 200 silahlı olup, 50 adedi son sistemdir. Bir malûmata göre de 100 silahları mevcuttur.

Aşiretlerle münasebetleri: Seyit Rıza ile müttefiktirler.

Servetleri: 10 at, 500 sığır, 1.000 koyun, 2.000 keçi, 30 katır, 15 merkeptir.

Yukarı Abbas uşağı

Bu nam altında biri Seyit Rıza'nın riyaset ettiği grup, diğeri de Kalan Aşireti aksamından olmak üzere küçük bir gruptan ibaret iki aşiret vardır. Bunlardan Seyit Rıza'nın riyasetinde bulunduğu (Yukarı Abbas uşağı) aşiret, Iksor Ağası, Sarı Mustafa Ağa, Seyit İbrahimzadeler namıyla üç kabileye munkasemdir [bölünmüştür].

Reisleri: Bu aşiretin riyaseti, Seyit İbrahim isminde Dersim'in en ileri gelenlerinden bir şahıs yedinde iken vukuu vefatı üzerine iki oğlu yani Seyit Rıza ve Seyit Ağa'ya intikal etmiştir. Bu iki kardeş, bir müddet riyaset çekişmeleri yapmışsa da sonradan bu hak tamamen Seyit Rıza'ya geçmiştir. Seyit Rıza'nın Şeyh Hasan, Baba ve Hüseyin adlı üç oğlu mevcut olup, bunlardan Baba 1933 senesi Mart ayı içinde Kırganlı mıntıkasında öldürülmüştür. Şeyh Hasan da 1933 Temmuz ayı zarfında Ovacık'ta ele geçirilmiştir, Elâziz'de nezaret altındadır. Seyit Ağa'nın da üç oğlu olup; Alikadir, Şükrü, Rehber İbrahim ağalardır. Bu aşiret, bütün kabileleriyle Seyit Rıza'nın emrindedir. Seyit Rıza'nın maktul oğlu Baba dan sonra vasıtai melaneti, oğlu Rehber'dir. Rehber çok şerir ve

hunhar bir şakidir.

Seyit Rıza, Harbi Umumi'de ve diğer birçok hadiselerde hükümete hizmetinden bahseder ve kısmen yazdırdığı sayım vergisini de öder.

Seyit Rıza bütün Dersim'de nüfuz yapmaya ve bilhassa bütün Dersim'i kendi şahsi nüfuzu altında toplamaya çalışır. Dersim'in karıştırıcı, bulaştırıcı en mühim bir şahsiyetidir.

Nüfusları: 1.500 erkek, 1.200 kadındır.

Silahları: Bir malûmata nazaran 300, bir malûmata nazaran da 2.000 silahendazları [silahlı nefer] vardır. Üçüncü bir malûmata nazaran da 500 silahları mevcuttur. Cephanelerinin miktarı malûm değildir.

Hükümete temayülleri: Asi aşiretlerin ilk saflarında bulunurlar. Koçgiri hadisesine iştirak etmişlerdir. 1926'da Koç uşağı aşireti tedibatında Koç uşaklarına yardımda bulunmuşlardır.

Harbi Umumi'de (Rus harbi) hükümete sadakat göstermiş ve Kırgan Aşireti'nin tedibatında aşiret reisi Süleyman Ağa'ya muavenet [yardım] etmek sözünü verdiği halde, hükümet kuvvetleriyle mesai birliği yapmıştır. Ara sıra hükümete hoş görünmek için adamlarını malûmatı olmayarak yaptıkları mahsubatı de kendilerinden istirdat ederek, hükümete iade eder.

Muhitlerinin sarp olması, hükümet merkezine uzak bulunması aşiret reisini şımarık ve küstah bir vaziyete sokmuştur. Seyit Rıza kendisine evladı resul süsü vermiş ve cahil avenesine böyle tamıtması etrafındaki diğer aşair [aşiretler] üzerinde de sahibi nüfuz olmasına da hadım olmuştur. Menfaatine çok mecluptur [tutkun]. Dersim'de muhitinde bulunan, hariçten gelen erbabi şekavet burada bir iltica yeri bulur.

Aşiretlerle münasebeti: Kalan, Demenan, Yusufan aşiretleriyle, Bahtiyar'm Sunif grubundan maadası, Kırganlılardan

Süleyman Ağa grubu ile hali muhasamadadır. Zaman zaman kirvelik tesisi, tazminat itası gibi vasıtalarla müracaatla bu muhasamalarda barışma vaziyetleri göstermektedir.

Servetleri: 10 at, 2.000 sığır, 800 koyun, 1.500 keçi, 50 katırdır.

Kalan aşiret grubu

Bu grup, Keçel-Bozukanlı, Bal, Birman, Aşuranlı, Abbas uşağı namıyla beş esaslı kola ayrılır. Bu kollar arasında da en nüfuzluları Keçel ve Bal uşaklarıdır. Diğerleri nüfuzlarını tedricen kaybederek bu iki uşağa tâbi vaziyetine geçmişlerdir. Kalan grubu muhasımlarına karşı daima müttefiklerdir.

A- Bozukanlı-Keçel

Erzincan-Plümer-Ovacık semtlerine dağılmışlardır. Bu aşiret tamamen meskündür. Köylerinin etrafı tamamen dağlık, yaylak olduğundan köyleri etrafında kalırlar. Bu aşiret bir rivayete göre Bal, Keçel uşakları namıyla iki kabileye ayrılmıştır. Diğer bir malûmata göre de Keçel, Bal, Hır, Pirim, Abbas uşağı namıyla bazı kabilelere ayrılmışlardır.

Reisleri: Kahramanoğlu Munzur Ağa, Pir Ahmetoğlu Yusuf Efendi, Ali Şevki Ağa'dır. Bunlardan başka Munzurzade Nuri, Liko, Seyit Memuli, Sayıcan Ağa, Munzurzade Ali Ağa, Seyit İsmail Ağa, Şah Cihan, Pir Hasan ağalar da reisleridir. Veli Ağa, Kahraman Ağazade Mehmet Ağa, Hiroğlu Eyyüp ağalar da akrabalarıdır.

Hükümete temayülleri: 1926 tedip harekâtında Koç uşağına yardım etmişlerdir. Asi ve itimat edilmez bir aşirettir. Memurlara tecavüzleri emsali derecesinde değildir. Fakat hükümete karşı hali isyandadırlar.

Keçel reisi olan Munzur katil, gasp ve yağma ile vakit geçirir. Asidir, evamiri hükümete [hükümet yetkililerine] itaat etmeyen bir şahsiyettir.

Nüfusu: 3.000 erkek, 2.000 kadındır.

Silah mevcudu: Bir malûmata nazaran 1.500 küçük çaplı mazer tüfekleri vardır. Mah raporuna nazaran, silah miktarı 500'dür. Müfettişlik raporuna nazaran silah miktarı 400'dür. Diğer bir rivayete göre de, 1.000 silahları ve bu silahlar meyanında 100 kadar yeni silahları vardır.

Aşiretlerle münasebetleri: Haydaran aşiretiyle dostturlar. Evvelce Seyit Rıza ile muhasımken şimdi barışmışlardır. Yukarı Abbas, Yukarı Karaballı aşiretleriyle hah münafette-dirler [nefret, karşılıklı huzursuzluk]. Ovacık'ın Maksut ve Bezgâr uşaklarıyla Ovacık'ın Beyit uşağı, Arslan uşağı aşiretleriyle dostturlar.

Servetleri: 150 at, 3.000 sığır, 4.000 koyun, 900 keçi, 100 katırdır.

B- Birmanlı

Ovacık'da bulunurlar. Yalnız Birman köyünde sakindirler. Reisleri Hilorik Hüseyin Ağa'dır. Hükümete temayülleri yok gibidir. Ufak bir aşirettir. Silah mevcudu Mah raporuna nazaran 50, müfettişliğe nazaran 80'dir. Nüfusu tespit edilmiştir. Bal ve Keçel uşaklarının nüfuzuna tâbidirler.

C- Bal uşağı

Bu aşiret, Kalan grubunun Keçel uşağı gibi nüfuzlu aşiretlerden biridir. Ovacık ve Plümer'de bulunur. Bal uşakları; Ulaşlar, Seyit Kemaller, Satkan, Nakşolar namıyla dört kabileye ayrılırlar. Reisleri Paşa Timur, Saycan, Seyithan, Hiroğlu Eyyüp Ağa'dır.

Hükümete temayülleri: Tamamen asi ve hükümet mefhumuna yabancıdırlar.

Paşanın kaza merkezine bile geldiği vaki değildir. Davalarını kendi aralarında görürler. Hiroğlu Eyyüp, Munzur tabiatında bir şahıstır. Nüfusu tespit edilmemiştir.

Silah mevcudu: Mah raporuna nazaran 280, müfettişlik raporuna nazaran 380'dir.

Aşiretlerle münasebeti: Ovacık'taki Koç uşaklılar bu aşirete tâbidir. Beyit aşiretine düşmandırlar. Bal, Keçel, Aşuran, Abbas uşağı, Kalan grubu ile müttefiklerdir.

D- Aşuranlı aşireti

Bu aşiret, Erzincan ve Ovacık'ta bulunur. Harsi köyünde sakindirler. Reisleri İbrahim Ağa'dır. Nüfusu tespit edilmemiştir. Silah mevcudu Mah raporuna nazaran 100, müfettişliğe nazaran 40'tır.

E- Kalan'ın Yukarı Abbas uşağı

Bu aşiret Kalan aşiret grubunun bir koludur. Plümer, Erzincan ve Ovacık'ta sakindirler.

Reisleri: Kerlâvikli Seyit Ali ve oğlu Hüseyin Bey, Şesi Hüseyin, Ahmet, Yusuf ağalar gibi eşhastır. Kavaklı, Dikenli, Büyükköy, Vaz uşağı köyelerine nafizdirler. En nüfuzlu reisleri Seyit Ali ve oğulları olup, bunlar da bilhassa Gürk ve Kerlâvik köyelerinde oturmaktadırlar. Asi aşiretlerin ilk safında bulunurlar. Harbi Umumi'de çekilmekte olan kıtaata taarruz eden aşiretlerden biri de budur.

Nüfusları: Bir malûmata göre 1.000, bir malûmata göre de 120'dir. Umumi Müfettişlik malûmatına nazaran da 120 olup, 1.000 rakamında mübalâğa görülmüştür. Hükümete temayülleri yoktur. Kalan grubuna tâbi olduğundan, Bal ve Keçel uşağının meylettği istikametlere tâbidir.

Damanlı aşireti

Ovacık ve Erzincan'da mukimdirler. Reisleri Süleyman Efendi'dir. Silahları Mah raporuna nazaran 100 adettir. Nüfusu tespit edilmemiştir.

Perihan aşireti

Reisleri Hiroğullarıdır. Kalmanlı kısmına mensupturlar. Silahları Mah raporuna nazaran 100 adettir.

Beyit uşağı

Ovacık'ta mukimdirler. Yerleri kendilerine kâfidir. Ziraatları diğerlerinden fazladır. Mercan boğazında otururlar. Bu aşiret Süleymanoğulları, Molla Mehmetoğulları, Sol Hasanlı, Kerimoğulları namıyla dört kabileye ayrılır.

Reisleri: Selmanoğlu Zeynel (Mercan'ın Velolar mıntıkasında oturur), Sol Hasanlı Mahmut Hasan, Hüseyin Ağa, Kerimoğlu Ali'dir. Ayrıca Kerimoğulları kabilesinin Kodili Rıza isminde bir reisleri vardır. Ağaları da Molla Mehmetzade Dursun Efendi, İsmail ve bir biraderidir. Sol Hasan'ın Mahmut Ağa isminde mühim akrabaları vardır. Aşiret kâmilen Zeynel'in elindedir.

Nüfusları: Malûmata nazaran 3.000'dir. Bir malûmata nazaran da 700 erkek, 500 kadındır.

Silah miktarı: Mah raporuna nazaran 250'dir. Müfettişliğe nazaran 160'tır. Bir malûmata göre 200 silah endaz, 50 eslihai cedideleri [yeni silahlar] vardır. Cephaneleri malûm değildir.

Hükümete temayülleri: Muhtelif kıyاملar meydana getirmişlerdir. Kısmen hükümetin emirlerini ifa ederler. Vergilerini verirler. Tecavüzleri azdır. Kalanlar'ın daima taarruzuna uğradıklarından hükümete muti görünür ise de sadakati-

ne itimat edilmez. Sol Hasanlı reisi Mahmut Ağa'nın nüfuzu yoktur. Isyana mütemayil, çapulcu, katil bir şahıstır. Kerimoğullarının reisi Kondili Rıza, Kerimoğlu Ali'dir. Rıza desas [aldatıcı, düzenbaz] ve hükümete muti bir adamdır. Ali ise isyankâr, katil, şaki bir insandır.

Aşiretlerle münasebetleri: Kalan ve Bal uşağı ile düşmandırlar. Hudut aşiretleriyle dostturlar.

Servetleri: 20 at, 800 sığır, 300 koyun, 1.500 keçi, 20 kattırdır.

Arslan uşağı aşireti

Ovacık'ta mukimdirler. Yerleri iyi ve kâfidir. Ziraatları azdır. Bu aşiret Gedikli Hasan Ağa, Pir Sultanzadeler, Kozlucalar, Pülürlü Seyit Ali isminde dört kabiledir. Reisleri Pülürlü Seyit Alioğlu Mahmut (Pülür'de oturur), Hüseyin Ağa hafidi ağadır. Gedikli ve Kozluca kabilelerinin reisleri Hasan Meko'dur. Mest uşağı reisi Nur Ali'dir.

Silahları: Mah raporuna nazaran 300, umumi müfettişliğe nazaran da 300'dür. Bir malûmata nazaran da 300 silah endazın, 50 müceddet [kullanılmamış, yeni] silahı vardır. Diğer bir malûmata göre 300 silahları da kâmilin küçük çaplı mavzerdirler. Cephaneleri hakkında malûmat yoktur.

Nüfusları: 1.400 erkek, 1.000 kadındır.

Hükümete temayülleri: Birçok kabahatleri vardır. Bitaraftırlar. Kısmen hükümete muti ve vergi verirler. Muhtelif tarihlerde isyan etmişlerdir. Hasan Meko canavar ruhlu, asi bir adamdır. Nur Ali canavar tabiatlı, müsait zamanlarda gasp ve yağma ile geçinir, katil bir ferttir.

Aşiretlerle münasebetleri: Maksut uşağı ile muhasımdırlar. Bezgâr ve Şam uşağı ile dostturlar.

Servetleri: 80 at, 2.000 sığır, 1.000 koyun, 300 keçi, 50 kattırdır.

Bezgevir-Bezgâr aşiretleri

Sügüt ağası, Topuzluoğlu, Hasan uşağı oğulları, Aşuranlı namıyla dört kabiledir. Ovacık garbında otururlar. Reisleri Topuzoğlu İbrahim (Merho'da oturur), kardeşleri Süleyman ve Mahmut'tur. En mühim akrabaları Sügütlü Ali Ağa'dır. Ayrıca Memu'nun oğlu Biro ve Ali Ağa adlı akrabaları da vardır. Bütün aşiret İbrahim Ağa'nın emrindedir.

Topuzoğlu kabilesi

Ovacık'ta bulunurlar. Bezgâr aşiretinin bir şubesidir. Reisleri, Alışar Ağazade Veli, Deh Veloğlu Mahmut Ağa, Kara Haliloğlu Veli, Kara Alioğlu Keko ağalardır. Sügütlü kabilesinin reisi de Mehmet Ağa'dır.

Silah miktarı: Mah raporuna göre 200, müfettişliğe nazaran 125, diğer bir malûmata nazaran 100'u yeni olmak üzere 300 silahları vardır. Diğer bir malûmatta da 200 küçük çaplı mavzerlidir.

Hükümete temayülleri: Hükümete itaatkâr değildirler. Ovacık'ın en şerir aşiretlerindendir. Mütecavizdirler. Muhtacı tediptir. Reisleri hükümete muti gibi görünürse de muzurdur. Müteaddit isyan hareketleri göstermişlerdir.

Aşiretlerle münasebetleri: Seyit Rıza ile araları pek iyi değildir. Maksut uşağı ile de araları açıktır.

Koç uşağı aşireti

Çemişkezek ve Hozat havalisinde bulunurlar. Ziraatları azdır, kâfi arazileri vardır. Tamamen meskündurlar. Yaylakları köyleri civarındadır. Bu aşiret Seyithan uşağı, İsmail uşağı, Kesrik uşağı, Resik uşağı, Ninik uşağı, İbrahimoğulları, Bertaller namıyla yedi kabileyeye ayrılır.

Reisleri: K r Seyithan, Kopo Aĝa, Idare'nin oĝlu Seyithan'dır. emifkezek reisleri de Hazeri'de Kapa ve Dursun Ali, Aht k'te Ahmetoĝlu Aĝa, Bidre'de Hüseyin Aĝa; Hozat reisleri Kuzuluca'da K r Seyithan, Amutka'da Idare Ibrahimoglu Seyithan, Silo, Seyit Ali'dir. Aşirette reislerine karşı olan merbutiyet gevŝemiŝtir. Seyithan zorbalıkla reislik iddiasındadır. Aĝalar iki kısımdır. Birincisinde Timuroĝlu Hüseyin, Kerimoĝlu Beko, Deli S leymanoĝlu Seyithan; ikinci kısımda Maksutoĝlu Idare (namı diĝer Ibrahim). Mahmut, Seyit Ali aĝalar da ileri gelenlerdendir. Asıl amirleri Idare Ibrahimoglu Seyithan'dır (Kozluca'da oturan K r Seyithan kabile reisidir).

Silah mevcudu: Bir malûmata nazaran Resik ŝubesiyle 300 silahları vardır. Diĝer bir malûmata nazaran 400 silahları vardır. Diĝer bir malûmata nazaran da 560 silahları vardır ve küçük çaplı mavzerdir.

Nüfusları: 2.500'd r. Bir malûmata nazaran da 1.500 erkek, 1.500 kadındır.

Hükümete temayülleri: Müteaddit isyan hareketlerinin amilleridir. 1926 senesi tedip harek tundan sonra ve bilhassa aşiret reisi Idare Ibrahim Aĝa'nın vefatından sonra, eski vahdeti muhafaza edemeyerek daĝılmıŝlardır. Harek ttan beri sakindirler. Hükümete sadakatlerini ve her emirlerini yapacaklarını daima söylerler. Memurlara tecavüz ederler. Muh-tacı edip ve terbiyedirlir.

Aşiretlerle münasebetleri: Hozat, Ferhat, Lâçin uŝaĝı ile düşmandırlar. Şimdi Ferhat uŝaĝı ile barıŝkırlar. En mühim silah kuvvetleri Resik uŝaklırsa da, bunların iskânı dolayısıyla şimdi bunları ezmek veya ezdirmek isterler. Hiçbir aşiretle dostlukları yoktur.

Servetleri: 20 at, 2.000 sığır, 8.000 keçi, 200 katırdır.

Maksut uŝaĝı aşireti

Ovacık'ta mukimdirler. İyi ve kâfi yerleri vardır. Meraları mevcuttur. Bu aşiret Taş (Tat) uşakları, Bozik uşakları, Ferhat uŝaĝı, Aŝik (Osik) uŝaĝı, Holik (Kolik) uŝaĝı, Lâçin uŝaĝı, S ylemezler, Sinkan, Hanoĝulları namıyla birtakım kabilelere ayrılmıştır. Bir habere nazaran iki şube ise de karabet [akrabalık] dolayısıyla aşireti vahide [tek aşiret] haline gelmişlerdir.

Reisleri: Büyükköy'de mukim Kasımoĝlu Munzur Aĝa, Aydın Aĝa, Mustafa Aĝa'dır. Ovacık'ta oturan Süleyman Efendi, Mahmut Aĝa, Kahraman Efendi, Abbas Aĝa namlarında akrabaları vardır. irpazinli Halil, Velolu Memiŝogulları aile efradı da akrabadandır. Bunlar da reislik yapmaktadırlar. Munzur ihtiyarlamıŝ, kabile üzerinde nüfuzu kalmamıştır. Ferhat uŝaĝının reisi Aydınoĝlu Kahraman, Holik uŝaĝının reisi Aydın Aĝa, Bozik uŝaĝının reisi Aptal Hızır'dır. Hanoĝulları uŝaĝının reisi Seyithan'dır. Kalan aşireti tarafından katledilmiŝtir.

Silah miktarı: Mah raporuna nazaran 300'd r. M fettiŝliĝe nazaran 270'tir. Bir malûmata nazaran 500 silahlıdır. 100 yeni silahı vardır. Bir malûmata nazaran da 400 küçük çaplı mavzerleri vardır.

Nüfusları: 3.000'dir. Bir malûmata nazaran 1.700 erkek, 1.300 kadın nüfusları vardır.

Servetleri: 25 at, 2.000 sığır, 700 koyun, 80 katırdır.

Hükümete temayülleri: Asi bir aşirettir. Birçok isyanları vardır. Kismen hükümete muti ve vergi vermektedirler. M tecevazdirler. Tevarih muhtelifede birçok isyanlar yapmışlardır. Reisleri Munzur yol baĝı, ihrak [ateŝe vermek], katil c r mleriyle maznun bir şahıstır. Bir defa derdest edilmiş fakat hapishaneden kaçmıştır. Bütün kabile reisleri katil ve isyankâr adamlardır.

Aşiretlerle münasebetleri: Bezgâr, Beyit, Arslan ve Koç uşaklılara dost, Lâçin ve Ferhat uşaklarıyla düşmandırlar. Koç uşaklılarla müştereken bazen Lâçin uşağına taarruz ederler. Seyit Rıza ile zaman zaman dost ve düşman olurlar. Bezgâr ve Beyit ile halen dostturlar.

Resik uşağı aşireti

Hozat ve Çemişkezek'te bulunurlar. Bu aşiret kısmen Koç uşağının bir ferdi olarak telakki edilir. 1929'da Ali boğazından çıkarılarak Oskih köyüne yerleştirilmiş ve tefrik edilmişlerdir. Reisleri Oskih'te mukim Zeynel Ağa ile Kamil Ağa'nın Halil İbrahim ve Abbasoğlu Abbas'tır.

Silahları: Mah raporuna nazaran 200, müfettişliğe nazaran 40'tır.

Hükümete temayülleri: Gayrimutidir. İskân edildiklerinden Koç uşaklarına yanaşmamaktadırlar.

Nüfusları: 166'dır.

Aşiretlerle münasebetleri: Koç ve Maksut uşağı ile dostturlar. Koç uşaklılara rençperlik yaparlar. Koç uşaklarının güvendiği, cesur insanlardır.

Şam (Şem uşağı) aşireti

Hozat ve Çemişkezek havalisinde otururlar. Yerleri kâmilten mağaralıdır. Tamamen meskündurlar. Yaylaları vardır. Küçükler ve Zekerriya namıyla iki kabiledir. Daha doğrusu Şam uşağı, Koç uşağının bir grubudur.

Reisleri: Şeyh Hasan, Nuri Ağa, Kara Kaş'ta oturan Süleyman Çavuş (oğlu Şeyh Hüseyin'dir) ağalarıdır. Süleyman Çavuş, Lilo Ağa (namı diğer Yusuf Ağa'dır), Munzuroğlu İbiş'tir. Çok şerirdirler. Halil İbrahim, Şeyh Cihan namında mühim akrabaları vardır. Aşiret kâmilten Lilo Ağa emrindedir.

Silah miktarı: Mah raporuna nazaran 150, müfettişliğe nazaran da 60'tır. Bir malûmata göre de 200 silahları vardır. De diğer bir rivayete göre de 700 silahları vardır.

Hükümete temayülleri: Birçok zaman isyan etmişlerdir. Bitarafırlar. Çapulla meşgul ve müteceviz vaziyettedirler. Çok muzur bir aşirettir.

Nüfusları: 800 erkek ve 700 kadındır. Mübalağalı bir rivayete göre de 3.000 nüfusları vardır.

Aşiretlerle münasebetleri: Aşağı Karaballı ile münaferet ve muhsımdırlar. Koç, Maksut ve Bezgâr'la dostturlar.

Servetleri: 8 at, 1.000 sığır, 1.500 koyun, 2.500 keçi, 40 katırdır.

Karsanlı aşireti

Bu aşiret Nazimiye, Plümer, Erzincan, Tercan taraflarına dağılmışlardır. Tamamen meskündurlar. Kendi mıntıkalarında yaylalara çıkarlar. Reisleri Ali Ağa'dır. Hasan Ağaoglu Mur-taza Ağa, Hakisli Kego, Musa Ağa, Bertaloğlu Ali Ağa isminde ağaları vardır. Şerir değildirler. Mehmet Onbaşı, Biranlı Musa Ağa da reisler meyanındadır. Musa Ağa'nın biraderleri İbrahim ve Ali Ağa'dır. Kego, Haydaranlı Kamer Ağa'nın kayınpederidir.

Silah miktarı: Mah raporuna nazaran 350'dir. Bir malûmata nazaran da 300 silahları vardır. Bir rivayete göre de 1.000 silahları vardır. Müfettişlik malûmatına göre de 150 silahları vardır.

Nüfusları: 400 erkek ve 500 kadındır. Mübalağalı bir malûmata göre de 3.000'dir.

Hükümet temayülleri: Mutidirler. Harbi Umumi bidayette bir defa isyanları vardır. Tecavüzleri nadirdir.

Aşiretlerle münasebetleri: Hemcivar aşiretlerle dostturlar. Diğer aşiretlerle muhasımdırlar. İcabında Haydaranlılar'a

muavenet [yardım] ederler.

Servetleri: 6 at, 500 sığır, 1.000 koyun, 1.000 keçi, 4 katır, 30 merkeptir.

Lôlanlı aşireti

Plümer, Erzincan, Tercan, Nazımiye, Hınıs, Varto'ya dağılmışlardır. Başlıca köyleri Harsi, Dağbey'dir. Tamamen meskündurlar. Yaz mevsiminde Mazkirt'in Kiran aşireti dahiline geçerler.

Reisleri: Plümer'de Dursun Ağa'nın torunları Hasan, Mehmet, Musa ağalar ile Nazımiye civarında, Sap mezrasında oturan Rıza Efendi'dir. Ahmet Ağazade Resul Efendi namında bir de ağaları vardır. Muzır değildir. Rıza'nın Fazlı ve Resul namında iki kardeşi, Ali ve Süleyman isminde iki amcazadesi vardır. Rıza Efendi'nin mazisi bozuk ise de hükümete hizmet etmek ister. Kendisinden istifade beklenir.

Silah miktarı: Mah raporuna nazaran 500'dür. Bu aşiretin Erzincan kısmında bulunan kabilelerinde 150 silah mevcuttur. Diğer bir malûmata nazaran da 200 silahları vardır. Bir rivayete göre de 50 tüfekleri vardır. Müfettişlik malûmatına nazaran Nazımiye mıntıkasında 20 silahları vardır.

Nüfusu: Nazımiye mıntıkasında 162'dir. Bir rivayete göre de 100 erkek, 150 kadındır. Aşiretin umumi nüfusu 2.500 tahmin ediliyor.

Hükümete temayülleri: Öteden beri şekavetle melûfturlar. Erzincan ve Tercan cihetlerine daima sarkarlar. 1930 Danzik harekâtı bu aşiret üzerine de teşmil edilmiştir. Hükümete muti gibi görünürler.

Aşairle münasebetleri: Aşairle hoş geçinirler. Yalnız Demenan aşiretiyle aralarında münaferet vardır.

Servetleri: 2 at, 100 sığır, 50 koyun 200, keçi, 1 katır, 21 merkep.

Rotanlı aşireti

Kısmen Türkçe konuşurlar. Tamamen meskündurlar. Rotanlı, Bahtiyarlı namıyla iki kabiledir. Bu aşireti Dersimliler Türk sayarlar fakat Kürtleşmiştir.

Reisleri: Torumlu Yusuf Ağa ve Süleyman Ağa namındaki şahıslardır. Aşiret ağalarından Veli ağa, biraderi Kelabi ve bunun Paşo isminde bir oğlu vardır. En mühim akrabaları Torumlu Mehmet, Mehmet Haydar ve Alişan ağalardır.

Silah miktarı: Mah raporuna göre 200, müfettişliğe göre 300'dür. Bir malûmata göre de 400 silah endaz, 100-150 eslihai cedideleri vardır.

Hükümete temayülleri: Isyankâr bir aşirettir. Evvelce müteaddit defalar isyan etmişlerdir. Etrafındaki aşiretlerle muhasım bulunduğu hükümete muti olmak zaruretindedir. Reislerden Yusuf Ağa, küçük bir grupla Seyit Rıza'nın nüfuzu altına girerek hükümete karşı muhalif bir vaziyet almıştır.

Nüfusu: 4.000'dir. Bir malûmata göre de 1.800 erkek, 1.200 kadındır.

Aşiretlerle münasebetleri: Lâçin ve Yukarı Abbas ile muhasımdırlar. Aşağı Karaballı ve Aşağı Abbas'la dostturlar.

Servetleri: 10 at, 1.200 sığır, 500 koyun, 2.500 keçi, 45 katır, 15 merkeptir.

Sisanlı aşireti

Reisleri Doko Nuri Ağa'dır. Mah raporuna göre 150 silahları vardır. Plümer ve Erzincan civarındadırlar. Mutidirler.

Kemanlı aşireti

Reisleri Seyit Ali Ağa'dır. Mah raporuna nazaran 150 silahları vardır. Plümer ve Tercan'da mukimdirler. İtimat edilmez.

Fırsat vukuunda asi aşaire iltihak ederler. Reislerinin nüfuzu çoktur.

Maskanlı-Karsıklanlı aşireti

Reisleri Hüseyin Ağa ve Nazımiye'nin Maskan köyünden Mustafa Ağa'dır. Plümer, Kiği ve Erzincan'da ve küçük bir grupla da Nazımiye'de otururlar. Nim, muti bir aşirettir. Diğer aşairin yardımı ile harekete geçebilirler. Nazımiye'de 157 nüfuslu üç köyleri ve 15 silahları vardır. Aşiretin çokluğu Kiği'dedir.

Sür uşağı-Süranlı aşireti

Reisleri Hasan Efendi'dir. Mah raporuna nazaran silah miktarı 300, Elâziz vilâyeti kısmında 40'tur. Aşiretin bir kısmı Mazkirt'te bir kısmı Pertek'tedir. Diğer aşiretlerle muarızdırlar. Mütecaviz değildirler. Sürzade Eyyüp Ağa ve Gülâbizade Timur Ağa ve yeğenleri İsmail ve Hasan ağalar, Haydarzade Paşa Ağa ve biraderleri Müdür Ağa reisleridir. Haydarzadeler haşarıdır. Bir malûmata nazaran nüfusları 400 ve 100 silahlı olan Cıyanlı aşiretiyle karabetleri dolayısıyla bir aşiret hâlidir. Mazkirt'te oturan Hasan Ağa Cıyanlılar'm reisisidir.

Haydaranlı aşireti

Haydaran-Hüseyinan namıyla iki kabiledir. Reisleri Ahmet Ağaoğlu Kamer (Rüşnek'te oturur), Alioğlu Hızır (Nacıyan köyünün Hinkkervank mezrasında ikamet eder). Maha nazaran silah miktarı 300, müfettişliğe nazaran 450'dir. Nazımiye, Erzincan taraflarında ve bilhassa toplu bir halde Haydaran dağında bulunurlar. Tamamen gayrimutidirler. Ceram eshabı bu aşiret arasında kuvvetli himaye görür. Şekavet-

le melûfturlar. Seyit Rıza ile dostturlar. Hükümet kanunlarına itaatleri yoktur. Ziraata salih yerleri azdır. Mevaşi [hayvancılık] ile geçinirler. Bir diğer malûmata göre de 1.000 silahları, 3.500 nüfusları vardır. Eskiden umum reisleri Mehmet Ağa'ydı. Kalman ve Hüseyin namında iki oğlu ve Hüseyin Musa, Süleyman Ali namlarında biraderzadeleri vardır. Nazımiye'nin Arilli, Artili, Ovacık'ın Şeyh Basan aşiretleriyle münafereftedir. Diğer aşiretlerle halen dostturlar. Başka bir malûmata göre de Hüseyinan kabilesinin reisi Rüşnekli Kamer Ağa'dır. Hızır Ağa'nın kayınpederidir. Kendisi ihtiyar olduğundan, Hızır Ağa ile müşterek hareket eder.

Şeyh Mehmedanlı-Mamdanlı aşireti:

İki kabiledir. Şeyh Mehmetli, Şeyh Mamdanlı. Tercan, Nazımiye, Mazkirt ve Erzincan muntukalarında dırlar. Mazkirt'in Hiçte köyünde Hızır, Nuroğlu Ali, Mehmet Alioğlu Yako reisleridir.

Silah miktarı: Maha nazaran 150, müfettişliğe nazaran Nazımiye'de 35, Mazkirt'te 130'dur. Yerleri ve meraları kâfidir. Mütecaviz değildirler. Ağalar içinde muteber olanın Ali Bey olduğu söyleniyorsa da diğer bir malûmatla reis Harikli Kego Ağa'dır. Reisin Kamer ve Hüseyin isimli iki oğlu vardır. Hükümete mutidir. Evvelce de isyana iştirak etmemiştir. Aşiretlerle münaferefti yoktur. 200 erkek, 300 kadın, 100 silahları vardır. Kureyşanlılar'm tecavüzünden bizar olmuşlardır.

Zernaklı aşireti

Reisi Plümer'de Mustafa Efendi'dir. Mah raporuna nazaran 750 silahları vardır. Plümer ve Refahiye'de bulunurlar. Refahiye'dekiler şehre bağlanmış gibidir. Mahaza Koçgiri

hadisesinde bunlar da alakadar olmuşlardır. Aşiretin mühim bir kısmı Hınıs ve havalisinde bulunur.

Çerekli-Çarıklı aşireti

Şeyh Hüseyin, Bozikan, Haçikan kabileleri vardır. Reisleri Şeyh Hüseyinzade Mustafa ve Hasan beylerdir.

Mah raporuna nazaran silah miktarı 100'dür. Plümer ve Tercan taraflarında mukimdirler. Mustafa Bey, Ankara İstiklal Mahkemesi kararıyla Kastamonu'da ikamete memur edilmişti. Geçen sene Dersim'e avdet etmiştir. Bu avdeti muzur ve tehlikeli görülmektedir. Reis, aşiret üzerinde mutlakiyetle hâkimdir. Ve aşiret, reise hisse vermekle mükelleftir. Sason şimalindeki Bozikan aşiret grubunun da bu aşirete mensup olması muhtemeldir.

Yusufanlı aşireti

Reisleri: Mehmet ve Kamer ağalardır. Ağdat'ta Kamer Ağa, Danariş'te Hüseyin Ağa, Deşt'te Zenk Ağa oturur.

Silah miktarı: Mah raporuna nazaran 200, müfettişliğe göre de 230'dur.

Mazkirt'te bulunur. Seyit Rıza'ya muhaliftirler. Seyit Rıza'nın zaman zaman barışma teklifini reddetmişlerdir. Kamer Ağa, hükümete sadakatten bahseder fakat diğer aşair misillu devlet tekâlifini noksan yazdırır. Bir malûmata nazaran da 500-1.500 silahı, 4.000 nüfusları vardır. Dersim içi denilen mahalde mukimdirler. Yerleri gayri kâfidir. Mevaş ile iâşelerini temin ederler. Memurlara tecavüzü azdır fakat civar aşiretlere rahat vermezler. Süleymanoğlu Keko, Murtazoğlu Mehmet isminde ağaları vardır. Muzurdurlar.

Hizoli aşireti

Mah raporuna nazaran 1.000 silahları vardır. Mazkirt, Malatya ve Elâziz arasında bulunur. Kalabalık bir aşirettir. Mutidir. Müfettişlik malûmatına nazaran bu aşiret, aşiret halinden çıkmıştır. 150 kadar silahları vardır.

Caferli-Sivanlı aşireti

Reisleri Küçük ve Aziz ağalardır. Mah raporuna nazaran silah miktarı 100'dür. Kemah'ta bulunur. Harbi Umumi'de Erzurum Küçük Zabit Mektebi efradını vuran bu aşirettir.

Beyhanlı aşireti

Reisi Mirseyitli Hasan Ağa'dır. Mah raporuna nazaran silah miktarı 200'dür. Hınıs'ta bulunur.

Kismurlu aşireti

Reisi Hasan Efendi'dir. Mah raporuna göre silah miktarı 70'tir. Tercan ve Nazimiye kazalarında bulunurlar.

Şokeri aşireti

Reisi, Ali Ağa'dır. Mah raporuna nazaraan 100 silahları vardır. Sureti umumiyede mutidirler. Şeyh Sait hadisesinde toplanmış olmakla beraber, silahları 100'dür. Kigi'dedirler. Nüfusları tahminen 2000'dir.

Hörmekli-Horlik aşireti

Reisleri Mehmet Efendi, Süleyman Ağa, Kamer Ağa, Mustafa Efendi, Pertal (Battal) Ağa'dır. Battal Ağa, Çivarık'te ve

Nazımiye'de oturur.

Silah miktarı: Mah raporuna nazaran 350, müfettişliğe göre de 150'dir. Varto, Kiği, Nazımiye, Kuruçay, Refahiye'de bulunurlar. Bu aşireti millî aşiretin bir ferdi olarak da kabul ederler. Mutidirler. Battal Ağa cereyana tâbi ve müfsittir. Bununla beraber, Haydaranlı aşiretinin ezilmesi için hükümete muti görünür. Haydaranlı aşiretiyle düşmandır. Bu aşiretin Varto'nun Üstüküran nahiyesindeki kısmı Harbi Umumi'de geri kıtalarımıza müteceviz bir cephe almıştır. Halen Cibranlılarla düşmandırlar.

Bir malûmata nazaran da reisleri eskiden Civrekli Süleyman Ağa'dır. Biraderi Bertal Efendi, Hüseyin ve Hasan, Süleyman ve Ali ağalarla Bertal, Ali, Hasan namlarında üç oğlu vardır. Tamamen meskûndurlar. Nazımiye'nin Artilli-Arilli Aşireti ile hali münafette, diğer aşairle dostturlar. Mevkileri yayla olup, bazı seneler Kiği'nin Sepet dağına çıkarlar. Evvelden beri hükümete mutidirler. İsyanları yoktur. 200 erkek, 300 kadın, 7 at, 300 sığır, 400 koyun, 500 keçi, 10 kaktır, 20 merkep, 200 silahı ve 10.000 cephaneleri vardır.

Demenanlı aşireti

Reisleri: Kamer Ağa, Cebrail Ağa, Hasan Ağa'dır. Cebrail Ağa Ariki'de, Hasan Ağa Hüzmerik'te, Kamer Ağa da Kini'de otururlar.

Silah miktarı: Mah raporuna nazaran 500, müfettişliğe nazaran da 450'dir.

Mazkirt'te bulunurlar. Koçgiri isyanına girmiştir. Bu aşiret içinde Cibogez isminde çok şerir biri vardır. Bu adam etrafında bir grup toplamıştır. Fenalıkların amilidir. Bunlar Alan aşiretine düşmandır. Alanlılar Eylül 1931 sonlarında Cibogez'in kardeşini vurmuşlardır. Bunun için araları açıktır. Tekâlifi devleti ve asker vermezler. Gayrimutidirler.

Diğer bir malûmatta 4.000 nüfusları ve 1.500 silahları vardır.

Zerkavik aşireti

Mah raporuna nazaran silah miktarı 700'dür. Dereçikaran ve Temkin dağlarında bulunurlar. Harbi Umumi'de kimileri isyan etmişlerdir. Nüfusları 2.200 tahmin ediliyor.

Pilvenk aşireti

Zıyanlı ve Halifanlı namıyla iki kabiledir. Halifanlı reisi Seyit İbrahim ve oğlu Süleyman'dır. Yedigâr isminde bir biraderi vardır. Zıyanlı reisi Köseoğlu Süleyman, Pertek'in Azgonik köyünde oturur. Biraderi Hasan ve Kefim ağalardır. Mühim akrabaları Ulupınarlı Muhtar Mustafa, oğlu Hızır, Jandarma Mustafaoğlu Bedir, Kego ve Kelkitli Ali Çavuş'tur. Mintıkları Pertek ve Kelkit'tir. Harbi Umumi'de isyan ederek Pertek nahiyesini basmışlardır. Mazkirt ve Pertek kazalarındaki Ulupınarlılara hükümetçe verilen 25 silahtan başka 100 silahları olduğu tahmin ediliyor. Azgonik'te oturan Süleyman Ağa, Seyit Rıza'ya merbuttur. Aşağı Abbas uşağı reisleriyle Topal Ahmet'in ve Ferhat uşağı aşiretinin dostudur. Bu aşiretin Ulupınarlı grubu Süleyman Ağa'ya muhaliftir. Topal Ahmet'e düşmandır. Kara Ballı ile dosttur. Ferhat uşağı ile düşmandır. Ağalar ve aşiret birkaç fırkaya ayrılmış olduğundan ara sıra münazaralar olur. Ağaların en nüfuzlu ve zengini, Köseoğlu Hacı Mustafa Ağa'dır. Hacılığı Kerbela'ya gittiğinden almıştır. İkinci derecede mühim ağaları, Rumkiğli Mustafa ve Pohatrisli İbrahim ve Müdür Seyit İbrahim ağalardır.

Pilvenkilerin 3.000 nüfusları, diğer bir malûmata göre 1.200 silahları vardır. Mah raporuna göre de silah mevcut-

ları 1.000'dir. 80 at, 5.000 sığır, 2.000 koyun, 200 keçi, 200 katır, 200 merkepleri vardır. Arazileri kâfidir. Ahali hububat ve tütün eker. Elâziz'e odun ve kömür sevk edip satarlar. Muti gibidirler, mazarratları [zararları] azdır.

Beritanlı aşireti

Karakulak, Dörtkulak, Şenkalan, Kösan, Molla Ömeran namıyla beş kabiledir. Reisleri İbrahim, Zülfü Paşo, Ali Ağa'dır.

Mah raporuna nazaran silah miktarı 200'dür. Elâziz, Palo kazasındadırlar. Yazın Dersim dağlarına, Erzurum-Erzincan yaylalarına, bilhassa Bingöl yaylalarına yayılırlar. İçlerinde birçok erbabı ceraim ve şekavet sığıdır. Şeyh Sait hadisesini müteakip takip edilen eşhas bunların içine girerek saklanmış ve o suretle hududu aşarak cenuba gitmişlerdir. Aşiretin Halep ve civarıyla alakası vardır. Bu aşiret daha ziyade koyun ticaretiyle meşguldür. Her sene yazın Bingöl'e göçer ve etraftan hayvan toplar. Eylül nihayetine doğru Kığı, Palo, Osmaniye, Karacadağ mıntikasından Viranşehir mıntikasına geçerler ve hayvanlarını Suriye'ye geçirerek satarlar. Bu aşiret iki gruba ayrılmıştır. Bir grup Elâziz-Malatya üzerinden Antep mıntikasına geçmiştir. Bu ayrılma âmili, aralarındaki kan davasındandır. Nüfusları 2.000 kadar tahmin edilmektedir.

Şeyhan aşireti

Reisleri Hüseyin Seyit Ağa ve Geki Ali Piro'dur. Mah raporuna nazaran 450 silahları vardır. Mazkirt'te bulunurlar. Müfettişlik malûmatına göre bu aşiret infisah [hükümsüz kalma] etmiştir.

Kodan aşireti

Reisleri Hasan Efendi, Dilo Ali Kır'dır. Mah raporuna nazaran 250 silahları vardır. Mazkirt'te bulunurlar. Müfettişliğe göre bu aşiret de infisah etmiş ve kuvvet itibarıyla nazarı itibara alınacak vaziyetten çıkmıştır.

Balabanlı aşireti

Kabileleri Almatlı, Alotağı, Ferhat uşağı, Süleyman uşağı'dır. Reisleri Halil Ağazade Paşa, Mehmet Ağa, Kamer Ağa'dır.

Mah raporuna nazaran silahları 800'dür. Plümer, Tercan ve Erzincan'da bulunurlar. Bu aşiretin Dimetoka'dan geldiği mervidir [rivayet edilir]. Çalışkan, memleketin ticari merkezlerine hatta Amerika'ya çalışmaya giderler. Malatya'da da alakaları vardır. Yavaş yavaş aşiret evsafını kaybetmektedirler. Harbi Umumi'de kıtaatımıza fiilen iştirak eden aşairdendir.

Derviş Cemal evladı aşireti

Zurumlu Şeyho Dede reisleridir.

Mah raporuna nazaran 800 silahları vardır. Dersim, Ovacık, Kemah, Erzincan ve Plümer'de dağılık bulunurlar. Kalabalık bir aşirettir. Müfettişlik malûmatına nazaran aşiret hâlinde çıkmış olan Derviş Cemaloğullarının bütün Dersim'de 50'den fazla silahları bulunmayacağı tahmin ediliyor.

Saai Sultan-Sarı Saltık evladı aşireti

Mah raporuna nazaran silah miktarı 100'dür. Hozat'ta bulunurlar fakat memleketin birçok aksamında bunlara yine tesadüf olunur. Anadolu ve Rumeli'de, Bulgaristan'ın Kumlu-

ca mevkiinde ve Diyarbekir şehrinde, Yunanistan'da Sarısalıklar mevcuttur. Türk ve Harzemi olduklarında şüphe yoktur fakat zamanla Kürtleşmişlerdir. Alevidirler. Mutidirler. Müfettişlik malûmatına nazaran bunlar da aşiret hayatından çıkmışlardır. Mevcut olanlar da 20'den ziyade silah olmadığı tahmin edilmektedir. Az bir kısmı Şafii'dir.

Ali Abbas evladı aşireti

Reisleri Kıştimli Ağa Dede, Terli Kühlü Ali Ağa'dır. Mah raporuna nazaran 300 silahları vardır. Kemah, Erzincan, Ovacık'ta bulunurlar. Müfettişlik malûmatına nazaran Ovacık'taki kısmı diğer aşiretler arasında kaynamıştır. Silah olarak bir kıymet ifade etmezler.

Şadilli aşireti

Ohi Ağası Necip Ağazade Hasan Ağa umumi reistir. Mustafa Ağa, Mehmet Efendi (Kimsor köyünde oturur), Adil Bey, Rifat ve Hüseyin ağalar reisleridir. Zülfü namında biri de ileri gelenlerdendir.

Mah raporuna nazaran 1.500 silahları vardır. Müfettişlik malûmatına nazaran azami 200 silahları vardır. Kiği, Mazkirt, Palo, Refahiye, Erzincan, Nazımiye ve Kuruçay'da bulunurlar. Koçgiri hadisesine iştirak etmiştir. Bu aşiretin Karakoyunlular'dan olduğu mervidir. Bir kısmı da Türkçe konuşur. Şeyh Sait isyanını müteakip, Kiği'dekilerin silahları toplanmıştır. Bir malûmatta aşiret reisi Kimsorlu Mehmet Efendi'dir. Bu adam temiz ve iyidir. Seyit ve Ali isminde iki oğlu vardır. Aşiret halkı davarcı ve rençperdir. Nim mutidirler. Tamamen meskündurlar. Yerleri ve meraları kâfidir.

Kureyşan ile münaferettedirler. Ahvali umumiyele İzo- li aşireti gibidir. Mütecaviz değildirler. Nüfusu 3.900 ka-

dar tahmin edilmektedir. 100 sığır, 400 koyun, 100 keçi, 20 merkep, 150-160 silahları ve 2.000 cephaneleri vardır. Silah kuvveti itibarıyla 150-160 adet daha doğrudur. 1.500 mübalağalıdır. Esasen bu aşiret, aşiret halinden çıkmıştır. Nazımiye'deki kısmında 20'den fazla silah yoktur. Aşiretin mühim kısmı Sünni'dir.

Kâz aşireti

Reis Osman Bey'dir. Mah raporuna nazaran 100 silahları vardır. Kiği'de otururlar. Silahları toplanmıştır. Nüfusları 3.000 tahmin edilmektedir.

Gransor aşireti

Reisi Hacı Dede Bey'dir. Kiği'de bulunurlar. Şeyh Sait isyanını müteakip silahları toplanmıştır. Muti görünürlerse de itimat caiz değildir. Nüfusları 700 tahmin edilmektedir.

Karabaş aşireti

Reisi Aptal Ağa'dır. Kiği'de bulunur. Türkçe ve Kürtçe görüşürler. Silahları toplanmıştır. Bu aşiret mutidir. Nüfusları 900 kadardır.

Baba Mansur aşireti

Reisleri Mazkirtli Seyit Bayı, Plümerli Seyit Mahmut'tur. Mah raporuna nazaran 400 silahları vardır. Mazkirt, Nazımiye, Plümer, Erzincan, Tercan hatta Sivas'a yayılmışlardır. Müfettişlik malûmatına nazaran Mazkirt ve Nazımiye'deki kısmı kuvvet olarak bir kıymet ifade etmez. Diğer aşair arasında kaynamışlardır.

Sultan Munzur aşireti

Reisleri Seyitoğlu Seyit Süleyman'la Seyit Emir'dir. Mah raporuna nazaran 50 silahları vardır. Ovacık ve Erzincan'da bulunurlar. Küçük bir aşirettir. Müfettişlik malûmatına nazaran Ovacık'taki kısmı müstakil bir kuvvet ifade etmez. Diğer aşiretler arasında kaynamışlardır.

Ağuçan aşireti

Reisleri Karaballı Seyit Hıdır, Seyit İsmail'dir. Mah raporuna nazaran 500 silahları vardır. Elâziz, Erzincan, Kemah'ta bulunurlar. Bu aşiretin Kuluhan ahfadından Tatar olduğu ve Bağdat dönüşü Elâziz civarına yerleştiği nakl olunur. Müfettişliğe nazaran bunlar da aşiret halinden çıkmıştır. Elâziz mıntukasında müstakil bir kuvvet telakki edilemezler.

Kureyşanlı aşireti

Kabileleri Kureyşanlı, Süleymanlı, Hasenan (Hüseynan), Kalyan, Mevalyan, Aliyan, Gülnan'dır. Dersim mıntukası dahilindedirler.

Reisleri Ali Çavuşun Hasan Efendi, Seyit Mahmut, Mahalli Ağa, Derviş İbrahim, Zeynel Çavuş, Mazkirt'in Birgiç köyünde Hasoseydo, Kalecik köyünde Aligâh Ağa, Havar köyünde Rehber, Koresipi köyünden Keki Alibert, Türüşmek'te Hasan Efendi, Tarda köyünde Dilo Ağa, Kiği'nin Sitir köyünde Casus İbrahim, Nazımiye'de Panan köyünde Seyit Mahmutoğlu Hamdi, Nazımiye'nin Gölik köyünde Hasan Şeyh (Mehmet Çavuş), Zine köyünde Seyit Mahmutoğlu Aligâh, Kalman köyünde Mehmetoğlu Süleyman, Çamurek köyünde Zeynel Ağa, Kiği'nin Sis köyünde İbrahim Ağa'dır. Mütte-

caviz ve çapul ile meşgul, Mazkirt ve Pertek havalesini daima izaç ederler [tedirgin ederler].

Plümer, Nazımiye, Kiği, Hınıs, Varto, Sivas, Mazkirt, Hısnımansur taraflarına dağılmış kalabalık bir aşirettir. Aralarında Sünniler olduğu da söylenir. Kendilerini Horasan'dan gelmekle beraber İmam Cafer neslinden ve peygamber sülalesinden addederler. Bu kanaat bütün Dersim ve civarına da telkin edildiğinden Kureyşanlılar, Dersim aşairi nezdinde haizi itibardılar. Bu suretle cerre çıktıkları [para ve erzak toplamak için köylerde imamlık-müezzinlik yapmak] vakidir. 1331 de mühim bir isyanları vardır. Tedip edilmişlerse de Harbi Umumi'de 36. Fırka'ya taarruz eden aşiretlerdendir. Tercan muhitindekiler binnispe mutidirler. Mahaza sureti umumiyede Kürtlük telkinatı ile yakından alakadar bir aşirettir.

Aşiret dahilinde silahlanabilecek eşhas 3.000-3.500 kadar denilmektedir. Mazkirt ve Nazımiye'de bulunurlar. Mazkirt'tekiler iki partidir. Biri Haso Seydo'nun partisidir. Bu parti eskiden beri Seyit Rıza'nın dostu ve müttefikidir. Diğer parti aşiret dahilinden çıkmış gibi ve bitaraftır. Nazımiye Kureyşanı 10 kabiledir. Hepsinin reisi Kiği'nin Sitir köyünden Casus İbrahim'dir. Bu İbrahim her türlü melaneti yapacak karakterdedir.

Nazımiye'dekilerin 400 silah tutanı ve 50 yeni silahları vardır. Mevaş ile geçinirler. Gayri mutidirler.

Mazkirt'tekilerin 350 silah tutanı ve 80-100 yeni silahları vardır. Ahvali umumiyeleri Nazımiye'dekilerin aynıdır. Hasike, Hasibürç ve Hasidav isminde Saadat'tan addolunan üç reisleri vardır. Her biri derviş makamında kullanılır. Diğer bir malûmatta aşiretin 5.000 nüfusu ve 2.000 silahları vardır. Alyan, Kalyan, Gülnan, Hüseynan, Mevalyan namıyla beş kabiledir. Umumi reis Balluceli Derviş İbrahim'dir (namı diğer Casus İbrahim). Biraderi Alioğlu Şah İsmail, amca-

zadesi Ali Çavuşoğlu Hüseyin, hafidi Ali vardır. Arilli-Artilli ile münaferttedirler. Diğer aşair ile dosttur.

Alyan reisi Palnamlı Seyit Mahmutoğlu Ali'dir. Kendi halindedir. Kabilesi içinde nafiz ise de hükümetten korkar.

Kalyan reisi Hulitli Hüseyinoğlu Mehmet Çavuş'tur. Derviş İbrahim'i hiç sevmez. Araları açıktır. Hükümete hizmet eder.

Gülnan reisi Ziveli Aligâh Ağa'dır. Kabilesi ve aşireti içinde nüfuzu fazladır. Her fenalık beklenilir. Harbi Umumi'de umumen isyan ederek kaza merkezini kamilen denecek derecede tahrip ve yağma etmiş bir aşirettir.

Maha nazaran bu aşiretin Dersim ve civarı aksamında 800 kadar silahı vardır. Müfettişliğe nazaran Mazkirt'te 350, Nazımiye'de 175, Kiği'de, 60 olmak üzere 585 silahları vardır. Bu aşiretin bütün nüfusu 10.000 kadar tahmin edilmekte olup, bunun 5.000'i Dersim'e isabet etmektedir.

Şükranlı aşireti

Reisi Ali Ağa'dır. Kiği ve Muş'ta bulunurlar. Kısmen Türkçe konuşurlar. Kiği'de bulunanların silahları hemen yok gibidir. Sünni'dirler.

Şeyh Mehmet Dede evladı aşireti

Reisleri Malatyalı Doğan Dede evlatlarıdır. Mah raporuna nazaran 200 silahları vardır. Malatya, Dersim, Erzincan civarında bulunurlar. Dersim'deki kısmı kuvvet itibarıyla kıymet ifade etmez. Diğer aşair arasında kaynamıştır.

Pir Sultan evladı aşireti

Reisleri Kiştemli Seyit Mustafa, Seyit Hasan'dır. Mah raporuna nazaran 70 silahları vardır. Plümer ve Erzincan'da mukimdirler. Mutidirler.

Şevalanlı aşireti

Reisleri Mustafa Ağa, Rıza Ağa, Hüsnü Bey'dir. Mah raporuna nazaran 150 silahları vardır. Plümer, Erzincan, Tercan'da bulunurlar. Şekavet ve soygunları vardır. Hükümetle münasebetten müçteniptirler. Nüfusları 200 kadardır.

Cıbranlı aşireti

Reisi Ahmet Ağa'dır. Mah raporuna nazaran 50 silahları vardır. Kiği'de bulunurlar. Şeyh Sait isyanında mühim şekavetleri görülmüştür. Üzerlerine tedip hareketi yapılmıştır. Bir kısmı Suriye'ye gitmişlerdir. Kısmı mühimi toplanmış olmakla beraber 50 silahları vardır. Cıbranlı aşireti kesafeti Varto ve Muş merkez kazasındadır. Maslup [asılmış] Miralay Halit Bey'in aşiretidir. Halit Bey'in kardeşi Ahmet Bey riyaset eder. Üstüküran Alevileri ile hah muhasamadadırlar. Şeyh Sait'in bir karısı Halit Bey'in hemşiresidir. Şeyh Sait fikrine bağlıdırlar. Şimdi sarsılmış bir haldedirler. Aşiret arasında geçimsizlik vardır. Nakşi tarikatına mensupturlar.

Abdalanlı aşireti

Reisleri Plümerli Nuroğlu Mustafa ve Tercan'da Laz Hüseyin Efendi'dir. Mah raporuna nazaran 200 silahları vardır. Plümer ve Tercan'da mukimdirler.

Seteri aşireti

Reisi Derviş İbrahim'dir. Kiği'de mukimdirler. Muti görünürse de ceraim ve şekavet erbabı içinde barınmıştır. Kureyşan aşiretinin bir şubesi addolunurlar. Silahları 1926-27'de toplanmıştır. Yeniden az miktarda silah tedarik etmiş olmaları muhtemeldir.

Arilli aşireti

Kabileleri: Abbasan, Ferhadan, Mahmudan, Ciban, Arslanan'dır.

Reisleri: Keriş'te mukim Yusuf Ağa umumi reisleridir. Türk Mehmet Ağa, torunu Hüseyin Ağaoglu Yusuf Ağa, Ramazanlı Dursun, Dizikli İsmail, Nazımiye'de Hakis'te mukim Battaloğlu Musa, Hakis'te mukim Keko, Keşkovar'da mukim Keko Ağa reisleridir.

Mah raporuna nazaran 1.000, müfettişliğe göre de Nazımiye kısmında 150 silahları vardır. Plümer, Erzincan, Tercan, Nazımiye'de bulunurlar. Harbi Umumi'de kimileri isyan etmişler ve Nazımiye'yi yağma etmişlerdir. Hakis nahiyesinin Hilbes, Huhbes, Margasor, Kervan ve Kirik köylerindeki aşiret halkı gayri mutidirler. Diğer aşiret efradı nim mutidir. Yerleri ve meraları kâfidir. Tecavüzleri azdır. Aşairi saire ile münazaaları sıkçadır. Yusufoglu Kız Ağa ve Ramazanlı Ali Ağa, Muhtaroglu diğer Ali ve Hüseyin ağalar ikinci derece reislerdir. Umumi reisi Kirişli Yusuf Ağa'nın oğlu yoktur. İsmail, Hüseyin, Ferhat namlarında üç biraderi vardır. Alik ve Memik isimlerinde amcazadeleri vardır. Kârsanlı ve Alanlı ile dostturlar. 1.500 erkek, 2.000 kadın, 1.000 silah tutanı; 10 at, 1.000 sığır, 150 koyun, 2.000 keçi, 5 katır, 100 merkep ve 15-20 bin cepaneleri vardır.

Diğer bir malûmatta üç kabileye ayrılmaktadır: Mahmudan, Şakulan, Ferhadan.

Mahmudan kabilesinin reisi Ramazanlı Dursun Ağa'dır. Umumi reisi Yusuf Ağa gibi hükümetten çekinir. Sinsidir.

Şakulan reisi Nazımiyeli Hüseyin Mirç Ağa müfsittir. Nüfuzu yoksa da fenalığa meyyaldir.

Ferhadan reisi Dizikli Velioğlu Hüseyin Ağa'dır. Yusuf Ağa'nın emrindedir. Kendi halindedir. Hükümetten korkar.

Alanlı aşireti

Reisleri: Mazkirt'in Çukur köyünde Hasan Ağa, Maro Ağa, Kortan köyünde Hüseyin Ağa'dır. Silah miktarı Mah raporuna nazaran 500, müfettişliğe göre de Mazkirt'te 70, Nazımiye'de 20'dir. Nazımiye ve Mazkirt'te bulunanlar muti görünürler. Elâziz vilâyeti mıntukasında bulunan bu aşirette eskiden 230 silah vardı. Cemal Bey'in valiliği zamanında toplanmıştır. Demenanlıların Çibokez grubu bunların düşmanıdır ve tecavüzlerine maruzdurlar. Haydaran aşireti ile açıktan açığa düşmandırlar. Seyit Rıza da az çok tazyik eder. Hükümete mutidirler. Fakat muhafaza edilmediklerinden Seyit Rıza'nın kucağına atılmaları ihtimali vardır. Bu aşiretin korucu teşkilatı yapılarak şayanı itimat olanlarına silah verilmesi suretiyle muhafazası mutasavverdir. Nazımiye'deki Alanlılar ise Demenan, Haydaran ve Seyit Rıza ile düşmandır. Bu kısım yalnız Kil köyündedir. Hükümete muti ve bazı efradı nadiren tecavüz yapar. Bunların reisi Mazkirt'in Hopor köyünde Hasan Ağa'dır. Pah nahiyesi dahilinde ziraatla meşgul olan Alanlıların Sürüçyanlılarla kan davaları vardır. Murtazazade Ali Ağa ve İbrahimoglu Keko Ağa ağalarıdır.

Hiranlı aşireti

Reisleri: Mustafa, Mehmet Ali ve Hüseyin ağalar, Kirnis'te Mustafa Ağa, İbi Mahmut köyünde Mehmet Ali, Sindam köyünden Alideştoğlu Mehmet Ağa, Polan köyünde Hüseyin Efendi'dir. Silah miktarı Mah raporuna nazaran 600, müfettişliğe nazaran 270'tir. Mazkirt'te bulunurlar. Bitaraf bir aşirettir. Bir malûmata nazaran 500 silahendazları, 40-50 eslihai cediteleri vardır. Nim mutidirler. Yerleri ve mevaşileri iyi ve kâfidir. Mütceviz değildirlen. Servet ve nüfuzça Hüseyin Ağa en muteberleridir. Diğer bir malûmata nazaran

4.000 nüfus ve 1.500 silahendazları vardır. Mamafih bunların aşiret olarak bir kıymetleri kalmamıştır.

Pütikânlı aşireti

Reisleri Hüseyin Ağazade İbrahim Ağa, Zeynel Ağa, Ali Ağa'dır. Tercan, Hınıs ve Kiği'de bulunurlar. Silahları Şeyh Sait isyanını müteakip toplanmıştır. Halen sakindirler. 200 kadar nüfusları tahmin olunmaktadır.

Cambeğli aşireti

Reisi Hasan Ağa'dır. Mah raporuna nazaran 200 silahları vardır. Hınıs ve Tercan'da bulunurlar. Sünnî'dirler.

Şekaklı aşireti

Çemişkezek ve Pertek taraflarında bulunurlar. Silah istimal edebilecek nüfusu 500 kadardır. Sünnî'dirler. Çemişkezek ve Pertek mıntıkasında aşiret halinden çıkmışlardır. Kuvvet olarak bir kıymet ifade etmezler.

Alhanlı aşireti

Reisleri Rıza Ağa ve Bektaş Ağa'dır. Mah raporuna nazaran silah miktarı 150'dir. Plümer, Erzincan ve Tercan'da bulunurlar. Nüfusları 500 kadardır.

Badilli aşireti

Mah raporuna nazaran 500 silahları vardır. Palo, Kiği, Pertek, Refahiye ve Kelkit'te bulunurlar. Kalabalık bir aşirettir. Bu namda Urfa'da da aşiret vardır. Sünnî'dirler.

Millî aşireti

Reisleri bizde Mahmut Bey, Abdurrahman Bey ve Ahmet Bey'dir. Suriye'de Halil ve Mahmut beylerdir. Müfettişliğe nazaran 3.000 silahları vardır. 15.000 kadar nüfusları tahmin edilmektedir. 1932 de silahlarının mühim bir kısmı toplanmıştır. Diyarbakir ve civarında ve kısmen Suriye'de bulunurlar. Maruf İbrahim Paşa'nın aşiretidir. Dersim'den ayrılmıştır.

Bu aşiret Viranşehir'le Suriye'nin Resürlayın mıntıkasıdadır. Muş vilâyeti ile Tutak kazasındaki Hasenanlı, Cibranlı, Seydanlı, Belikanlı aşiretleri kendilerini bu millî gruba dahil addederler.

İzoli aşireti

Reisleri: Gedikoğlu Mehmet Ağa, Yusuf Ağa, Aziz Ağa'dır. Mütegalibeleri Reşik'te Veli Haki Efendi, Baştam'da Gedikzade Mehmet Efendi, Akkilise'de Dilozade Mehmet ve Kalan'da Aziz Ağa'dır.

Silah miktarı: Mah raporuna nazaran 1.000, müfettişliğe nazaran 280'dir. Malazgirt ve Malatya taraflarında bulunurlar. Kalabalık bir aşirettir. Reisleri yoktur. Her köyde bir ağa türemiştir. Kabile, reislerini tanımaz. Bitaraftırlar. Bu aşiret köy hayatına doğru ilerlemektedir. Nim mutidirler. Yerleri ve meraları kâfidir. Ziraatları iyicedir. Tecavüzleri yok gibidir. Birbirleriyle münazaaları çoktur. Günöglü Süleyman Çavuş ve Müdür Mehmet Ağa adlı müteneffizleri [nüfuz sahipleri] de vardır.

Beles aşireti

Millî Halil Beyoğlu Veli Bey emrindedir. Mah raporuna nazaran 500 silahları vardır. Nazımiye, Kiği, Tercan, kısmen

Amasya ve Çorum'da bulunurlar. Nazımiye'deki kısım kuvvet itibarıyla bir kıymet ifade etmez.

Kubatlı aşireti

Reisi Ali Resul Ağa'dır. Mah raporuna nazaran 300 silahları vardır. Kiği ve Tercan'da bulunurlar.

Hasenanlı aşireti

Reisi Muti Bey'dir. Kiği ve Van taraflarında bulunurlar. Kısmen Dersimli aşairden maduttur. Silah istimal edebilecekleri 2.000 tahmin olunmakta ise de silah adedi malûm değildir. Bu aşiretin kesafeti Malazgirt ve Tutak mıntıkasındadır. Ferzende'nin mensup olduğu aşirettir. Sünnî'dirler.

Mala aşireti

Reisi Molla Ahmet'tir. Mah raporuna nazaran 500 silahları vardır. Kiği'de bulunurlar. 2.500 kadar nüfusları tahmin olunuyor. Sünnî'dirler.

Yelci aşireti

Reisi İskender Ağa'dır. Mah raporuna nazaran 700 silahlısı vardır. Kiği'de bulunurlar. Silah istimal edebilecek miktarı 1.200 olup, kısmı mühimmi silahlıdır.

Şavak aşireti

Hozat ve Çemişkezek civarında göçebedir. Silah miktarı tespit olunamamıştır. Nüfusları 2.000 haneden fazla tahmin edilmektedir.

Sertik aşireti

Reisi Necip Efendi'dir. Mah raporuna nazaran 300 silah vardır. Kiği'de mukimdirler.

Kirako aşireti

Mah raporuna nazaran silah miktarı 700'dür. Kiği'de mukimdirler.

Kümsun aşireti

Resul Ağa reistir. Mah raporuna nazaran 100 silahları vardır. Kiği'de bulunurlar. Sünnî'dirler.

Puh-Pug aşireti

Reisi Hasan Ağa'dır. Çapakçur'da bulunurlar. Silah kullanabilenleri 1.500'dür. Sünnî'dirler.

Az aşireti

Reisi Mehmet Ağa'dır. Çapakçur'da bulunur. Silah kullanabilecekleri 500'dür. Sünnî'dir.

Atma-Atmalı aşireti

Reisleri Battal Ağaoglu Mehmet Efendi'dir. Arapkir, Behisni ve Divriği tarafında bulunurlar. Silah kullanabilecekleri 5.000'dir. Sünnî'dirler.

Hitsor aşireti

Reisleri Kahraman Bey'dir. Hısnımansur'da bulunurlar. Silah kullanabilecekleri 4.000'dir. Sünnî'dirler.

Eşref aşireti

Reisleri Mustafa Efendi, Bekir ve Ali Ağa'dır. Ergani'de bulunurlar. Silah kullanabilecekleri 2.000'dir. Sünnî'dirler.

Harun aşireti

Reisi Mehmet Ağa'dır. Ergani'de bulunurlar. Silah kullanabilecekleri 500'dür.

Bekir uşağı aşireti

Elbistan'da bulunurlar. Bu aşiret hakkında fazla malûmat alınamamakla beraber silah kullanabileceklerin 500'den aşağı olmadığı söylenmektedir.

Sine Millî aşireti

Reisi Hacı Hasan Ağa'dır. Elbistan'da mukimdirler. Silah kullanabilecekleri 800'dür.

Alhas-Alhasan aşireti

Reisi İbil Ağa'dır. Elbistan civarında bulunurlar. Silah kullanabileceklerin miktarı 200'dür.

Hulâsa: Elâziz vilâyeti Dersim kısmında vasati olarak 10.000 silah kabulü muvafık olur. Alakadar muhitlerde Plümer'de 2.000, Erzincan'da 2.000, Kemah'ta 1.500, Kiği'de

1.500, Tercan'da 1.000, Palo'da 500, Koçgiri ve diğer yerde 1.501 silah tahmin olunmaktadır.

Bolyan aşireti

Reisleri İyores Ağa, Hasan Ağa'dır. Malatya'da bulunurlar. Silah kullanabilecekleri 2.000 denilmektedir.

Dersim'deki aşiret gruplarından Şeyhanlılar için umumi bir reis kabulü lazım gelse, bu şahıs Bozukanlı, Keçeli aşiretinin reisi Munzur Ağa olabilir. Munzur Ağa, aynı zamanda Seydanlılar'ın da reisidir. Keçel aşireti reisi ahiren Bal uşağı aşireti tarafından öldürülmüştür. Esasen Bozukanlılar'm da dahil olduğu Kalmanlı aşireti, manzumesi 5.000'i mütecaviz nüfusa ve 1.500 silaha maliktir. Şeyh Hasanlılar ise yukarı Abbas uşağı reisi Seyit Rıza'yı umumi reis telakki ederler.

Silah vaziyeti

Aşiretin ismi	Mah tahmini	Müfet-tişlik tahmini	Vilâyet tahmini	Takdir	Mıntika
Lâçin	150	150	150	150	Hozat
Karaballı	1.300	770	800	750	Hozat
İksor	200			100	Hozat
Ferhat	500	795	800	500	Hozat
Kırganlı	300	350	300	300	Hozat
Aşağı Abbas	400	300	300	250	Hozat
Yukarı Abbas	500	500	500	500	Hozat
Koç	400	390	340	300	Hozat
Resik	200	40	40	50	Hozat
Şam (Şem)	150	60	60	120	Hozat
Bahtiyar (Rotan)	200		300	250	Hozat
Doğan	100			50	Hozat
Derviş Cemal evladı	800			50	Hozat
Sarı Sultan (Saltık)	100			50	Hozat
Şeyh Mehmet Dede	200			25	Hozat
Yekûn	5.500	3.355	3.590	3.445	
Karsanlı	350		150	150	Mazkirt
Lolânlı	500	20	20	50	Mazkirt
Maskan	200	15	15	50	Mazkirt
Yusufanlı	200	230	330	300	Mazkirt
Hizolî	1.000			100	Mazkirt
Kısmurlu	70			20	Mazkirt
Sür (Süranlı)	300		40	150	Mazkirt
Haydaranlı	300	450	450	400	Mazkirt
Şeyh Mehmedanlı	150	160	130	150	Mazkirt
Hörmekli	350	50	50	50	Mazkirt
Demenanlı	500	100	450	360	Mazkirt
Pilvenk	1.000	125	146	145	Mazkirt
Sefitcer			70	20	Mazkirt
Şeyhan	450			150	Mazkirt
Kodan	150			50	Mazkirt
Şadilli	1.500	20	200	200	Mazkirt
Babamansur	400			50	Mazkirt
Kureyşan	800	525	350	350	Mazkirt
Arilli (Arelli)	1.000	150	260	250	Mazkirt
Alanlı	500 ^{Eski} ₂₅₀	90	230	200	Mazkirt
Hıranlı	600	270	270	200	Mazkirt

Aşiretin ismi	Mah tahmini	Müfet-tişlik tahmini	Vilâyet tahmini	Takdir	Mıntika
İzoli	1.000	280	280	200	Mazkirt
Biles (Beles)	500			50	Mazkirt
Yekûn	11.420	2.490	3.441	3.645	
Bozukanlı - Keçel	500	400	400	400	Ovacık
Bal	200	380	330	330	Ovacık
Birmanlı	50	80		60	Ovacık
Aşuranlı	100	40		70	Ovacık
Yukarı Abbas		120		120	Ovacık
Damanlı	100			20	Ovacık
Beyit	250	160	160	200	Ovacık
Arslan	300	300	300	300	Ovacık
Bezgâr	200	125	125	150	Ovacık
Maksut	300	270	270	270	Ovacık
Ali Abbas evladı	300			50	Ovacık
Sultan Munzur	50			10	Ovacık
Perihan (Hiroğulları)	100				Ovacık
Dağınık ve küçük aşiretler	3.951				
Yekûn	2.450	5.826	1.585	1.980	
Umum Yekûn	19.870	11.671	8.616	9.070	

Aşiretler hakkında ayrı ve tafsilen verilen bu malûmatı hulâsa edelim: Aşiretler Dersim'e ilk geldikleri zaman, ya büyük grupların isimleri ile anılır (Dersimli Şeyh Hasan Dede evlatları gibi) fakat anayurtlarının adlarını, hatıralarını henüz unutmadıklarından köyelerine, yaylaklarına, derelerine, kaynaklarına, dağlara, tepelere bu adları vermeye veya Dersim'de kendi hatıralarını okşayacak şekilde karşılaştıkları isimleri kendilerine mal etmeye başlamışlardır. Dersim aşireti "kabile" ve "ezbet" denilen daha küçük boy isimleri ayrı ayrı tetkik olunursa, bunlar arasında reislerinin veya kendilerinin yerleştikleri sahanın veya köyün adını alanlar olduğu görülür. Mesela Şadilli aşiretinin bir ismi de

Kimisurlu'dur. Kimisur bir köydür ve hiçbir zaman Şadilili aşiretinin ana dilinden ve hatıratından doğmuş bir kelime değildir. Onun reisi bu köye yerleşmiş, reisine Kimisorlu filan ağa denmeye başlanmış ve nihayet ezbetinin de aynı isimle çağrılmasına başlanmış, bu isim binnetice kabile veya ezbele mal edilmiştir. Dersim'e giren büyük aşiret gruplarının reislerinin tekessür eden ahfadının her birinden bir hizip teşkiline çalışarak büyük aşiret bağlarını çözmeye çalışması, şayanı dikkat bir mevzudur. Dersim'de Ahmedi Yesevi evlatlarının iki kardeşten tekessür eden aşiret, kabile ve ezbet grupları ikiden kırk, elliye çıkmış bir haldedir. Bunlar aynı asla ve sulbe mensup oldukları halde, bugün yekdiğerleriyle muhasım bir vaziyette olup, her türlü karabet bağlarına nihayet vermişlerdir. Büyük aşiret gruplarının bu inkısamı, Dersim'de aşiret bağlarının ilk çözümüdür. Aynı aşiret içinde yekdiğerine muhasım, hükümete taraftarlık veya husumet fikriyle yaşayan gruplara tesadüf olunabilir.

Hemen her aşiret, bu şekilde mütalâa edilirse aldanılmamış olur. Dersim aşiretlerini bugün aşiret halinde tutan ve harice böyle gösteren kuvvet, ne bize tarihin naklettiği aşiret sevgisi ne de manevi bir rabıttır. Bugün karın doyurmak ihtiyacı ve aşiretin her türlü kuvvet ve kabiliyetinden fuzulen ve münhasıran şahsi ve ailesi için bir istifadeyi itiyat edinen reisin, bu istifadeyi kaçırmamak için başlarında bulunduğu çetenin imha tehdididir. Bu hususta geçmiş sahafelerde Umumi Müfettiş İbrahim Tali Bey'in 1929 seyahatinde Karaoğlan'da Dersimlilerle bir teması kaydolunmuştu. Dersim'de bugün hâkim olan kuvvet, asla manevi değildir. Mutlak maddidir. Alevilik eski mahiyetini kaybetmiş, tefessuha [bozulmaya] yüz tutmuştur. Kızılbaşlık bugün için açığızlerin maddi hırslarını tatmine bir vasıta olarak zoraki yaşatılmak istenen manevi bir yoldur. Artık Alevi Türkü de, Zazalaşmış Türkü de maddiyata doğru adım atmak iste-

yen, bu hususta yardımcı arayan, medeniyet yolunun isteklisi olarak mütalâa edilmelidir. Atacağımız adımlarda dört asır evvel, lisan ve mezhepçe Faris'e malolan, bugün ise o lisanı korumakla beraber Kürt telakkileri karşısında şaşkın bir halde bulunan büyük bir halk grubu karşısında bulunduğumuzu unutmamak esastır.

İKİNCİ KISIM

**Dersim'in
Asayiş Vaziyeti**

Dersim'in Asayışsızlık Tarihiçesi

Dersim'in asayiş vaziyetini tamamen tespit edebilmek ve bundan bir netice alabilmek için, Cumhuriyet'ten evvel ve Cumhuriyet'ten sonra diye iki devirde mütalâa etmek yolu doğru bulundu.

Cumhuriyet'ten evvelki devirde, Dersim'in Osmanlı Hükümeti'ne ilhakından itibaren geçirdiği asayiş vaziyetini adım adım takip etmeye imkân bulunamamıştır. Tanzimat'a tekaddüm eden devrin esasen bütün şark vilâyetleri derebeylik usulüyle idare edildiğinden ve devletçe bu mıntıklara adeta yabancı gözle bakıldığından, bu müddet zarfında hükümet kuvvetlerinin hemen kâmilen derebeyleri ve onların ikinci derecede memurları olan diğer rüesa ve ağalar elinde olduğuna biç şüphe yoktur.

Tanzimat devrinde Dersim'i, Şah Hüseyin namıyla anılan bir Dersimli'nin hâkimiyeti altında görüyoruz. Bu zamana kadar Kürtlerle meskûn şark vilâyetlerinde Kürtler'in mevzii kımıldamaları ve büyük şekavet hareketleri kuvvetle tedip ediliyordu. Aynı mahiyette bulunan Dersim'e karşı ise bu usul da mahzur görülüş ve idarei maslahat politikası takip

edilmiştir. Dersimliler Yavuz-Safevi mücadelesinden beri etrafa ve bilhassa Sünniyülmezhep Türklere karşı taşkınlıklarını hiç eksik etmemişler ve bu tecavüzleri bir taraftan Bayburt ve bir taraftan Sivas yakınlarına, Kangal'a kadar uzatmışlardır. Osmanlılar, askerlikte Nizamı Cedit usulünü kabul ettikten sonra, Dersim'in de askerliğe icabetini temin suretiyle bu mıntıkaya hulûlü düşünmüşler ve bunun için de nişan, rütbe, hediye dağıtmak suretiyle Dersim rüesasını ele geçirmeyi hareketlerine mebde [esas] ittihaz etmişlerdir. Bu maksatla 19. asrın nisfı ahirinde, İsmail Hakkı Paşa ile Erzurum Müşiri Samih Paşa, Dersim rüesasını Erzurum'a davetle kendileriyle temasa gelmiş ve fakat bir netice alamamıştır. Dersim'in hükümetten müçtenip duran ve o zamana kadar adeta hükümet içinde bir hükümetmiş gibi müstakil yaşayan Dersim'in itaatsiz, azgın ve mütecaviz halkına hâkim olmak için, Samih Paşa, Dersim dahilinde mühim noktalara blok havuzlar inşası ve bunları yekdiğerine telgraf hatları ile rabt suretiyle Dersim asayışı üzerinde müessir olmak ve binnetice Dersim'de sükûnu temin ederek bu halkı kazanmayı düşünmüşse de bu arzularını tatbika muvaffak olamamıştır.

1863 senesine kadar, Dersim'e hâkim ve nafiz bir vaziyette olan bütün tecavüzler ve asayişsizliklerin mesulü olan Hüseyin Bey, bir aralık tevkif edilerek İstanbul üzerinden Vidin'e sürülmüştür. Hüseyin Bey'in Dersim'den gaybubeti [başka yerde olmak] akabinde, kendisinin ve ailesinin Dersimliler üzerindeki nüfuzu kırılmaya başlamış ve oğlu Ali Bey, Dersim halkının kendi nüfuzları aleyhine başlayan hareketlerini durdurmaya muvaffak olamamıştır.

Dersim'de başlayan bu cereyandan herhalde haberdar olan Hüseyin Bey, bir yol bularak menfasından [sürgün olunan yer] kaçmış ve tekrar Dersim'e avdet etmiş ve 1863 senesine kadar Dersim'de tekrar hükümran olmaya muvaffak olmuştur. Bu sırada vefat eden Hüseyin Bey'in oğlu Ali

Bey riyaseti ele almıştır. Ali Bey tab'an zayıf olmakla, temiz bir insan olduğundan, hükümetle temasa geçmiş ve hükümetin adamı olmuştur. Bu hareketine mükâfaten kendisi Erzincan'a Dersim Umum Müdürü olarak celp olunarak, bu unvan altında ikameti tensip edilmiştir. Hükümet bu tarzı hareketiyle hükümran olmakta olan bir aileyi elde etmeyi ve onu göz önünde bulundurmaya esas hareket ittihaz etmişse [kabullenmek] de, karakter itibarıyla başında daima bir reis görmeye ahşan Dersim'in, diğeri bir Ali Bey doğuracağı nazarı itibara alınmamıştır. Nitekim Ali Bey'in Erzincan'da ikamete geçmesi ve babasının Vidin'e sürülmesiyle sarsılmaya başlayan aile nüfuzları yeniden darbelenmiş ve filhaka Dersim'de yeni reisler bu ailenin nüfuzunu taksime başlamışlardır. Hüseyin Bey ailesinin nüfuzu şu suretle kırılırken, Hozat civarında Şeyh Süleyman isminde bir şeyh türemiştir. Bu Süleyman, o sıralarda merkezi Dersim'de 5.000 kişilik bir müsellâh kuvveti daima emri altında bulunduracak kadar kuvvet kespemmiş bir şeyhmiş. Dersimliler bir taraftan bu şeyhe doğru teveccüh ederken, diğeri taraftan da zait de olsa Şah Hüseyin ailesiyle alakalarını tamamen kesmemiş bir vaziyet almışlardır. Bu sıralarda Ali Bey'in Hüseyin Bey isminde bir yeğeni hususi kabiliyetler göstermeye ve Dersimlilerin muhabbetini kazanmaya çalışmış ve filhaka ailelerinin eski nüfuzlarını kısmen tesise de muvaffak olmuştur. Mamafih çok kurnaz olan bu Hüseyin Bey, aile nüfuzunun herhalde sarsıntı içinde olduğunu ve bu nüfuzu paylaşacak kuvvetler doğduğunu görünce bir taraftan da hükümete meyletmeyi unutmamıştır. Bu sayededir ki, kendisi hükümetçe Plümer Kaymakamlığı'na tayin edilmiş ve resmî bir sıfatı da haiz olmuştur.

1875 senesine kadar Dersim'i nüfuz yarışı peşinde ve fakat etrafa sarkıntılıkla berdevam görüyoruz. 1875'te Ahmet Muhtar Paşa hiçbir devlet tekâlifine yanaşmayan ve müsta-

kil gibi bir vaziyet alan Dersimliler içine diğer bir yol ile girmeyi tasavvur etmiş ve Dersimlileri yekdiğerine muhasır iki zümreye ayırmaya çalışmış ve bunda muvaffak olmuşsa da bu mesai de müspet bir netice vermemiştir. Ahmet Muhtar Paşa, Dersim’de şu suretle tesisine başladığı şahsi nüfuzundan istifade edebileceğini teemmül ederek [etrafılıca düşünmek], Samih ve İsmail Hakkı paşaların yaptığı tecrübeyi tekrar etmeyi düşünmüş ve o zaman Erzincan mutasarrıfı olup Dersimlilerle irtibatı olan Şefik Paşa delaletiyle Dersim rüesasını tekrar Erzurum’a davetle, ikinci bir toplanma yapmıştır. Bu davete Hozat ve civarında nüfuz sahibi olan Mansur Ağa ve Şeyh Süleyman icabet etmemişlerdir. Bu davette bulunan Dersimli rüesa arasında, Plümer Kaymakamı Şah Hüseyin Beyzadelerden Hüseyin Bey’le Mazkirt Kaymakamı Gülâbi Bey de varmış. Eski teklifler tekrar yapılmış. Hüseyin Bey itiraz etmiş. Gülâbi Bey taahhüt altına girmiş, fakat Dersim’e avdetinde Gülâbi vaadinde durmak için teşebbüsa-ta girişmişse de muvaffak olamamış ve binnetice yeni türeyen rüesanın nüfuz ve ihtirasları neticesinde öldürülmüştür.

İkinci Erzurum toplanışı Hüseyin Bey’in ihtiyatkâr hareketine ve bir taahhüt altına girmemesine rağmen bu aile nüfuzunun Dersim’de kırılmasına ve yalnız kendi muhitine inhisar etmesine sebep olmuştur. Herhalde bu vaziyetin ıslahı düşüncesiyle olacaktır ki, Hüseyin Bey öldürülen Gülâbi Bey yerine, Mazkirt Kaymakamlığı’na nakledilmiş ve fakat bu sureti harekette Dersim nüfuzunun esasen Erzurum davetine icabet etmemekle mevkiini tahkim eden ve Hozat civarında hâkim bir vaziyette bulunan ve akideleri icabı Türklük’e ve hükümete düşmanlıkları ile tanınan şeyh ailesinden Mansur Ağa eline geçmesine mani olamamıştır. Dersim mıntıkasındaki ve Dersimli kaymakamlar gerçi Babialli namına hükümet yapıyorlarsa da Dersimlilerin asker vermesini ve her türlü tekâlifi ifa etmesini temin edemiyorlar-

dı. Nüfuzları nazari kalıyordu. Hükümet kuvvetlerinin tesiri altında bulunan kısımlardan kısmen vergi tahsilâtı yapıyorlarsa da, bu tahsilâtın ancak yarısını hazineye gönderiyorlar, diğer yarısını da “tahsil olunmadı” kaydıyla şahıslarına tahsis ediyorlardı. Merkezi Dersim’de 5.000 kişilik küçük bir ordusuyla ve mıntıkasında o zamana nazaran tahkim edilmiş beş kaleciğiyle vaziyete tamamen hâkim ve Türklere düşman olan Şeyh Süleyman ailesinin muhitine ise hükümet nüfuzu asla yanaşamıyordu.

1877’ye doğru Ruslarla hükümetin arası açılmış ve harp ihtimalleri çoğalmış. Bunu hisseden Dersim ağaları, Erzurum’daki Rus konsolosuna, muharebe vukuu halinde Osmanlılar aleyhine yardımlarını teklif etmişlerdir. Bunlar arasında o zaman Mazkirt Kaymakamı olan Dersimli Nafiz ve rüesadan Munzur beyler de varmış. Rus konsolosu bu teklife müphem bir cevap vermiş ve işin alevlenmesini önlemiştir.

1877-78 Rus muharebesine tekaddüm eden günlerde, Hozat ve Mazkirt’te hükümet kıtaatı mevcutmuş. Muharebenin ilanı ile beraber bu kıtalar Erzurum’a celbedilmiş. Kıtaatın ayrılması ile beraber, civar aşair bu merkezlere hücumla kışlaları tahrip ve talan yapmışlardır. Bu meyanda Ermenilere de tecavüzleri vardır.

1877-78 Osmanlı-Rus seferine tekaddüm eden günlerde, Kafkas Rus Erkânı Harbiyesi’nin Dersim hakkındaki mütalâası şöyle hulâsa ediliyor: “Muharebe vukuunda Türklere, Dersim ve Kuzuçan Kızılbaşları’ndan yardım görmezler. Bunların muharebenin daha ilk günlerinde Ruslar hesabına çalışacakları da şüphelidir. Galibiyet temin ve bilhassa Erzurum işgal edildikten sonra, Dersimlilerin Ruslar hesabına harekete geçmesi temin olunur. Bunun için de Dersimlilerin asırlık dahili işlerine karışmamak ve kendilerini kendi itiyatlarına terk etmek lazımdır. Asyayı Suğra harbini Erzu-

rum-Sivas-Istanbul istikametinde inkişaf ettirirsek, Dersim ve Kuzuçan Kürtlerinin yardımını ümit edebiliriz. Bu suretle temin olunacak 15.000 kadar milis, Rus düşmanı Müslümanlar ortasından geçecek, ordu muvasala hatlarının emniyetini temin eder. Bu noktai nazardan Kızılbaşlık'ın faydası çoktur.”

1877-78 seferi esnasında Dersim'de her nasılsa umumi ve büyük bir şuriş [kargaşa] olmamışsa da Dersim muhitindeki Türklere ve bazı kaza merkezlerine tecavüzler olmuştur.

1877'de Koç uşağından Ahmet nammdaki reisin Kemaliye ve Çemişkezek mıntıkasına tecavüzü üzerine Eğinli Kaymakam Osman Bey, Harput'tan bir nizamiye taburu ile bu aşiret üzerine yürümüş ve tedibe başlamış ise de bilahare Ferhat uşağı reisi Alişan Ağa'nın (halen Ferhat uşağı reisi Cemşit Ağa'nın dedesidir) Koç uşaklılara iltihakı üzerine, bir hafta kadar müşkül şerait içinde müsademelere devam etmiş, Alişan ve bazı reisleri ele geçirmiştir. Bu reisler hükümetçe Sinop'a sürülmüşler. Bu harekette Koç uşaklılara ancak beş, on maktul verdirilmiş ve bazı mağsubatım [gasp edilenler] istirdadına da muvaffak olunmuştur.

1877-78 Osmanlı-Rus seferi esnasında Kırgan aşireti Hozat'ı basarak gasplar yapmış ve gördüğü mukabele üzerine çekilip gitmiştir. Alay kumandanlarından Ali Şefik Bey kumandasında bir nizamiye taburu Kırganlılar üzerine on beş gün kadar devam eden bir hareket yapmıştır. Fakat diğer aşiretler arasında başlayan kaynaşma, bu hareketin daha fazla devam ettirilmesine mani olmuş ve 1.000 kadar davar ele geçirilerek harekete nihayet verilmiştir.

Dersimlilerin tecavüzleri harp sonunda da devam etmiş ve muhit halkı bizar [bezgin, usanmış] bir vaziyete düşmüştür.

1892'de Koç ve Şam uşakları birleşerek büyük gruplar halinde etrafa azgınca tecavüzlere başlamışlar ve vaki şikâyet üzerine Hozat'ta bulunan Alay Kumandanı Ali Şefik Paşa,

iki nizamiye ile ve Karaballılar'dan bir kısmının yardımıyla Amutka mıntıkasına hareket ederek bu aşireti hayli sıkıştırmış ve sarsmıştır. Bu harekette Mehmet Ali Bey adında bir miralay, bir doktor ve elli kadar asker zayıatı olduğu söylenmektedir. Galip bir ihtimalle, zayıat kıtaatı sarsmış olmalıdır ki, Ali Şefik Paşa yardımcı kuvvet istemiş ve fakat Harput Valisi Nasuhi Paşa'nın müdahalesiyle aşiretlerin dehaletleri [yardım isteği] kabul olunarak mesele idarei maslahat yoluyla kapatılmış addolunmuştur. (Dersimliler bu hareketin 1901'de olduğunu söylerler)

1893-1905 arasında, Dersim'de zaman zaman karışıklıklar olmuş ve hükümeti müşkül vaziyete düşürmüştür. Bir aralık Dersim dahilinde kıyam emareleri gibi karışıklıklar üzerine bir hareket yapılmasına karar verilmiş, fakat Harput Valisi beylerin temin ettiği maddi menfaat bu hareketi tehir etmiştir. Buna rağmen Dersimliler harici tecavüzlerine devam etmişler ve Arapkir, Kemah halkı mal ve canlarından emin olmamaya başlayarak, saray ve Babıali'ye telgraflar ve istidalarla şikâyetlere başlamışlardır. Herhalde bu sıralardaki Dersimlilerin tecavüzatı muhit halkını hicrete icbar edecek kadar çoğalmış ve halkın şikâyeti pek müessir bir vaziyet olmalı ki, 1896'da saray, Babıali, seraskerlik, Anadolu Müfettişi Umumi Müşir Şakir ve 4. Ordu Kumandanı Zeki Paşa arasında bu hususta muhaberat başlamış ve bazı kararlar alınmıştır.

Bundan 33 sene evvel, Osmanlı idarecilerinin Dersim hakkındaki düşüncelerini mazbut bir şekilde göstermesi itibarıyla, bu muhaberatla alınan kararların hulâsasının bu raporda tespiti faydalı görüldü:

1- Dersim kıtası ahali, menaatı mevkiyeleri hasebiyle alekser [çoklukla] yaptıkları yanlarına kâr kaldığından, bundan cüret alarak, evamiri hükümete inkiyat [boyun eğme] etmiyor, vergi ve asker vermiyor.

ra vergi de kesiyor.

3- Dersimlilerin bu hallerinin başlıca sebebi, mahsullerini (odun ve kereste gibi) ravaçlı yerlere sevk edip para kazanmasını ve sayü amelleriyle ticaret ve istifade yolunu bilmemeleri ve hariçten temini maişet mecburiyetini hissetmeleridir.

Bilhassa rüesa ve şeyhleri emrû nehyelerine munkat ve muta olan bu halkın, bunlar tarafından harice tecavüze tahrik ve sevk edilmeleri ve yolların ademi müsaadesinden takibat için asker sevk edilemeyerek suçluların cezasız kalmaları, bu yoldaki uygunsuzlukların artması amillerindedir.

4- Nukatı muhtelifede [muhtelif noktalarda] asker bulundurmak, cabeca [bazı yerlerde] vuku bulan vakayie karşı mütemadiyen sevkiyatta bulunmak veya sancak dahilinde lüzumundan ziyade jandarma istihdam etmek şıklarıyla da ahali mutianm muhafazalarına yine imkân bulunmamaktadır.

5- Dersimlilerin cidden ıslahı için ittihaz ve icrası lâbut [zorunlu] olan tedabire gelince:

A- Muhtemel bir mukavemeti hesap ederek bunu kıracak kadar 4. Ordu'dan (20. Tabur) kuvvet tahsisi,

B- Bu kuvvetin muktedir bir kumandana tevdi,

C- Tahsis edilecek kuvvetlerin dağdağsızca [sıkıntısızca, gürültüsüzce] Erzincan, Çemişkezek ve Mamuretülaziz cihetlerinden müteferrikan veya münasip bir noktadan müçtemian Dersim dahiline sevkine mevaki lazıme tabiye edilmeleri,

D- Erzincan'a, Mamuretülaziz'i rapteden Hozat yolunun muaveneti askerîye ile inşasına mübaşeret [bir işe başlamak] (ve yirmi para yevmiye ve yarım kıyye [okka] ekmek ver-

şu suretle yollarda çalıştırılmak suretiyle Dersimlilerin vahsetlerinin izalesi,

E- Aşiretler arasında ittihat husulünün men'i,

F- Maksadın ahaliye ziraat ve ticaret kapısı açacak yolu açmak, tariki şekaveti set ile refahı hal ile yaşamaları esbabını istihsal etmek esasları dahilinde telkinler yapılarak, efkârın ıslahına çalışmak,

G- Bu telkinler esnasında muhalefet gösterilmezse şiddet gösterilmeyeceği ve muhalefet halinde ise şiddetle hareket olunacağı bilhassa anlatmak,

H- Hiçbir nam ile kimsenin malına taarruz edilmemek için kıtaata emir vermek,

I- Kabail [kabileler] rüesa ve fertlerinin efkâr ve niyetlerine vukuftan sonra tahriri nüfus meselesinin ikmalî nevakısı [eksiklerin tamamlanması] ve tedricen ahzı asker usulünün tatbiki,

J- Bu icraata karşı muhalefette bulunacakların Trablus ve Yemen taraflarına sevk edileceklerinin ve mutavaat gösterenlerin de 1. ve 4. Orduyu Hümayun dahilinde bulundurulacağı halka ismail [duyurulması],

K- Harekâtı askerîyenin icrasında ve umuru cinaiyenin temşiyetinde [yürütülmesinde] lazımeden olan süratin temini için Dersim'in bir müddeti muvakkata için hali istisnada tutulması (örfi idare),

L- Çemişkezek ve Mazkirt gibi ahali mutia ile meskûn olan kazaların Mamuretülaziz vilâyetinin merkezine rapti,

M- Dersim Sancağı'nın lağvı,

N- Ovacık, Hozat ve Kızılkilise'de ve ledeliktiza [gerektiği zaman] Kuzuçan'da idarei örfiye ilanı ve mahakimi nizamiyenin ilgasiyla taraf taraf mahakimi örfiye tesisi,

O- Kaymakamlık, müdürlük vazifelerinin o mevki kumandanlığında bulunan ümera ve zabitanı askerîyeye tevdi,

P- Yalnız mevaddı hukukiyenin şerî şerife tatbikan ruyet [inceleme] olunması maddesinin nüvvaba havale olunması,

R- Kazalarda umuru tahririye ve maliyeye memur birer, ikişer kâtip bulundurulması,

S- Jandarmanın lüzum ve ihtiyacı mahalliye göre tensik olunması,

Ş- Ahalide istidat husulü anlaşıldıkta tashihi akait için müstevfa [yeteri kadar] maaşlı birkaç şeyh intihap ve izamı,

T- Mûnasip beş altı mahalde mekâtibi iptidaiye küşadı,

U- Tahsili maarifte bulunacak çocuklara yevmiye yüz dirhem ekme ve senevi âdi bir entari ve kuşak ve festen ibaret kapama tarzında elbise verilerek, etfalin [çocukların] bida-yeten [ilk olarak] tahsile teşvik olunması,

V- İcraatın mümkün olabilmesi için Dersim'de bulundurulacak askerlerin levazım ve ihtiyacının vakit ve zamanı ile muntazaman sevk ve naklinin temini.

Anadolu Müfettişi Umumisi Müşir Şakir ve 4. Ordu Müşiri Zeki, Serasker Rıza Paşa ve Babıali arasında, uzun boylu müzakereler neticesinde, bu esaslarda mutabık kalındığı halde bir müddet sonra, 4. Ordu Müşiri Zeki Paşa, Dersim ve Kuzuçan ahalisinden Hamidiye Piyade Taburları teşkili suretiyle, Dersim'de hükümet nüfuzunun tesisini düşünmekte ve bir taraftan da yeniden kan dökülmesi suretiyle, Türklerle Kızılbaşlar arasında zaten mevcut husumeti teşdit [şiddetlendirmek] etmek istememekteydi. Bu mülâhazalarla müttehad tedabirin alınması için yirmi tabur askere ihtiyaç olduğunu ileri sürmekle beraber, dahilen ve haricen henüz sükûnet yap [durgunlaşan, duran] olmak istidadını göstermeyen Ermeni galesi arasında, Ermenilerin amaline hadım, unsuru İslam'ın kanının dökülmesini mucip böyle bir hareketi şedidei askeriyenin icrasının caiz olamayacağı mütalâasıyla başka yolda tedabir ittihazını teklif etmiştir.

Zeki Paşa'nın müştereken alınmış mukarreratın tatbi-kinden şu suretle imtinaı üzerine, Babıali keyfiyeti Şurayı Devlet'e havale etmiş. Şurayı Devlet de "Dersim gibi Anadolu'nun merkezinde vaki bir mevkiî mühimin, müdde-ti medide [çok uzun süren, devamlı] şu hal üzre terki mahazir [mahzur] ve mazarratı daidir [sebep]. Bir an evvel tedabiri ciddiye ıslahiye ittihazı akdemi umuru vezaiften ise de Zeki Paşa ile Şakir Paşa arasındaki ihtilafı nazar esbabı ile ve Zeki Paşa'nın teklif etmekte olduğu diğer tedabirin mahiyetinin ve ayrıca Elâziz ve Erzurum vilâyetlerinin bu husustaki mütalalarıyla hükümetin kararının bilinmesi lazım geldiğine" karar vererek, meseleyi tekrar Babıali'nin idarei maslahat politikasına tevdi etmiştir.

Bunun üzerine Sadarat, şiddet ve mülâyemetten [yumuşaklık] hangi şıkkın kabul edilmesi lazım geldiğine dair Şakir Paşa'nın mütalâasını istemiştir. Şakir Paşa, 11 Ağustos 1899 tarihli bir tahriratla şayanı dikkat esasları ihtiva eden cevabını vermiştir. Bu cevabın esasları telhisen [kısaca] zirdedir [aşağıdadır]:

Şakir Paşa'nın mütalâası

"18 Şubat 1897 tarih ve 911 arizaya [istirhamnâme] melfuf [sarılı] 114 numaralı ve 4 Haziran 1896 (22 Mayıs 1312) tarihli arizayı mufassalada [ayrıntılı] Dersim ve Dersim'in hali, gereği gibi tafsil edilmişti. Dersim ahalisi öteden beri hasbel ihtiyaç [ihtiyaç nedeniyle] şekavet yolunu tutmuşlardır. Şimdiye kadar üzerlerine üç defa hareketi askerîye yapılmış ve içlerinden rüesayı fesat addolunanlar ya mahv veya idam veya nefiy [sürgün] tarzında biladı baideye [uzak diyarlara] nefyedilmişken, üzerinden beş, on sene geçmeden yeniden bir takım rüesa türemiş ve evvelkinden ziyade, şekavet yolunu tutmuşlardır. Binaenaleyh:

Tedabiri şedide, masarifi külliye ihtiyarı ve birçok adamın itlafi gibi devletçe marzı [rıza ile ilgili] olmayan netayičten başka bir netice vermez. Bunun için bu sefer de şiddet iltizam olunursa, evvelkileri gibi akim kalacağından şüphede edilmemek lazımdır.

Fikrime göre, evvela marazın sebebini tahlil lazım. Sebebi şekavet, fakır ve zarurettir. Ceraimin takipsiz kalması, cehaleti umumiye, itikadati batıla ve mazannenin [ermiş sanılan] icrayı şekaveti derecei ibahada [mübah] göstermesi ve şu suretle şekavetin nazarı halkta mevaddı adiyeden olduğu telakkisinin uyanması, Dersim derdinin başlıca sebepleridir.

Evvela ihtiyacı umuminin bertaraf edilmesi ve zamanında takibatı kanuniyenin icrayı hükmedebilmesine mani ve hail olan menaatı mevkiiyeyi ortadan kaldırmak.

İkinci mertebede cehaleti umumiyenin izalesi, itikadati batılanın tashihi, mekatibi iptidaiyelerin küşadı, Nakşibendi tekkeleri açılması lazımdır.

Ihtiyacı umuminin bertaraf edilmesi, yollar inşasıyla, serveti tabiiyeden istifade zımmında [için] kıt'ai mezkûre halkına kapı açılması ve bunun zımmında, mucibi şekavet olan menaatı mevkiiyeye itimat edilmesine mahal bırakılmaması icap eder.

Şu halde ıslahatla esas, muamelatı leyyine [yumuşak muamele] ve nesayihi mukniadır [ikna edici öğütler, nasihatler]. Islahata mukavemet edecek ve halkı tahrik edecek rüesa, bu melametlerine devam ederse, berkı hatıf [şimşegin göz alması] gibi bir kuvvei kâfiye sevkiyle, binayı ittihat ve ittifaklarını zirüzeber [darmadağın] etmek ve tahrik ve ifsat eden rüesayı ele geçirdikten sonra, tekrar nasihat ve pederane şefkat yolu tutulup, rüesa ve efratta hareketin ciddiyetine kanaat uyandırılması lazımdır.

Bu maslahata dair 4. Ordu Müşiri Zeki Paşa menfaat dolaşısıyla mekulat [gıda maddeleri] ve cepaneleri evvelce ik-

mal olunmak şartıyla, lâekal [en azından] yirmi tabura ihtiyaç göstermiş, layihai müşterekei mütekaddimeye olveçhile yirmi tabur konmuştu.

Zeki Paşa, Dersim'in vilâyeti sittenin [altı il]* ortasında olması ve hudut üzerinde İslam kanı akmasına cevaz vermesi gibi mütalâalarla bu hareketten sarfı nazar olunmasını teklif etmiştir. Bu teklif, ordunun bu hareketin müşkülâtından kaçınmasından doğmuştur.

Son zamanlarda Hamidiye Taburları Teşkilatı tensip olunarak [uygun görülerek], bu hususta irade de çıktığı haber alınmıştır. Gerçi bu tedbir Kürdistan'da hüsnü tesir yapmışsa da, Kürdistan Şafii olmakla merkezi hilafete merbut [bağlı] fakat Dersimliler Alevi olduğundan, o irtibatı tevhin ettiğinden [zayıf kılmak] siyasete irtibatlarını temin edecek ahar bir kuvvet bulunmadıkça, teşkilatı vakıamın istikbaline pek de emniyet olunmamak hatırası varittir.

Çemişkezek, Mazkirt, Çarsacak kazalarının Mamuretül-aziz'e raptı; Hozat, Ovacık, Kızılkilise (Nazımiye) kazalarının bir müddeti muvakkata zarfında idarei askerîye altında bulundurulması ve ıslahatın ümerayı askerîyenin uhdei ihtimamına tevdi, hareket başına iyi bir kumandan tayini muvafaktır."

Şu suretle görülüyor ki, bidayette kuvvetli bir hareketi müteakip, Dersim'de ıslahata karar verilmişken, Zeki Paşa'nın itirazıyla hareket kararı suya düşmüş ve bir taraftan da yine Zeki Paşa'nın düşüncelerinden olan, Dersim'de Hamidiye Taburları Teşkilatı hakkında irade de çıkmış olduğu, nim müstakil bir şekilde yaşayan Dersim'de bu suretle imtiyazlı teşekküller yapmak ve Dersim kuvvetlerini tensik etmek [düzeltmek], ona büsbütün tehlikeli bir şekil vermek demek olacağından, bu fikirde ısrar edilmeyerek sarfı nazar

(*) Vilâyeti sitte: Berlin Antlaşması'na göre Osmanlı Devleti'nde Ermenilerin yaşadığı altı ili (Erzurum, Van, Harput, Diyarbekir, Sivas, Bitlis) gösteren adlandırma – e.n.

edilmiş ve iş yine idarei maslahatçılık ve vekayi karşısında hareketsizlik ve kararsızlık ile vaziyet idare olunmaya başlamıştır. Dersim'le daha kuvvetli alakadar olmak lazım gelirken, Mazkirt ve Ovacık'taki birer tabur asker geri çekilmiş ve şu suretle Dersim daha çok zayıflatılmıştır.

Bu hal, Dersim yine anane halindeki şekavetine devam etmek suretiyle devam etmiş, hükümet adamları tecavüze uğrayan masumların feryatlarına karşı kulaklarını tıkamış, mütalâalarla vakit geçirilmiş, Çemişkezek, Kemaliye, Arapkir halkı feryada başlamış, bu feryat karşısında Harput vilâyeti harekete gelmiş ve 1905 Temmuzunda bir taburluk bir kuvvetin bu mıntıkaya ikamesini İstanbul ve 4. Ordu'ya teklif etmiş.

Bu sırada Dersim ve muhitindeki kıtaatın konusu şöyleymiş:

A- Bir tabur Hozat'ta,

B- Bir tabur Arapkir'de,

C- Bir tabur Harput'ta.

D- Bir tabur Çemişkezek'te,

E- Bir tabur Kızılkilise'de (Nazımiye).

Üçü Dersim dahilinde, ikisi muhitinde olmak üzere beş tabur bulunuyormuş. 4. Ordu, o sırada Erzurum'dan Harput'a tahrik edilen bir taburu Kiği'ye göndermiş. Aynı zamanda Arapkir'deki taburdan bir bölük Kemaliye'ye, Erzincan'daki kıtalardan bir bölük Kemah'a ve bir bölük de Kuzuçan'a (Plümer) ikame olunmuş. Vilâyet Kiği'ye gönderilen taburun o mıntıkada değil, Kemaliye mıntikasında hizmet yapacağından bahsiyle ısrar etmiş ve nihayet Kiği'deki taburun, icabında Erzurum'a da yetişeceği mütalâasıyla Kiği'de kalması tensip edilmiş ve orduca alınan tertibatla iktifa [yetinmek] olunmuştur.

Bu tedbirler Dersimli'nin harice karşı sarkıntılıklarını tahdit etmişse de, durduramamıştır.

1323 (1907) Hareketi

1907 Mayısından itibaren havalar açılmaya ve dağlar ile sular ve yollar geçit vermeye başlayınca, Dersim çapulcuları Dersim'i muhit kazalara akınlara başlamışlar, ilk defa Nazımiye'nin Kureyşanlı aşiretinden Ali Çavuş namındaki şerir 2.000 kişiyle Kiği köylerine, Hozat'ın Koç, Şam ve Resik uşakları da Kemah, Çemişkezek köylerine müteaddit akın ve baskın yaparak, birçok eşya ve hayvan gasp etmişler ve katil yapmışlardır. Köylüler köylerini boşaltarak kasabalara ilticaya mecbur kalmışlar. Bu soygunculara bir şey yapılamayınca büsbütün şırmamışlar ve tecavüzlerini artırmışlar, halk heyecana kapılmış, her tarafa şikâyetler yağdırmaya başlamış. Erzurum vilâyeti halkın bu ıstırabını tasvir ederek daha vahim fecayii önlenmesi için, kıştan evvel bir tedip yapılmasını İstanbul'a teklif etmiş, sadaret de tensip ederek seraskerliğe tebliğ etmiş, 4. Ordu Müşiri Zeki Paşa'ya bu hareketin yapılması emrolunmuş.

Zeki Paşa, Malatya ve Harput'tan harekete iştirak edecek kıtaat yerine, daha ziyade Ermenilerin tecavüzatma karşı ihtiyat olmak üzere, 250 nefer redifin silah altına alına-

rak bu mahallerdeki mebanii [yapılar, binalar] askeriye muhafazası için terki lazım geldiğini mütalâa olarak ileri sürmüş ve nihayet Malatya ve Harput'taki mebanî muhafazasına Arapkir'deki Nizamiye Taburu'nun terki ve Divriği Redif Taburu'nun da 600 mevcutla silah altına alınarak, Arapkir'e ikamesi esas kabul olunarak, bu hususta irade istihsal edilmiş fakat Zeki Paşa bu defa da kış dolayısıyla silah altına alınma müşkülâtından bahisle, harekâtın ilkbahara tehirini teklif etmiş ve bu esas kabul edilmiş. Fakat Dersim Mutasarrıflığı, mahsubatın istirdat olunarak kendilerine iade olunacağı vaadiyle mağdurların heyecanını teskin ettiğinden ve halbuki harekâtın tehiri bu heyecanın yeniden alevlenmesine sebep olacağından ve esasen bu iş için üç taburluk bir kuvvetin kâfi geleceğinden bahisle harekâtın yapılması için ısrar etmiş.

Binnetice dört tabur ve iki toplu bir müfreze ile Harput Redif Livası Kumandanı Neşet Paşa, hareketin icrasına memur edilmiş ve 9 Teşrinisani 1907'de muhtelif dört koldan olmak üzere hareket başlamış, bu hareket esnasında Koç uşağı rüesasmadan Timuroğlu Hüseyin rehber olarak alınmış.

Harekât hakkında verilen bir rapora nazaran; Hozat kolu eşkiyaya üç yüz metreye kadar yaklaşmışsa da, eşkiyanın tahassun ettiği mevkiye (Pilav tepe olması muhtemel) top ateşinin tesir etmemesi ve diğer kolların da karşılıklarına çıkan eşkiyanın çokluğu hasebiyle ilerleyememeleri ve akşama doğru Ferhat, Karaballı uşağı ve sair aşairin de eşkiya tarafına iltihakla ilerleyen müfrezeleri ve ihtiyattaki kuvveti ateş altına almaları üzerine vaziyetini müşkül gören müfreze, şiddetli şita [kış] hasebiyle açıkta ve aşairin ateşi altında gecelemeyi mahzurlu görerek o sırada Neşet Paşa'ya refakat eden Dersim mutasarrıfının da mütalâası alınarak Ferhat ve Karaballı uşaklarının ateşi altında Hozat'a avdet ediyor. Hozat Müfrezesi'nin avdeti sırasında Şam uşağı reisi Süleyman Çavuiş'a ait Zuğar ve Kuank mezraları ihrak olunuyor.

Seraskerliğin sadarete bu vaziyetten bahisle yazdığı 18 Teşrinisani 1907 tarihli bir raporunda "İşbu müsademede şekavetin Koç, Şam, Resik uşağı aşairi selâsesi arasında kalmayıp, aşairi sairenin de iştirak ettikleri anlaşılıp, Dersim aşairi ise 20.000 silah çıkaracak bir kuvveti haiz ve gayet cesur olmaları cihetiyle yirmi taburdan aşağı bir kuvvetle tedipleri gayri kabil ve bu kadar bir kuvvetin cem'i de şu sırada müstahil olduğu [imkânsız] gibi, hasbelmevsim [mevsim dolayısıyla] dağ ve geçitlerine kar düşmüş olan o havalide hareketi askeriye icrası kespi müşkülât eylediği, yalnız eşkiyayı mevcudenin tehdit ve tedibi imkânına çalışılmaktadır" denildikten sonra, tariki ehven ile muvafıkı hal bir netice istihsaline çalışılmakta olduğu ve eşkiyanın tevsiî dairei şekavet etmelerine ve şımarmalarına meydan verilmemek ve askerleri bir güne [hiçbir] tehlikeye düşürmeyecek tedabirin alınması için vah ve mutasarrıfla bilmuhabere kararlaştırılması hakkında 4. Ordu Müşirliği'ne tebliğ edildiği kaydolunmaktadır.

9 Teşrinisani 1907 günü hareketinde, iki zabıt ve dört nefer mecruh [yaralı] düşmüş.

Ovacık Müfrezesi de tayin olunduğu istikamette eşkiyayı tart ederek, gece saat beşte Kakpir kordonuna avdet etmiştir.

Çemişkezek'ten ilerleyen tabur kendisine verilen istikamete ilerlemeyerek, diğer bir istikamet takip etmiş ve şu suretle müfrezelerin tesiri müştereki temin olunamamış ve bu neticeye sebep olmuş.

Atiyan de Dersim aşiret rüesasının vaziyetleri için sebebi istifade olur mütalâasıyla bu hareket başlangıcında geçen bir hadiseyi hulâseten kaydetmeyi faydalı bulduk.

Harekete tekaddüm eden günlerde Harput vilâyeti, Karaballı ve Ferhat uşakları aşiretlerinin sadakatlerinden emin olmak lazım geldiğinden ve bunların reisleri Mehmet ve Süleyman ağalardan ve Mehmet Ağa'nın biraderzadesi Cemil

Efendi'nin sadakatinden ve bunlardan istifade olunabileceğinden bahsetmiş, müfreze kumandanı, Mehmet Ağa'nın amcazadesi Gülâbi ve Timur nam şahısları hareket esnasında kılavuz olarak almış ve fakat kıtaatla eşkiya arasında müsademe başlayınca bunların da eşkiya tarafını iltizam ve asker üzerine ateş etmeye başladıkları tespit olunmuş, hareketin sonunda da Mehmet ve Süleyman ağaların sadakati nakaratı devam etmiş.

Kıtaat bir hafta intizardan [gözlemek, beklemek] ve tetkikat yapıldıktan sonra 16 Teşrinisani 1907'de iki taburlu bir grupla Çemişkezek'ten, iki taburlu bir grupla Hozat'tan ve bir taburla da Ovacık istikametinden olmak üzere tekrar harekete geçilmiş, Amutka mıntikasındaki şekavetin mukavemeti kırılmış, Amutka işgal ve müteakiben de Dağar köyü işgal edilmiş. Şakiler Ali boğazı ve Ovacık mıntikasındaki Badem derelerine kaçmışlar. Bu iki derenin de çok sarp ve arızalı olduğu ve ancak havan toplarının müessir olabileceği raporda yazılıdır. Bu hareket esnasında Turşu, Gözerek, Bozan, Dağar ve kısmen Amutka köyleri tahrip olunmuştur. Bu hareket dört-beş gün sürmüş, eşkiya dağılmıştır.

Bu esnada havalar şiddetli soğuklar yapmaya ve kar da mütemadiyen yağmaya, yollar ve geçitler kapanmaya başladığından, esasen arazi de çok sarp ve patika yollarda hareket mecburiyeti olduğundan ve barınacak mesken olmamakla beraber bir taraftan iaşesi temin edilemeyen az bir kuvvetle hareketi daha fazla tevsi etmek faydasız görülerek, harekete nihayet verilmiş ve kıtaat garnizonlarına avdet etmişlerdir.

Bu harekette şayanı dikkat olan noktalar şunlardır:

Eylül'de ihtiyaç gösterilen bu harekete pek geç, ancak bir ay sonra ve hemen kış başlangıcında geçilmesi, bidayeten kıtaatın tesiri müşterekinin temin edilmemesi, Karaballı ve Ferhat aşiretlerinin sadakatine itimat edilmesi, nihayet Koçuşaklarının sadık sanılan Timuroğlu Hüseyin'in harekete te-

kaddüm eden saatlerde kaçırılması ve işe kâfi kuvvetle girişilmemesidir.

* * *

Bu netice aşiretleri büsbütün şımartmıştır. 1907'de Koçuşağı ve Resik aşiretleri üzerine yapılan hareketin intikamını almak için aşiretler arasında ittifak teşebbüsleri başlamış ve aşiretler arasında tahrikât yapan Koçuşağı reislerinden Halil Ağa'nın oğlunun (İsmail'in) tevkif edilmesi, müttefik aşiretlerin topladıkları erzak ve hayvanların hükümet tarafından müsadere edilmesi, Dersim'e buğday ithalinin menı gibi tedbirlerin alınması aşiretleri galeyana getirmiş ve isyan hazırlıklarına sevk etmiştir.

Dersim'in şu suretle karışmaya başlaması üzerine, Dersim Mutasarrıflığı teşebbüsata girişmiş ve Dersim'in o sıradaki umumi vaziyetini gösteren aşağıdaki muhaberat cereyan etmiştir:

“13 Mart 324 13

Dersim Mutasarrıfı Mehmet Hayrettin
Sadarete 1908

Dersim Mutasarrıflığı'na tahvilim sırasında aşairi selâsenin emri tedibi için Neşet Paşa kumandasındaki dört tabur ve iki seyyar dağ topundan mürekkep müfreze ile hareket olundu. Kış, kar ve yağmur altında ve kurşun karşısında yedi gün ve yedi gece bilâ aram [durmaksızın] hücumu devam ve neticei müsadematta cemiyeti şekavet perişan edildi. Bu tesir eşkiyayı sabelmürur [geçit vermez] birtakım mağaralara ve mevakii meniaya [sarp, aşılmaz yerler] çekilmeye mecbur etti. Kar bir arşın sihanı [kalınlık] buldu. Harekât gayri mümkün bir hale geldiğinden ikmalî ilkbahara talik olunarak, müfreze ile muvakkaten merkezi livaya gelindi.

Rüesa yekdiğerine gidip gelme ve ittihat etmek nümayişine başladılar. Vilâyet vasıtasıyla telakki olunan emri devletlerine tevfi kan meclisi idarei liva mazbata yaptı, sureti merbuttur. Buna nazaran tedibatı umumiye için gerçi yirmi tabur kuvvete ihtiyaç gösterilmişse de, bu iktiza taburlar mevcudunun alelekser dörder yüz ve daha noksan bir raddede bulunması hesabına ve her türlü ihtimale karşı, bir tedbir olarak mütalâa olunmuştur.

Sekizer yüz veya biner mevcutlu taburlar sevk olunursa sekiz, on tabur tedibat ve istikrarı ıslahat için kâfi gelecek ve iş iki ayda yapılacaktır. Böyle bir hareket tesiriyle aşairi saireden bilamukavemet terk ve teslimi silah ve talebi af ve aman ve meylânı silah ile tekâlifi meşruai hükümet ve ıslahatı bila noksan deruhte [üstlenmek] ve kabul edecekleri memuldur [umulan, beklenen].

Müteakiben akdem [daha mühim] esbabı istikrariyeden görünen Erzincan tarikinin küşadı ve orduca lüzumu tayin ve takdir kılınacak noktalara icap eden kışlalar ve karakolhanelerin tesisi, muamelatıyla iştilal edilmek bu bapdaki hesabı sıhah ve mukarenet [yaklaşma, kavuşma] cümlesindedir.

Bu ıslahat ve tedibat meselesi, selefim zamanında yol almıştır. Muhaberata nazaran iki kısımda mütalâa olunur.

Birinci kısım, aşairi selâsenin kuvvetle ve kati olarak tedibi meselesidir.

İkinci kısım, bu sırada vilâyetçe ittihaz buyrulan fikir ve tedbirdir ki, işi oluruna bağlayarak vakit geçirmek emeliyle (vakten minelevkat) kavli fiiline uymayan ve her zaman için bin türlü ahit ve yemin ile verecekleri teminata inanmak Dersim'i ve Dersimlileri görüp bilenlerce mümkünatın olmayan rüesayı ekrada [Kürtler] her ne fikre mebni ise mümaşatkârane [dostaça] muamele ve bunların marifetiyle iş yapmak nazariyesi meydana konulup kuvvei tedibiye nin ademi celbi hakkında cari olmuş ve fakat bu mukarre-

ratı takiben eşkiyanın yeniden ve başkaca meydana getirdiği tabur basmak ve Eğin, Kemah, Çemişkezek kazalarında gasp ve garat [yağma] etmek gibi tevali eden vekayii elime ve cesimesi üzerine, Erzurum ve Sivas vilâyeti celilelerince [büyüklerince] tekrar vuku bulan maruzat ve ahali mağdure canibinden [tarafından] padişaha yapılan istimdat [yardım isteği] neticesinde çaresiz işin hakikati bir nebze beyan olunmasına mebni kuvvei kahire vasıtai hakikiyesiyle devletçe tatbiki muameleye karar verilmiş olması kaziyesidir.

Aşairi selâse tedibatı hakkındaki efkârı vilâyet ıslahatı umumiye meselesinde dahi aynı şekil ve surette mütedair [ilişkin] olduğu revîşi [gidiş, tutum] hal ve cereyanı muhabereden istinbat [anlam çıkarma] olunmaktadır.

Liva tedip istiyor, vilâyet aksini iltizamla hakikati setrediyor; ya vilâyetin müdafaası ref [hükümsüz bırakma, lağvetme] veya liva alâhalihî [olduğu gibi] terk olunmalıdır ki, harap olsun.

Vilâyet noktai nazarı kabul olunursa, öteden beri ifsadat ve iğfalat ile vilâyete hulûl eden rüesanın tesiri ile muamelei livayı müşkül den kurtarmak için kulunuzun da Dersaadet'e civarı mutasarrıflıklardan birine tahvili memuriyetim hususuna müsaade..."

Dersim Livası Meclisi İdare Mazbatası

13 Mart 1324 (1908)

"Hozat, Mazkirt Kızılkilise ve Ovacık kazaları ahali si ifayı tekâlîfe yanaşmıyor. Bu tarihte bakaya 9.073.850 kuruşmuş. Bu da Dersim'in öteden beri hali isyanda bulunan merkez kazasının Koç, Şam, Resik ve Kırgan, Yukarı Abbas uşağı ve Mazkirt'in Türüşmek, Yusufan, Demenan ve Kızılkilise'nin Haydaran ve Ovacık'ın Kalan aşiretlerine aittir.

Dersimliler ağnamını [hayvan sayısı üzerinden alınan ver-

gi, sayım vergisi] yüzde on nispetinde yazdırıyor, aşarı aynı nispette alıyorlar. Lâşey [değersiz] hükmünde yazdırılan vergiye mahsuben, bir miktar para verip nim muti addolunan aşairi de tahrik ediyorlar. Bir taraftan silahlarını artırıyorlar, bir taraftan her sene civardaki kazalardan on binlerce mevaşi gasp ediyorlar. Tedibi lazım, tedibat umumi olmalı. Muhtacı tedip aşiretler yukarıda isimleri geçenlerle, bunların madunlarından görülen Ovacık'ın Arslan, Beyt ve Kâv ve merkezin Bahtiyarlı ve Aşağı Abbas ve Ferhat uşağı ve Karaballı ve Mazkirt'in Hazan, Giyan, Kureyşan ve Alanlı aşairinden ibarettir. Bunların içinde bir kısım çiftçi olup, eh silah tutan nüfusun sekiz-on bin raddesinde olduğu tahkikatı vakiya ve sahihamız cümlesindedir.

Aşiretler birbirinden uzak ve müteferrik vaziyettedirler. Bunlar hiçbir vakitte birleşerek müçtemian harekete kudret ve mecalleri olamaz. Her aşiret ayrı ayrı tedip olunur. Farzımahal birleşseler bile, cephaneleri pek mahduttur. Bunu sarftan sonra bir daha hariçten getiremezler. Hareket esnasında hariçle irtibat güçlüğü ve zahireleri (zaten az) aynı olacağından açlık yüzünden perişan olarak az bir zaman görecekları tazyik ve muhasara neticesinde çaresiz talebi aman ile terki silaha mecbur edilebilirler.

Bundan sonra ikinci kısım tedabir:

1- Yirmi, otuz kadar agavatm [ağaların] maaile mahalli baideye nefiy ve tağribleri,

2- Bazı nukatı mühimmeye birer ve yarımşar taburluk iki-üç kışla,

3- Geçit mahallerinde büyüklü ve küçüklü üç-dört karakol,

4- Hozat-Erzincan ve diğer dahili yolların küşadı,

5- 20 tabur asker ve iki batarya top isteniyor (ilkbaharda). Bakaya tahsilatı hareket masrafını kurtarır.

6- Bu sancaktan 80.000 altın varidat ümit olunuyor. Halen 50.000 altın mümkünmüş.

7- Ilkbaharda hareket başlayacağı şayiası, rüesanın nazarlarım o mevsime çevirmiş olup, olmazsa büsbütün şımaracaklardır.

8- Bir gailei hariciye ve askerın o muhitten uzaklaşması halinde, Dersim vaziyetinin nerelere varacağı kestirilemez.

9- Gaile tedip her gün biraz daha büyümüş, vaziyet her zaman devletçe mevcuttur.”

Sadaret'ten Elâziz'e 16/12/1325 (1909)

“Mevkuf Dersimliler, Dersim'de hasaili merdangi [mertlik, yiğitlik özellikleri] ile maruf ve tecziyeleri [cezalandırma] hissi intikamın tahrikini mucip, mevkufin arasında muzır oldukları bildirilenler doğru ise de tevkif edilmeyenler arasında bunlardan fenalar var. Şu halde bir kısmının tecziyesi ve diğer kısmının affı, muvafıkı madelet [adil] olmayacak. Firarda buldukları belirtilen Kangozade Mehmet ve Hiroğlu Ahmet ağalar, firari ve muhtefi [saklı] olmayıp, Dersim'deyken arzı dehalet ve mutavaat eylemiş oldukları misillu, bunların ihtirazı geçen sene Temmuz'da bir müddet devam eden harekâtı askerîye esnasında, asiler tarafında bulduklarından ve ahiren ilan olunan affı umumiye mazhar olamamalarından münbais [doğan], Dersim Sancağı ahalisiyle Plümer kazası halkı dahi aynı endişe ile mu tahassıs bulduklarından, ahali mezkûrenin bila istisna affı, mevkuların da affa dahil edilmesi ve eşirrayı [çok kötü insanlar] marufeden [bilinen] malûmmülesami üç şahsın da idam edilmeyerek cürümlerine göre cezayı kanuniye tâbi tutulması muvafık olacağı 4. Ordu'dan bildirilmiş mütalanzın iş'arı...”

1324 (1908) Hareketi (Kroki 2)

1323 (1907) senesinde Koç uşağı, Şam uşağı ve Resik aşiretleri üzerine yapılan hareketin intikamını almak için aşiretler arasında ittifak başlamış ve aşiretler arasında tahrikat yapan Koç uşağı reislerinden Halil Ağa'nın oğlu İsmail'in tevkif edilmesi, müttefik aşiretlerin topladıkları erzak ve hayvanların hükümet tarafından müsadere edilmesi, Dersim'e buğday ithalinin men edilmesi, isyanın alevlenmesine sebep olmuştur.

Koç uşağı, Şam uşağı, Resik aşiretlerine yapılan tedibin intikamını almak için Dersim aşiretlerinin ittifaka çalıştıkları ve Ermeniler vasıtasıyla hariçten silah ve cephaneye tedarikine uğraştıkları, havalar açıldıktan sonra karakollara, kışlalara taarruz edecekleri, köylere akın yapacakları 1324 senesi iptidalarında haber alınmıştı.

4. Ordu Müşiri Zeki Paşa, esaslı bir tedip yapılmazsa Dersimlilerin Ermenilerle beraber bu sahayı fesat ocağı haline getireceklerini İstanbul'a bildirdi. Tedip için kuvvet ve para talep etti. Bunun üzerine Babiali, Makamı Seraskeri, Maliye, Dahiliye ve Mabeyn ile 4. Ordu Müşiri arasında nihayeti gel-

meyen sualli ve cevaplı muhabere kapısı açıldı. Kati bir karar verilemiyordu. Ordu müşiri kati tedip teklif ediyor, Elâziz valisi de idarei maslahat yollu teklifler yapıyordu. Bu vaziyet karşısında, Babiali ve Dahiliye Nezareti de kararsızlık içinde kalyordu.

Nazımiye'de bulunan iki bölük Kürtler tarafından daima tarassut [gözetim] altında bulundurulmuş vaziyeti tehlikeli görüldüğünden, Malatya Redif Taburu'yla takviye edildi.

Nisan ortalarında Koç uşağı etrafa tecavüze başladı. Bu sırada Plümer aşiretlerinin de toplanmaya başladıkları görüldü. Hükümet hiçbir tedbir almıyordu.

Mayıs iptidalarında Karaballı aşireti reisi Kangozade Mehmet, Ferhat uşağı reisi Diyarzade Süleyman ve Diyar Ağa, Zeynozade Mustafa ve Alişarzade Kefo ve Cemşit ile İdare Hüseyin ve Seyit nam reisler Kangozade'nin evinde toplanarak üç gün devam eden müzakerelerinde ittifakla hükümete isyana ahit ve misak ettiler ve nasıl hareket edeceklerini kararlaştırdılar.

İlk başlangıç olarak 10 Mayıs'ta Alişarzade Kefo ve kardeşiyle aveneleri Hozat ile Soğuksu arasında, Elâziz'den Hozat'taki askere erzak getirip avdet eden müteahhitin kartırlarını zapt ederek, bundan sonra bu hareketlerine devam edeceklerini hükümete haber vermelerini tembih ettiler. Postaya da aynı muameleyi yaptılar. Karaballı aşiretinden eli kişi Şuvak köyü jandarma karakolunu basarak efradın silah ve cephanelerini aldılar. 18 Mayıs sabahı Ferhat uşağından Diyar Ağa ve Seyithan, Koç uşağından İdare Hüseyin ve Timuroğlu Hüseyin, Şam uşağından Alo, Resik uşağından Bekir idaresindeki 500 kişi Çemişkezek'e tecavüz etti. Bunlara karşı bir müfreze gönderildi. İki zabıt, yedi nefer yaralandı. Müfreze kasabaya çekilmeye mecbur oldu. Eşkîya da Ekrek köyüne çekildi.

Aşiretler arasında ittifak için adam dolaşmaya başladı. Er-

zak topladılar. Bu erzakın bir kısmı hükümet tarafından müsadere edildi ve Dersim mutasarrıfı da Dersim'e erzak ithalini menetti. Bunun üzerine, evvelce ittifak yapan adamlar hükümete nota kılıklı bir haber göndererek zahire ve hayvanlar iade edilmez ve mahpus İsmail serbest bırakılmazsa, daha başka fenalıklardan mesul olmayacaklarını bildirdiler. Bunlara karşı elde hazır kıta yoktu. Diyarbakir'de bulunan A. [Alay] 74/4 ile Kelkit ve Gümüşhane Redif Taburları'nın Dersim'e sevkine 17 Mayıs'ta irade alındı. Kuvvetin esasen az ve birbirine yardım edemeyecek mesafelerle müfrez [ayrılmış] olarak bulundurulmasından, eşkiyanın her yaptıkları mukabelesiz kalınca cüretleri artmış ve hemen bütün Dersim silaha sarılmıştı. 4. Ordu, Kelkit ve Gümüşhane taburlarının Kelkit'e, A. 74/4'ün de Hozat'a hareketini emretti.

19 Mayıs'ta 2.000 kadar asi Kakbil (Kakpir) Müfrezesi'ne taarruz ettiler. İki saat devam eden müsademede askerden iki şehit, yedi mecruh, dört kayıp, iki zabıt esir olmuş, müfrezenin bütün silah ve cephanesi ussatın [asiler] eline geçmişti. 25 nefer de çırlıçiplak soyularak serbest bırakılmıştı.

Aynı günde Diyar Ağa idaresindeki asiler Çemişkezek'i tazyik ediyorlardı. Daha cenupta müteaddit çeteler Pertek ve civar köylerini abluka etmişler, Dersim'in en mühim geçidi olan "Pertek sefinesi" nam mevki ve civar tepelerini tutmuşlar, telgraf hatlarını tahrip etmişlerdi.

Üç taburla Dersim'de bir iş yapmanın mümkün olmadığı ve binaenaleyh kuvvet izamı Makamı Seraskeri'ye teklif edildi. Dersim'le muhabere 25 Mayıs'tan itibaren inkıtaya uğramıştı. Çok tehlikeli vaziyetler bahis olduğu hakkında havadisler alınıyordu. Bunun üzerine artık istizana [izin için danışmak] lüzum görülmeden 4. Ordu, Erzincan'da bulunan 8. Nişancı Taburu'yla Alay 26/1 ve iki topu Kemah üzerinden Ovacık'a sevk etti. Alay 25/2'yi de Tercan üzerinden Plümer'e gönderdi.

1 Haziran'da Erzurum'dan Karahisar, Hamidiye, Koçhisar taburları Dersim'e hareket ettiler. Yeniden Erzincan, Refahiye, Kiği taburlarının silah altına alınmasına karar verildi. Miriliva Mehmet Samih Paşa da tedip kumandanlığına tayin edildi. 1 Haziran'da Pertek sefinesi nam mevkiide, Kaymakam Yusuf Bey kumandasındaki Alay 74/4 ve Alay 73/2 birleşti. 2 Haziran'da Hozat'a altı saat mesafedeki Cevizlik mevkiindeki birçok tepeleri tutmuş olan 700 kadar eşkiya ile müsademeye tutuştu. Asiler birbiri gerisinde birkaç mevzi hazırlamışlardı. İki gün zarfında bu mevziler zapt edilerek 3 Haziran akşamı Hozat'a girdiler.

Eşkiya ara sıra köylere tecavüze devam ediyordu. Çemişkezek, Hozat ve Ovacık'ta asilerle asker arasında müsademeler devam ediyor, fakat miktarı 10.000'i geçmiş olan asilere karşı muvafakiyetli bir netice elde edilemiyordu.

15 Haziran'da Çemişkezek ve Hozat arasında vukua gelen muharebede asiler on maktul vererek Tağar deresindeki mevkillerine çekildiler.

Yenihan ve Zile taburları mahallerinden Dersim'e hareket ettiler. Erzincan, Refahiye, Tercan, Kiği, Arapkir taburlarıyla Hamidiye 36. Alayı da 1 Haziran'da hareket ettiler. Karahisar, Hamidiye, Koçhisar taburları da Erzurum'dan hareket etti.

2 Temmuz'da Yenihan Taburu Eğin'e; Erzincan Taburu Kemah'a; Refahiye, Tercan, Kiği taburları Plümer'e; Arapkir Taburu Dersim'e; Hamidiye 34. Alayı da Ovacık'a gelmişlerdi. Taburların Dersim'e girmeleri ve birkaç gün devam eden müsademelerde uğradıkları telefat üzerine, Aşağı Abbas ve Bahtiyar aşiretlerinden reisleriyle Karabalı ve Ferhat aşiretleri reisleri dehalet edeceklerini bildirdiler. Silahlarını teslim ettiler.

7 Temmuz'da tedip kuvvetleri iaşeleri, nakliyeleri, elbise ve teçhizatları noksan olarak Çemişkezek, Hozat, Ovacık, Plümer mevkillerinde toplandılar.

17 Temmuz'a kadar bazı nevakısı ikmal edildi. Bazı aşiretler üzerine hareket yapıldı. 17 Temmuz'da hareket edildi. Plümer ciheti kumandanı Mirliya Mehet Samih Paşa kumandasında Nizamiye Alayı 25/2 ile Alay 75/2, Erzincan, Refahiye, Tercan, Kiği, Karahisar, Hamidiye, Koçhisar, Yenihan ve Gümüşhane redif taburları; Ovacık'ta Kaymakam Fehmi Bey kumandasında Alay 75/1, Alay 26/1 ve 8. Nişancı Taburu, Kelkit Redif Taburu, Hamidiye Alayı SV.v 36. ile iki top; Hozat'ta Umum Kumandan Neşet Paşa ve Çemişkezek'te Mirliya Atif Paşa kumandasında da Nizamiye Alayı 73/2, Alay 74/1, Alay 74/4, Alay 76/2 ile Arapkir, Niksar, Divriği, Zile, Harput Redif Taburları ve bir buçuk dağ bataryasından ibaret kuvvetler Kızılkilise'de (Nazımiye) Alay 76/1'den iki bölükle Malatya Redif Taburu bulunuyordu.

17 Temmuz sabahı dört kol ile harekete geçildi. Mehmet Paşa kumandasındaki kol, ilk günü Plümer içindeki asi köylerden Dağbey ve civarındaki mühim tepeleri tutarak arızalı arazide yaptıkları muharebelerde eşkiyayı mevkillerinden atmışlar, 20 Temmuz'da Cibranlı aşiretiyle birleşmiş olan Şeyh Hasanlı aşiretinin Danzik garp sırtlarındaki mevzilerini gece hücumuyla zapt etmişlerdir. Bunun üzerine bazı aşiretler dehaletle başlamışlardır.

Çemişkezek, Hozat, Ovacık müfrezeleri de asilerle harp ede ede, önlerindeki eşkiyayı püskürterek Palikan dağı eteklerinde üç kol birleştikten sonra, bu dağın en yüksek tepelerinde asilerin işgal ettiği mevzileri çetin muharebelerle işgal etmişlerdir.

21 Temmuz sabahı bu kuvvet, üç kolla Sincik ve Pokir dağlarına ilerledi. Asiler firar ettikçe kollar tesadüf ettikleri Koç uşağı, Şam uşağı, Lâçin uşağı ile Yukarı Abbas uşağına ait köy ve mahsulleri yakarak, asileri Munzur suyuna kadar takip etti. Asiler bu suyun şarkına geçtiler. 28 Temmuz'da Ferhat uşağı reislerinden Diyar Ağa ile Şahin ve Lâçin uşa-

ğmdan Abbas Ağa dehalet etmişlerdir. Diğer aşiretler de dehalet için haber göndermişlerdir.

Plümer kolu da iki kolla hareket ederek Dağbey ve Harsi'de şiddetle mukavemet eden asileri tart ederek Kuzuçan'ın son hududu olan Aşkirik'e girmiş, burada toplanan asilerin son mukavemetlerini kırmaya uğraşıyordu.

28 Temmuz'da Harbiye Nezareti, 4. Ordu Müşiri'ne verdiği emirde, Meşrutiyet'in ilanı sebebiyle Dersim'de kan dökülmesinin caiz olmayacağını, aşiretlerle anlaşmak suretiyle harekâta nihayet verilmesini emretti.

23 Temmuz'da Aşkirik civarındaki dağlarda toplanmış olan asileri Plümer kolu bir çevirme hareketiyle Haydaranlı aşireti içerisine kaçırmıştır.

Kızılkilise civarındaki muti aşiretlerden Kureyşanlı, Arilli, Sakanlı, Karsanlı ve Şeyh Mehmetli aşiretlerine 200 kadar asker ile cenuptan bir nümayiş yaptırıldı. Vaziyet ve arazi müsaade ederse, bu nümayiş hareketinin Plümer'e doğru ilerlemesi emredilmişti. Tedip kumandanı ile Plümer ciheti kumandanı asilerin tedip edilmekte oldukları hakkında raporlar verirken Kemah, Çemişkezek, Eğin ahalisi, tedip yapılmadığı hakkında hükümet merkezinde şikâyette bulunuyorlardı. Makamı Seraskeri ve Dahiliye Nezareti, Neşet Paşa'ya tedibin seri ve şedit olmasını, aksi takdirde kendisinin mesul edileceğini emrediyordu. Neşet Paşa verdiği cevapta "Dersim kuvvei tedibiyesi Hozat, Çemişkezek, Ovacık mevkillerinde olmak üzere bir cebel bataryası, bir Hamidiye Süvari Alayı, beşi redif, yedisi nizamiye olmak üzere, 12 tabur ve bir de tecemmü [yığınak] etmekte bulunan Harput Redif Taburu'ndan mürettep bir grup kolu ile Plümer'de, bir şark kolu bir de Nazımiye ve havalisinde toplu bir Nizamiye Redif Taburu'ndan ibarettir. Bu kuvvetlerle 13 gün zarfında, 17 aşiret halkı tedip ve dehaletle mecbur edilmiştir. Plümer kolu Şeyh Hasanlı dahilindedir. Nazımiye kolu da beş aşiret

halkı ile Haydaranlı'ya yürüdü. Bunları tedip için bir haftalık bir zaman tahmin ediliyor” demişti.

4. Ordu Kumandanlığı'nın 6 Ağustos tarihli raporunda, “Asiler Kandil ve Dojimbaba dağlarında perişan edilmiş olduğundan, fevç fevç [kalabalık şekilde] dehalet başlamışlardır. Kalan ve Kalp aşiretleri dehalet etmişlerdir. Birkaç güne kadar hareket hitam bularak, Hozat'a avdet edilecektir.” [denmektedir – e.n.] Keçel uşağı aşireti ve Bal uşağı da dehalet etmişlerdir. Haydaranlılar'a istimanları için haber gönderilmiştir. Neşet Paşa ve Nazımiye kolları avdet etmişlerdir. Bunlar iadei intizam için Ovacık, Hozat ve Çemişkezek'e çekildikleri için Eğin, Arapkir ahalisi Neşet Paşa'nın rüşvet alarak harekâta nihayet verdiğini merkeze şikâyet ettiler. Halbuki Haydaranlı Aşireti'nden başka bütün diğer aşiretler dehalet etmişlerdi.

Neşet Paşa'nın yerine Mehmet Paşa tayin edildi. Umum kumandanlığa da Ferik Ali Paşa tayin edildi. Ovacık dahilindeki Arslan ve Maksut uşakları henüz kati bir surette tedip edilmediğinden, bunlara karşı 27 Ağustos'ta harekâta başlanmıştır. Köylerini müdafaa haline koyan asilerle yapılan müsademedede rüesa ile beraber 10 kişi esir edilmiş, 13 maktul ve 20 kadar da mecruh verdirilmiştir. Askerden 1 şehit, 2 yaralı olmuştur. Bu suretle bunların da dehaleti temin edilmiştir.

Merkezin talebi üzerine, 4. Ordu'dan Dersim tedibi hakkında verilen raporda:

1- Dersim'deki icraat birkaç köy ve ekinleri yakmaktan ibaret kalmıştır.

2- Kuvvei tedibiye elbisesiz, teçhizatsız ve erzaksız kalmıştır.

3- Haydaranlılar dehalet etmediği gibi diğerlerinin dehaletleri de meşküktür [şüpheli].

4- Islahat ile tedibat birlikte yapılmadığından, Dersim tedibatı neticeyi katiyeye raptedilmemiştir [denmiştir – e.n.].

Redifler terhisleri için isyankâr vaziyet aldılar. Bunlar terhis edildiler. Mevsim de ilerlemiş bulunduğundan, bu sene tedibata devamın mümkün olmadığına karar verildi. Bu suretle 1324 senesi harekâtı nihayet buldu. Bazı merkezlerde müfrezeler terk edildi.

* * *

Neşet Paşa hakkındaki şikâyetin aslı olup olmadığı ordu- dan sorulmuştu. Ordunun cevabı: “Tedip hareketi matlup derecede olmamışsa, bunun sebebi Neşet Paşa'nın hatası olmayıp, vasıtasızlık ve askere bakımsızlıktandır.”

Teşrinievvelde Ali Paşa heyeti Dersim'de tetkikata başladı. Mahsubatın ancak beşte bir kısmı istirdat edildi. Aşiretlerin sözlerine itimat caiz olmadığına kanaat hasıl edildi ve gelecek ilkbaharda harekâtın devamına karar verildi. Heyetin İstanbul'a avdetinde verdiği raporda:

1- Silahların toplanması,

2- Ceraim erbabının tutulması ve bunun için şimdiden kuvvet ihzarıyla ilkbaharda işe başlanması,

3- Harput-Ovacık yolunun Erzincan'a kadar temdidi [uzatılması],

4- Jandarmanın tezyidi [artırılması],

5- Memurların tebdili ile müstakim ve muktedir amirler tayini bildirilmiştir.

Bunlar ait oldukları nezaretlere havale edilmiş ve para olmadığından tatbikine imkân görülemedi.

4. Ordu Kumandanlığı'nın yeni teklifinde:

1- Muntazam ve muallem [talimli] yedi taburla tedibin yapılabilmesi,

2- Yalnız tedibin kâfi gelmeyeceği, imar ve maarife de ehemmiyet verilmesi,

3- Tedibe tahsis edilecek kıtaatın lâakal dört aylık erzakının ve nakliye vesaitinin temini,

4- 100.000 liraya ihtiyaç olduğu bildirilmiştir.

Bu hareket hakkında mahallen tespit olunan malûmat hulâsaten şöyledir:

1908'de garbî Dersim'de hareket eden Neşet Paşa kolu, on taburu mütecevaz bir kuvvettaydı. Aşiretleri çok sıkıştırdı ve daima dağınkı etti. Aşiretler Dojkbaba dağına ilticaya mecbur oldular. Agavatm ekserisi ele geçirildi. Bu hareket, Dersim işini kökünden halledeceği sırada Meşrutiyet ilan olundu. Aşiretler yaramaz bazı silahlarını teslim etmek suretiyle, mesele affa uğrayarak beklenen kati netice alınmadı.

Meşrutiyet'in ilanı akabinde, 23 Temmuz 1908'den evvelki cürümler için umumi af ilan edilmişti. Bu tarihe tekaddüm eden günler zarfında, suçlarından dolayı ele geçirilmiş rüesa ve eşhas bu aftan bilistifade kurtulmuşlardı. Fakat tedip hareketinin bu tarihten sonra da devamı sırasında, kıtata karşı silah istimal eden [kullanmak] ve bunlardan yakalanan ve yakalanmayanlar bu aftan istifade edemediklerinden, müşkül vaziyette bulunuyorlardı. Affın kendilerine de teşmilini istiyorlardı. Bu tarzı hareketle, Dersim'de belki de muvakkat bir sükûn temin olunacaktı.

4. Ordu Müşiri İbrahim Paşa ve Erzincan mutasarrıfı, affın bu tarihten sonralara da teşmilini istiyorlardı. Dersim'de gayri tabii vaziyetin devamının affedilmemelerinden ve bu yüzden rüesanm ihtiraz [çekinme, sakınma] etmelerinden ileri geldiği mütalâasındaydılar. Elâziz valisi ve Dersim mutasarrıfı ise bu noktai nazara tamamen yanaşmıyorlardı. Elâziz Valisi Mehmet Ali Bey'in 8 Kanunuevvel 1909 tarihli ve Dersim Mutasarrıflığı'na atfen yazdığı bir tahriratta hulâsaten şöyle deniyor:

“Dersim iğtişasında [karışıklık, kargaşa] zimethal [fail] eşhas 26'dır. Elyevm mevkuf Koç uşağından İdare ve Maksut uşağından Kasımoğlu Munzur ve Lâçin uşağından Aydı-

noğlu Ağa ve Abbas ve Ferhat uşağından Kahraman Ağazade Diyapzade Süleyman ve mahdumu Kôr Alo ve Abbas uşağından Seyit Ağa ve Seyit Alışar ile hali firarda Karaballı'dan Kangozade Mehmet Ağa ve Hiroğlu Ahmet nam şerirlerin, affı aliye gayri layık oldukları ve alelhusus [hepsinden önce] Koçoğlu İdare ve Kasımoğlu Munzur ve Aydmoğlu Timur Ağa nam melunlar ellerine geçen memurların kulaklarını kesmek ve sair işkenceyle öldürmek gibi harekâtı şenatkâranede [alçakça, iğrenççe hareketler] bulunmuş olduklarından, bu üç şahsın da salben [asılarak] idamları, Dersim tedip ve ıslahına pek güzel tesir edecektir.”

Bundan anlıyoruz ki, Abbas uşakları, Karaballılar, Ferhat uşağı, Hiroğulları, Maksut uşağı, Lâçin uşağı, Koç uşağı gibi garbî Dersim'in en mühim aşiretleri 1324 tedibatmda devlet kuvvetlerine karşı silah istimal etmişlerdir.

Müşir İbrahim Paşa ise 23 Kanunuevvel 1909 tarihli bir tahriratında hulâsaten şöyle diyor:

“Mevkuf bulunan birkaç şahsın affa şayan görülmemesi, bütün Dersim vekayinin bunlara tahmili demektir. Bu doğru değildir. Mevkuf olmayanlar arasında daha eşnalrı [fenaları] vardır. Batınlardan beri ihmal yüzünden şekavetin çoğaldığı bu mıntıka, birkaç kişinin mevkufiyeti veya idamıyla emniyetli olamaz. Çünkü fitraten vahşi bir halktır. Daima askerî tedip ve terhip ile maksada gidilemez. Dersim iğtişasında isyandan hariç kalmış bir fert hemen gösterilemez. Harput vilâyetince teklif olunan idam, intikam hislerinin tahrikinden başka bir şeye yaramaz. Dersim'i salaha götürcek yegâne kuvvet 'adliye'dir. Halkın hükümet ve adaletten emin olması lazımdır. Kanaatime göre:

- 1- Evvelemerde bütün Dersim'i temize çıkarmak,
- 2- Tehvini [kolaylaştırma] ihtiyaçları için mevaddı maruzayı ıslahiyeyi sürati mümkününe ile tatbik etmek,
- 3- Dahilde mütehaşşit [yığılmış, toplanmış] askerin tesisi-

riyle ifrat ve tefritten tevakki [kaçınma] suretiyle gayet adilane ve lüzumuna göre, şefkatli bir meslek tayiniyle bu mıntıka halkını idare etmek,

4- Harput vilâyetinin telgrafnamesinde hali firarda gösterilen Kangozade Mehmet ve Hiroğlu Ahmet ağalar Dersim'deyken nezdime gelerek arzı dehalet ve mutavaat etmişlerdir. İhtirazları affolunmamalarındandır. Bu endişede bütün Dersim halkı müşterektir. Binaenaleyh affın umum Dersim'e teşmili ve maruf üç şahsın da idam edilmeyerek cezalandırılmaları..."

Bu sırada mevkuf bulunan ve bugün hali hayatta olan Cemşit ve Diyap ağalar da saraya ve sadarete müracaat ederek aklarını dilemişlerdir. Bundan sonra Dersim rüesasının kısmen af, kısmen de cezaya çarptırılmasına rağmen, Dersimliler çapulculuk ananelerinden vazgeçmiyor. Esasen, 1908 tedibatı iyi idare edilmemiş, silahları tecrit etmek hareketin ilk ve en mühim hedefi olmak lazım gelirken, bu noktaya ehemmiyet verilmemiş ve tedip kati neticeye isal edilememişti. Ve esasen 1909'da daha esaslı hazırlıklarla tedibe devam kararıyla 1908 hareketine nihayet verilmişti.

1325 (1909) Hareketi

1324 senesinde Dersim'de tam bir tedip yapılamamıştı. 1325 senesindeki tedip için 4. Ordu'nun mütalâası sorulmuştu. Verilen cevapta, "Dersim mıntikasının yolsuz ve mesken-siz olmasından buraya fazla kuvvet gönderilmesi iskân, iaşe ve sevk ve idare noktai nazarından birçok müşkülâtı mucip olacağından, 800 mevcutlu muntazam ve muallim yedi piyade taburu ile bir süvari bölüğü, iki dağ bataryası, sekiz makineli tüfek ve bir muhabere takımından mürekkep bir kuvvetin, Dersim içindeki mühim mevkilerde bulundurulması isyan ve eşkıyalığı men ve iktiza ederse, hareketler yaparak eşkıyayı tedip etmek üzere bu kuvvetten Plümer, Nazımiye, Ovacık mevkilerinde birer piyade taburu ile iki dağ topu ve bir süvari takımı, iki makineli tüfekten ibaret üç müfreze Hozat, iki makineli tüfekten ibaret diğer kuvvetli bir müfrezenin tertip edilmesi ve muhtelif sınıflardan mürekkep işbu dört müfreze seferi tertibe göre mekari hayvanı, cephane ve birer aylık erzak ve sabit müfreze olarak, ayrıca yine aynı kuvvette bir taburun iki bölüğü Kemah'ta, bir bölüğü Kemah civarında ve bir bölüğü Eğin civarındaki Gedikler de,

diğer bir taburun da iki bölümü Pertek'te, bir bölümü Çemişkezek, bir bölümü Mazkirt'te ve bunlardan mürekkep yedi taburdan maada ayrıca bir piyade bölümünün Erzincan civarında Mercan Gedigi'nde bulundurulması bu sabit müfrezelelere çadır ve mekari hayvanıyla birer aylık erzak verilmesi, Erzincan ile Harput'a ambarlar açılarak bütün kuvveti üç ay idare edecek miktarda her nevi erzak bulundurulması, muhayara için de yüz bin lira verilmesi ve her hususta Dersim'de islahat yapılması" denilmiştir.

4. Ordu Müşiri İbrahim Paşa'nın gönderdiği raporda, "Makineli tüfekler henüz teşkil edilmediğinden tedip kuvvetlerinin 10 tabura iblağı [yükseltilmesi, artırılması] ve para gönderilmesi lazımdır. Şimdiye kadar yapılan tecrübeler göre Dersim tedip ve islahatına muvaffak olunmasının sebebi kumandanlıkla ciheti mülkiyenin elbirliğiyle hareket etmeyip, ayrı ayrı noktai nazarla takip etmelerindedir. Buna mani olmak üzere de Elâziz valiliğinin ve tedip kumandanlığının Ahmet Abuk Paşa'ya verilmesi. Birden tedibe kalkışıp şimdiki halde hükümetten korkar vaziyette bulunan Dersimlileri birbirine yardım kastıyla 10.000'e balığ olan silah miktarında bir isyana meydan vermemek için kuvveti hükümetin kararının tedip-te kati olduğunu anlatarak, silahlarının teslimini tebliğ, imtina ederlerse tedipleri ve hemen yolların inşası" teklif edildi.

Dersim tedibatı için 7. ve 8. Nişancı, Alay 26/1, Alay 75/2 ve 19. Nişancı, Alay 73/3, Alay 73/1, Alay 73/4, Alay 76/2 olmak üzere 9 tabur tertip edildi ve istihzarata [hazırlıklara] başlandı.

Taburların mevcudu noksan olduğundan, bunu telafi için dokuz tabur yerine, beş altı fazla tabur istihdamına karar verildi. Harput, Arapkir ve Çemişkezek mevkiilerindeki taburlar tertibat veçhile Dersim'e gidecek ve Muş'taki taburlar Diyarbakir'deki taburlar da ileriye sürülerek, Harput ve Çemişkezek'i bilişgal ihtiyat olarak oralarda kalacaklardır.

Kiği'deki tabur Plümer'e gelecek ve Nazımiye ile Hozat'ta bulunan taburlar yerlerinde kalacaktır.

Erzincan'daki dört taburla iki dağ bataryası ve muhabere müfrezeleriyle bir bölük makineli tüfek ve bir süvari bölüğünden mürekkep kuvvet, Ovacık'ın Hupik köyünde ordugâh tesis edecektir.

(Müşir İbrahim Paşa, Erzincan Mutasarrıf Vekili Şefik Bey'i mülki müşavir olarak nezdine almasını teklif etti.) İbrahim Paşa, Harbiye Nezareti'ne yazdığı şifrede, "Dersim meselesi bir asırlık müzmin bir ceriha ve sahası takriben 250 saat terbiinde, 500 köylü ve 54 aşireti muhtevi cesim [büyük] bir kıtadır. Burada yapılması muktazi icraat iki şıkkı muhtevidir: 1- Tedibat 2- Islahat. Esas ikinci kısım olup, tedibat fer'idir" demişti.

20 Temmuz 1325'te harekâta başlandı. 22. günü Dersim'e her taraftan girildi. Ovacık'ta Hopik karargâhı ittihaz edildi. Rüşeyi aşaire haber gönderilerek bunlardan 35'i dehalet etti. Aşiret usulü yemin ettirildi. Bir gece ordugâhta misafir edildi. Esliha ve mücrimin için 10 gün mühlet verildi.

29 Temmuz tarihli 4. Ordu Müşiri'nin Harbiye Nezareti'ne yazdığı şifrede, "Dersim'in hali hazırı harekâti askeriye icrasından müstağnidir [ihtiyacı olmayan, gerek görmeyen]. Islahatı mülkiyeye ehemmiyet verilmek lazımdır" denilmekteydi.

Bundan sonra kıtaat yüksek noktalardan alınarak daha toplu bir vaziyet alınmış, muvasala, muhabere temin edilmiş ve her ihtimale karşı tertibat alınmıştır.

İbramin Paşa'nın 17 Ağustos tarihli telgrafı: "Dersim'in şarkında bulunup dehalet etmemekte temerrüt eden birkaç aşireti tedip etmek üzere, bugün Plümer kazasının Panciras cihetlerine hareket edilmiştir."

19 Ağustos tarihli telgrafı: "Bugün Panciras mıntıkasına muvasalat olundu. Plümer'deki tabur da buraya celp olundu. Buradaki kuvvetin mecmuu beş piyade taburu ve bir sü-

vari bölüğü ve 10 kıta cebel topu, üç makineli tüfektir. Demenan ve Haydaranlı aşiretlerine haber gönderildi. Dehalet etmezlerse tedibata başlanılacaktır.”

25 Ağustos'ta Haydaranlı aşireti mıntıkasında 7 tabur, bir makineli ve bir buçuk dağ bataryasından ibaret kuvvetle, iptida üç koldan girildi. Dehalet için son defa gönderilen haberi de dinlemediklerinden silahla mukabele ettiler. Tulen [boylamasına] sekiz, arzan [enlemesine] dört saat devam eden bu kıta beş saat zarfında tamamen istila edildi. Köyleri ve tarlaları yakıldı. 2.000 kadar hayvan zapt edildi. Nihayet bu aşiret de dehalet etti.

Altmış seneden beri içerisine hiçbir hükümet tesiri ve ayağı girmemiş olan bu aşiret havzası gayet sarp ve dik kayalıkla muhat olup, derin dereler ve yüksek tepelerden müteşekkil olduğundan, Dersim'e karşı şimdiye kadar yapılan harekâtın cümlesinden azade kalmış ve Haydaranlı namı namağlup ve arazisi gayrikabili zabt olarak tanınmıştı. Asilere yüz kadar zayıat verdirilmiştir.

2 Eylül'de Erzincan'a avdet edilmiştir ve harekâta nihayet verilmiştir.

* * *

1909'da Haydaranlıların tedibi ile yapılan hareketten sonra, Dersim'de kısa bir müddet sükûn görülüyor. Bu sırada ve hatta 1910'da Dersimlilerin 23 Temmuz 1908'den sonraki kabahatlerinin affı için muhabere cereyan ettiğine şahit oluyoruz. Dersimlilere karşı af yoluyla gösterilen mülayim cephedir ki, Dersimlileri Balkan muharebesine tekaddüm eden günlere kadar eskisi kadar azgın ve taşkın vaziyette göstermiyor. Mamafih, Dersimli mutadı olan çapulculuk da küçük mikyasta dahi olsa devam ediyor.

1911'de Plümer mıntıkasında büyükçe şekavet hadiseleri başlıyor. Bu hadiseler Haydaranlılara sirayet ediyor. Va-

ziyet takip ve tedibi icap ettirecek kadar ehemmiyet kazanıyor. Keçel, Haydaran, Bal, Aşkirik, Lolânlı ve Abbas uşağı üzerine bir hareket yapılıyor. Dersimliler iki ay kadar mukavemetten sonra Danzik, Dabey, Gürk, Zamak ve daha bir takım köylerin tahribi üzerine dehalet ediyorlar. İş yine idare maslahat yoluyla kapatılıyor.

1912 Balkan muharebesi sıralarında, her ne kadar Dersim'de mevzii ve umumi bir kıyama tesadüf etmiyorsak da, Dersimlilerin Erzincan, Bayburt, Tercan, Kuruçay, Refahiye, Çemişkezek taraflarına sarkarak vasi mikyasta şekavet ve çapulculuk yaptıkları tespit olunuyor. Bu vaziyet Harbi Umumi'ye kadar böyle devam ediyor ve Dersim her gün biraz daha canlanıyor.

1914'te Kırgan aşireti, Sin nahiye müdürünü nahiyeden kovuyor. Bu vaziyet hükümet nüfuzunu haleldar ettiğinden münhasıran Kırganlılar üzerine bir hareket yapılıyor. Kâv, Arslan, Bezgâr, Yukarı Abbas ve Bahtiyar uşakları aşiretlerinin yardımlarıyla, Sin köyü civarında yapılan müsademedede aşiret reisi Süleyman Ağa (bugün de aynı adamdır) vurulmuş olduğundan, aşiret efradıyla beraber dehalet etmişlerdir. Bu vakada Yukarı Abbas uşağı reisi Seyit Rıza bidayeten Kırganlılar'a muavenet vaadinde bulunuyor. Fakat hareket başlayınca hükümet kuvvetlerine iltihak ediyor. Bu hadise Kırganlılar ile Yukarı Abbaslılar arasında uzun müddet gerginlik yapmıştır. Bugün dahi bu gerginliğin izlerine tesadüf etmek mümkündür.

Harbi Umumi'nin ilanı ve onu takip eden günler içinde Dersimliler fenalıklarını gittikçe artırmaya ve bilhassa silahlarını çoğaltmaya başlamışlardır. Dersimliler o zamana kadar ellerinde bulundurdukları martin ve Rus silahlarının işlerine yaramadığını anlamışlar ve Balkan muharebesinden beri bu silahlarını mavzerle tebdile [değiştirme] çalışmışlardır. Harbi Umumi'de buna daha büyük bir germiyet [sıcaklık, harıl harıl çalışma] vermişlerdir.

1916'da Ferhat uşığı reislerinden Diyar Ağa'nın adamları tarafından bir aşar mülteziminin soyulması üzerine Halit Bey kumandasında bir nizamiye taburu, Ferhat uşakları üzerine harekete memur edilmiş, Halit Bey'in hüsnü idaresi ve aldığı şiddetli tedbirler neticesinde Ferhat uşaklılar mücrimleri teslim etmişlerdir. Bu mesele de böylece kapanmıştır.

Aynı sene şarkî Dersim'de Kureyşan aşireti Reisi Ali Ağa, şarkî Dersim aşiretleriyle birlikte Nazımiye'yi işgal ve Elâziz'e doğru harekete geçerek Mazkirt, Pertek ve Çarsancak havalisini basmasıyla Dersim işleri karışmış, bu sırada Hozat mıntıkasındaki bazı aşiretler de Hozat'a tecavüzle, bu mutasarrıflık merkezini muhasara ile tehdide başlamışlardır. Ruslar bu sırada Bitlis, Muş, Hıms, Mamahatun ve Rize'yi işgal etmişler ve Dersim'e yaklaşmışlardı. Dersim aşiretlerinin tecavüzlerini hükümet merkezlerine kadar uzatmalarının Rusların tahrikiyle olduğu bilahare anlaşıldı.

Ruslar, Kürtçe bilen Ermenileri ve firari Binbaşı Mustafa'yı ve diğer bazı hainleri Dersim'in içerisine saldırarak Türklere karşı yapılacak bir isyan hareketiyle Ruslara yardım edilirse Dersim'i işgal ettikleri zaman Ruslar tarafından kendilerine zarar gelmeyeceği ve istiklaliyet verileceği şeklinde propagandalar yapmışlar, bir taraftan da Balabanlı ve Kureyşanlı aşiretlerini bir alay teşkiline teşvik etmişler. Bu alay Türk asker ve anasıyla mücadele ve Dersim'in istiklalini temin için hazırlanmak istenmiş. Aynı zamanda Koçkirili Ali Paşa da Rusların verdiği mühim miktardaki silah ve cephaneyi Koç uşağına götürmüş ve bütün Dersim'de istiklal telkinleri ve tahrikatı yapılmaya başlanmış. Dersim'de aleyhimize bu suretle bir pus ve teşekkül varmış. Yekdiğerini takip eden bazı hadisat, Dersim hareketinin inkişafına mani olmuştur.

Rus Kazakları, Plümer içlerine dalarak Şah Hüseyin Beyzade Mustafa Bey'in evine tecavüz ve cariyelerinin ırzlarını payımal [ayak altına almak, çiğnenmiş] ediyorlar. Bu teca-

vüzlere Ermeniler de iştirak ediyor. Mustafa Bey bu vaziyet karşısında, Ruslar aleyhine faaliyete geçiyor ve Plümer mıntıkasında Ruslar aleyhine cephe alıyor. Ruslar, Erzincan'ı işgal ve garba doğru ilerliyor. Bu sırada Halit Bey ve Hayri Bey gibi zevat Dersim'de bir harekete karar veriyor. Bütün bu tedbirler Rusların Dersim'e tamamen nüfuzuna mani oluyor ve Ruslar binnetice Kemah, Refahiye ve Plümer'in Erzincan sırtlarında bir hat meydana getirerek, Dersim'e giremiyorlar. Yalnız Ruslar Tercan'a ilerledikleri sırada, Dersimliler yine Rusların tahrikatıyla çekilen ordumuzun zayıf kıtalarına tecavüze başlamışlardır. Şezi-Selepur arasında Cembiye boğazında, 36. Fırka kıtaatı Dersimlilerin tecavüzüne maruz kalarak şiddetli mukavemetlerden sonra hemen kamilen Dersimlilerin eline düşmüş ve silahtan tecrit edilmişlerdir. Bu müsademeler esnasında, Erzincan ve Tercan ovaları halkı da fırka ile Dersimliler arasına düşerek, mühim vaziyet vermişti. Aynı zamanda çekilen Erzurum Küçük Zabıt Mektebi de Kemah mıntıkasında Karadağ ve Sultan Seydi mevkiğinde, Caferî aşiretinin taarruzuna uğrayarak imha edilmiştir. Bu çekilmeler esnasında, Dersimliler pek çok silah ve cephane gasbetmişler ve hemen hemen her ev mükemmel ve müceddet bir mavzer silahı ve yüzlerce fişek sahibi olmuştur.

Dersim'in bugünkü silah kuvvetinin esası Harbi Umumi'de, ki bu mağsubatla beraber müteakiben Dersimlilere yaptırılan sırtla cephane nakliyatında aşırıdıkları cephanelerdir, Dersimlilerin bir kısmına da silah ve cephane mukabilinde nakliyat yaptırıldığı söylenmektedir. İşte bu tedbirsizlikler, Dersim'i bugünkü silah ve ateşli vaziyete sokmuştur.

Ruslar Erzincan'ı işgal ettikleri zaman, Koçkirili Alişar ve firari Mustafa delaletiyle Dersim agavatını Erzincan'a getirmişler, muhtelif hediyeler vermişler, nahiye müdürlüğü ve kaymakamlık vaatmişler. Şeker, sabun, kahve ve pa-

ra dağıtılan hediyelerin en mühimleriymiş. Bu sırada Ermeni komitaları da faaliyete geçerek, Ermeni tehciri esnasında Dersim'e iltica etmiş ve Dersimlilerce kabul ve muhafaza edilmiş olan Ermenileri para mukabilinde kurtararak kendi teşekkürleri içine almışlar.

1332 (1916) Hareketi (Kroki 3)

Dersim'in çok zararlı olan bu vaziyeti, bilhassa şarkî Dersimlilerin hükümet merkezlerini işgal ve tahrip ve Elâziz istikameti umumiyesine doğru tecavüzlerini tevsi teşebbüsleri, hükümeti merkeziyeyi harekete geçirmiş ve Galatalı Şevket Bey 13. Fırka Kumandanlığı'na tayin edilerek, şarkî Dersim hareketine memur edilmiştir.

Rusların sol cenahına bir taarruz yapmak hakkındaki Başkumandanlık noktai nazarı, cenupta yeni bir ordunun teşkilini icap ettiriyordu. 13. Fırka tesadüfen bu maksatla Harput'a tahrik olunmuştu.

Bu fırka, 6 Nisan 1916'da Harput'a gelebilmişti. Bu sırada Ruslar Çapakçur'un şimalî şarkisindeki Sığı boğazına taarruz ediyorlardı. Bu vaziyet, Dersim tedibatının tacilini [hızlandırma] icap ettiriyordu. Ordu, fırkaya en son taburunun Harput'a muvasalatından sonra iki gün istirahat edilerek şarkî Dersim'de tedip maksadıyla Peri'ye hareketi emretmişti. O sırada vilâyet emrinde bulunan dört toplu bir cebel bataryasını da fırka emrine vermişti.

Hozat ve civarındaki aşair rüesasından merkezde otu-

ranlar 1-2 Nisan gecesi savuştuklarından bunların da isyan etmeleri ihtimalini karşılamak ve geçit hareketinin temini maksadıyla bir taburla iki sahra topu Pertek'e gönderilmiştir.

Fırka kumandanlığı, alakadar vilâyet ve kazalarla muhabere ederek hareket hazırlıklarına başladı.

7 Nisan 1332'de ilk kademesiyle, 8 Nisan 1332'de diğer kademesiyle fırka Peri'ye hareket etti. 13 Nisan 1332'de ussatla henüz temas hasıl olmamıştı fakat bunların Peri kasabasına 2-5 saat mesafede buldukları haber alınıyordu. Palo kaymakamı, 200'ü mütecaviz aşiret efradıyla 17 Nisan 1332'de fırkaya iltihak etti.

13. Fırka'nın esasını iki alay teşkil ediyordu: 4. ve 46. alaylar. Hareketin bidayetinde 4. Alay Peri'de ve 46. Alay'dan bir müfreze Pertek'teydi. Bu müfrezeye 137 mevcutlu bir jandarma bölüğü ile seyyar jandarmadan 40 atlı iltihak etti. Peri'de bir de süvari bölüğüyle iki batarya, 46. Alay müfrezesi yanında da 40 süvari ile iki top vardı.

Yapılan keşifler neticesinde, asilerin Bostan-Kızılkale-Kumkar-Gerzi-Gerney hattının şimalindeki tepelerde ve Mazkirt'in şimalinde Sinevarkom'la Kırklar dağı arasında müdafaaya hazırlandıkları ve Demirtaht civarında da az kuvvette asiler bulunduğu ve Boru mezraasına 250-300 asinin geldiği, Pertek'in 4-5 km. şimalinde de 300'ü mütecaviz asi bulunduğu haber alındı.

Pertek'te bulunan 46. Alay müfrezesi, 17 Nisan 1332 günü Pertek'ten hareketle Paşavank, Vaskirt, Munzur köprüsü üzerinden Peri civarındaki kıtaata iltihak emrini aldı.

Pertek mıntıkası, Elâziz Jandarma Alayı kumandanı emrinde ve bir adi cebel topu ile takviye edilen jandarma ve gönüllülere bırakıldı. Bu müfreze Sakaltulan dağı-Süpürgeç dağı hattını tutmak ve 50-60 atlı Paşavank'a göndererek 46. Alay'ın yanını setretmek vazifesi verildi.

18 Nisan 1332'de Şeyhlik-Sinavartaşı-Munzur suyu hattına karşı keşif kolları sürüldü. Süvari bölüğü Gerzin'in şimal sarkisindeki Kavaktepe'de 200, Çangal'm bir buçuk km. şimalindeki tepede 40 kadar ussatın bulunduğunu bildirdi.

19 Nisan 1332'de Çemişkezek müfrezesine Hozal ve Pertek müfrezesine Tanıs istikametlerinde taarruzu keşifler yaptırıldı.

22 Nisan 1332'de 13. Fırka kıtaatı, Kopik şark sırtları, Kaban cenup sırtları, Aşağı ve Yukarı Koşmaz sırtları, Karayazı, Gamgamik şimal sırtları, Sindamtaşı, Trabsur, Munzur suyu hattını işgal etti.

22-23 Nisan 1332 gecesi 2.050 rakımlı tepe ve Sinavartaşı gece hücumu ile işgal olundu. Bu baskın üzerine asiler şimaline doğru firar ettiler.

24 Nisan 1332'de 13. Fırka şu suretle taarruzuna devam etti:

A- Bir tabur piyade iki makineli tüfek ve bir toptan mükrekkep sol cenah kolu, Pah istikametinde, büyük kısmı Komemiş şarkî cenubî sırtlarını işgal.

B- İki tabur iki toptan mükrekkep merkez kolu, Çukur'un şarkındaki tepeleri işgal.

C- Sağ cenah kolu Hayran deresinin şimalindeki sırtları işgal (46. Alay).

D- Bir tabur, bir istihkâm bölüğü, bir top, Kırklar dağı mıntıkasında ihtiyatta ve Sinavartaşı civarında bulunacak.

21 Nisan 1332 Erzurum Seyyar Jandarma Taburu, Plümer'den Nazımiye'ye hareket ettirildi. Ve bu tabura evvela Munzur Baba dağı işgal ve sonra eşkiyanın garba doğru firarına mani olmak üzere, taarruz vazifesi verildi. 300 neferden ibaret ve Pah civarında bulunan Kiği gönüllüleri de Munzur Baba istikametinde taarruza memur edildi.

Fırka, 25-26-27 ve 28 Nisan 1332 tarihlerinde ilerlemesine devam ederek, krokide gösterilen mevzileri müteakiben

işgal etti ve sağ cenah kolu ile Kalman deresinin cenup sırtlarına, merkez kolu ile Sapbaba tepesine ve sol cenah koluyla Kutu deresinin Darboğaz'a döküldüğü yere kadar ilerledi.

Ussat, Kutu deresine iltica etmişlerdi. Sol cenah kol bunlarla müsademe ediyordu. Bunların miktarı 500 kadar tahmin edilmişti.

29-30 Nisan günlerinde tarama hareketlerine devam olundu. 29 Nisan'da Pertek müfrezesi takviye edilmek üzere, bir taburla bir top Mazkirt-Peri üzerinden Tanız'a gönderildi.

Nazımye'ye cenuba inen Erzurum Seyyar Jandarma Taburu da, 27 Nisan'da Bevenan, 2.057 Habik Baba tepesi, Manzur Baba tepesi, Kalfert tepesi ve Darboğaz hattına gelmişti.

Ussata, Kutu deresinde 100 kadar zayıat verdirildi. Kıtaattan iki nefer şehit ve bir nefer yaralı oldu. Şarkî Dersim bu suretle 13. Fırka ve Erzurum Seyyar Jandarma Taburu tarafından tamamen taranmış ve asiler tepelenmiş oldu.

3. Ordu Kumandanlığı, asilerin döküntüsünün takibine Seyyar Jandarma Taburunu bırakarak, 13. Fırka kıtaatım cenuba aldı ve fırka 5 Mayıs 1332'de Nazımye mıntikasından ayrıldı. Asi aşiretlerin belli başlıları şunlardı: İzoli, Seyitler, Piran, Soroğlu, Alanlı, Kureyşanlı, Arilli, Demenan, Kırgan, Koç uşağı, Şam uşağı.

Galatalı Şevket Bey'in şiddetli hareketi, o sırada Ruslara yanaşan aşiretleri tekrar hükümete çevirdi (Yukarı Abbas ve Kırgan bu meyandadır).

* * *

Rus istilası altındaki vatan parçasının istirdadından sonra ise Dersim hudutları içinde sakin bir manzara göstermiş ve sinmiştir.

Mütarekeyi takip eden günlerde ise Dersim yeniden kılmıdamaya ve etrafa sarkıntılık yapmaya başlıyor. Bu sırada Kürtçülük cereyanları da sokulmaya ve Dersim'de fikir-

lerini neşrecek elemanları bulmaya çalışıyor. Ve buna kısmen de muvaffak oluyor. Bu sırada Dersimlilerin azgınlıkları arttıkça artıyor. Dersim'in mütarekeyle Millî Mücadele arasındaki vaziyeti Elâziz vilâyetince şu suretle İstanbul'a anlatılıyor.

Vilâyetin 21 Kanunusani 1920 tarihinde, Dahiliye Nezareti'ne yazdığı tahrirat hulâseten: "Hükümet kuvvetliken evamire serfuru [söz dinleme, baş eğme] ve zayıfken gaille [dert, sıkıntı, baş belası] yapmaktan çekinmeyen Dersim aşairi son günlerde hükümetin zaafı ve bazı hainlerin tahriki neticesi olarak Dersim'e civar Eğin, Çemişkezek, Arapkir ve Pertek köylerine tecavüzle ağnam ve mevaşi gasp etmişlerse de jandarma ve ahalinin muaveneti ve mevsimi şitanın hulûyle bunların tecavüzleri men edilmişti. Dersim Mutasarrıflığı'ndan alınan telde, Koç ve Şam uşağıyla diğer aşair rüesasın Karaballı aşiret reisinin ikametgâhı olan Ağzonik köyünde içtima etmekte oldukları ve maksadı içtima ise tek mil aşiretin temini ittifakı ile Çemişkezek ve Pertek köylerine ve bilhassa Türk köyleri aleyhine vasi mikyasta bir kıyam ve tecavüz icrası olduğu cihette hemen kuvvei askerîye izamı talep olunmakta ve diğer bir telde de bilcümle aşiretlerin bilhassa Karaballı ile Koç uşağı aşiretinin Meclisi Ayan'dan Seyit Abdülkadir Efendi ve sabık Polis Müdürü Miralay Halit Bey ve Kürt Teali Cemiyeti'yle münasebette buldukları sansür edilen mektuplarla muhbirlerin ifadesinden anlaşıldığı ve hükümeti kararsızlığından dolayı acizle tevsim [adlandırma] ettiklerinden yakın bir atide istifadeye şitap edecekleri [koşacakları] dermeyer olunmaktadır. Halbuki öteden beri Koç ve Şam uşağı ile Karaballı aşireti arasındaki münafet ve rekabetin mevcudiyeti şimdiye kadar muvazene tesis eder ve müttefikane tecavüzlere mani iken, bu işaret mühim görülmüştür. 13. Kolordu ile muhabere yapılmış ve Çemişkezek ve Pertek ve civar Türk ahalesinde şa-

yanı itimat görülenlerin kefaleti müteselsile ile şimdilik teslihi [silahlandırma] ve filhakika Dersimliler tarafından bir kıyam ve tecavüz gibi bir zarureti mübrem halinde kuvvei kâfiye sevk ve izamı teemmül ve temin edilmiştir. Ancak harekâtı akseriyeyi mucip hadisatın Düveli İtilafiye'ye mütarekenamenin 24. maddesinden istifadeyi temin tehlikesi olduğundan, buna meydan bırakmamak için her tedbire başvurulacaktır. Maahaza [bununla beraber] Abdülkadir Efendi ve Halit Bey'in daha ne gibi teşvikatta buldukları mutasarrıflıktan sorulmuştur. Mektupların sansür edilmesi, Türklük ve Kürtlük neşriyatı yapan gazetelerin ve bilhassa *Jin* gazetesinin Dersim'e ve mülhakatı saireye ithal olunmaması esbabının istikmalî [tamamlama] emredilmiştir.”

Elâziz vilâyetinden Dahiliye Nezareti'ne yazılan 4 Mart 1920 tarihli diğer bir tahriratla:

“Dersim ahvali alınan tedabirle sükûn kesbetmişse de, Dersim mebusluğuna seçilen Karaballı Reisi Hasan Hayri Efendi başta olduğu halde, itilafî aşair fikrini telkin, hatta memurinden azil ve nasıp gibi umuru hükümete de müdahale etmekte olduğundan, nesayib yapılmıştır. Mazkirt'ten bir aşiret reisinden alınan telgrafta, diğer aşiretlerin yaptıkları takbih olunmaktadır. Şimdiye kadar faydası görülmeyen tediple Dersimliler'i imhadan ziyade bir unsuru nati haline getirmek esasına taraftarım. Vasi mikyasta bekçi teşkilatı yapılmakta ise de, ellişer neferlik çetelere bu bekçilerle ve mühim miktarda tenzilata uğrayan jandarma ile mukabele mümkün değildir. İndelicap [gerektiği zaman] müzaharetleri [destek] temin olunmak üzere dört, beş tabur askerinin başlıca mevaki ikamesi (3, 13 ve 15. kolordulara müracaat).

1926 Hareketi (Koç Uşağı Tedibi)

(Kroki 4, 5, 6)

Koç uşağı Aşireti, senelerden beri devam eden azgınca tecavüzlerini tekrarlamakta olduğundan ve hükümet mükellefiyetlerini ademi ifada ısrar ettiğinden ve aynı zamanda Elâziz valisine Dersim'de yaptırılan bir seyahat neticesinde de bu aşiretin fenalıkları idarî tedbirlerle önlenemeyeceği anlaşılmış olduğundan, hükümetçe bu aşiretle beraber hareketi tespit olunan Şam ve Resik uşakları üzerine bir tedip hareketine 19/9/1926 tarihinde karar verilmiştir.

Bu hareketin icrasına Elâziz havalisi kumandanı Miralay Muğlalı Musta[fa] Bey memur edilmiş, Piyade Alayı 19 (diğer taburların mevcudunu doldurmak için 3. Tabur lağvedilmiştir) ve Piyade Alayı 10 ve Alay 16'dan birinci taburdan bir bölük ve 3 kudretli dağ bataryası, altı tayyare, jandarma, milis ve bazı aşair grubu bu hareketi icraya tahsis edilmişti.

Harekete başlamadan evvel gerek kıtaat ve gerekse aşiret grubu ve milislere 3-6/10/1926 geceleri arasında şu vaziyet bildirildi:

A- Bir aşiret grubu Havaçur deresi ile Parasur deresi arasındaki sırtlarda,

B- Diğer bir aşiret grubu Kırık köyü ile Sarıoğlu köyü arasındaki sırtlarda,

C- Diğer bir aşiret grubu Sarıoğlan köyü (Hariç) ile Miksor arasında,

D- Diğer bir aşiret grubu Miksor köyü (Hariç) ile Kızıl Ziyaret tepesi arasında,

E- Ulukale milisleri ve bir aşiret grubu Hadişar deresi şark sırtlarında,

F- Bir milis grubu Ardike ile Dimili köyü sırtlarında,

G- Arapkir, Kemaliye milisleri ve bazı jandarma kuvvetleri Kekliktepe-Mansavut-Behrebeli hattında,

H- Kemah Jandarma Bölüğü ve piyade bölüğü, Munzur geçitlerinde,

I- Piyade Alayı 10 (3. Tabur hariç) ve cebel bataryası Pilavtepe ve cenubundaki sırtlarda,

J- Alay 10, Tabur 3, Hadişar garp sırtlarında,

K- Alay 19 ve 2 cebel bataryası Egrek deresi şimal ve cenup sırtlarında,

L- Alay 16'dan bir bölük Çemişkezek muhafazasında.

Hareket 6/10/1926 tarihinde kıtaatın Pilavtepe Egrek köyünün bir km. şimalindeki tepeler hattından başladı ve mezkûr gün Piyade Alayı 10 Pilavtepe'nin 3 km. şimalindeki tepyi işgal etmiş ve Dağar vadisine hâkim olmuştur.

Alay 19'dan bir tabur, Egrek'in şimal garbisindeki Sivritepe'yi işgal ve bir taburu ile Tağar vadisine hâkim olan sırtları işgal etmişlerdir.

Hozat milislerinin Bozan köyüne yaptıkları taarruz muvaffak olamamış ve bazı aşiret ve milis grupları iaşe ve cephanelerinin olmadığını ileri sürerek köylerine firar etmişlerdir.

Ussat bazı kıtalarımıza ateş baskınları yapmışlarsa da mukabil ateşle tart edilmiş ve ussat Tağar ve Ali boğazı tarafeynindeki mağaralara kaçmışlardır.

8/10/1926'da Koç uşağı rüesası arzı teslimiyet için anlaşmak maksadıyla havali kumandanlığına müracaat etmişler ve bu müracaat mezkûr kumandanlıkça kabul edilmiş olduğundan müzakerata girilmiş ve silahlarını teslim edeceklerini ve fakat aşairden korkarak anlaşmak imkânı bulamadıklarını ifade etmişler ve bu suretle birtakım bahaneler serdederek vakit kazanmaya çalışmışlar ve kendilerine verilen mühlet hitam bulduğundan ve silahlarını teslim ve kendileri de istiman etmediklerinden 16/10/1926'dan itibaren harekete tekrar devam karar verilmiştir.

Mevcut tedip kuvvetlerine ilaveten 16/10/1926'da Alay 12, Tabur 1 ve 2 ve Alay 13 (1. Tabur noksan) ve Alay 16'dan bir müfreze tedip kuvvetlerine iltihak etmiştir.

Tağar deresinde ve Ali boğazında barınamayacaklarını anlayan Koç uşaklılar hayvan sürüleriyle beraber Payamlı-Kozluca üzerinden Yılandağı ve Kırklar tepesi mıntikasına geçmeye başladıkları görüldüğünden topçu ateşiyle ve tayyarelerle bunlar üzerine ateş edilerek zayıat verdirilmiştir.

Eşküyaya yataklık ettikleri anlaşılan ve eşkiyanın buralarda tahaassun [sığınmak] ettikleri Tağar, Koçulu köyleri yakılmıştır. Ussatın takibi için Zengi köyü civarında Veli Baba tepesinin zaptı icap etmiş ve buna Hozat milisleri memur edilmişse de, bu milislerin toplanamaması ve taarruza geç başlamaları dolayısıyla 18/10/1926'da yapılan taarruz muvaffak olmadığı gibi, müteakip günlerde de yapılan taarruzlarda bu milislerden istifade olunamamış ve Alay 13, Tabur 2'nin taarruza sevkine mecburiyet hasıl olmuş fakat esasen taarruz etmek niyetinde olmayan ve zahiren hükümete sadık görünen bu aşiretler efradı, iaşesizliklerini ve cephanesi kalmadığını ileri sürerek geri çekilmişler ve bu suretle münferit vaziyette kalan tabur efradının kuvvei maneviyesi kırılmış ve tabur 20/10/1926'da bozgun bir vaziyette ve kısmen Tağar deresi cenup sırtlarına kadar çekilmeye mecbur kalmıştır.

Eşkiya bu tepenin şimalî şarkisindeki sırtlarda 150 kadar bir kuvvetle muannidane [inatla] mukavemet etmekte olmasından ve Ovacık milisleri de şimdiye kadar şimalden hiçbir harekette bulunmamış olmalarından, bir taburla daha takviye edilen Alay 10, Veli Baba tepesini şarktan dolaşarak şimalinden çevirmek üzere Unuklu tepesine taarruza sevk edildi ve yapılan taarruz muvaffak olarak 28/10/1926'da Unuklu tepesi süngü hücumu ile zapt edildi.

30/10/1926 günü ussat Amutka mıntikasına ve bilhassa havali kumandanı beyin çadırı hedef ittihaz edilerek baskınlar yapmışlarsa da, mukabil ateşle cümlesi tart edilmiştir.

Unuklu tepenin tutulmasını gören Ovacık milisleri, Koç uşaklılara bazı taarruzlarda bulunmuşlarsa da muvaffak olamamışlardır. Unuklu tepenin şimal ve şimalî garbî mıntikasında mukavemet eden Koç uşaklılar, Unuklu tepesi ve Tağar deresi şimalindeki mevzilerimize baskınlar yapmış ise de mukabil ateşle cümlesi tart edilmiştir.

Kozluca'nın iki kilometre garbindeki Sivrikaratepe'de zayıf ussat kuvvetleri Kurudere cenup ve garp sırtlarında da bazı kuvvetleri görülmüş ve Alay 10'dan 2. ve 3. Tabur ve Alay 13'ten 2. Tabur, Unuklu köyü civarında hazırlanarak 9 Teşrinisani 1926'da Karatepe'ye taarruz edilmiş ve bu tepe zapt edilmiştir.

Karatepe'nin zaptından sonra, Erzincan'dan celbedilen ve 11/11/1926 tarihinde Zeranik'in 10 km. cenubuna, Hanife tepesi civarına gelen Alay 11 ve grup, mıntikasını kapatmakta olan milislerle müştereken Yılandağı'na yapılan taarruz pek bataatle [yavaşlık] cereyan etmiş, soğuk ve bazı donma vakalarına rağmen, 13 Teşrinisani 1926'da Yılandağı zapt edilmiştir. Taarruz ilerletilerek Kırklar tepesine tevcih edilmiş ve bu tepe de zapt edilmiştir.

Ussatın Ali boğazında ve Kalabur deresi içerisindeki mağaralarla Tağar deresine kaçmaları üzerine kuşatma çemberi

daraltılmış ve hususi müfrezeler tertip olunarak asilerin mağaralarda imhası için taramalar yapılmış ve 30/11/1926 akşamı harekete nihayet verilmiş ve kıtaat 4/12/1926'dan itibaren garnizonlarına avdet etmişlerdir.

* * *

Koç uşağı aşireti üzerine yapılan bu harekette Dersimlilerin takip ettikleri siyaset icabı her ne kadar hükümet kuvvetleriyle müştereken Koç uşaklıları tedip için hareket etmişlerse de, bu harekette de Dersimlilerden istifade olunamamış, bilhassa harekâtın ciddi şekilde ve süratle yapılmasına engel olmuşlar ve askeri kıtalara en müşkül ve en çetin yerlere taarruzlarını tevcih ve sevk ederek, hareketi akamete uğratmak ve askeri kıtalarla yaptıkları hareketler de askerin maneviyatını bozarak, bozgun bir vaziyette çekilmelerine sebep olmuşlardır. Hükümete yardım maksadıyla gelen Seyit Rıza ve Ovacık aşiretleri, yardımdan sarfı nazar Koç uşaklılara yardım ve yataklık ederek onları imhadan kurtarmışlardır.

Koç uşağı harekâtında orduya yardım için gelen aşiretlerin maksatları, bu harekâtın tetkiki neticesinde şu suretle tespit olunabilir:

- 1- Esaslı bir hareket ve taarruza girişmemek.
- 2- Bu maksatlarını tamamen saklayarak verilen vazifeyi yapacak görünmek ve bunun için kıtalardan mümkün olduğu kadar çok cephaneye çalışmak.
- 3- Hareket zamanında en ufak bir bahane ile geri kaçmak ve bu suretle kıtaların harekâtını da muvaffakiyetsizliğe uğratmak.
- 4- Kumandanın ciddi ve seri hareketlerine mahal vermemek bunun için de asilerle kumandan arasında müzakerele-re yol açmak, mümkün merteye uzunca mühletli müddetler ile harekâtı tevakkufa uğratmak ve neticede harekâtı daha

gayrı müsait mevsimlere bıraktırmak, kumandanlığın maksatlarından asi aşiretleri haberdar etme ve yer değiştirmek, kıtaatın tesirinden korumak için zaman kazandırmak.

5- Kıtaatı hareketlerinde çetin yerlere çağırarak.

6- Askerin maneviyatını bozmaya çalışarak.

7- Fırsat kollamak, küçük müfrezelere veya nakliye kollarına baskın yapmak.

8- En nihayet asi aşiretlerin imhadan kurtulmaları için kaçmalarını ve kendi aralarında saklanmalarını temin etmek.

İşte yukarıda sayılan bütün bu ahval, harekâtın tam bir muvaffakiyetle tetevvüç [taçlanma] edememesi sebebi olarak da şöyle söyleniyor: Dersim aşiretlerinin hükümete taraftarlıklarına ve sadakatlerine itimat asla caiz değildir. Onlar, her hadisede iki parti olarak biri hükümeti diğeri aksini iltizam eder. Hükümeti iltizamın iç yüzü, hükümeti ve kıtaatı şaşırtmak, icabında tavassut ve delalet ederek, aksi istikamette yürüyerek hükümetin gazabını celbeden aşireti kurtarmaktır.

Evvelki hareketlerle beraber, 1926 Koç uşağı hareketi de böyle oldu. İdarecilerin telkini ile askerî kumandan, Seyit Rıza ile başına topladığı aşiretlere inandı. Bunlar asker arasında harp etmeyeceklerini söyleyerek kendilerinin sağ cenahta şimale giden yolları tıkamaları vazifesini istediler. Bunlara istedikleri vazife verildi. Fakat ne oldu? Mustafa Bey, Ali boğazına hâkim olduğu zaman burada kimseyi göremedi. Çünkü Koç uşaklılar onlara Ovacık yolunu sedde memur milisler tarafından, parça parça şimale geçirilmiş ve muhtelif aşiretler arasına dağılmış ve şu suretle imha edilmekten kurtarılmışlardır. Seyit Rıza'nın son dakikaları Koç uşaklılara lehdar cephe almasının iç yüzü de işte budur. Halbuki Mustafa Bey, bir milis hatta tek bir kılavuz bile almaya-arak hareket etmiş olaydı, muvaffakiyet çok daha kıymetli ve büyük olacaktı. Dersimli aşiretler ve kılavuzlar ikiyüzlüdür. Bir taraftan taraftarlık yaparken, diğeri tarafa da askerın bü-

tün hareketlerinden tedibe maruz aşiretleri haberdar ederler. Ve onları tehlikeden kurtarırlar. Bunun için Dersimli'ye inanmamak esastır. Muvaffakiyetin ilk sırrı da budur. Dersimli yalnız kuvvet önünde boyun eğerek ve bu eğişle de kin ve gayz ve fırsat bekleyen hislerle mücehhez bir tiptir. Bütün bir tarih Dersimli'yi böyle tanıır. Şu halde ıslahat teşebbüslerinde Dersimli'yi iyi tanımak ilk şart ve esastır.

1926 senesinde Koç uşaklılar üzerine yapılan bu hareket, o sene Dersimlilerin tecavüzünü binnisbe [bir derece] azaltmıştır.

1927 senesinde Demenan ve Haydaran aşiretleri arasına bazı yabancı eşhasın gelip gittikleri haberleri alınmış ve fakat vakayı ihdas suretiyle bir fevkaladelik görülmemiştir. Yalnız Haydaranlılar hükümet memurlarına karşı hasmane tavırlar takınmışlardır.

1928 senesinde Yukarı Abbas, Keçel, Haydaran, Bal ve Dersim'deki Koçkirlilerin Erzincan ve Tercan ovasına, Ovacıklı Gâv kolu aşiretlerinin Kemah mıntıkasına, Ovacıklı aşiretlerle Hozat'ın Yukarı Abbas uşaklarının Refahiye, Divriği ve Sivas istikametlerinde soygun faaliyetlerine şahit oluyoruz.

Bu sene zarfındaki soygun vakaları Erzincan ve Tercan mıntıkasında 12, Kemah mıntıkasında 4, Refahiye mıntıkasında 3, Divriği ve Sivas mıntıkasında ise 2 olarak tespit olunmakta ise de bu vakalardan bilhassa Erzincan ve Refahiye mıntıkasındaki sekizinin faillerinin hakikaten Dersimli olup olmadığı tespit olunamamıştır. Dersim içinde ise Haydaranlılar Nazımiye mıntıkasında 3 vaka yapmışlar ve birisinde jandarmaya karşı silah istimal etmişlerdir. Aynı sene yine Haydaranlılar tarafından Palo mıntıkasında bir soygun yapılmıştır. Plümer'de faileri meçhul bir soygun vakası tespit olunmuş, yukarı Abbas uşaklıları da Mazkirt mıntıkasında bir soygun vakası yapmışlardır.

1929 senesinde Erzincan, Kemah, Kemaliye, Refahiye,

Kuruçay, Divriği ve Zara mntıkalarında yine soygun vakaları devam ediyor. Erzincan ve Kemaliye mntıkasındaki soygunlardan bilhassa Abbas uşağı, Kemah mntıkasında Arslan ve Aşık uşaklarıyla beraber Ovacıklıların ismi geçiyor. Erzincan mntıkasında tespit olunan 10 vakadan 5 vakanın failleri meçhul, 2 vaka failleri ise Dersimli olarak kaydolunmaktadır. Kemah mntıkasındaki 5 vakadan 1 vakanın, Refahiye mntıkasındaki 3 vakadan 3'ünün, Kuruçay'daki 3 vakadan 2'sinin failleri meçhul gösterilmektedir. Kemaliye, Kiği, Kuruçay ve Zara mntıklarındaki bir vakada da yalnız Dersimli denilmekle iktifa olunmaktadır.

Aynı sene zarfında Dersim dahilinde Nazımiye'de 3, Pertek'te 3, Hozat'ta 7, Ovacık'ta 8, Mazkirt'te 4, Çemişkezek'te de 3 soygun vakası oluyor. Vakaları Nazımiye mntıkasında Demenanlı ve Haydaranlı, Pertek mntıkasında Ferhat ve Aşağı Abbas uşaklılar, Hozat'ta Şeyh Mehmetli, Demenan, Yusufan, Kureyşan, Karaballı ve Ferhat, Ovacık'ta Koç, Lâçin, Kalan, Bahtiyarlı, Mazkirt'te Yukarı Abbaslılar, Çemişkezek'te ise Ferhat ve Koç uşaklılar yapıyor ve bazı vakayide Hozatlı kaydı geçerek hangi aşiretler olduğu tespit olunamıyor. Bu vakalar arasında Şeyh Mehmetli, Yukarı Abbas, Demenanlı, Yusufan ve Kureyşan aşiretlerinin üç defa Kırganlı aşiretine tecavüzü vaki oluyor. Kalan, Yukarı Abbas uşaklılar sayıma yanaşmamak, memur ve jandarmalara cephe almak istiyorlarsa da merhum Fahri Bey'in Hozat'a hareketi üzerine sayımlarını yazdırıyorlar.

Bu sene, Temmuz ayı içinde Dersim'de mahsus bir kaynaşma olduğu hakkında haberler gelmişse de, aynı ay zarfında Birinci Umumi Müfettiş İbrahim Tali Beyefendi tarafından Dersim'de yapılan ve Ovacık'a kadar uzanan bir seyahat bunun doğru olmadığını ve Dersim'i daima galeyanda göstermeyi menfaat bilenler tarafından uydurulduğu tahakkuk etmiştir.

Bu sene Erzincan vilâyeti Haydaranlılar üzerine bir tedip hareketi teklif etmiştir. Bu sene Teşrinisani nihayetinde, Kemaliye Ticaret Odası son bir ay zarfında Dersimlilerin Kemaliye mntıkasından gasp ettikleri eşyanın 60.000 lira olduğunu bildirmişse de, bu mntıkada resmî kayıtlar ancak mahdut iki soygun vakası tespit etmiştir. 1929'daki vakayı arasında bir jandarmamız Dersim'de şehit olmuştur.

1930 senesinde ise Dersim içindeki vakayı en ziyade Hozat, Pertek ve Çemişkezek mntıkasında tekâsüf [yoğunlaşma] ediyor. Bu vakalar Elâziz vilâyetinin bir senelik vakayunun % 75'ini teşkil ediyor. Vakalarda fail olarak en ziyade Yusufan, Demenan, Haydaran, Yukarı ve Aşağı Abbas, Kırgan, Kâv, Şam, Bezgâr, Karaballı, Lâçin, Kalan, Koç, Ferhat, Beyt, Şeyhan, Bahtiyar, Maksut uşakları ve Derviş Cemal evlatları efradı görülüyor. Failler arasında Seyit Rıza'nın oğulları, Hiroğlu Eyyüp ve biraderi Hüseyin, Aşağı Abbas rüesasından Erikanlı Topal Ahmet ve Erikanlı Ali, Ferhat uşaklarından Ağzonikli Veysi, Karaballı'dan Keko, Şeyhan reisi Hamo, Pilvenkliler'den Meho ve muhtelif aşiretlerden de Seyit Ali, Süleyman, Dursun, Paşa, Savaşurlu Ahmet, Nazımiyeli Hasanköylü Beko, Koç uşağından Kopo, Seyido gibi rüesa en çok faaliyet gösterenler olmak üzere tespit olunuyor.

1930 senesinde Dersim'de en mühim olarak Plümer hareketini icap ettiren vaka tespit olunmaktadır. Bu kazanın Danzik mntıkasındaki Akşirik, Gürk, Dağbey, Harsi köylerinde mukim ve mukayyet olup askerliklerini yapmak için Erzincan Askerlik Şubesi'ne davet edilen 1322 ve 1323 doğumlu efradın künyelerini havi celp pusulalarını mezkûr köyler ihtiyar heyetleri kabul etmemekle beraber, askerlik yapmayacaklarını söylemişler ve vergi vermemekte taahhüt göstermişlerdir.

Bununla beraber Zeylân hadisesine tekaddüm eden günlerde Dersimliler arasında Keçel uşağının delaletiyle he-

def ve mahiyeti taayyün etmeyen umumi bir anlaşma olduğu haberleri alınmıştır. Filhakika Ağrı tedibatı esnasında Plümer aşiretleri Erzincan ovası ile Sansa boğazına ve hatta Sepikör'ün şimal mahallerindeki Gümüşhane vilâyetine tâbi köylere ve Bayburt havalisine kadar sarkarak baskınlar ve soygunlar yapmış olduklarından bu anlaşmaların Zeylân hadisesine iştiraktan ziyade bu soygunları tertip için olduğu kanaati uyanmıştır. Maamafih Dersim'in diğer aşairinin ademi iştiraki dolayısıyla bu anlaşmanın yalnız Plümer aşairi arasında şekavetten ileri geçmemesi ve garbî Dersim aşairiyle uyuşma temin olunmuş olsaydı, aglebi ihtimal [büyük ihtimal] böyle bir anlaşmanın başka bir şekilde tezahür ihtimali de mütalâaya değer. Zeylân tedibatı sırasında bulunan bir Hoybun* tamiminde Dersim'in altıncı bir Hoybun mıntıkası olarak gösterilmesi bu mütalâaya kuvvet vermektedir.

Ağrı tedibatını takip eden günlerde, Büyük Erkânı Harbiye Reisi Müşir Fevzi Paşa Hazretleri Erzincan-Erzurum yolu ile şark vilâyetlerinde bir seyahat yapmışlardı. Müşir Paşa Hazretleri, Erzincan mıntikasındaki temasları neticesinde vaki teklifleri üzerine Plümer kazasıyla Erzincan ve Erzurum vilâyetlerince tespit olunacak bazı mıntikalarda kışın hulûlünden evvel esaslı bir tedip hareketinin icrası takarrür [karar verilmek] etmişti. Bu sırada idi ki, Plümer kazası kaymakamının evine geceleyin silah atılmış ve bunun Plümer ağaları tarafından tertip olunduğu tahmin olunarak hareketin yapılması ihtiyacı kati bir şekil almıştı.

Heyeti vekile, tedibatın Plümer'in Aşkirik, Gürk, Dağbey, Harsi köyleri mıntikasında yapılmasını kâfi görerek bunu karar altına almıştır (12/10/1930).

(*) Hoybun: 1927'de kurulan milliyetçi Kürt örgütü – e.n.

1930 Plümer Hareketi

(Kroki 7, 8)

“Karar tarihi 12/10/1932”

Tedip harekâtına 3. Ordu Müfettişliği Erkânı Harbiye Reisi Miralay Rüştü Bey memur edilmiştir.

Harekâta iştirak eden kıtaat şunlardır:

A- 11. Piyade Alayı,

B- 4 toplu bir dağ bataryası, 2 toplu bir dağ obüs bataryası,

C- Bir tayyare bölüğü (4 tayyareli),

D- Erzincan vilâyetinin mezkûr kumandanlık emrine tertip edeceği jandarma ve milisler.

Danzik nahiyesi dahindeki Abbas uşağı aşiretinin Nazîmiye mıntikasındaki Haydaranlı aşiretiyle arası çok iyi ve bu aşiret de esasen şekavetle melûf olduğundan 1. Umumi Müfettişlik'in gösterdiği lüzum üzerine bidayette nümayiş maksadıyla 300 kişilik bir kuvvetin Nazîmiye'ye sevkine, evamiri hükümete itaatte temerrüt ederlerse, Elâziz'e gönderilecek diğer bir tayyare filosu tarafından bombardıman edilmelerine karar verilmiştir.

Abbas uşağı Aşireti'nin Ovacık mıntıkası Kürtleri'yle ara-

sı pek iyi olmamakla beraber, Karacakale üzerinden ilerleyecek koldan korkarak, bu mıntıkanın ussata iltihakı nazarı dikkate alınmıştır.

Kolun Aşkirik'e teveccühünden sonra gerisi Ovacık mıntıkasından, sağ yanı Haydaranlı aşireti mıntıkasından ve sol yanı da Abbas uşağı aşireti mıntıkasından tehdit edilerek büyük müşkülata ve tehlikeye uğraması muhtemel bulunduğundan, kuvvetli yancılar himayesinde müfrezenin doğrudan doğruya cepheden Danzik istikametine teveccüh etmesi ve tedip vazifesinin hassaten Tayyare Bölüğü'yle yapılması ve bu hareket esnasında Tız köyü cenubunda Basmalon boğazının kuvvetli surette tutularak, Haydaran mıntıkasına giden yolun kesilmesi ve müfreze yanının temini muvafık görülmüştür.

Tedip hareketinin 24 Teşrinievvel 1930'da yapılması ten-sip edilmişti.

Rüştü Bey in 26/10/1930 tarihli raporundan:

"11. Alay dan 2 tabur ve 2 top Aşkirik garbına, 2 topla takviye edilmiş 1 tabur Danzik garbindan Harsi köyü cenubuna, Karacakale'de bulunan 3. Tabur Güneli garbindaki bölükle beraber ve iki top Kersinot köyünün 3 km. garbinda isimsiz köyün hemen garbindaki sırtlara gelmiştir.

Karacakale'de bir takım, milislerle beraber bırakılmıştır. Plümer grubu ve alay karargâhı Danzik'tedir.

Tayyareler zevale kadar üç defa asi köyler üzerinde uçarak 75 bomba atmışlardır.

Gürk köyünden başka diğer köylerde insan ve hayvan bulunduğu tayyare tarafından görülmüştür.

Şimdiye kadar ussat hiçbir yerde mukavemet göstermemiştir.

26-27 Teşrinievvel 1930 gecesini 11. Alay bu mevkielerde geçirmiştir.

26/10/1930'da saat 18'de saman ve et almaya giden iki nefere hiçbir şey vermeyen Güneli köyü, bir takımla işgal edilmiştir. Ahali ateş açtığından müsademe ile köy işgal edilmiştir. Ussatan 4 maktul vardır.

27/10/1930 saat 16'da Değbey ve Gürk köyleri işgal edilmiş ve yakılmıştır.

Gürk ve Harsi köylerinden firar eden asiler A.M.T. ve topçu ateşiyle takip edilmiştir. Harsi köyünden Kutu deresine firar etmek isteyen asilerin firarlarına ateşle mani olunmuştur. Tayyareler Aşkirik ve civarındaki kayalıkları iki defa bombalamışlardır.

Müfreze, 27/28 Teşrinievvel 1930 gecesini bir taburu ile Gürk, diğer taburu ile Değbey köyleri civarında, 3. Tabur 1. bölümü ile Pancaras garbinda, diğer aksamiyla Harsi köyü cenubunda geçirmiştir.

27/10/1930 zevalinden sonra Değbey mıntıkasındaki 1. Tabur karşısında toplanan 60 kadar şaki kısa bir mukavemetten sonra ateş ve Hasan Ali mezraası istikametine firar etmiştir.

27-28 gecesi sükûnetle geçmiştir.

28 Teşrinievvel 1930 sabahı kıtaat cenuba doğru taarruza başladı. Gürk köyü istikametinde ilerleyen 3. Tabur, Gürk köyü cenup ve garbindaki sarp kayalıklara tahassun eden eşkiyaya taarruz etmiştir. Tabur 200 kadar tahmin edilen eşkiyanın mukavemetini kıramayarak Danzik şimalindeki sırtlara çekilmiştir. 6 nefer şehit, 2 gaip vardır. 10 nefer ve zabıt yaralanmıştır. Eşkiya eline düşen 8 neferden 3'ü iade edilmiştir. 19 tüfek, 1 hafif makineli tüfek eşkiya eline geçmiştir.

2. TB., 2. Tabur'un solunda 3 km. imtidadında bir hat işgal etmektedir.

1. TB. Aşkirik'e hâkim sırtları işgal etmiştir. 2. Tabur, Harsi köyünü yakmış ve ahali daha evvel dağlara kaçmıştır.

28/10/1930 günü Aşkirik mıntıkasında bulunan 1. Tabur'a

200-300 kadar tahmin edilen ve köyleri yanan eşkıya taarruza başlamıştır. Köylerini söndürmek üzere civardan gelen köylülere top ve makineli ateşi açılmıştır. En sağda bulunan 3. Tabur'un ilerleyememesi yüzünden münferit vaziyette kalan 1. Tabur'un sağ yanı tehlikeye girmesi üzerine Aşkirik köyünü yaktıktan sonra bu taburun Dağbey şimaline çekilmesi emredilmiştir. Akşam olunca eşkıya taburun her iki yanından taarruza başlayarak gece yarısından sonraya kadar devam etmiştir. Eşkıya bazı yerlerde 5 metreye kadar yaklaşmışlardır. Tabur gece saat 02:30'da Panciras garbına çekilmiştir.

Bu müsademede şakilerden 200 maktul tahmin edilmiştir. Müfrezeden 1 şehit, 3 yaralı vardır.

İki günlük müsademede yorulan kıtaata istirahat verilmek üzere 29/10/1930 günü Aşkirik-Danzik hattının hemen garbına alınmıştır.

30/10/1930 günü sükûnetle geçmiştir.”

Rüştü Bey'in müteakip hareket için teklifi:

“Müfrezeyi toplayıp cephaneye ve diğer nevakısmı ikmalden sonra, Karacakale hattını tekmil alayı ile tutarak Gürk mıntıkasına taarruz. Gürk mıntıkası çok sarp olduğu ve makineli tüfeklere bile su bulunmadığı görülmüştür. Tayyarelerin bombaları bitmiştir.

Köyleri yanan eşkıyanın Gürk'teki eşkıyaya iltihak ettiği haber alınmıştır.

Rüştü Bey müfrezesinin Plümer'de toplanması emredilmiştir.”

Büyük Erkânı Harbiye Riyaseti'nin 9. Kolordu'ya gönderdiği şifreden (4/11/1930):

“Plümer harekâtına ait raporlara nazaran geri hidematın [hizmetler] iyi tanzim edilmemesi ve kıtaatın dağlık arazide

yekdiğeriyle irtibat ve tevhidi hareket edemeyecek derecede müteferrik hareket etmesi ve ihtiyatsızlık ademi muvaffakiyetin en başlı sebepleri addolunur.”

Karacakale'ye kar yağdığından milisler dağılmıştır. Erzincan vilâyetinden gönderilen 73 jandarma Cencige'ye gönderilmiştir.

Plümer harekâtının bir alay tarafından idaresi gayri kâfi görülerek Ağrı harekâtından avdet etmekte olan 7. Alay'm da iştirakiyle 3. Fırka Kumandanı Halis Paşa tarafından harekâtın devamı emredilmiştir.

7. Alay ile Plümer Müfrezesi mevcudu şudur:

7. Alay: 38 zabıt, 778 nefer, 609 tüfek, 27 hafif makineli tüfek, 14 ağır makineli tüfek, 84.819 piyade fişeği, 58.739 hafif makineli tüfek fişeği, 47.919 ağır makineli tüfek fişeği, 839 el bombası, 104 hayvan ve 30 arabadan ibarettir. 30 araba 104 mekkâri hayvanı ile tebdil edilmiş ve tek mil vesait mekkâriden ibaret olmuştur.

Plümer Müfrezesi: 11. Piyade Alayı, 30 zabıt, 655 nefer, 454 piyade tüfeği, 32 hafif makineli tüfek, 9 ağır makineli tüfek, 82.000 piyade cephanesi, 121.937 hafif makineli tüfek cephanesi, 54.722 ağır makineli tüfek cephanesi, 116 hayvan.

Topçu: 3 zabıt, 227 nefer, 146 piyade tüfeği, 3 hafif makineli tüfek, 7.000 piyade tüfeği cephanesi, 3.000 hafif makineli tüfek cephanesi, 6 top, 287 top mermisi, 149 hayvan.

Plümer Müfrezesi Karargâhı: 3 zabıt, 8 silahlı nefer, 8 binek, 2 mekkâri. 1 zabıt, 25 neferden mürekkep 2 onluk santral, 14 telefon makinesi, 80 km. kablo, ayrıca 6, 24'lük pırlıdak ile 16 pırlıdakçı neferden ibaret bir muhabere müfrezesi vardır.

Halis Paşa'nın istihbaratına nazaran, Plümer tedibinin ilk

safhasından sonra bazı aşiretler arasında tesanüt [yardımlaşma] teşebbüsleri görülmüş olduğundan, harekâtın yalnız asi köylere inhisar edeceğinden aşiretlere ilan ve vaziyetleri şüpheli olan aşiretlerin rehine alınması teklif edilmiştir.

Yeni harekette geri hidematm ve irtibatın tanzimi, kıtaatın maksada uygun olarak topluca istihdamı ve herhangi bir makûs vaziyeti karşılamak için ihtiyatlar bulundurulması nazarı dikkate alınmıştır.

1- Erzak, cephanediharı [yedeklemek] ve ambar tesisi ile iştigal edilmektedir.

2- 6 Teşrinisani 1930 tarihinde Danzik, Panciras ve Plümer'e merbut bazı köylerle Keçel aşireti dehalet teklif etmişlerdir.

3- 7. Alay'ın 1. ve 2. taburları 7/11/1930 akşamı Plümer'e, 3. Taburu Azvat mıntukasına gelmiştir.

4- Plümer ambarında beş günlük erzak idhar edilmiştir. 20 yataklı bir revir açılmıştır.

Mazkirt kazasındaki aşiretler tekrar müracaat ederek sadakatlerini teyit etmişlerdir. 8/11/1930.

9/11/1930 tarihinde İrbolu, Kencanlı, Şadlanlı, Şartekli aşiretleri reisleri Plümer'e gelerek arzı dehalet etmişlerdir. Aşkirik köyü de dehalet etmiştir. Harekâtın ikinci safhasının sureti cereyanı berveçhi ati [aşağıdaki gibi] tespit edilmiştir.

A- Merkezi sıkletle Karacakale hattı balası şarkından Gürk istikametine hareket edilecektir.

B- 10/11/1930'da takarrup [yakınlaşma, yaklaşma] harekâtına başlanacak ve 12/11/1930'da Gürk'e taarruz edilecektir.

C- Kuvvetlerin tarzı inkısamı:

1- 11. Alay'm 2. Taburu ile 7. Alay'ın 3. Taburu ve 1 topçu bataryası Miralay Adil Bey kumandasında Karacakale hattı balası şarkındaki platodan Gürk istikametine ilerleyecektir.

2- 7. Alay'm 1. Taburu ile ve 2 top fırka ihtiyatı olarak 11. Alay'ı takip edecektir.

3- 7. Alay'm 2. Taburu ile 11. Alay'ın 1. Taburu, Danzik'in şimalindeki tepe ve civarını tutacaktır. Geçitler jandarma ve milisler tarafından tutulmuştur.

4- Taarruza başlanacağı sırada tayyareler köyü bombardıman edecektir.

Hava çok sisli olduğundan, taarruz 13 Teşrinisani 1930'a tehir edilmiştir.

Eşkiya, Dağbey'in 2 km. şimalinden itibaren Gürk köyünün 6 km. şimali garbisindeki sırta kadar imtidat eden kıtaatımızla hali temastadır.

3. Fırka cephesindeki eşkiya Bal uşağı, Lolânlı, Ovacıklar'dır. Kıtaatın karşısında bunlardan başka Abbas uşağı, Haydaranlı, Demenanlı aşiretleriyle köyleri yananlar vardır. Mecmuu 500 kadar tahmin edilmektedir. Eşkiyanın büyük kısmı Gürk köyü şimalindedir.

13 Teşrinisani 1930'da, sabahleyin 7. Alay'ın 2. Taburu Gürk şimalindeki topçunun yardımıyla taarruza başlamış ve zevale doğru eşkiya tardedilerek Darboğaz ve Kutu deresine kaçmalarına mani olacak surette boğazı tıkamıştır.

Gürk köyü istikametinde taarruz eden 11. Alay'm iki taburu, topçu ateşiyle himaye edilerek zevalde Gürk köyü işgal edilmiş ve Gürk deresine sıkıştırılan eşkiya tamamen imha edilmiştir. Gürk köyü yakılmıştır.

Kıtaat 13/14 Teşrinisani 1930 gecesini ileri karakollarıyla Gürk ve Dağbey deresi şimalindeki hâkim sırtlarda geçirmiştir.

14 Teşrinisani 1930'da 40 kadar müteferrik kalan eşkiya da imha edilmiştir.

Kıtaat garnizonlarına avdet etmiştir. Bu müsademede kıtaatımızdan 4 şehit ve 4 yaralı nefer vardır.

* * *

Bu hareket hakkında mahallen tespit olunan malûmata nazaran bu tedip hareketi sırasında hareket yalnız Bal ve Kalan'ın Abbas uşağı mıntikasına tevcih olunduğu halde Keçel, Arilli, Haydaranlı, Demenanlı ve Ovacık mıntikasında Kalanlılar'dan kısmen asilere yardım gelmiştir. Bu hareket neticesinde Abbas uşağına ait Zimak, Lolânlılar'a ait Dağbey ve Harsi köyleri tamamen tahrip olunmuştur. Bal uşağına ait Aşkirik'in yalnız bir mezarı yanmış ve Abbas uşaklıların Gürk köyü tahrip olunmuştur. Tahrip edilen köyler arasında Harsi köyünden maadası 1931 baharında tekrar ihya edilmiştir.

Bu hareket esnasında Elâziz valisi merhum Fahri Bey 200 kişilik bir piyade müfrezesiyle Nazımiye'ye gitmiş ve Haydaranlılar üzerinde müessir olmaya çalışmıştır. Fahri Bey, Haydaranlılar'a mahkûm ve maznunları teslim etmeleri ve vergiden borçlarını eda etmeleri hakkında haberler göndermek suretiyle bu aşiret üzerine müessir olmaya çalışmış ve filhakika bu müfrezenin Nazımiye'de bulunuşu şarkî Dersim aşairinin Bal ve Keçel uşaklarına ciddi yardımına mani olmuştur. Bu hareket Dersim aşiretleri üzerinde tesirini göstermiş ve bütün Dersim'e karşı takip edilecek umumi bir hareketin mebdeği olduğu telakkilerine ve propagandalarına yol açmıştır. Filhakika hareketi takip eden günlerden itibaren Dersim'de umumi bir barışma cereyanları ve teşebbüsleri başlamış ve 1931 senesinde de bu teşebbüsler devam etmiştir.

1931 senesinin ilkyazında alınan haberler meyanında Dersim'e bazı yabancı eşhasın girdiği ve aşiretleri barıştırarak bir cemiyet içinde toplamaya çalıştıkları hakkındaki haberler şayanı dikkat idi. Bu haberler her ne kadar teyyüt [doğru çıkma] etmemiş ise de Dersim'de böyle bir fikrin uyanmasına propaganda mahiyetinde bile olsa ortaya atılması dolayısıyla Dersim için beslenen gaye ve hedefe delalet etmesi itibarıyla hükümetçe nazarı dikkate alınacak kıymet ve mahiyeti haizdir. Ağrı'yı kaybedenler için o kadar ve belki daha büyük vüs'at [fırsat, varlık, zenginlik] ve menaatla ve mütekasif nüfuslu çok silahlı ve Kürtlük cereyanının da belirlemeye başladığı bir mıntıkada, yeni bir mesnet aramak tabii ve mümkün bir teşebbüs olarak mütalâa olunabilir. Bununla beraber umumi bir tazyik ve mühim bir Kürtlük muvaffakiyeti olmadıkça Dersimli'nin bazı seneler içinde kendiliğinden umumi bir kıyamını beklemek zayıf bir ihtimaldir. Ancak 1334 mütarekesinden beri Kürtlük cereyanının Dersim'e sokulmak istendiği ve zaman zaman bu vadide haberler alındığı nazarı dikkate alınırsa, Dersim'i bu cereyan-

dan tamamen bihaber addetmek ve bu vadide alman haberleri kıymetlendirmemek doğru olmasa gerektir.

Bizim için bugün malûm bir esas varsa, o da Kürtlük denilen cereyanın henüz Kutu deresi veya Kalman ocağı denilen ve merkezini Haydaranlı aşireti teşkil eden eski Dersim (şarkî Dersim'in şimal kısmı) kısmında yuvalanmaya çalışmakta olduğudur. Bu yuvada kaynayan ateşin kıvılcımları etrafa sıçramadan söndürmek de Ağrı kadar mühim ve lazım bir mahiyette görülmektedir.

1931 senesinde Dersim vakayii dahil en diğere senelere nispetle daha az görülmekte ve harice vaki taarruzları ise muhitin ıstırabını çoğaltacak derecede olduğu muhit halkının şikâyetlerinden anlaşılmalıdır. Bu ıstırabın bilhassa 1931 Eylül ve Teşrinievvel aylarında çoğaldığı ve bu aylara tekaddüm eden günlerin sakin geçtiği anlaşılmalıdır.

1931 senesi Dersim için daha ziyade barışma teşebbüsleriyle dolu bir sene sayılabilir. Bu sene zarfında Haydaranlıların Kığı ve Yukarı Abbas uşakları ile Seyit Rıza'nın himaye ettiği Koçkırililerin Kemaliye ve Refahiye, Zara ve Sivas umumi istikametinde soygunculuk yaptıkları tespit olunmaktadır.

Dersimlilerin muhit halkına yaptığı fenalık derecesi hakkında bir fikir istihali için 1929, 1930, 1931 seneleri zarfındaki soygunlar mıntıkaları hakkında şöyle bir hulâsa tespit olunmuştur.

1- Malatya mıntikasına vaki soygunların çoğu Kemaliye'nin Avaz, Hosta, Geceğü, İliç mevkilerine münhasır olmaktadır. Bu mıntıkada, bu üç sene zarfında 19 soygun vakası olmuş, bu vakalarda 2.550 lira, 40 beygir, 20 katır, 11 öküz, 1 kısarak, 244 davarın gasp edildiği, bu hususta vaki müracaatlar ve tahkikatlarla tespit edilmiş ve yaptırılan takibat neticesinde bu soygundan 75 koyun ve 1.000 lira istirdat olunabilmiştir.

2- Sivas'ın Zara, Divriği, Kangal ve nadiren Hafik ve Gürün, Şarkışla ve pek müstesna olarak Adana'nın Saimbeyli mıntikasına kadar genişlemektedir.

3- Erzincan mıntikasının en ziyade yollarıyla geçit mahalleri Kığı'nın hemen bütün köyleri ve Erzincan merkez kazasında Sinepur nahiyesi ile Sansa, Kıranhan, Yerhan, Kemah boğazı, Muti köprüsü ve Cimin, Çermik, Kocaaraplar köy ve mevkilerinden teşekkül eden mıntika Dersimlilerin tecavüz ve soygun mıntıkları olarak tespit olunmaktadır.

Erzincan vilâyetinde üç sene zarfında 229 vaka tespit olunmakta olup, bu vakalarda 187 at, 80 ester [katır], 190 sığır, 4.238 koyun, 97 merkep, ceman 5.562 hayvan ve 3.474 liranın Dersimli mütecavizler tarafından gasp ve 35 kişinin de katlolunduğu ve bunlardan 211 hayvanla 1.905 liranın istirdat ve 70 şakinin istisal olduğu resmî kayıtlarla tespit olunmaktadır.

1930 ve 1931 seneleri zarfında Dersim vakayii ile maznun olanlar hakkında adliyeden çıkan müzekkereler Dersim vakayii ile alakadar olarak tespit olunabilen eşhas miktarı hakkında bir fikir verebileceğinden hulâseten aşağıya kaydolunmuştur.

	<i>Mazkirt</i>	<i>Hozat</i>	<i>Nazımiye</i>	<i>Ovacık</i>	<i>Yekûn</i>
İhzar	205	1.320	111	213	1.849
Tevkif	52	563	42	212	869
Derdest	29	69	6	32	136
Müzekkerei mahkeme	684	472	257	446	1.826
Yekûn	970	2.424	516	903	4.680

Bu hulâsa gözden geçirilirse vakaya iştirak edenlerin en çoğu Hozat olmak üzere sırasıyla Mazkirt, Ovacık, Nazımiye göze çarpmaktadır. Bu adetler haber alınabilen ve adliyyeye aksedebilen vakayı faillerini tespit edebilmekte olup mahallen yapılan tahkikatta vakayii pek çoğunun ve hiç olmazsa yarısı-

nın hükümete aksettirilmediği ve aşair rüesası tarafından halledildiği ve faillerinin de aynı suretle meydana verilmediği, bu hususta muhtelif menabiin yekdiğerini müeyyit [teyit] beyanatından anlaşılmıştır. Bu itibarla iki sene zarfındaki maznun grubunun bir misli fazlasıyla 10.000'e yakın olduğunu kabul etmek doğru bir tahmin olur. 50.000 kadar tahmin olunan bu dört kaza nüfusuna göre nüfusun onda biri Dersim vakayii ile alakadar ve maznun demektir ki, bu da eli silah tutabilen faal unsurun hemen kamilen suçlu olduğunu gösterir.

Dersim'in asayiş vaziyetinin tetkiki neticesinde görüyoruz ki Osmanlı Devleti'nin Dersim'e hâkim olmaya çalıştığı 1860 tarihinden bugüne kadar Dersim'de birçok vakayı olmuş ve bazı vakayı hareketleri icap ettirmiş ve 1877'den beri Dersim üzerine ufaklı büyüklü muhtelif ve umumi 11 hareket yapılmıştır. Bu müddet zarfında Dersim'in ıslahı için zamana göre iyi ve etraflı esaslar düşünülmüş ve fakat maksat ve gaye istihsal olunamamıştır. Yapılan bu 11 hareket içinde 1907 ve 1908 seneleri hareketleri iyi düşünülerek tertip edilmiş ve fakat bu hareketlerin netayicinden istifade olunmayarak Dersim'in bilhassa Harbi Umumi'de eline geçirdiği silahlarla daha zararlı bir vaziyete girmesine sebebiyet verilmiştir. Bizim için Dersim'in asayiş noktai nazarından şayını mütalâa cephesi Harbi Umumi ve müteakip seneler zarfındaki cephesidir. Çünkü, Dersim bu seneler içinde elindeki silahlarını bırakarak modern silahlarla kuvvetini eskisine nispetle bilakis artırmıştır.

Dersim hakkındaki son mütalâalarımızı ve noktai nazarlarımızı tespit etmeden evvel, bir defa da yarım asırdan beri Dersim hakkında neler düşünüldüğü ve ne gibi ıslah tedbirleri ileri sürüldüğünü gözden geçirmek faydalı görüldü.

Tarihi bütün tetkikat bize gösteriyor ki, Osmanlı Devleti ancak Tanzimat'tan sonra şark vilâyetlerinin diğer aksaımıyla beraber Dersim ile de alakadar olmaya başlamış ve bu

mıntıkaya muntazam devlet teşkilatını sokmaya çalışmıştır. Dersim idari teşkilatının yeni esaslar üzerine bina edilmesi hakkındaki teşebbüsler ancak 1866'ya doğru inkişafa başlamış ise de bu inkişaf 1908'deki Meşrutiyet ilanına kadar birçok arızalara uğramış ve hükümet nüfuzunu hâkim kılmak bir şekil iktisap etmemiştir. Osmanlı Saltanat Hükümeti 1896'dan itibaren Dersim vaziyetini ve ıslah esaslarını tespit etmiş, bu esaslar ancak 1896'da Müşir Şakir ve Zeki paşalarla Serasker Rıza Paşa ve Heyeti Nüzzar [Bakanlar Kurulu] tarafından karar halinde tebellür [billurlaşma] ettirilmiştir. Bu raporda asayiş vaziyeti mütalâa olunurken, bu vaziyete bir giriş olmak üzere bu husustaki mukarrerat [alınan kararlar] esasları ve Zeki Paşa'nın itirazı üzerine keyfiyetin Şurayı Devlet'e ve Şurayı Devlet'ten de tekrar Sadaret'e ne suretle intikal ettiği ve bunun üzerine Şakir Paşa'nın son mütalâasını kaydetmiştik. İşbu suretle mütalâalar toplamak şeklini iktisap edince, Dersim'in ıslah işi daima ileriye atılmış ve vakit istizahlarla geçirilmiştir.

1896'da başlayan bu nevi istizahların devamı olmak üzere, o zaman Dersim Mutasarrıfı bulunan Arif Bey isminde bir zatın 28 Teşrinisani 1903 tarihli ve Elâziz vilâyeti vasıtasıyla Dahiliye Nezareti ne takdim ettiği bir raporu görüyoruz. Bu rapor muhteviyatının ihtiva ettiği esaslar şunlardır:

Mutasarrıf Mardinli Arif Bey'in raporu

“1- Dersimlilerin tecavüz itiyatları [alışkanlık] hayat kaygısından doğmuştur.

2- Çemişkezek'in ve Çarsacak kazalarında meskûn olanların yüzde ikisinden maadası Sünnî ve merkez kazasının Hozat kasabasıyla 60 hanelik Inceğa kariyesinde meskûn ahali Sünnî olup, mütebaki [geri kalan] Ovacık ve Kızılkilise (Na-

zımiye) kazalarında meskûn bulunanların umumu Şii'dir. Mazkirt kazasında da yalnız Mazkirt kasabasıyla Danaburan köyü Sünnî'dir. Sünnîler devlet tekâlifini ifa ederler ve hükümete mutidirler.

3- Dersim'in ekseriyeti nüfusunu teşkil eden ve fenalıkların da amili olan Şiiler aktı nikah ve gusül ve defni emvat gibi işleri yapan, sazla ve sözle mesaili diniye hakkında halkın maneviyatına hâkim olan dede ve seyitlerle halkın dünyevi umuruna hâkim, ruhu şekavetle melûf, ikiyüzlü ve müfsit olan ağalar elinde esirdir.

Dersim'de ıslahat yapılabilmek için ise:

A- Dersim dahilinde merkezleri Ovacık, Nazımiye, Mazkirt, Çemişkezek olmak üzere bulundurulmuş beşer yüz mevcutlu dört tabura ilaveten iki tabur ve iki top ilave olunur ve işe Mazkirt ve Hozat cihetlerinden başlanarak tedibata devam oluna oluna bir koldan Kızılkilise (Nazımiye) ve Kalkan, diğer koldan Ovacık cihetlerine kadar gidilirse maksadı asli hasıl olur.

B- Ancak bu hareketler yapılırken, Dersimlilerin elindeki her nevi eslihayı tamamen toplamak,

C- Kura bakayasını toplayıp uzaklara göndermek,

D- Seyit, dede ve ağa unvanı altındaki şekavet ve mefsedet, muharrik ve müşevvik ve amilleri yakalanarak bir daha Dersim'e ayak basmamak şartıyla maaş ile İşkodra, Trablusgarp ve Fizan gibi uzak yerlere sürmek,

E- Vergi bakayasını tahsil etmek,

F- Mücrim ve maznunları yakalayarak adliyeye teslim etmek.

4- Bu tarzı icraat Dersim asayişini temin edecek ve bir vaziyete sokacaktır. Zira vaktelminelevkat Dersimlileri nusuh [nasihat] ve lütuf ile uslandırmak ve yemin ile verecekle-

ri teminata inanmak, Dersim'i görüp bilenlerce mümkünatından değildir. Binaenaleyh tatbik edile gelmekte olan ve halen tatbiki tasavvur olunan afiv [bağışlama] yolu Dersim'i ancak biraz daha müzmin bir vaziyete sokacak yoldur.

5- Harekâtı takip edecek ıslahat esaslarına gelince:

A- Ovacık'ta mükemmel bir hükümet konağı, telgrafhane ve bir kışla inşası,

B- Erzincan-Ovacık-Hozat-Harput yolunun inşası,

C- Fırat üzerinde de asma bir ahşap köprü inşası.

6- Esaslı icraat ve ıslahatın henüz vakti merhununu [zamana ya da bir şeye bağlı] gelmemiş ise:

A- Dersim'de 80 neferlik bir estersüvar bölüğünün teşkili ve bölüğün mevsimi şekavet olan Haziran ilâ Teşrinievvel aylarında iki müfreze halinde Hozat, Ovacık ve Çemişkezek kazasının şimal mıntıkasında takibata memur etmek,

B- Cürüm faillerinin cezasız kalmaması ve Dersim'in mühim olan bu illetinin tedavisi için jandarmanın kifayet etmediği hallerde (muhaberei durudur [uzaklarla haberleşerek] ile zaman ve fırsat ifate [kaybetme, kaçırma] edilmemek için az müddette mevcut asakirin bir tabur kadar) kuvvetin tahriki salahiyetinin verilmesi,

C- Eğin, Çemişkezek ve Arapkir mmtıkasmdaki nizamiye askeri ve jandarmalarla takibatın tecdidini [yenileme],

D- Erzurum vilâyetince Kigi cihetinde seyyar bir müfreze sevkolanarak takibatın tecdidini.

Şu suretle alınacak tedbirlerle ciddi bir takip yapılır ve birkaç şaki öldürülür ve yakalanırsa akli gözünde olan Dersimlileri yıldırır. Yılgınlık asayiş işlerinde ilk adımdır.

7- Dersimlilerin tecavüz sahaları haricen Kigi, Kemah, Kuzuçan, Kuruçay, Eğin, Arapkir, Divriği kazalarının ve dahi-

len de Hozat'ın ve kısmen Çarsancak'ın devlet tekâlifini ifa eden halkıdır.

8- Vakayii ve fezayihî [edepsizlik, alçaklık] irtikâp edenler, en ziyade Hozat'ın Koç uşağı, Şam uşağı, Ferhat uşağı, Abbas uşağı, Kırgan, Bahtiyarlı aşiretleriyle Ovacık'm Kâv uşağı, Topuz uşağı, Beyt uşağı, Kalan aşiretleri ve Mazkirt'in Yusufanlı, Demenanlı, Alanlı ve kısmen Kureyşanlı aşiretleri, Nazımiye'nin de yine Kureyşan ve Haydaranlı aşiretleri efradıdır. Tedibi en ziyade lazım aşiretler de bunlardır.

9- Anadolu vilâyetleri müfettişi Şakir Paşa'nın tekkeler ve mektepler ihdası, asayiş mükemmelen istihsal olunmadıkça Dersim mutasarrıflığı ve kumandanlığın tevhidî ve askerî idare temini ve bazı kazaların vilâyete raptı ve 4. Ordu'nun takip ettiği siyaset cülesinden bu mıntıkada Hamidiye teşkilatının tatbiki fikirleriyle mutabık değilim. Mafih Dersim'de çalışacak kaymakamların çok iyi olarak intihap ve terfihleri [rahat yaşamasını sağlama] mutlak bir ihtiyacıdır.

10- Dersim öteden beri şayi ve zan olunduğu gibi umumen Kürt değildir. Çemişkezek ve Çarsancak kazaları halkı kâmilen Türk'tür. Hozat kasabasıyla İnceağa kariyesi ve Torot aşireti halkı Türk'tür ve fakat ihtilaflar neticesinde Kürtleşiyorlar. Mazkirt kasabasıyla bir kariye halkı ve Ovacık kazasının Ova köyleri halkı da neslen Türk'tür. Ve halen lisasını Türkî üzerine mütekellimdirler [konuşan]. Yalnız teessüf olunur ki, Ovacık Türkleri hem Kürtleşmiş ve hem de Şiileşmişler. Kızılkilise (Nazımiye) kâmilen Şii ve Kürt'tür. Dersim sancağı Türklerin pek kadim mevasıdır [yurdu]. Türklerden gayrı hiçbir neslin asar ve hatratına tesadüf olunmaz.”

1903'de yazılan bu mütalâadan aldığımız netice şudur:

Dersim ekseriyetle Türk'tür. Fakat Kürtleşiyor. Dersim silahlı ve cahil olduğundan mütecavizdir. İslahı için evvela silahsız bir vaziyete getirmek ve badehu [ondan sonra] imar ve temdin [medenileşme] işlerine girişmek lazımdır.

1903 sonlarından itibaren Dersim'de Celâl Bey isminde bir zatı mutasarrıf görüyoruz. Bu zat iki buçuk sene müddetle, hemen 1906 senesine kadar Dersim mutasarrıflığı vazifesini yapıyor. Zatın bir raporunda da Dersim'in 1903 ila 1906 vaziyeti ve ıslahı hakkında görülen esaslar hulâsaten aşağıya kaydolunmuştur.

Mutasarrıf Celâl Bey'in raporu

“A- Dersim'in etrafı ve Çemişkezek ve Çarsancak kazaları muti ve mütemeddin [uygar] ve ziraatla mütevekkil Türklerle meskündür.

Kuzuçan, (Plümer) Dersim Kürtleri'ndendir.

Dersimlilerin Bitlis, Van vilâyetleri dahilinde meskûn şafiyyül mezhep ektrat ile mevkian ve mezheben bir münasebetleri yoktur.

B- Dersim Sancağı'nın Dersim namıyla muayyen bir mevkii yoktur. Aşairi mevcude Dersimanlı, Seyidanlı ve Şeyh Hasananlı namlarıyla üç şubeyi esasiyede toplanır. En mühimi Dersimanlı aşireti olup, bu da bu aşiretin namını verdiği mıntıkada meskündür.

C- Dersimlilerin muti halka tecavüzleri maişet darlığından başlamıştır. Aşair arasındaki münazaalar ise arazi ihtilafları yüzündendir.

Dersim şekavetinin inkişaf ve devamı bu şekavetin başlangıcında önlenmesi için ciddi tedbir alınmamasından ve mücrimlerin tedip edilmemesindedir. Aşiretler, biri harice yap-

tıkları ve diğeri de aralarındaki tecavüzat dolayısıyla, yek-diğerine karşı uyanan emniyetsizlik ve maişetlerini temine esas olan hayvanlarını muhafaza kaygısıyla silahlanmışlardır. Mal ve can kaygısı devam ettiği müddetçe de bu silahlanma devam edecektir.

Mazkirt halkı yüzde yetmiş çiftçilikle geçinmeye alıştıklarından, reislerine karşı irtibatları azalmış ve oldukça rahat bir vaziyete geçmişlerdir.

D- Dersimlilerin eski bedeviyet [göçer hayatı yaşamak] ve vahşetleri bugün şımarıklık suretinde meşhuttur.

Rusya muharebei zailisini müteakip, Ali Şefik Bey merhum marifetiyle başlanılan ve nasılsa sonu akim bırakılan ıslahat sırasında, ağavatı aşairin Dersim'den ihracından sonra azalarak bugün hükümeti mehalliyece aşar ve ağnamların taşır [öşürünü alma, onda birini alma] ve tadadı [sayma] mümkün olamayan bazı aşaire ait bedelatı öşriye ve rüsumu tadadiyeyi, şunun bunun bililtizam cibayet [vergilerin, devlet gelirlerinin tahsili] edeceği dereceye gelmiş iken bilahare af ve iade ettirilen ağavatm avdeti üzerine yavaş yavaş yine fenalık başlamış ve mütecasirlerinin emrü tedibinde müsamaha edile edile, senebesene artmıştır.

Binaenaleyh, Dersim ıslahatı için ilk iş ağavat ve rüesayı Dersim'den çıkararak, efradı aşair üzerinden ağavatın izalei nüfuzudur. Dersimlilerin kuvvet idrakiyeleri gözlerindedir. Kendilerinden kuvvetliye karşı mutidirler. İstimanlarını temin için bu esas tatbik olunmalıdır. En ziyade muhtacı tedip kısım, Ovacık ve Hozat aşiretleridir. Mazkirt, Nazımiye aşairi ekseriya bitaraf dururlar.

Muntazam 8, 10 taburluk bir kuvvet sevk ve maznun eşhas derdest olunur ve muhtelif vilâyet mahkemelerinde süratle tecziye olunurlarsa, ıslahat için müsait bir zemin doğar.

E- Bundan sonra Dersim'de nüfuzu kalmayan jandarma efrat ve zabitanım değiştirmek, memurlardan ülfet edenleri

değiştirmek, Nisan bidayetinde Teşrinisani'ye kadar harekete müheyya [hazır] bir kuvveti Hozat'ta bulundurmak, tapu ve tahrif muamelesini yeniden yapmak, halka arazi vermek, Erzincan-Harput şosesini yapmak, askerî firarları yakalayıp hizmete sevk etmek.”

Bu tetkikten çıkardığımız netice şudur:

Dersim halkı ekseriyetle Türk iken, temaslar neticesinde kısmen Kürtleşmiştir. Onları şekavete sevk eden sebep maişet darlığıdır. Dersim af politikasıyla seneden seneye fenalaşmıştır. Dersimlileri korkacakları bir kuvvetle mukavemet etmeksizin istiman ettirmek ve fakat ıslah etmek lazımdır.

1896'da başlayan istizahlar bu suretle 1907'ye kadar 11 sene devam etmiş ve ancak 1907'den itibaren kuvvetli bazı teşebbüslere girişilmiş olduğunu ve Meşrutiyet'in ilanı sırasında Dersim'de ıslahat için hayli müsait vaziyetler ele geçirildiğini ve fakat bu ıslahata girişilmediğini ve bu taallül [mazeret, bahane arama] siyasetinin Cumhuriyet devrine kadar devam ettiğini görüyoruz.

Cumhuriyet Devri

Cumhuriyet'in ilanını takip eden seneler içinde, bilhassa Şeyh Sait hadisesinden sonra, diğer şark vilayetleriyle beraber Dersim ehemmiyetle nazarı dikkate alınmış ve kati ıslahat esaslarının tespiti için tetkikata başlanılmıştır. Cumhuriyet hükümetince yaptırılan bu tetkikatı Dersim vakayii ile alakadar vilâyetlerle Birinci Umumi Müfettişlik ve Dersim'de 1930 hareketini yapan kumanda makamına ait olmak üzere üç grup halinde mütalâa edeceğiz. Ancak bu suretledir ki, Dersim ve Dersimlilerin muhtelif cephe ve vaziyetlerden ne suretle görüldüğünü tespit mümkün olacaktır. Dersim'de yaptırılan bu tetkikat, Umumi Müfettişlik'in teşekkülünden evvel ve sonra olmak üzere iki kısma ayrılır. Umumi Müfettişlik'in teşekkülüne tekaddüm eden 1926 senesinde Dahiliye Vekaleti evvela Elâziz'deki mülkiye müfettişlerine ve müteakiben o sırada Diyarbakır valisi bulunan Cemal Bey'e bizzat Dersim içinde dolaşarak yakından temaslar neticesinde hasıl olacak intibalarının bildirilmesini vazife olarak vermişti. Bunlardan Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey'in 2/2/1926 tarihli bir raporunun telhis edilen esasları şunlardır.

Mülkiye müfettişi Hamdi Bey'in raporu

"A- Seyit Rıza'nın bütün aşiretleri ittifakına alması ve harekete Şubat'ta geçmeleri ihtimali hakkındaki keyfiyeti teyit ve tevsik kabil olamamıştır. Yakın bir mülakatın vereceği netaiç ve malûmatı arz edeceğim gibi, Dersim gittikçe Kürtleşiyor, mefkureleşiyor, tehlike büyüyor.

Seyit Rıza'nın hükümete karşı takındığı vaziyetten kendisine husumetleri hasebiyle müteessir olan bazı aşairin hissiyatından da istifadeye çalışılacaktır.

Hükümeti senelerden beri işgal etmekte bulunan Dersim meselesi, idarei sabıkanın bir mirası seyiyatından [kötülük, günahlar, suçlar] başka bir şey değildir.

Hükümeti afilenin bazen adlühisan, bazen zaaf ve cebanet [korkaklık, ürkeklik], bazen da sebepsiz ve neticesiz şiddet suretindeki gayri müstakar [sabit olmayan, değişken] ve gayri müsmir [verimsiz] politikası Dersim'i daimi bir hercû merç yuvası haline getirmiştir.

Rüesayî mülkiye ve askeriyenin ıslahat ve tedibat gibi mütenakız efkâr ve mütalâatı, mütereddit ve tehdidini ikaa gayri muktedir idarei sabıkai merkezîyeyi mütemadiyen işgal etmiştir.

B- Dersim, hükümeti Cumhuriyet için bir çibandır. Bu çiban üzerinde kati bir ameliye yapmak ve ihtimalatı elimeyi önlemek, selameti memleket namına farzı ayındır.

C- Aşiretlerin vaziyetleri ve silahları hakkında verilen malûmat tevsik ve teyit ihtiyacından vareste, en çok sıhhat ve hakikate mütekariptir.

Son derecede zeki, kurnaz ve dessay olan bu halk, hükümetin zayıf veya kuvvetli bulunduğuna göre müteceviz veya mutavaatkârdır [itaat etme, baş eğme].

D- Mektep açmak, yol yapmak, esbabı refahı temin edecek fabrikalar küşat etmek, kendilerini işgale hadım muh-

telif mesaii sinaiye ve ameliye temin eylemek, hulâsa tav-tin [bir yerde yerleşme, yurtlandırma, gönlünü bağlamak] ve temdin suretiyle ıslaha çalışmak bir hayali muhalden başka bir şey değildir.

E- Cehaletin, maişet darlığının, dahili ve harici tesvilatın, Kürtlük temayülâtının son irtica hareketinin tedipten müte-hassil intikam hissiyatının, dinî ve içtimaî inkılabat vesile-siyle kara kuvvetlerin uyandırdığı aksi telkinatın tahtı tesi-rindeki avam halk, reis şeyh, bey ve ağanın esir ve bazicesi-dir [oyuncağıdır]. Şekavet bunların teşvikiyledir.

F- Teenni [ağır davranma, acele etmeme] ve idarei masla-hat politikası bir müddet daha devam ederse, atide daha bü-yük ihtilatat [karışma] ve iğtişâşata intizar lazımdır.

Maziden alınan dersler istikbal için birer meşali haki-kattir.

G- Geçen sene tekerrür eden ıslahat bazı mülâhazalı muh-telifi siyasiye ile daha müsait ve münasip bir zamanı atiyе talik olunmuştur. Bu mülâhazatı siyasiyenin esası olan Mu-sul meselesi, kati bir neticeye bağlanmamış olduğuna göre, daha fazla tehir ve talika tahammülü kalmayan Dersim me-selesinin bir an evvel hal ve faslı muvafığı basiret olur.

Yakın veya uzak bir günde patlayacağına kuvvetle kani bulunduğum Dersim kıyamının, atideki gibi önüne geçmek lazımdır.

1- Silah toplamak, her türlü vesaiti mukavemet ve mü-dafaadan tecrit etmek, bunun için en müsait olan Mayıs ve Haziran zarfında sevk edilecek kahir bir kuvvei askerî-yeyle yekdiğeriyle temasları kaybetmeyecek bir surette, bir ihata [kuşatma, tarama] ve tarama hareketi yapmak, gö-recekleri tazyik üzerine dağlara çekilecek müsellağ halkı da kara ve hava kuvvetleri ile tazyik etmek, harekâtta dikkat edilecek en mühim esas, sadakat ve harekete iştirak ve hiz-

met tekliflerine katiyen itimat ve emniyet etmemek, tedi-batı umuma teşmil etmek. Hizmete şitap arzuları hiledir, asılda birdirler.

2- Silah topladıktan sonra halkın bir esareti hayvaniye ile merbut ve emirlerinde tamamen münkat buldukları reis, şeyh, bey, ağa namlı eşhas ve müteğallibeyi ve bunların aka-rip [akrabalar] ve müteallikatını [yakınlarını] derhal uzak vilâyetlere nakil ve iskân etmek.

3- Halka arazi vermek, sermaye ve tohum tevzii ile müs-tahsil bir hale getirmek, esir halkı bu şerirlerin tahrikatın-dan kurtarmak.

Sürüleceklerin arazisine Türkleri iskân etmek, olamazsa bu ahali mutiaya bir nisbeti mümkinde dahilinde bu araziye bila bedel temlik etmek lazımdır.

4- Her kazada bugünkü nizamnameden çok müsait şart-larla ve hatta daha mebzul nispetlerle ikrazatta bulunmak, ziraat bankaları açmak.

5- Madenleri işleterek halka bol iş ve para bulmak.

6- Devlet yollarıyla turuku hususiyesini iki sene zarfında her şeye tercihan yapmak.

7- Bu ıslahatın icrasından sonra 25 sene devam etmek şartıyla mefkûreci unsurları memur göndermek ve bunla-rı misyonerlik yaptırarak, havalı Kürtlerini Türkleştirmek.

8- Bu müddet zarfında mektep açmamak, ancak 25 sene zarfında ahaliye Türklük his ve terbiyesini verdikten son-ra mektepler küşat etmek ve halkı okutmak. Aksi takdirde Kürtlük telkinatı muvaffak olur.”

Bu rapordan çıkarılan netice şudur:

Dersim, Türkiye için cehalet, maişet darlığı, dahili ve ha-rici tesvilat [bir şeyi güzel göstererek aldatmalar] ve Kürtlük temayülâtı ile bulaşmış, tehlikeli bir çıbandır. Bu çıbanın ka-

ti bir ameliyeye tâbi tutulması lazımdır. Bunun için de evvela silah toplamak, badehu ıslahat yapmak icap eder.

1926 senesinde Dersim'de tetkikat yapan Diyarbekir Valisi (bilahare Elâziz Valisi) Cemal Bey'in raporu hulâsası şudur:

Vali Cemal Bey'in raporu

1- Kürt ve Arap aşiretler ile Türkmen aşiretleri arasında bir müşabehet [benzerlik] yoktur.

Türkmen aşiretleri teşkilatı Kanuni Süleyman'dan sonra tefessuha başlamıştır.

Dersim'de ve Türkmen aşiretleriyle meskûn sair bazı havalide ara sıra tahaddüs eden isyankâr vaziyetlerin sebep ve saikleri Kürt ve Arap aşiretlerinin isyan sebep ve saiklerinin aynı değildir.

Alevi ve halis Türk olan Türkmenler, Yavuz zamanından beri müthiş tazyiklere maruz kalmış ve on binlercesi merhametsizce katl ve imha edilmiştir.

2- Dersim ihtilaçları büyük, küçük memur ve mutaassıp hocaların tahrik ve teşvikiyle cahil Sünnî ahali tarafından haklarında reva görülen muamelattan mümbaistir.

Bu nalayık muamele, Alevi Türkmenler arasında tesanüdü kavi [güçlü dayanışma] ve tekafülü içtimai [sosyal sözleşme] vücuda getirmiştir.

Bu vaziyeti pek çok memurlar Kürt aşiret teşkilatının aynı zannederek yanlış karar ve tedbirler almışlardır.

Tazyikat nihayet bulur ve şuurlu bir surette hareket olursa, Dersimliler Cumhuriyet'in çok sadık ve fedakâr hadımları olabilirler.

3- Dersim seyahatinde Türkçe bilmeyene ve Kürt tipine rastlamadım.

Sünniler, Alevilere Kürt, Aleviler de Sünnilere Türk derler. Kürtlerle komşu Dersim Alevilerinde Türk'ten başka bir millet oldukları kanaati olmakla beraber, memurlar da bu hataya düşmüşlerdir.

Seydanlı, Şeyh Hasanlı unvanı umumileri altında toplanmış olan köyler ve kabileler arasında da ahengi muaşeret yoktur.

4- Dersimliler taktil [katledilme] ve tehirden korkuyorlar. Geçmiş memurlar esassız kanaatleri izale edememişlerdir.

Aşiret ve kabileler arasındaki mütekabil gasp ve garatlar devam etmekte ve husumetlerin temadisine sebep olmaktadır.

Üç beş şahıs müstesna, ağalar ve reisler de dahil tekmil Dersimliler müthiş bir fakru zaruret içinde çırpınmaktadır.

Gaspu garatların sebebi yaşamak hissi ve endişesidir.

5- Dört yüz seneden beri Dersim'e hükümet nüfuzu girmemiş, ilmî mana ve şumuluyla bir otorite teessüs etmemiştir.

Her Dersimli hayatını, malını muhafaza kaygısıyla müselah bulunmak mecburiyetinde kalmış.

6- Bir iki fırka ile Dersim'i silahtan tecrit mümkündür. Fakat Türk kanı ve Türk parası zayi olur. Uzun müddet devam edecek bir gerilla harbi de muhtemeldir.

Fikirlerime nazaran Dersim'in hareketsiz silahtan tecrit ve ıslahı mümkün; bunun için de hükümete karşı olan itimat-sızlık ve emniyetsizliği gidermek, hükümetin niyyat [niyetler] ve makasıdı hayrihahanesine [iyiliksever amaçlarına] kendilerini ikna etmek lazımdır.

7- Mezhep ihtilafı Dersimli'yi taan [çok kötüleyen, çok yeren] ve teşni [kınama, çirkin bulma] vasıtası olamamalı. Mezhebi münaferetleri izaleye çalışmalıdır.

Caferî mezhebine salık Alevi Türkler arasında tarihi edyan [dinler tarihi] ve mezahibin katy ettiği sebeplerle batıl pek çok itikatlar kök salmıştır. Fakat bu itikatlar yirminci asrın fikrî tenkit ve tahlili karşısında muhafazai mevcudiyet edebilecek kuvvet ve kudreti çoktan kaybetmişlerdir.

Maarifle ve mefkûreci muallimlerle bu itikatlar yerine, muhabbeti millîyeyi ikame mümkün ve çok kolaydır.

8- Dersimliler'e medarı maişet iş bulmak lazımdır. Dersim ve civarlarında inşa edilecek umumi ve hususi yollarda çalıştırmalı.

9- Elâziz ve Malatya'daki arazii metrukede iskân edilmeli.

Seyit Rıza da dahil, rüesa ve ağavatın pek çoklarını Elâziz'e nakli haneye irza [razı] ettim.

10- Bu tedabir alınırsa, Dersimlilerin silahlarını kendiliklerinden teslim edeceklerine inanıyorum.

Yalnız Çemişkezek'in 22 km. şimalî şarkisinde Kozluca'da mukim Kör Seyithan (Koç uşağı rüesasından) şekaveti sanatı mutade ittihaz etmiş ve Koçkiri hadisesi mahkûm ve maznunlarından bazılarını başına toplamıştır. Çemişkezek, Arapkir, Kemah, Kemaliye taraflarına tecavüzle kervanları vuranlar bunlardır. Bunların silahlarını teslim ve dairei itaata girecekleri memulum değildir. Ferhat ile muhasımdır. (Kendisine iltihak eden olmasa bile Çemişkezek'teki alay marifetiyle veya suveri saire [başka suretlerde] ile tenkil ve imhaları mümkün ve çok iyi olacaktır. Böyle bir hareket akşamı saire üzerine de müessir olacaktır.)

Zatı samilerinin müzaheret ve 3. Ordu Müfettişi'nin muaveneti, kuvvetli bir azmü irade, vakıfane, fütursuz ve azami beş aylık mesai; ihtiyaç halinde müracaat olunmak üzere bir alay asker ve nihayet lüzumunda sarf olunmak üzere

5.000 lira Dersim'i tariki silah ve refaha ithal ve kâffeten [bütünü, hepsi] halis Türk olan Dersimlileri hükümeti Cumhuriye'nin elinde ucu şarka merbut Kürtlük harekâtına müteveccih, keskin ve sadık bir hançer haline ifrağ [bir şeyi başka bir şey çevirme] için kâfidir."

(Vekil Bey'in notları: "Beş ay değil, seneler ister. Tecrübe meydana çıkaracaktır. Dersim'i Dersim yapan cehalettir. Asırların takviye ettiği bu cehaleti mümeyyiz ve müdrük bir zihniyete kalbetmeye beş ay kifayeti?")

Bu rapordan çıkan netice şudur:

Dersim Alevileri aslen ve neslen Türk'tür. Arap ve Kürt aşiretleriyle aralarında hiçbir müşabehet yoktur. Dersim ihtilaçları büyük ve küçük memur ve mutaassıp hocaların tahrik ve teşvikiyle cahil Sünnî ahali tarafından haklarında reva görülen sui muamelattan mümbaistir. Tazyikat yerine şurlu bir tarz takip olunursa, Dersimliler Cumhuriyet'in çok sadık ve fedakâr hadımları olabilirler. Maarif yolu ile mezhep münafereği izale olunur, Dersimlilere medarı maişet temin olunur ve hükümete karşı olan itimatsızlık ve emniyetsizlikleri bertaraf edilirse Koç uşağı aşiretinden maadasını hareketsiz bir suretten beş ay zarfında silahtan tecrit ve ıslahı mümkündür.

Bu raporlar ve filhakika o sırada azgınca hareketlerinden dolayı ve bilhassa Şeyh Sait isyanı sırasında aldıkları vaziyet dolayısıyla Koç uşaklılar üzerine 1926 senesinde bir hareket tertip olundu ve Elâziz Valiliği'ne de Dersim'deki seyahatleriyle orayı daha iyi tanıyan Cemal Bey tayin olundu. Koç uşağı hareketi Dersim üzerinde az çok bir tesir yapmış ve bir müddet için vakayii azaltmıştır. Asıl maksat ise şark vilâyetlerinde ve bu meyanda Dersim'de de esaslı ıslahat olduğundan, bu gayeye imkân nispetinde tedricen vasil olmak gaye-

siyle ilk adım olmak üzere 1927 senesi sonlarında 1. Umum Müfettişlik teşkilatı vazifeye sevk olundu.

* * *

Umumi Müfettişlik'in Dersim hakkındaki noktai nazarlara aşağıdadır:

Umumi Müfettiş İbrahim Tali Beyefendi, 1928 Temmuz ayında Ovacık'a kadar devam eden bir seyahat esnasında güzergâhlarında aşair halkı ile temas etmişler ve bu temaslar neticesinde "Biz Türküz" diye bağırarak bir halkla karşılaştığını, Dersim'de hükümet makinesinin zayıf olduğunu ve bunun ıslahının lazım geldiği ve Dersim'de şimdilik hükümet aleyhine siyasi bir harekete intizar etmemek lazım geldiğini ve bu halkın tedbir ile Cumhuriyet'e tamamen mal edilebileceği ve ilk işin halkı toprağa bağlamak ve geçinme ihtiyacıyla pek bağlı olduğu reisleriyle aralarındaki irtibatı gevşetmek olduğunu bildirmişlerdir.

1930 senesinde Birinci Umumi Müfettişlik, Dersim hakkındaki mütalâalarında şu esasları bildirmişlerdir:

Birinci Umumi Müfettişlik raporu

"1- Dersim'e mevzii veya zayıf umumi bir hareket zararlı neticeler verir. Kuvvetli olmak şartıyla, hareketin hiç olmazsa Haydaranlı, Yukarı Abbas uşağı, Keçel, Demenan aşiretinin Çibokez grubuna teşmili lazımdır.

2- Dersim'in ıslahı iki suretle kabildir:

A- Bütün Dersim'in hariçle münasebetini kat ederek, bu yüzden taarruzlarına ve ticaretlerine mani olmak, aç kalacak halkı zamanla kendiliğinden ilticaya icbar ve şu suretle Dersim'i fenalardan tahliye.

B- Her taraf esaslı surette kapandıktan sonra, ihata çem-

berini tedricen darlaştırmak ve fenalıklarından dolayı yakalananları derhal Dersim'den çıkararak garba atmak ve serpiştirmek.

Bu hareket mutlaka kâfi kuvvetle yapılmalıdır. Dersim, harekât noktai nazarından Ağrı'dan da mühim ve vasi olmakla beraber, daha çok müsella ve metin bir halkla meskûn bulunduğundan, tahsis edilecek kuvvetin Ağrı'ya tahsis edilen kuvvetle kıyas edilmesi lazımdır. Her ne şekilde olursa olsun, gayri kâfi kuvvetle yapılacak hareketler hükümeti zamanla uğraştıracak akıbetler doğurabilir.

Bu esaslar haricinde zamanla hal çareleri de vardır. Fakat bunlar, zamanın uzunluğu ve kısalığı ve bu maksada tahsis edilecek kuvvet ve vesaitin derecesiyle mütenasiptir.

Bu hususta kati karar verilip en müsait bir şekilde icraata geçinceye kadar Dersimlilerin hariç ve dahildeki fenalıklarını tahdit edecek tedabirin alınmasında fayda vardır.

Bu tedbirler de şunlardır:

A- Dersim'i muhit ve Dersimlilerin çapul yollarının geçtiği geçitleri bilhassa Haziran ila Kanunuevvel ayları içinde kuvvetli müfrezelerle tutarak kapamak, (Bu geçitler bu raporun yollar kısmına yazılmıştır)

B- Elâziz'de bir bomba tayyare filosu bulundurulmuş mühim vakalar yapan veya hükümetin tebligatına muhalefet eden aşiret köylerini müessir bir surette bombalamak, ziraat ve hayvanların imha etmek ve rahatça ikametlerine mani olmak.

C- Bir taraftan da tehdit mahiyetinde olmak üzere, muhtelif mevakide kuvvetli müfrezeler bulundurmak (Bu müfrezeler, Dersim hakkında mutasavver umumi hareketin çekirdeklerini teşkil ederler)."

Birinci Umumi Müfettiş İbrahim Tali Beyefendi'nin 1931 senesi sonunda, Dersim hakkındaki 21/12/1931 tarihli ve

Hususi Kalem 3.316 No.'lu raporundaki mütalâası hulâseten budur:

“Şeyh Sait kıyamının bastırılmasından sonra halkta büyük bir yılgınlık vardır.

Dahilde umumi kıyâmlar beklenemez. Tehlike, hudut haricinden gelen müsellahtan tecavüzlerle evvelâ hudut ahali-sini ayaklandırarak kendilerine iltihak ettirip yakın hükümet merkezlerini işgal ve umumi bir isyan ihdas etmektedir. Zeylân hadisesi, Haco'nun teşebbüsü, Oramar baskını, bunu teyit etmiştir. Binaenaleyh, hudut muntakasını silahtan tecrit etmek işi Dersim ıslahına tekaddüm etmelidir.

Birinci Umumi Müfettişlik'te beş senelik ıslahat ve silah toplama programı tanzim edilmiş olup Dersim bu programın son safhalarını teşkil etmektedir.

Dersim kalabalık ve çok silahlıdır. Dersim'de silah toplamak gün, hafta, ay işi değildir. İki sene işidir. Dersim'e gidecek kuvvet arazi, iskân, iâşe müşküleriyle de mücadele edecektir. Adeta tam seferber olmalı ve o suretle teşkilatını ikmal ederek işe başlamalıdır. Dersim'de 8.000'den 10.000'e kadar silah bulunduğu tespit olunmuştur. Üç sene evvel Nazımiye'ye başlayan yol henüz bitirilmemiştir. Sırf bir hareket düşüncesiyle yapılmakta olan bu yol pek iyi bir surette meydana gelmektedir. Büyük gayretle 1933 yazında ikmal olunacaktır.

Yine aynı maksatla başlanan Ovacık yolu da aynı sene zarfında tamamlanacaktır.

Dersim hudutlardan çok uzaktır. Hariçteki siyasî teşkilatlar Dersim'i kendi siyasî emellerine kullanmayı her suretle arzu ederler ve programlarına da bunu koymuşlar ve daima propaganda etmek isterlerse de, rüesa geçinenlerden hiçbirinin hariçle temas ve muhaberesi müspet bir surette tespit edilmemiştir. Hatta 1929 senesi Eylülünde bir İngiliz kızının Seyit Rıza'ya 500 altın hediye ile geldiği işaa [bir haberi

yaymak, duyurmak] edilmişse de, bir tek altının bile getirildiği ispat edilemedi.

Dersim'de ve bilhassa garbî Dersim'de eskiden kalma iyi bir aşiret teşkilatı vardır. Aşiret başları hemen hepsi birbirine hasımdır. Yine bu reisler birbirinden birçok mal ve kan alacaklısıdır. Bu kanlar reislerin şahıslarının değil, fakat kabilenindir. Bu sebepten hini hacette [gerektiğinde] bu kan gütmeler bir müddet için durdurulur, yani müşterek bir iş veya menfaat ve hatta gaye için mütarekeler yapılır. Mesela sonbahara doğru kışlık iâşe temini için hırsızlığa gidecek olan kollar, avdetlerinde emniyetlerini temin için kan alacağı veya borcu olan aşirete mahsubatmdan bir miktar vermek suretiyle anlaşır. Bu misal herhangi birçok işler için de varit olur. Bahusus kendi hayat ve mevcudiyeti meselesinde bir değil, birçok aşiretlerin birleşmeleri beklenir. Yalnız şarkî ve garbî Dersim aşiretlerinin birleşmeleri pek güçtür. Umumi bir mevcudiyet meselesi belki aralarındaki her türlü münâfereti unutturur.

Dersim halkı fakirdir. Ziraata elverişli toprak pek azdır. İşsizdir. Öyle köyler vardır ki, sahip oldukları birkaç keçinin mahsulatını bütün ihtiyaçlarına karşı kullanırlar. Bereketi tenasül vardır. Aile çabuk çabuk büyür, ihtiyaç artar, servet yine odur. Bu sebeple maişetini temine çareler arar. Artık canı pahasına da olsa başındaki ağanın emrine girer. Bir defa buna tutuldu mu artık iş elinden geçmiştir. Çünkü mevcudiyetini ağaya teslim etmiştir. Her türlü tehlikeyi göze alarak, ağasına nefisini teslim etmiş olan bu zavallı, düştüğü derekeden [aşağı durum, derece] kendini kurtaramaz. Ağanın kayıtsız, şartsız esiridir. Her aşiret ve kabile reisinin böyle birçok adamı vardır. İşte icra vasıtaları bu zavallılardır.

Dersimlilerin hayatlarını kazanmak için birbirleri arasında yaptığı çapulculuğun hesabını kimse bilmez. Birkaç sene de herhangi bir menfaat veya mecburiyetle bu hesaplar görülmek istenir. O vakit muntika haricine akınlar başlar. Kol

dedikleri çeteler teşkil edilir. Bunlar mümkün mertebe kuvvetli olur. Civar kazalara tecavüz edilir. Daha evvelden gözlerine kestirdikleri sürüleri ve rast geldikleri tüccar ve yollarını soyarak dönerler. Bu çeteler mahsubatla Dersim hududuna girince artık selameti bulmuşlardır. Esasen takip edildikleri de yoktur. Bu gibi kolları karşılamaya veya mahsubatı istirdada giden zayıf zabıta kuvvetlerini ağalar şifahi teminatla savarlar, 'Bizde yoktur' derler. Yahut kuvvetli vatlarla müfrezeyi avuturlar. Eğer o reisin hükümetle alakası varsa, mesela kendisi Meclisi Umumi azasıysa, oğlu veya kardeşi böyle bir mevkideyse ve iş takip olunursa mahsubatın bir kısmı geri verilir. Bu bir muvaffakiyet addolunur. Artık hukuku umumiye takip olunmaz, hatta failer tespit bile edilmez. (Merhum Fahri Bey'in valiliğine kadar şöyleydi.)

Şayet giden zayıf müfreze kumandanı cüretliyse ve işi ileriye götürürse, derhal silah ile karşılaşılır. Fakat silah patlatılmaz. Ve müfreze de döner, mesele hakkında rapor verilir. İş ya uyutulur veyahut ciddi tutulmak istenilir. Müfrezeye karşı koyanları tutmak için başka bir müfreze çıkarılır. Bu müfreze ne yapacağını bilmez, kendilerini kimlerin karşılayacağını anlamaz. Yürüyüşte esasen hiçbir tertibat almaz. Kollarını sallaya sallaya giderken pusuya düşer, kumandan veya birkaç neferi şehit düşer. Kalanlar da silahlarını vererek canlarını kurtarırlar. Artık iş işten geçmiş, bir mesele çıkmıştır. Bunun halli lazımdır. O aşiret üzerine harekete karar verilir, buna da tedip denir.

Yirmi-otuz senedir Dersim'de tedip edilmemiş aşiret yoktur. Fakat hiçbirisinden müsbet netice alınmamıştır. Yukarıda arz olunan sebeplerden doğan tedip hareketlerinde maksadın ne olduğu, hareket lüzumu ve gaye tayin edilmemiştir. Hareketle işi anlayan elebaşılar dağılır, manialara [engel, zorluk] kaçarlar. Tesadüfen bu aşiretlerin biri veya birkaçı ele geçerse cezasını görür ve nihayet fedailerden beş-on kişi

öldürülür. Kendisinden şüphesi olmayıp kaçmayan veya kaçamayan bazı zavallılar veya aceze başkalarının hesabına can verir. Boşalmış köyler yakılır. Birkaç sürü de ele geçer ve nihayet araya giren ve tediple alakası olmayan diğer aşiret ağları, feda edileceklerden birkaç kişi daha teslim ederler. Bir miktar keçi veya koyun alınarak avdet edilir.

Geçen sene Plümer'deki hareketin tesiri mahdut bir muntıkaya mahsur kalmıştır. Bazı kumandanların şiddetli hareketleri elan dillerde deveran eder. Fakat üzerine hareket yapılmış olan aşiret yine eski itiyadında devam eder durur. Çünkü kendileri yine orada, muhit yine o muhittir. Başka türlü yaşamak imkânı yoktur.

1926'da Koç uşaklılar üzerine yapılan tedip neticesinde bu aşiretin tamamen imha edildiğini işitmişim. Fakat bir sene sonra yine üç kazada bu aşiretten takriben 500 hane halkının mevcudiyetini gördüm. Yalnız tedipten zarar görenlerden 5-6 hane halkı Çemişkezek'in muhtelif köylerine yerleştirilerek toprağa bağlanmışlardır.

Sona bırakılan Dersim silah toplama programı:

Şark vilâyetlerinde siyasi cereyanların başladığı ve az çok yer tutup mefkûre halini aldığından beri zuhur eden umumi ve mevzii isyanlarda Dersim kımıldamamıştır. Şeyh Sait, Dersim'e asla istinat etmedi. Ferzende, Yado, Alican, Seyit-han çeteleri, Dersim'de bir melce [sığınacak yer] bulamadılar. Esasen buna teşebbüs de etmediler.

Gerçi Umumi Harp'te Ruslar Kigi'ye kadar ilerledikten sonra, Varto'nun Üstükran nahiyesindeki Alevilerle şarkî Dersim aşiretlerinden bazıları Ruslarla münasebet tesis etmekte ve ricattan perakende askerlerimizin silahlarını almakta ve bazı tecavüzlerde bulunmakta tereddüt etmedilerse de, aynı hal yan yana harp eden diğer aşiretlerde de görülmemiş değildir. Cahil akvamın umumundan beklenen an-

cak bu hareketlerdir. Bir de Dersim hudutlarımızdan uzaktır. Büyük tehlikenin hudut haricinden geleceği kanaatin-den sonra, evvel emirde hudut aşiretlerinin silahtan tecridi pek tabiidir. Bu düşünceler ve mıntıkanın vaziyeti umumiyesi hasebiyle 'Dersimliler hangi istikametle tecavüz ve isyan yapabilirler mütalâa olunarak' hazırlanıp vekaleti celilerine de takdim kılman program tasvibi vekaletpenahilerine [sadrızamlık] de iktiran [yaklaşma] etmişti.

Bu seneki seyahati alilerinde Arapkir, Kemaliye, Çemişkezek ve Pertek'te birçok mağdurlara tesadüf buyruldu.

Dersim vukuatları her günkü raporlarımızda arz olunmaktadır. Eldeki kuvvetle eski senelere nispetle suçlular ve mahsubat daha sıkı bir surette takip olunmaktadır. Fakat bu takip asla takip değildir. Jandarmanın kuvvetimizin son üç ayda artması hasebiyle yüz yirmiden fazla bir kuvvet Hozat'a toplanmış ve bununla yapılacak işlere teşebbüs edilmiştir. Civar vilâyetlerin besbelli kuvvet noksanından soyguncuları takip edemediği anlaşılıyor. Halbuki bu vilâyetler alekser malûm olan geçitleri ve takip müfrezeleri vilâyet, kaza hududuna bakmayarak işi sıkı tutsa, karşılıklı tedbirler iyi neticeler verirdi. Umumi Müfettişlik'le vilâyetler ve bilhassa Elâziz vilâyeti arasında bu şekil hakkında daima muhabere yapılmaktadır.

Bir de son senelere kadar Dersim, hiçbir vakit bu derece kuvvetsiz kalmamıştır. Yaz mevsiminde ve 1928 senesine kadar Hozat'ta bir Nizamiye Taburu ve 1928'de bile Çemişkezek'te bir bölük bulunduğuna şahit oldum. Dersim akdemce liva ve bir aralık da vilâyet olmuş. Beş senedir kaza yapılmış ve teşkilat ve bilhassa kuvvet her defasında azalmıştır.

Binaenaleyh Dersim ve civar vilâyetlerin kazalarının kuvvetleri artırılarak müşterek tarassut ve tedbirlerle şekavete karşı gelinir. Buna ilaveten bir müddetten beri takibine başlanan bekçi ve korucu teşkili mağdur Türk köylerinde daha

şumullü yapılmak suretiyle müfrezelerimizin vazifeleri kolaylaştırılmış olur. Bu suretle Dersim içerden ve dışarıdan sıkıştırılırsa birçok vukuatın zuhuruna mani olunacağı gibi, zuhur edenler de muvaffakiyetle takip olunabilir. Takip işleri bir elden idare olunmak, emrinde ayrıca seyyar iki-üç müfreze bulunmak suretiyle iyi bir takip kumandanı büyük muvaffakiyet temin eder.

Bu maruzatımla Dersim'in muhitine ve bilhassa Türk köylerine olan zarar ve tecavüzüne karşı gelinir fikrinde olduğumu arz etmek isterim. Bu kanaatle Dersim işi Umumi Müfettişlikçe tecil olunmuştur.

Dersim işi yalnız silah işi değildir. Diğer mıntıkalarda umumi ıslahatla silah toplamak işi ayrılmıştır. Oralarda umumi ıslahat, bütçeye muvazi [koşut, paralel] bir şekilde yürütülebilir ve öyle de olmaktadır. Dersim'in buna tahammülü yoktur. Oraya giren kuvvet her işi bitirip öyle çıkmalıdır.

Seyit, rüesa ve halifeleri umumiyetle Dersim'den çıkarılarak, vatanın aksayı garbına gönderilmeli; toprakları köylülere verilmeli, tekmil silahlar alınmalı, adliyece aranılan suçlular tutulmalı, mahsubat kurtarılmalı, eski-yeni vergiler aranmalı, topraksız ve şuna buna kul olmuş fukara halk yine garba nakil ve iskân edilmeli, dağ başlarında veya hâkim noktalardaki münferit evler ve köyler yakılmalı ve ahali herhalde garba nakledilmeli ve dağlık olmayan yerlere iskân olunmalıdır. Çünkü bunlar civarda görecekları herhangi bir dağa kaçmak ve orada kalmaktan nefsinı mahrum edemez. Dağlıların ovada iskân ve istinas [alışma, ısınma] etmesi pek güçtür.

Maruzatımın tatbikinde ihtiyar olunacak fedakârlık az olmayacaktır. Dersim ıslahında bu fedakârlığın göze alınması zaruridir. Yalnız silah toplamanın faydası geçicidir. Hele az bir sahaya veya birkaç aşirete tatbiki, ati için olarak da büyük karışıklığı mucip olur.

Bu işe tahsis olunacak kuvvetin takdiri sırf yüksek kumanda makamına aittir. Ancak 1926 Koç uşağı tedibine tahsis olunan kuvvetle geçirilen zaman ve istihsal olunan hakiki netice mikyasa olarak bir fikir verebilir.

Kuvvetler harekete geçince tedip olunan kazalarda derhal idare ve adliye teşkilatı kudretli ve arif kaymakam, müdür ve hâkimlerle becerikli jandarma zabıtları işi ele almalı ve Dersim'deki askerî kuvvetten ilham alarak ve o kuvvete istinat ederek, hükümet makinesini yürütmeye başlamalıdır. Aynı zamanda Hozat bir kültür merkezi olarak alim ve muktedir bir maarif amirinin işleteceği maarif programını tatbik ederek başlayarak icap eden yerlerde yine muktedir ve tecrübeli muallimlere mektepler açtırılmalıdır. Dersim az zamanda Türk camiasına mal edilebilir.

Kışın kıtaatımız Dersim kazalarında muayyen garnizonlarında istirahat ve talim ve terbiyeleriyle meşgul olup, mevsimin hulûlünde tekrar bırakılan yerden başlanılarak işe nihayet verilmelidir. Yapılacak hareket, hasat mevsiminden evvel yapılmak çok faydalıdır. Zaten kendilerine kâfi olmayan mahsulat kaldırılmazdan evvel başlanan hareket bunları açlığa mahkûm eder.

Dersim'de bir müddet yüksek bir askerî makam veya bir müddet için vahi ve hatta umumi müfettiş Hozat'ta bulunmalı ve Dersim'le yakından alakadar olmalıdır.

Malatya demiryolunun yakında Fırat'ı geçeceğinden hükümet merkezi ile muvasalasının kolaylaşması hasebiyle, Elâziz Umumi Müfettişlik merkezi ittihaz edileceğinden, bir kısım arkadaşlarla Hozat'ta uzun müddet kalmak mümkün olacağı kanaatindeyim. Binaenaleyh hükümetin yüksek görüşü Dersim işini tacil ve tekaddüm ettirecekse, yalnız silah toplama değil, arz ettiğim veçhile ıslahat yapmak üzere işe başlamalıdır.

Dersim meşguliyetinin Umumi Müfettişlik mıntıkasının

silah toplama programına tesir yapmasını da nazarı itibara almak lazımdır. Bunun tecili, hariç ve dahilde makûs tesirler yapar ve Dersim meşguliyeti büyük bir gaile ve isyan şeklinde propaganda edilerek bir kısım şüursuzların haricin teşviikiyle cüret almalarına sebep olabilir.

Bir hareket ihtimaline karşı bilinmesi ve yapılması icap eden malûmat ve işler:

1- Dersim'de Haziran ayında ve daha sonra içilecek su vaziyeti, çeşme, membalarla, suların mevkileri, susuz ve kurak mıntıklar.

2- Haziran'dan itibaren bütün Dersim'de bulunabilecek zahire ve sair iaşe maddeleri hakkında malûmat.

3- Tahassus edilebilecek mağaralar, adedi, ehemmiyetleri ve civarındaki arazinin vaziyeti.

4- Ufak, büyük ormanlar ve bunların firariler lehine yarayacak aksamı ve arazinin vaziyeti.

5- Munzur üzerinde, Mazkirt ve Nazımiye yolunda cebel topu ve hayvanatın geçebileceği birer ağaç köprü veya imkân olmazsa ikişer büyük kayık inşası.

6- Çemişkezek yolu üzerindeki Murat geçidinde büyük bir kayık inşası.

7- Diğer geçit yerlerindeki kayıkların ve köprülerin mahalleriyle bunların da yukarıda yazıldığı üzere ıslahı.”

1931 senesinin Temmuz ve Ağustos aylarında Dersim'i muhit kazalar halkının Dersimlilerin tecavüzatından bizar oldukları hakkındaki şikâyetleri yekdiğerini takip etti. Bu sırada Bayazıt vilâyeti dahilinde seyahatte bulunan Tali Bey'in bu şikâyetlerle Dersim'e karşı bir hareket tertibi ve zamanı hakkında mütalâası soruldu. Tali Beyefendi, Dersim'in vaziyeti umumiyesinde herhangi bir hareketi icap ettirecek bir vaziyet olmadığını, vekaletle yapılan şikâyetlerle alakadar vakaların müfettişlikçe malûm olmamakla beraber, Erzincan ve Malatya vilâyetlerinden yaptıkları istizaha aldıkları cevapta da Dersimlile-

re matuf bir tecavüz olmadığının bu resmî makamların işaretleriyle sabit olduğunu ve mamafih devletçe Dersim hakkında kati bir tedbir alınmak lüzumu varsa, evvelki işaretlerinde teklif ettikleri esaslar dahilinde, Dersim işini kökünden halledecek kuvvet ve kudrette bir harekete taraftar olduklarına ve mamafih müfettiş umumilik mıntıkası dahilinde Dersim işinden evvel temizlenmesi lazım gelen Sasun, Mutki gibi mühim mıntıklar olduğu mütalâa olarak bildirdiler. Vekalet de Dersim'e karşı yapılacak herhangi bir hareketin Cumhuriyet hükümetinin şerefiyle mütenasip ve kati neticeler verecek mahiyette olması noktai nazarında olduğundan ve böyle bir hareket için ise daha esaslı tetkikata ve zamana da lüzum olduğundan 1931 senesinde herhangi bir harekete taraflar olmadı.

Büyük Erkânı Harbiye Reisi'nin mütalâaları

Dersim vaziyeti Büyük Erkânı Harbiye'ce de yüksek bir alaka ile takip olunduğundan, bu mıntıka hakkında Büyük Erkânı Harbiye Riyaseti'ne verilen raporların hulâsası da faydalı olur mütalâasıyla aşağıya yazılmıştır:

“Dersim, asırlarca nüfuz edilmemiş, hükümete mühim galeler çıkarmış, mutadî şekavet olan mütecaviz ve soyguncu unsurları havi bir kıtadır. Yapılan tediplerden hiçbiri netice vermemiştir. Yolsuzluk ve mıntıkanın arızalı oluşu sebepleriyle aşiretler ekseriya hareket yapan kıtanın önünden kaçabilmişler ve tesirinden uzaklaşmışlardır. Buna mukabil, gündüz ve gece baskınlarıyla muvasala yollarını, münakalâtı ve bazen da kıtaatı iz'aç etmişlerdir [bunaltmak, can sıkırmak, tedirgin etmek].

Dersim halkı cahildir. Şekavet ruhu hâkimdir. Bununla beraber şekavete, tecavüze, soygunculuğa asıl müessir rüesa olmuştur.

Yolsuzluk ve tabii avariz bu hali devam ettirmiştir.

Nüfus artmaktadır. Toprak ve maişet vasıtası azdır. Ekseriyet yoğurt ve kuru süt ile geçinir.

Şimalden cenuba, şarktan garba yollar yapılırsa Dersim halkının şehirlerle teması kolaylaşır, bu suretle fikren de inkişafa hizmet edilmiş olur. Ancak bu neticeyi anlayan reisler bu yolların yapılmasına uzun zaman mani olmuşlardır. 1270'te inşasına teşebbüs edilen Elâziz- Hozat-Ovacık yolu na Cumhuriyet devrine kadar başlanmamıştır.

Bu yolun geçtiği aksamda şekavetin azlığı, şimalî Dersim'de ise daha fazla olduğu görülür.

1930'da zorlukla Plümer'e sevk edilebilen bir jandarma kamyoneti Plümerliler üzerinde garip tesirler yapmıştır.

Dersimliler maişet müşkülâtı içindedir. Halk yazın dağlarda mantar ve mümasili [benzeyen, andıran] yabancı sebzelerle süt, yoğurt ve yağ ile taayyuş [yaşama, geçinme] eder. Kışın yazdan tulumlara basılan çökelek ve kısmen yağ ile geçinirler. Reislerden maada halk darı ekmeği yer. Arazi en ziyade hayvancılığa müsaittir. Ziraata müsait aksam çok azdır. Ziraata müsait arazi de rüesa hesabına ekilir. Mesela, Çarıklı aşiretinde arazi kâmilen Şah Hüseyin Bey ailesine aittir.

Halkın oturduğu evler tepeden delikli birer indir. Yatmak, oturmak, ekmek pişirmek, hulâsa bütün ihtiyaç için bir tek oda ile yanında sahanlık ve ahırdan ibaret, mağaraya benzer yerlerdir. Giydikleri koyun ve keçi kılından şalvar ve cepken, kadınlar şalvar ve üç peşli entaridir.

Bu şekilde yaşayan iptidai halk seyitlerin, reislerin birer esiridir.

Binaenaleyh ıslahın ilk safhasını:

A- Ana yolların inşası,

B- Silahların toplanması,

C- Reislerin, bey ve ağaların, seyitlerin bir daha gelmemek üzere garbî Anadolu'ya nakli,

D- Reisler alındıktan sonra halkın da en şerir olanlarının Dersim'den çok uzak olan ovalara sevki ve öz Türk köyleri içerisinde dağıtılması, Dersim'de kalacak olanları da reislerden istirdat olunacak araziye bağlamak teşkil eder.

Dersim'den çıkarılması lazım reisler arasında bilhassa şunlar hatıra gelir:

Sevit Rıza, oğulları ve biraderinin çocukları.

Kırgranlı Süleyman ve amcazadeleri.

Bahtiyarlı, Rotanlı Veli Beyzade Hüseyin Bey ve amcazadesi, küçük oğlu.

Karaballı Mehmet Ali Ağa ve Koç Ağa.

Aşağı Abbas'tan Zeynozadeler kamilen, sabık mebus Mustafa Ağa ve avanesi.

Ferhat uşağından Cemşit, Diyar ağalar, Kahraman Ağa'nın torunları ve Küçük Ağa.

Pilvenk'ten Kavsioglu'nun oğulları.

Ovacık'ta Güdi köyünde maruf Alişar.

Havran aşireti reisi kısmen.

Kureyşan aşireti reisi kamilen.

Koç uşağı Aşireti rüesası kamilen.

Ovacık'ta Pülürlü Munzur Ağa, Zeynel Ağa ve Kalanlı'da Munzur Ağa'ya mensup rüesadan Nuri Ağa ve biraderleri.

Çarıklılar'ın ve Kutu deresine yakın olan aşairin rüesası kamilen,

Keçel uşağı reisi ağa ve Ali Şevki Bey.

Bu tedbirlerden sonra Dersim'de:

A- Asayiş için bir dağ livası bulundurulması,

B- İcap eden yerlerde blok havuzlar yapılması,

C- İdari teşkilatı yeniden tanzim ve ıslah,

D- Yerli memurların kamilen çıkarılması, Dersim'e en iyi memurların tayini,

E- Yüksek idare memurlarına adeta koloni idarelerindeki salahiyetin verilmesi,

F- Propagandaya kuvvet verilmesi ve Türklük telkini,

G- Kürtçe yerine Türk dilinin ikamesi için ilmî ve idarî tedbirlerin alınması (Büyük kız çocuklarının okutulması).

Hulâsa:

1- Dersim'de bugünkü vaziyetin idamesi tehlikelidir. Bu vaziyet Dersimli'nin maneviyatını takviye etmektedir.

2- Dersimli okşanmakla kazanılmaz. Müsellah kuvvetin müdahalesi Dersimli'ye daha çok tesir yapar ve ıslahın esasını teşkil eder.

3- Dersim evvela koloni gibi nazarı itibara alınmalı, Türk camiası içinde Kürtlük eritilmeli, ondan sonra ve tedricen öz Türk hukukuna mazhar kılınmalıdır.”

1930 Plümer hareketinin ikinci safhasını idare eden 3. Fırka Kumandanı Halis Paşa'nın burada Dersim ve Dersimliler ve ıslah tedbirleri hakkındaki noktai nazarı şunlardır:

Halis Paşa'nın raporu

“Dersim hududu malümesiyle şarkan hemen Erzurum-Muş hattına kadar uzamakta; şimal, garp ve cenubundan da Fırat ve Murat nehirleriyle tahdil edilmekte olan geniş ve çok arızalı, ormanlık ve yer yer çok fazla meskûn bir sahadır.

Bu hududun haricinde, her tarafında gene aynı cinsten ve aynı hissi taşıyan ahali ile de meskûn bulunmaktadır. Fakat şurası da malûmdur ki, Dersim hududu dahilinde bulunan her fert devlet kanunlarına itaatsiz ve şekavete salik değildir. Tabiatın pek müşkül şeraiti içinde bütün efradı ailesiyle dininerek çok sefil ve nakâfi iâşesini temin ve hükümete olan vergisini tedarik etmek için zahmetle uğraşmakta olanlar da

% 90'ı tecavüz eder.

Seyit ve ağaların çok zalimane olan tasallut ve tecavüzünden kurtarılabilse, en muti ve çalışkan bir halk kazanılmış olacaktır.

Bu hususta alınacak tedbir ve yapılacak icraata gelince:

Plümer mektebinde, ekserisi yerli halkın çocuklarının Türklüğü telkin eden kitaplarından gürül gürül okumaları, üzerinde yürünecek muvaffakiyetli ve en emin yolu çok açık göstermektedir. Zaten yapılan hareketin üzerlerindeki tesirinden ileri gelmekle beraber ziyaretimize koşan civar aşiret reislerinin hemen hepsi kendilerinin aslen Horasan taraflarından gelmiş Türk neslinden olduklarını bilmekte ve kendilerinin Cengiz istilası önünde çekilen Celalettin Harzemşah'ın askerî bakiyesi olduğundan ve iftiharla bahsediyorlar. Celalettin'in, Erzincan'ın 45 km. cenubunda Dersimliler tarafından Sultanbaba denilen Dojıkbaba, 2.890 rakımlı tepede şehit olduğunu söylemektedirler. Aşiret ve köy isimleri dahi hep Türklüklerine delalet edecek gibidir. Laik Cumhuriyetimiz herkesi kendi akaidi vicdaniyesinde serbest ve tecavüzden masun bırakmış olduğundan, eskiden olduğu gibi Alevilik vesair iptidai ayınlarına de kimse müdahale etmeyeceğinden, bu cihetle merbutiyetlerini teyit daha kolaylaşmış bulunmaktadır.

O halde her zaman Dersim'e karşı yapılacak tedip hareketi beyannamesi ve hedefi; ne Türklük, Sünnilik ve ne de Alevilik olmayıp ancak devlet kanunlarına mutlak itaat ve şekavetin menî gibi Dersim'i ve aşiretleri fikren ve zihnen de çecelecek ve mukavemet imkânlarını çok azaltarak ve namuslu ahaliyi bitaraf ve belki de devlet tarafında bulunduracak bir esasa istinat ettirilmek icap eder. Ve ancak bu suretledir ki, bir kısmı Türkçe bilmeyen bu eski Türkler kendi asıl milliyetlerine, Türklüklerine tedricen ısınmış ve dönmüş olacaktır. Fakat bu doğru ve muvaffakiyetli yol üzerinde çalışılır-

ken asıl kitlenin derin ve ruhi temayülünü yakından görerek menfaatlerinin elinden gideceğini kestiren seyit ve ağalar, biraz da bilvasita ve doğruca hariçten mülhem olarak Türklerin, Ermeniler gibi kendilerini mahvedeceğini söylemekte ve her fırsattan bilistifade, hükümetin her tedbirini sui tevîl, bu şekaveti teşvik ve teşci [cesaretlendirme] etmektedirler.

Binaenaleyh, her nerede memurini hükümet vazifesine millî bir heyecanla sarılmış, ileriye görerek ve geleceği temmül ederek candan vazife görüyorsa, orada fenalık imkânı en az bir hadde indirilmiş ve böyle liyakatli memurlar bulunmadığı yerde ise ters bir mukabele daima hazır tutulmakta bulunmuştur.

Mesela, yapılan harekât ve yakılan köyler gösterilerek, sairleri üzerine intibah ve inzibat temin edici idarî tedbirleri alacak olan memur (Plümer kaymakamı) altı aydır tayin edilmemiş, bir Kürt seyidi, hıyaneti zahir bulunan Danzik Nahiye Müdürü oradan kaldırılarak hemen yanı başında Kemah'ın nahiyesine verilmiş. Bu zihniyet ve bu icraatla Dersim fenalığının izalesine imkân bulmak çok zayıf görülmektedir. (Bu mukaddimedden sonra, Yakup Bey'in ifadelelerinde kısa tetkik, tahkikimle şunları da arz ediyorum.)

1- 'Dersimlilerin eşkıyalığı önüne geçilmiyor' sözü doğrudur. Çünkü vasi bir mıntıka, Fırat'ın her tarafından geçilişi, ahval icabı mani tertip ve tedbir alınmaması (telefon, süvari jandarma, bazı noktalarda kuvvetli karakollar olmaması, Dersim'e yakın ve tecavüze maruz köylülere silah verilmemesi) eşkıyanın Dersim dağlarına girdikten sonra artık alınabilmesi müstahil halde olduğu. (Fakat bunlar da memleketin başka taraflarındaki gibi siyasi bir fikrin tahakkuku yolunda, şuurlu bir çete muharebesi adını vermek doğru olmasa gerektir.)

2- 'Köylerde, şehirde, hükümette adamları, gayet muntazam kanallarla istihbaratı vardır.' Bu söz de doğrudur. Bu

hemen her mühim vakada kendisini gösteriyor. Hükümetin adliye memurları arasındaki Kürtler ancak Müşir Paşa Hazretleri'nin yüksek ve devamlı olan himmetleriyle azaltılabilir. Bu alttaki ifadelerimde, birinci maddenin son fıkrasındaki mütalâamı nakız değildir. Dersimlilerin aralarında kuvvetli bir irtibat var. Şekavet erbabının ve sair muhtacı himaye olanların kurtarılmasında kuvvetli bir tesanüt görülüyor. Fakat bu tesanüt, siyasi bir fikre istinat etmiş milli bir gayeye müteveccih değil. Asırlardan beri şekavetle şekaveti tecziyeye çalışan hükümet kuvvetleri arasında karşılıklı uğraşma ve dövüşmenin bir neticesidir.

3- Seyit ve ağaların mazlum halk üzerindeki tasallut ve tahakkümü de doğru ve aşikârdır. Liyakatli ve adil memurların devamlı mesaisi ve bu halkı ağanın zulüm ve tahakkümünden kurtaracak muhafız kuvveti olmadıkça ve aşair efradının zihnen yükselerek tahakkümüm ağırlığını hissetmedikçe, bu zulüm ve tahakküm devam edecektir. Bu hal, şarkın ve garbın birçok köylerinde de hemen hemen mevcuttur.

Dersim'in islahı hakkındaki mütalâama gelince:

Ben, dünyanın en menaatlı mıntıkasından bulunan Dersim'de, bu menaata, mezahime [sıkıntılar, belalar] alışmış, her tarafı iyi bilen, takriben 60-70 bin nüfustan ibaret bir halk kütlesinin meskûn bulunduğu bu mıntikanın, sırf kılıç kuvvetiyle ve kati surette tenkil ve teskin edileceğine ve istediğimiz bir hale getirerek normal bir kanunu medeni ile idare edileceğine kani değilim.

Nitekim daha az menaatı ve daha az nüfusu olan cenup mıntıklarında da kati tenkil imkânsızlığı zaman zaman yeni çeteler çıkarılmasıyla görülmektedir. Yavuz Selim'in Trabzon'da vah olduğu günden itibaren Acemler idaresindeyken, Kızılbaş zihniyetinin tesiri ile Sünnî olan Erzincan ve Bayburt halkına taarruz ve tecavüzleri sebk etmiş [geç-

mek] bulunan bu aşair, dört asır zarfında lâakal kırk defa kılıçla tedip ve tenkil yapılmış ise de şekavet kesilmemiştir.

Kılıcın tedibi üzerinde, hükümetin islah edici daimi tedabiri ve icraatı başlamalı ve devam etmelidir. Bu mıntikanın islahı ancak bu suretle kabil olabilir.

Şimdi de yapılabilecek tedabir ve icraatı gözden geçirelim:

1- Dersim'i boşaltmak, bu kitleyi nasıl ve hangi mıntıkaya götürebiliriz? Topluca bir mıntıkaya koymak, Dersim'i şekavet zihniyetiyle ve hemen şiddetlendirmiş olarak başka bir mıntıkaya götürmek demektir. Topluca bir yere koymadığımızı göre en doğru olarak dağıtmak lazım. Her köye birkaç ev. Bu da külfetli ve beklemesi zor ve imkânsızdır. Evvelce nakledilmiş olan belli başlı rüesayı bile dağıtmak mümkün olamadığı halde, bunları kâmil bekleyebilmek gayri kabildir.

2- Yalnız seyit ve ağaları götürmek. Bunların yerine ikinci derecedeki adamlar seyit ve ağa olacak, bu aç adamlar zengin olmak, aşiret üzerinde nüfuz kazanmak için daha ziyade soygunculuğu ve şekaveti artıracaktır. Seyit ve ağaları garp-ta tutabilmek de ayrıca güçlük gösterecektir. Ben, bunların on beş sene müddetle aileleriyle Beyşehir gölü içinde evvelce Kazakların buldukları ada ile diğer iki adaya götürülmesini muvafık bulmaktayım. Bununla beraber miktarı az olan bu ağaları itma (veya sair suretle) defi şer edilebilir.

3- Yapılacak harekât mutlaka Dersim'i dört taraftan kâfi kuvvetlerle sararak tedip etmek ve silah toplamak ile başlar. Yürünülen istikametlerde serian netice alınacak, muti kısım elinde bulunan az silahı verecek, şekavet erbabı kimse-nin bulamayacağı ve girilemeyecek yerlerde kaybolup gidecek, askerin dönmesinde gene baş gösterecektir. Bu harekâta iştirak edecek birkaç fırkanın yolsuz, sarp dağlarda, yalçın kayalar içinde ne kadar külfet ve zahmet çekeceğini, ne kadar yıpranıp ziyat vereceği de teemmül edilecek derecede-

dir. O halde yapılacak şey, geçici askeri icraat olmayıp, bütün bu tedbirlerin mezç [karıştırma] ve telifiyle devamlı ve muvaffakiyetli ve muntazam bir program dahilinde Dersim halk ve zihniyetinin Cumhuriyet ve milletimize fayda verecek bir hale getirilmesidir.

Benim fikrime göre bu da hiç zor olmayacaktır. Kuvvetli geniş bir harekâtla silah toplamayı ve muzur rüesanın defi mazarratını [kötü bir şeyi defetmek] müteakip, bütün vekaletler de kendi vekaletlerine teveccüh eden işlere el birliğiyle başlamasıyla olacaktır.

Bunlar da benim fikrimce şunlardır:

1- Dersim ayrıca bir vilâyet haline konulacak ve bunda Elâziz Palosu'ndan başka şimdi bu vilâyete ve Erzincan vilâyetine merbut Dersim kazaları kâmilen bu vilâyete rabtolunacaktır. (Kigi, Nazımiye, Pah, Plümer, Ovacık, Kemah, Çemişkezek)

2- Vilâyete ve kazalara mefkûreli ve tecrübeli, yiğit ve pişkin memurlar tayin edilecek, nahiye müdürleri vilâyetin tensibiyle yerliden sadakat ve itaatı mücerrep [denenmiş] olanlardan dahi olabilir. Yüzbaşı ve binbaşılıktan müteakit namuslu, mefkûreli zabıtlardan de kaymakam ve nahiye müdürü yapılması şayanı tercihtir.

3- Erzincan-Hozat-Elâziz, Erzincan-Plümür-Kigi-Palo, Kigi-Nazımiye-Mazkirt-Hozat-Çemişkezek, Plümer-Kemah, Kemah-İlç köprüsü yollarının ıslahı lazımdır. Bu yollar muntazam şose olmayıp, ıslah edilmiş dağ yolu halinde, ikişer kişi geçebilir genişlikte olsa kifayet eder. Güzergâhının tespitinde atiyen şoseye inkılabı düşünülerek tespit edilebilir ve bütün yollarda kendileri seve seve çalıştırılabilir.

4- Nazımiye, Hozat'ta eskiden olduğu gibi asker ikamesi.

5- Tekmil kaza merkezlerinde birer ve ayrıca Mazkirt ve civarında ikişer ilk mektep açılması ve bütün bunlarda Türk ve Türklüğü telkin edecek, kendilerine Türklüklerini bil-

direcek ve sevdirecek surette okutma ve Erzincan'da açılacak yatı mektebine her kaza ve köyden birer talebe alınması.

6- Halen bir ormanın ortasında, bir dağın yamacında, bir vadinin dibinde münferit mezra ve ev diye inzibat altına alınması imkânsız olan tarzı iskânın meniyle, gerek bu münferit evlerin ve gerekse boğaz methallerinde, sarp ve men yerlerdeki bazı köylerin sureti münasebede teşvik ve kendilerine yardım edilerek yakın iyi ve zengin yerlere getirilmesi, ev ve köylerin de kendilerini daima itaat ve inzibata çekecek bir halde olması.

7- Ziraat Bankası'nın zürraa [çiftçiler] para vermesindeki müteselsil kefalet gibi, herhangi bir köy ve aşiret halkından vukua gelecek şekavetin cezası da umuma ait olacağı telkin ve tefhim edilerek ve icabında bilfiilde en ağır ceza en şiddetli bir surette tatbik edilip gösterilerek, aşiret ve köyün yaramazlarının nezaret ve inzibat altında tutturulması.

8- Kanunlarımızın mesken ve şahsi masuniyeti hakkındaki maddesinin şekaveti, asayışı ihlali sanat edinen eşhas hakkında tecil edilmesi, bir madde kanuniye ile bu kabil adamlar, hükümet icraatına her ne suretle olursa olsun karşı gelen, taraftar bulmaya çalışan, silahla mukabele eden eşhasın behemehal tecziyesi ve başka tarafa sürme ve öldürme suretiyle mutlaka hükümetçe icraatının yürütülmesi.

9- Vilâyet merkezi olan Hozat'ta gazete çıkarılarak memleketin ihtiyaçlarından, ahalinin ahvalinden bahsedilmesi, hükümetçe ufak tefek yardımlar yapılması ve bunların ceza ve mükafat görenlerin yazılması.

10- Bu vilâyeti müstekim [doğru] ve muktedir adamlar vasıtasıyla sık sık teftiş ettirerek hükümetin arzuyu alisi dahilinde idarei umur edilip edilmediği, memurunin ali vazifelerini takdir ve tedvir edecekleri görülmek ve icap eden tedbirlerin derhal alınması.

Bu tedbirler iyi tatbik edildiğinde, hükümete halen kısmı

cüzisi muhasım ve kısmı azamı ise merbut ve kısmen de müteredit bulunan dağlık bir mıntıkanın çetin ahali hükümetçe kazanılmış olacaktır ki, biz en kalın fanila ve kaputlarla hareketimizde üşür ve hastalanırken kuru ekmekle hareket eden ve kendi dokumaları kalm bez don ve gömlekle ayakları çorapsız, göğüsleri açık, kar tabakaları içinde hareket eyleyen ve dağdan dağa en yalçın yerlerde seken, koşan bu adamların yarının harbinde en kıymetli bir unsur olacağı da müstağnii arz ve izahtır.

Yarın cenupta Malatya, Van ve şimalden Erzincan, Erzurum şimendifer hatları geçtiğinde baştanbaşa en kıymetli altın ve gümüş, simli kurşun, manganez gibi kıymetli madenlerle dolu olan ve iç taraflarında ormanlar teşkil eden ceviz ağacı, dişbudak vesaire gibi kıymetli ağaçları bulunan ve Ermeniler ve Romalılar devrinden kalmış birçok şehir harabeleri ve kaleler enkazıyla da ehemmiyet ve servetini gösterir tarihi abidatı bulunan Dersim'in kıymetli bir vatan parçası olacağı ve bütün bunların işletilebilmesi için de, en dayanıklı, en ucuz çalışan bir halkın da içinde bulunuşu, şarkın inkişafında ve memleketin iktisadî yükselmesinde büyük ve mühim bir amil bulunduğ müstağnii arzdir.

Aralarında siyasî bir tesanüt olmadığını umumi ve mütehit bir teşebbüs ve tecavüz yapamayacaklarını neye istinat ettiriyorum?

1- Bir kere içlerinde akıllı, dünya görmüş adamlar olduğundan Cumhuriyet'in kadir kudret ve satvetini [üstünlük] takdir eyledikleri.

2- Geçen sene hiç şüphesiz her taraftan teşvik edildi. Bilhassa Ağrı harekâtı sıralarında burada da bir teşebbüs yapılarak askerın burada tutulması için şarktan gelen Kürt efradı arasında haber alındı. Trabzon İngiliz konsolosu bir pazar günü gelerek, pazara gelen Kürtlere sırmalı kavaslarını gösterdi. Gezme niyetiyle giderek Dersim'in bir ileri karakolu

mesabesindeki Balı Bey köyünü bililtizam kalabalık bir Kürt kitlesine sokarak, onunla alakasını, onun fikrinin taraftarı olduğunu işrap [üstü örtülü anlatma] eyledi.

Ağrı'ya 11. Alay'ın iki taburu hareket etti. 11. Alay'ın kalkanları çok azalmış bir halde bulundu. Dersimliler bunu hep bildikleri halde, siyasî ve umumi mahiyette hiçbir hareketleri görülmedi.

3- Muhtelif şekavetler görüldü fakat bu, onların asırlık itiyatları, cehaletlerinin ve ihtiyaçlarının ve üzerlerinde seyit ve ağalarının tazyikleri neticesidir.

4- Hepsinin Türk oldukları iddia ve teyidi sadakat eylemeleri, çoğunun Türkçe bilmesi ve konuşması.

5- Birinci ve ikinci harekâta altmış Kürt'un milis sıfatı ile 3.000 metre rakımlı Karacakale dağlarında karlar içinde aç, açık uğraşmaları, tedip edilen mıntıkadan tutulmuş katırcıların sadakatle çalışmaları.

6- Esir düşenleri soymalarına rağmen öldürmemeleri.

7- Aşiretlerin aralarında derin zıddiyetler, ayrılıklar bulunuşu.

8- Bilhassa Plümer mıntikasındaki aşiretler içinde tahsil ve terbiye görmüş adamlar olup bunların aşiret hissiyet ve zihniyeti içinde çok isteksiz ve üzüntülü buldukları.

9- Yaşayabilmek için kendi mesai ve hasıllarının Erzincan ve Harput'a muhtaç bulunduğ ve bunun için iktisadî bir tazyikten korkmaları ve bunu düşünmeleri."

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Beyefendi'nin raporu

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Beyefendi'nin 1931 senesi sonbaharında Birinci Umum Müfettişlik mıntikasını teftişi esnasında, Dersim ve muhitini dolaştıktan sonra Elâziz'den şifre ile Başvekalet yüksek makamına yazdığı 18/11/1931 tarihli rapor:

“Arapkir, hususıyla Kemaliye'nin Dersim kazalarına civar halkının Dersimlilerden çektiklerini dinledikten ve gördükten sonra Dersim meselesiyle yakından alakadar olmak mümkün değildi. Elâziz'e avdette, Umumi Müfettiş ve Vali beylerle Kazım, Kenan ve Osman paşalarla Çemişkezek, Hozat ve Pertek ve Mazkirt kazalarına gidildi. Siirt mebusu Mahmut Beyefendi de refakat lütfunda bulundular.

Dersim'i daha iyi görebilmek için Ovacık ve Nazımiye'ye ve Dersimlilerin tecavüzlerinin zararlarını iyice anlayabilmek için de Kigi, Kemah ve Erzincan'a hatta Kangal'a kadar gitmek lazımdır. Vakit ve mevsimin buna müsait olmaması noksanını idare rüesasmdan aldığım malûmatla ikmale çalıştım.

Bu havalı ve buraların hali zati devletlerinin tamamıyla malûmudur. Yalnız maruzatıma bir mukaddime olmak üzere arz etmek istediğim keyfiyet artık Dersim meselesinin kati surette hallinin devletçe, milletçe ve bilhassa hükümetçe tehiri caiz olmayan muzur, tehlikeli ve zaman geçtikçe halli müşkülleşecek ve zararı artacak bir vaziyet almış olmasındır.

Dersim'i ihata eden kazaların 150.000 nüfusluk halkı Dersimlilerin mütevali ve mütemadi taarruz ve tecavüzlerinden gittikçe daha ziyade mutazarrır olmaktadır. Dersim'e yakın olan muhitlerin kazanç ve hayatları Dersimlilerin ayakları altında her gün çiğnenmektedir. Toplu, büyük çetelerin köy basması, sürüleri götürmesi, mukavemet edenleri öldürmesi, yol kesmesi son aylarda adi vakalar sırasına geçmiştir. Dersim'e yakın yerlerdeki halk, malından ve canından emin olmadığı gibi manevi cesaret ve mukavemetlerini de kaydetmiş bulunuyorlar. Bu yakın çemberin harici muhiti de cezasız kalan bu vakaların tesiri altında, ziraat ve ticaret noktasından maddeten mutazarrır ve asayişsizlik yüzünden manen mustarıptirler,

Dersim'in içinin arz ettiği manzara da bundan daha az acı ve acıklı değildir. Bir defa Dersim, Çemişkezek, Pertek, Mazkirt ve Hozat kazalarındaki umumiyetle Türkler ve aşiret hayatını terk ederek silahları alınan çiftçiler tamamıyla Dersimlilerin nüfuz ve tehdidi altındadırlar.

Devlete asker ve vergi veren bu halk, canını ve malını korumak için garp ve şimal aşiretlerine vergi vermek mecburiyetinde oldukları gibi her gün de soyulmak ve öldürülmek tehlikesindedirler. Soyulanlar pek çoktur, öldürülenler de vardır. Köyünden tarlasına gidemeyen veyahut şehre iltica eden köylüler pek çoktur.

Dersim'in mütejaviz ve mutaarrız aşiretleri de birbirlerine karşı hasım ve küskün bir vaziyettedir. Aralarında müsademe, mukatele [birbirini vurmak, öldürmek] ve hırsızlık daimidir.

Dahilde hükümet ve teşkilatı, zabıtası, mahkemesi bir he-yuladan ibarettir. Bu mekanizma hükmünü ancak silahsız ve muti halk üzerinde müessir olabildiğinden nüfuz ve sultasını bunlar üzerinde yürütmekte ve dağdaki şakilere ve aşiretlere karşı hiçbir emrini ve hükmünü infaz edememektedir. Makûs bir netice olarak hükümet, halk nazarında aşiretlerin ve onların ağalarının nüfuzunu artırmaktadır.

Dersim içi muntazam hükümet teşkilatına rağmen tamamıyla anarşiktir. Dıştan görünüşü silahlı, teşkilatlı hırsızlar yatağı ve ocağı olmasıdır. Bu ocak gün geçtikçe kızışmakta ve etrafını yakmaktadır. Acil ve kati tedbir alınarak, bu ocak kati surette söndürülmezse ateş günden güne sirayetini arttıracaktır.

Yakın zamanlarda hasıl olacak netice etraftaki halkın gasp ve istismar sahalalarına tâbi oldukları ağaların hükmü nüfuzuna girerek köle olmakla veyahut birçoklarının hazırlandığı gibi evlerini, barklarını terk etmekle, Dersimlilerin nüfuz ve tecavüz hudutlarının artması veyahut silah tedarik ederek

daha gerilerdeki silahsız ve muti halka musallat olarak Dersim sisteminin genişlemesi olacaktır.

Dersim'de Seyit Rıza ile Haydaranlı rüesasmdan başka ağalarla ve Seyit Rıza'nın oğlu ile görüştüm. Hepsinin vazı tavrı mutidir, itaatkârdır. Hükümetten ancak teveccüh ve himaye beklemektedirler. Cehalet, fakirlik, arazi ve maişet darlığı bazı aşiret efradını şuraya buraya tecavüze sevk ediyor. Cumhuriyet hükümetinin buraları tecziye edeceği muhakkaktır. Kendileri işleri ve güçleri ile meşgul oldukları halde bazı müfsitler kendilerini hükümet nazarında müttehem [kendinden şüphe edilen, suçlu olduğu düşünülen] gösteriyorlar. Bundan çok mustarıptırlar. Kendileri Türktürler ve Cumhuriyetçidirler. Bazı Kürtlerin hırsızlıklarını onlara atfetmek doğru değildir. Eğer bazı katil ve hırsızlar aşiretler arasına karışmış bulunuyorsa artık aşiret hayatı kalktığı için hükümlerinin nafiz olmadığından ve sözleri geçmediğinden.

Hükümet istediği zaman onları yakalayabilir ve mahsubatı alıp sahiplerine verebilir. Kendileriyle ayrı ayrı görüşüldüğü vakit, bütün fenalığı yapan hasım olan aşiret reisidir. Hükümet onun vücudunu kaldırırsa Dersim meselesi halledilir.

Her birinin ayrı ayrı şikâyetinde ittifak ettikleri şahıs Seyit Rıza ile Haydaranlı reisleri Kamer ve Hıdır ağalardır.

Seyit Rıza'nın gündün güne nüfuz ve hükmünü artırdığı meşhuttur. Yağma ve hırsızlıklardan en çok istifade edildiği ve hükümete en az ehemmiyet verdiği için diğer aşiret ağaları zahirde onu telin etmekte fakat hakikatte ona gıpta eylemekte ve gittikçe nüfuz ve tefevvukunu kerahetle kabul etmektedirler.

Hariçtekilerle münasebetlerinden şüphe edilen ve Koçkırı'ye kadar nüfuzu şamil olan ve hariçteki katil ve hırsızları da himaye ederek silahlı kuvvetini ve adamlarını artıran bu adam kati tedbirler alınmazsa, istikbalin Dersim'i için hazırlanmış bir şeftir.

Arz ettiği hal ve manzara, şahıslardan ziyade bir sistem ve o sisteme karşı idaredeki ihmalin neticesidir. Bu vaziyeti ihdas eden sistem aşiret hayatı ve ananesidir. Bu sistemi müzur ve tehlikeli yapan en müessir sebep ise aşiretin silahlı olmasıdır. Silah miktarı altmış bu kadar aşiretin azlığına ve çokluğuna göre tahavvül etmek üzere ve kendilerinin de ayrı ayrı iradelerine göre, 18-20 bin tahmin edilmektedir.

Binaenaleyh, Dersim'in ıslahı ve içindeki ve bilhassa dışındaki halkın taarruzdan muhafazası ve aşiret sisteminin de halli için her şeyden evvel Dersim'in silahtan tecridi ve aşiret reislerinin bu muhitten uzaklaştırılması lazımdır.

Resmî ve şahsi malûmat ve mütalâaların ve mahalinde hasıl olan intibaların ve Dersim vakalarıyla yakından alakadar halkla yapılan hasbühallerin neticesi bu hükümde müşterektir.

Umumi Müfettiş Bey, Vali Bey, Kâzım Paşa, Kenan Paşa, Osman Paşa, Mahmut Bey ve diğer vali ve kumandanlarla yaptığım ferdi ve müçtemi muhtelif müzakerelerin askerî, malî, idarî, siyasi varit ve muhtemel her safhası mülâhaza edilerek işin muhtelif cephelerden tetkikiyle istihsal edilen neticede defaatle ve ittifakla bu esasa vasıl olmuştur. Eskiden yapılan ve neticesiz kalan hareketler daima göz önünde bulundurulmuş ve Dersim'in artık Türk idare tarihinde yaşamaması ciheti en esaslı hedef telakki olunmuştur.

Avdetimde zatı devletlerine vaki olacak maruzatım da bu esaslara müteferri [bir kökle alakalı olan, bir kökten ayrılan] olacaktır. Bu hususta şimdi tatbik teferruatından sarfı nazarla, hulâseten takdiri devletlerine arz edeceğim esaslar şunlardır:

1- Dersim'in ıslahı acil ve zaruridir. Tehirinde devletçe zarar vardır.

2- İslahın temini ve zararın tevkif ve izalesi ve Dersim sisteminin halli ancak:

A- Silahların toplanması (bu da müşkül ve külfetli olmayacaktır).

B- Aşiret ağalarının ve aşiret ağası olabileceklerin Dersim'den uzaklaştırılması.

C- Dersim'de ve topraksız ve ağaların esiri köylülerin mahallen veya naklen topraklandırılması.

3- Bunların tatbiki askerî bir harekete mütevaffıktır. Bu askerî hareketin memleketin müdafaa sistemini gevşetmesi ve bilhassa şark ve cenupta tatbik edilen programı tehir etmemesi ve devlet hazinesine ağır bir yük tahmil etmesiyle telif edilmek şarttır.

Bu askerî hareketin devlet müdafaasını ihmal ve şark ve cenup programını tavik etmeyecek surette tatbikinün mümkün olduğu, askerî mütalâa ve müzakerelerle anlaşılmıştır. Veçhi tatbik bittabi tasvibi devletlerine arz olunacaktır.

4- Bu harekete 1932 senesinin ilk müsait mevsiminde başlanmasında muvaffakiyet daha esaslı ve daha kolay olacağından ıslah keyfiyeti tasvibi devletlerine iktiran ettiği anda, askerî ve idarî istihzarat tedbirlerine başlanır.

5- Nakil, iskân ve diğer idarî program da tasvibi devletlerine arz olunacaktır.

6- Kışın yaklaşmış olmasına ve taarruz ve tecavüzlerin duracağı muhakkak olmasına rağmen, Dersimlilerin taarruzuna uğrayan hariç muhitteki Türkleri önümüzdeki ilkbaharla yazın ilk aylarının tecavüzlerine karşı mahfuz bulundurmak zaruridir. Bunun için en müessir tedbir ve çare, oralardaki sabit ve seyyar jandarma kuvvetlerinin diğer yerlerden tasarruf edilerek takviyesi ve Türk köylerinden bir kısmının silahlandırılması, Sansa boğazı, Kemah boğazı, Kemaliye ve Çemişkezek'te eskiden olduğu gibi icap eden askerî kuvvetlerin ikamesidir. Asker ikamesi keyfiyeti askerî harekât planına tevkif edilmek mümkündür. Bu ve bunlara ait tatbik ve teferruat maruzatı da ayrıca takdim olunacaktır. Arz ederim efendim.”

Dersim'in Islahı Esasları

1- Islahattan maksat Dersim'de hükümet nüfuzunu normal vilâyetler derecesinde tesis etmek ve bu mıntika halkını ticaret, ziraat ve sanat yoluna sevk etmek ve hükümet tekaliflerini ifaya kabiliyetli bir hale getirmektir.

2- Dersim'de silah toplamadan ve rüesayı oradan uzaklaştırmadan ıslahata çalışmak ve muvaffak olmak mümkün değildir.

3- Dersim'de silah toplamak ve rüesanın tebidi [uzaklaştırma, sürgün etme], buraya karşı askerî bir hareketi icap ettirir.

4- Dersim'de şimdiye kadar yapılan askerî hareketlerin silah toplama, rüesayı toplamak gibi hedefleri olmadığı cihetle tesirleri kısa bir zamanda nihayet bulmuştur. Rüesa ve silah toplamak işi, evvelki harekâta nispetle daha çok kuvvet tahsisini ve daha esaslı hazırlığı icap ettirir.

5- Harekâtı ciddi bir idarî ıslahat takip etmezse, şimdiye kadar olduğu gibi bir netice alınmasına imkân yoktur. Silah yeniden tedarik edilir ve yeni reisler türer.

6- Tedibi müteakip senelerde para vaziyeti idarî ıslahatın tatbikine mani olacaksa, silah toplamak hareketine başlamak daha muvafık olur.

İdari ıslahat şunları ihtiva etmelidir:

- 1- Halkı toprağa bağlamak (Kısmen Dersim civarındaki ovalara indirmek).
- 2- İdari teşkilatı yeniden tanzim etmek,
- 3- Müstekim, mefkûreli ve en iyi memurları Dersim'e tayin etmek, yerli memurları o havaliden uzaklaştırmak.
- 4- Adliye makinesini mutlak suretle adilane ve seri bir surette işletmek (Halk, hükümet teşkilatının tahakküm vasıtasından ibaret olmadığı ve iyilik isteyen bir teşkilat olduğunu gözü ile görmelidir).
- 5- Yollar yapmak.
- 6- Mektepler açmak ve Türklük propagandası yapmak.

Dersim'in İslahı Safhaları

Birinci sene:

1- Silah toplamak.

Bu iş bütün Dersim'de ve istisnasız bir şekilde kati suretle halledilmelidir. Bu işin yarım halli Dersim meselesinin kati şekilde intacına [sona erdirme] manidir. Evvele mirde halka silahlarını teslim için kısa bir mühlet verildikten sonra, taharriyat [aramalar, araştırmalar] başlamalıdır. Silahını saklayanların tecziye edileceği ilan edilmelidir. Askerî harekete başlamadan evvel yapılacak esaslı propagandalarla Cumhuriyet hükümetinin adil olduğu ve hiçbir vatandaşın diğerine zararı dokunmasına ve hükümet emirlerinin hiçbir yerde yapılmamış olmasına müsaade etmeyeceği ve Türkiye'nin her tarafında olduğu gibi Elâziz vilâyetinin Hozat, Ovacık, Mazkirt, Nazımiye ve Erzincan'ın Plümer ve Kigi kazalarında da halkın tamamen serbest ve Cumhuriyet kanunlarına muti olarak ziraat, ticaret, sanat sahalarında çalışarak kendi menfaat ve saadetlerini temin ederek diğer yurttaşlar gibi rahat içinde yaşamak hakları

Nazımiye'nin 10.980 kayda mukabil 30.000'dir. Mazkirt'in 21.885 kaydedilene mukabil 35.000, Çemişkezek'in 30.959 hayvanına mukabil 37.000 ve Pertek'in 27.554 mukayyet hayvanına mukabil 37.000 mevcutları bulunduğu tahmin edilmektedir.

Nüfusa ve aşiretlerin hayvanat mevcutlarına, oralarda fazla müddet bulunmuş memurinden yapılan tahkikata göre akalli yüz bini mütecaviz mektum [saklanan, gizlenen] hayvan vardır.

Ovacık, Hozat kazaları ve Nazımiye'nin Haydaran, Hakis, Mazkirt'in Demenan, Yusufan, Pertek'in Dere, Şevak nahiyeleri ve Çemişkezek'in Koç uşağı gibi hiç asker vermeyen menatıktan [bölgelerden] alınacak askerlik nakdi bedeli de mühim bir yekûn tutacağı gibi kuvvetle yazılacak hayvanatın geçmiş senelerin mektum vergilerini de tahsil için bir kanuni mani yoktur. Aşairin köle mesabesinde kullanılan % 20'si istisna edilirse ağaların ve ileri gelenlerin altın olarak bütün borçlarını verebilecek paraları vardır.

C- Dersimliler askerliklerini de ifa etmezler. Yalnız vilâyet merkezine yakın olan mıntıka halkının bir kısmı ifa ederler. Silah toplanmayı müteakip, askerlik yaşı içinde bulunanlar yakalanarak garp vilâyetlerinde mükellefiyetleri ifa ettirmelidir.

5- Şimalî Dersim halkının garba nakilleri.

Şimalî Dersim, çok sarp ve yolsuzdur. Bilhassa kış mevsiminde bu mıntıkaya hükümet teşkilatının nüfuz etmesi pek güçtür. Maarif, sıhhiye ve sair medeni nimetlerin bu mıntıkanın her köşesine isali [ulaştırma] ya güç veya gayri mümkündür. Bu itibarla şimalî Dersim halkının başka mahallere nakilleri faydalıdır.

Dersim'in bilhassa şimal mıntıkları (Ovacık, Nazımiye kazaları) öteden beri hükümete karşı menfi bir cephe al-

makla maruftur. Bu mıntıka sureti umumiyede çapulcuların yuvasıdır. Halen hükümete karşı küstah vaziyetini muhafaza eden Yukarı Abbas uşağı reisi Seyit Rıza ile Haydaran aşireti reisleri Hıdır ve Kamer ağalar ve hükümete en ziyade karşı duran aşiretler bu mıntıkadadırlar. Esasen ziraata hiç müsait olmayan bu mıntıka halkının garp vilâyetlerine tebidî, Dersim'in ıslahı için alınacak kuvvetli bir tedbir olarak mütalâa edilmiştir. Bu iki kazanın nüfusunun mecmuu vasatı bir hesaplâ 11.742'dir.

6- Dağınık iskânın menî.

A- Dersimli'nin hayat şeraiti onu mezralarda dağınık iskâna mecbur etmiş ve bu suretle hükümet kuvvetlerinin mura-kebesinden uzak kalmıştır. Dağınık iskân vaziyeti devam ettikçe Dersimli'nin üzerinde hükümet nüfuzunu tesis etmeye imkân mevcut değildir. Münferit binalar birer eşkiya yatağıdır. Evvel emirde dağınık iskânı icap ettiren hayat şartlarını velev kısmen olsun, izale etmek lazımdır. Dersimli davarcıdır. Dağınık iskân davarcılığın icabıdır. Şimalî Dersim halkının garba ve ahali ziraata müsait olmayan Dersimlilerin ova köylerine yerleştirilmesi dağınık iskânı az çok tahdit eder. Mütebakilerini de mecbur etmek lazımdır. Bu maksatla askeri harekât esnasında münferit evlerin yakılması lazımdır.

B- Geçit ve boğazlarda bulunan köylerin yıkılması ve bu köylerin hükümet murakabesine yakın köylere nakilleri sarp yerlerde inşa edilen köylerin de aynı suretle yıkılması ve nakilleri faydalıdır.

7- İdare, adliye ve inzibat memurlarından işe yaramayanların değiştirilmesi.

Dersim'de bulunacak memurların hükümetin bu mıntıkaya karşı takip ettiği siyaseti kavrayarak ve Dersim'in ehemmiyetini takdir edecek ve muamelatını buna göre tanzim, ic-

raatını maksada uygun şekilde tatbik edecek derecede ehliyetli ve yüksek seciyeli olmaları mutlak surette lazımdır. Buraya tayin edilecek memurlara tabii hayatın istikrarına kadar fazla bir imtiyaz bahşedilerek, mevcudun en iyilerinden seçilmelidir. Hükümetin çapulcu ve mütevacizlere karşı bii-aman ve muti ahaliye karşı müşfik bir teşekkül olduğu kanaatini fiilen tesis etmek ancak iyi memurlarla mümkündür. Tedibe karar verildiği günden itibaren bu evsafa memurların derhal tayini ve diğerlerinin değiştirilmesi pek lazımdır. Yerli memurlar Dersimlilerin casusudur. Onların Dersim'den behemehal uzaklaştırılması iktiza eder. Idare memurlarının durenmiş [uzağı görür, öngürülü], adli memurlarının adil, inzibat amirlerinin cesur ve durenmiş olmaları mutlak surette istenen vasıflardır.

İkinci sene

1- Harekâtı icra eden askerî kıtaatın garnizonlarına avdetten sonra, Dersim asayişinin müstakar bulundurulması için de kuvvetli bulunmak lazımdır. Bu sebeple bu kazalarda bulundurulacak sabit jandarma kuvvetlerinden başka, seyyar jandarma taburlarından bugün Dersim içinde bulunan Seyyar Piyade Alayı ile bir Seyyar Jandarma Taburu idarî islahat ilk tesirini gösterinceye kadar bugün buldukları muntikalarda bırakılmalıdır.

2- Tekrar bir silah yoklaması.

Birinci sene taharriyatından saklanması muhtemel görülen ve şüphe edilen mahallerde ve köylerde yeniden bir silah yoklaması yapması çok faydalıdır. Dersimli, silahını maişet vasıtası gibi kullanır. Bu silah elinden alındığı gün, çalışmak mecburiyetini hissedecektir. Bunun için silah toplama işinin kati şekilde halli elzemdir.

3- Dersim'deki idarî, adli memurların muamelatını murakabe teşkilatı.

Elâziz'de bulunan vali, Dersim'in içiyle sıkı temas edemez. Ahvale vukuf ve yakından murakabe keyfiyeti noksan kalır. Devlet teşkilatının faaliyetini teftiş ve murakabe vazifesiyle ufak bir büro ile Hozat'ta bir daire amiri (vali muavini) bulunması büyük faydalar temin edebilir.

4- Dersimlileri mahallen veya naklen topraklandırmak.

Dersimli maişet derdinden kurtulduğu gün şekaveti kendiliğinden terk eder. Dersimli müstahsil hale getirildikten sonra Dersim işi esasından halledilmiş addedilebilir. Bu maksatla Dersimli'yi ziraata teşvik veya mecbur etmek lazımdır. Dersim'in içinde, kısmen ziraata salih arazi de mevcuttur. Tebit edilen Dersimlilere ait arazi muti ve fakir Dersimlilere tevzi edilmeli, ziraatla işigali teşvik edilmeli ve bu maksatla Dersimli'ye kredi vermeli veya doğrudan doğruya yardım edilmelidir. Bir kısım fakir Dersimlilerin de Malatya ve Elâziz'deki metruk araziye yerleştirilmesi faydalı neticeler verebilir. Bunlara arazi, çift, hayvan, tohumluk ve ev vermek lazımdır. Elâziz ve Çemişkezek köylerine yerleştirilen Dersimliler, bugün müstahsil hale gelmişlerdir.

Dersimli'ye yalnız toprak vermek maksadı temin edemez. Çift hayvanı, ziraat aleti ve tohumluk gibi ihtiyaçlarını da temin etmek lazımdır. Bunun için müsait şartlarla para bulabilmeli ve lazım olan vasıtalar verilmelidir.

5- Dersim'de yol yapmak.

Dersim'de gerek devlet yolları, gerekse vilâyet yolları yapılmasına muntazam bir program dahilinde başlamak ve devam etmek mutlak surette lazımdır. Yollar Dersim'in iktisadî inkişafına hizmet edeceği gibi askerî nakliyatı teshil edecektir. Bu suretle Dersimli iş sahibi olmak suretiyle şekaveti

terk edecek, şekavete devam edenlerin tedibi kolaylaşacaktır. Bundan başka, yollarda yevmiye ile çalıştırılan Dersimliler çapulculuğa ihtiyaç hissetmeyeceklerdir.

6- Mektep açmak.

Dersim'de açılacak mekteplerle istikbalin Dersimlilerini bugünkünden daha medeni, yumuşak hale getirmek ve Türklük ile yaklaştırmak ve kendilerinin aslen Türk olduklarını öğretmek lazımdır. Mektepler vasıtasıyla Türk lisanı Dersim'de temin edilmelidir. Bu maksatla bidayette Plümer, Mazkirt ve Hozat'ta birer ilkmektep açmak ve buralara mefkûreli muallimler tayin etmek lazımdır.

7- Kazalarda sıhhi teşkilat.

Halkın hükümete merbutiyet hislerini tesis etmek için her kazada halkın sıhhiyetiyle alakadar müesseseler vücuda getirmek pek faydalı görülmektedir. Dispanserler açmak, meccanen ilaç vermek gibi tedbirler, Dersimli'nin itimat ve muhabbetini kazanmak için çok emin bir yoldur. Bu müesseselere mefkûreli ve feragati nefis sahibi doktorlar tayin edilmelidir.

8- Ticari münasebat.

Dersimlilerin gerek ithal gerekse ihraç ettikleri eşya için civarlarında bulunan kasaba ve şehirlerdeki tüccarlarla münasebete girişmeleri Dersim'in iktisadî inkişafını, dolayısıyla halkın refahını temin etmek suretiyle Dersimli'yi çapul mecburiyetinden kurtaracaktır. Askerî harekattan sonra, Dersim'de hali tabii teessüs edeceğinden, kasaba ve şehirlerdeki tüccar endişesiz Dersim içinde faaliyete geçebileceklerdir. Bu münasebatı hükümet makamlarının ve ticaret odalarının teşvik etmeleri ve icap ederse müzaheretleri lazımdır.

Üçüncü ve müteakip seneler

A- Yol inşaatına fasıla vermeksizin devam etmek elzemdir. İktisadi işlere inkişaf vermek ve inzibati hususa hâkim olmak için yol inşasını ikmal etmek ve mazide olduğu gibi yarıda bırakmamak esas olarak kabul edilmelidir.

B- Dersimli'nin artık eski hayata dönmesine meydan bırakmamak için ticaret, ziraat ve maarif yollarıyla temdin ve terfi işlerine devam edilmelidir.

* * *

Dersim hareketi için birinci sene şu kadar paraya ihtiyaç olduğu tahmin olunur:

600.000 lira askerî nakliyat için, 600.000 lira da Dersimlilerin garba nakilleri için tahsisat konmalıdır.

Harekâta Haziran'da behemahal başlanmalıdır. Dersim harekâtına askerî ve idarî bir tetkikin tekaddüm etmesi elzemdir. Dersim gibi geniş, çetin ve çok silahlı bir mıntıkaya karşı tetkiksiz ve hazırlıksız bir hareket yapılması makûs neticeler doğurabilir. Bu hazırlıklar ve tetkikler de şunları ihtiva etmelidir:

Askerî hazırlıklar:

1- Verilecek talimat dahilinde askerî tetkikat yapmak maksadıyla kaza kaymakamlıklarına ve nahiye müdürlüklerine muvakkaten zabıt tayini.

2- Mücavir kıtaatin tatbikatı ve atışları Dersim içinde yapılmalıdır.

3- Tayyarelerin talim uçuşları Dersim üzerinde yapılmalıdır. Ve bu münasebetle tayyareden resimler alınmak muvafık olur.

4- Harekâta iştirak edecek kıtaat zabitanının kadro seyahatleri, Erkânı Harbiye seyahatleri Dersim içinde yapılmalıdır. Bu esnada Dersimlilerin harekât zamanında sığınma-

sı muhtemel mağaralar görülmelidir. Arazi, mevazi, yollar ve sular tetkik edilmelidir. Bu hazırlıklar aynı zamanda Dersimlilerin muhitinde bulunan Türk köylerine vakı olacak akın ve tecavüzlerini de tahdit eder. Dersimli suçlunun yakalanmasını ve suç yapan köy veya mevkide silah toplanmasını mümkün kılar.

5- Hareket için elzem olan yol ve köprü ihtiyaçları ve noksanları tespit ve en zaruri olan aksam temin olunmalıdır.

Idari tedbirler:

1- Yerli memurları derhal uzaklaştırmak.

2- Dersim'i içinden tanımak. Silah, nüfus, erzak, hayvan vaziyetinin tetkiki aşiretlerin yekdiğeriyle münasebetini ve temayüllerini tetkik. Bu maksatla emin muhbirler istihdamı.

3- Aşiretlerin tesanütlerini gevşetecek tedbirler almak.

4- Dersimlilerin reisleriyle şekavetle melûf olanların garba nakledileceğine nazaran garpta iskâna müsait köylerin ve muhacirlere tevzi edilecek arazinin şimdiden tetkik ve tespiti.

5- Idari tedbirleri yakından anlamak için Birinci Umum Müfettişlik'in Elâziz'de bulunması muvafık olur.

Lâhika

1- Lâçin aşireti rüesası:

Hakimoğlu Yusuf, İbrahim Hüseyin Havlo, Mogomutlu Rıza, Haydar, Hasan, Topal Yusuf
(6 aile Kırklareli kazasına)

2- Aşağı Karaballı aşireti rüesası:

Kangozade Mehmet, Ali oğulları Veysi ve Yusuf, Muratzade İsmail Ağa, Mikailzade Koç Ağa oğulları Hızır ve Süleyman, Yeşil Ağa, Temur Ağa oğulları Yusuf Hasan ve Adil, Koç Ağa'nın kardeşleri Veli, Seyithan, İbrahim, Hüseyin, Sabri, Cemil
(18 aile Lüleburgaz kazasına)

3- Yukarı Karaballı aşireti rüesası:

Hüseyin Ağa oğlu Mehmet
(2 aile Bandırma kazasına)

4- İksor aşireti rüesası:

Şadilli Seyit Rıza, Topal Hamdi
(2 aile Kırklareli kazasına)

5- Ferhat uşağı aşireti rüesası:

Kahramanzade Diyar Ağa (oğulları Vali, Süleyman, Hüseyin, Mahmut), Cemşit-Zenci (oğlu Doğan), Kahramanzade Seyit Han, Havişelli Küçük Ağa oğlu (Mahmut), Ani Hatun oğlu (İsmail), İncik Ağa, Alışar Ağazade Kengo, Süleyman Ağa oğlu İsmail Ağa
(14 aile Manisa kazasına)

6- Gülâbi aşireti:

İbrahimzade Hüseyin, Gona Hasan Ağa, Gelap Ağa, Haydar Ağa
(4 aile Tekirdağ merkez kazasına)

7- Kolik aşireti:

Muhtar Ağa, Süleyman Efendi
(2 aile Tekirdağ merkez kazasına)

8- Koçkiri aşireti:

Alişan Bey, Haydar Bey, Şadoğlu Paşa Ağa, Hasan Ağa, Süleyman
Ağa, Zeynel Ağa, Ağa oğlu (Memeli Ağa)
(8 aile Tekirdağ merkez kazasına)

9- Kırganlı aşireti:

Şadoğlu Süleyman, Memeli Ağa
(2 aile Tekirdağ merkez kazasına)

10- Aşağı Abbas uşağı:

Zeynozade Mustafa Meçi Ağa (vefat etmiş), bunun oğlu İsmi İbra-
him Ağa-oğlu Ahmet, Zeynel Ağa'nın yeğeni Mustafa, bunun oğulları
(Yusuf Ali, Hüseyin, Ebubekir beyler), Küçük Ağa-oğulları İsmail, Ali-
şan, eski mebus Miço Mustafa, Koç Ağa
(13 aile Bergama kazasına)

11- Bozukanlı Keçel uşağı aşireti:

Munzur Ağa, Pir Ahmetoğlu Yusuf Efendi, Ali Şevki Efendi, Mun-
zurzade Nuri, Liko, Seyit Mahli, Sayıcan Ağa, Munzurzade Ali Ağa,
Seyit İsmail, Şah Cihan, Pir Hasan Ağa, Veli Ağa, Kahraman Ağazade
Mehmet Ağa, Hayıroğlu Eyüp Ağa
(14 aile Hayrabolu kazasına)

12- Birmanlı aşireti rüesası:

Hilorik Hüseyin Ağa
(1 aile Akhisar kazasına).

13- Bal uşağı aşireti rüesası:

Paşa Timur, Seycan, Eyüp Ağa, Seyithan, Hiroğlu Eyüp Ağa
(6 aile Akhisar kazasına)

14- Aşuranlı aşireti rüesası:

İbrahim Ağa
(1 aile Akhisar kazasına)

15- Yukarı Abbas uşağı:

Rüesadan İksor Ağası (Seyit Rıza'nın yukarda ismi geçti), diğer rü-
esa Kırlavaklı Seyit Alioğlu Hüseyin Bey, Seyit Ağa, Seyit Rıza oğulları
(Baba, İbrahim, Seyit Hasan-Hüseyin)
(6 aile Akhisar kazasına)

16- Hamanlı aşireti rüesası:

Süleyman Efendi
(1 aile Akhisar kazasına)

17- Perihan aşireti rüesası:

Hayıroğulları (Kimler olduğu tasrih edilmemiştir.)
(Tahminen 3 aile Bandırma kazasına)

18- Beyit uşağı aşireti rüesası:

Süleymanoğlu Zeynel, Solhasanlı Mahmut, Hasan, Hüseyin Ağa,
Kerimoğlu Ali, Molla Mehmetzade Dursun Efendi, İsmailzade Zeynel,
Süleymanoğlu Halil, Zeynel'in kardeşi Hasan
(9 aile Salihli kazasına)

19- Aslanlı uşağı aşireti rüesası:

Pülürlü Seyit Alioğlu Mahmut, Hüseyin Ağa, Hafidi Ağa, Gedikli
Koçluca kabilesi reisi Hasan Meko, Mest uşağı reisi Nur Ali
(4 aile Salihli kazasına)

20- Bezgevir ve Bezgâr aşiretleri rüesası:

Topuzoğlu İbrahim kardeşleri Süleyman ve Mahmut
(3 aile Kırklareli merkez kazasına)

21- Topuz aşireti rüesası:

Alişar Ağazade Veli Dolu, Vilooğlu Mehmet Ağa, Kara Alioğlu Ke-
go Ağa
(2 aile Keşan kazasına)

22- Koç uşağı aşireti:

Çemişkezek reisleri: Hazeri'de Kopu, Hazeri'de Dursun Ali, Ahdük'-
te Ahmet oğlu Ağa, Birade Hüseyin Ağa.
Hozat reisleri: Kozluca'da Kör Seyithan, Maksutoğlu İdare (namı
diğer İbrahim), Timuroğlu Hüseyin, Kerimoğlu Beko, Mahmut Seyit
Ali Ağa, İdare İbrahim'in oğlu Seyithan
(10 aile Balya kazasına)

23- Maksut uşığı aşireti rüesası:

Kasımoğlu Munzur Ağa, Aydın Ağa, Mustafa Ağa, Süleyman Efendi, Mahmut Ağa, Kahraman Ağa, Abbas Ağa, Ferhat uşığı reisi Aydınoğlu Kahraman, Bazık uşığı reisi Abdal Hıdır
(9 aile Turgutlu kazasına)

24- Resik uşığı aşireti rüesası:

Oskih'te Zeynel Ağa, Kamil Ağa'nın Halil İbrahim, Abbasoğlu Abbas
(3 aile Babaeski kazasına)

25- Şam uşığı aşireti rüesası:

Şeyh Hasan, Nuri Ağa, Karakaş'ta Süleyman Çavuş, Lilo Ağa (namı diğer Hesani), Ali İbrahim, Şeyh Cihan, Munzuroğlu İbiş
(7 aile Babaeski kazasına)

26- Karsanlı aşireti:

Ali Ağa, Hasan Ağa, Murtaza Ağa, Hakesli Keko, Yertaloğlu Ali Ağa, Mehmet Onbaşı, Harmanlı Musa Ağa-bunun kardeşleri İbrahim ve Ali ağalar
(8 aile Uzunköprü kazasına)

27- Selâmlı aşireti:

Plümer'de Dursun Ağa'nın torunları Hasan, Musa ağalar, Nazımiye ve civar Sof mezrasında Rıza Efendi ile kardeşleri Fazlı, Resul, amcazadeleri Ali ve Süleyman, Ahmet Ağazade Resul Efendi
(9 aile Bayındır kazasına)

28- Botanlı aşireti:

Ahmet Ağa, Orumlu Yusuf Ağa, Veli Ağa'nın biraderi Kelâbi Aşo-torunu Mehmet (Mehmet Haydar), Alişan Ağa
(7 aile Uzunköprü kazasına)

29- Zerkanlı aşireti:

Plümer'de Mustafa
(1 aile Babaeski kazasına)

30- Çarıklı aşireti:

Şeyh Hüseyin Beyzade Mustafa ve Hasan beyler
(2 aile Çorlu kazasına)

31- Yusufanlı aşireti:

Mehmet ve Kamer ağalar (Dameriş'te), Hüseyin Ağa, Süleymanoğlu Keço, Peşte Zano Ağa, Murtazaoğlu Mehmet
(6 aile Keşan kazasına)

32- İzoli aşireti:

Gedikoğlu Mehmet, Yusuf, Aziz, Rişit'te Veli Hakkı Efendi
([?] aile Keşan kazasına)

33- Cafer Sinalı aşireti:

Aziz Ağa, Kirenik Ağa
(2 aile Keşan kazasına)

34- Beyhanlı aşireti:

Mir Seyitli Hasan Ağa
(1 aile Keşan kazasına)

35- Kısmorlu aşireti:

Hasan Efendi
(1 aile Çorlu kazasına)

36- Sür uşığı-Süranlı aşireti:

Hasan Efendi, Sürzade, Eyüp Ağa, Gülâbizade Timur Ağa-yeğenleri İsmail, Hasan ağalar, Haydarzade Haşo-biraderi Müdür Ağa, Maykitli Gebanlıların reisi Hasan Ağa
(9 aile Çorlu kazasına)

37- Haydaranlı aşireti rüesası:

Büşnek'te Ahmet Ağa oğlu Kamer, Hızır Hocan köyünde Alioğlu Hızır.

Umum reisleri: Mehmet Ağa oğulları (Kelman, Hüseyin), biraderzadeleri (Hüseyin, Musa, Süleyman, Ali) Süleyman kabilesi reisi Roştaklı Kamer Ağa
(9 aile Susıgırlık kazasına)

38- Şeyh Mehmetli-Modanlı aşireti rüesası:

Hişto köyünde Hızır, Nuroğlu Ali, Mehmet Alioğlu Bakö, Nazımiye'nin yukarı Harik'te Keko, Harikli Kihto oğulları (Kamer, Hüseyin)
(7 aile Keşan kazasına)

39- Sökeli aşireti:

Ali Ağa
(1 aile Kula kazasına)

40- Hormekli-Horik aşireti rüesası:

Mehmet Efendi, Süleyman Ağa, Mustafa Ağa, Peral-Battal Ağa, Giverikli Süleyman Ağa-bunun oğulları (Bertal, Ali, Hasan), Süleyman Ağa'nın kardeşleri (Bertal Efendi, Hüseyin, Hasan, Süleyman ve Ali ağalar)
(13 aile Malkara kazasına)

41- Demenanlı aşireti rüesası:

Kamer Ağa, Cebrail Ağa, Hasan Ağa, Cibozer nam Şerir
(4 aile Bandırma kazasına)

42- Zerkanik aşireti rüesası:

Timkin Ağa
(1 aile Malkara kazasına).

43- Pilvenk aşireti rüesası:

Zilânlı reisi Kürooğlu Süleyman (Pertek'in Oskonik köyünde), kar-
deşi Hasan, Köşoğlu Hacı Mustafa, Halifanlı reisi Seyit İbrahimioğlu
Süleyman
(4 aile Malkara kazasına)

44- Beritanlı aşireti rüesası:

İbrahim, Zülfi Paşo, Ali Ağa
(3 aile Kula kazasına)

45- Şeyhan aşireti rüesası:

Hüseyin Seyit Ağa, Ciki Ali Kiro
(2 aile Kula kazasına)

46- Kodan aşireti rüesası:

Hasan Efendi, Dilo Ali Kır
(2 aile Alaşehir kazasına)

47- Balabanlı aşireti rüesası:

Halil Ağazade Paşo, Mehmet Ağa, Kamer Ağa
(3 aile Çorlu kazasına)

48- Derviş Cemal evladı aşireti rüesası:

Erzurumlu Şeyhozade
(1 aile Alaşehir kazasına).

49- Sarı Sultan-Sarı Saltık evladı aşireti rüesası:

Asılları Türk'tür, mutidir.

50- Ali Abbas evladı aşireti rüesası:

Kıştinli Ağa Dede, Terlikuklu Ali Ağa
(2 aile Alaşehir kazasına).

51- Şadilli aşireti rüesası:

Oho ağası Necip Ağazade Hasan ağa, umumi reis Mustafa Ağa,
Mehmet Efendi, Adil Bey, Rifat Hüseyin Ağa, Zülfü, Mehmet Efendi'-
nin oğulları (Seyit, Ali)
(8 aile Bandırma kazasına)

52- Kâz aşireti rüesası:

Osman Bey
(1 aile Kırklareli merkez kazasına)

53- Garanson aşireti:

Hacı Didi Bey
(1 aile Ödemiş kazasına)

54- Garabaş aşireti rüesası:

Abdal Ağa
(1 aile Ödemiş kazasına)

55- Sultan Munzur aşireti rüesası:

Seyitoğlu Seyit Süleyman, Seyit Emin
(2 aile Ödemiş kazasına)

56- Baba Mansur aşireti rüesası:

Mazkirtli Seyit Bey, Plümerli Sait Mahmut
(2 aile Ödemiş kazasına)

57- Avucan aşireti rüesası:

Kababallı Seyil Hıdır, Seyit İsmail
(2 aile Ödemiş kazasına)

58- Kureyşanlı aşireti:

Ali Çavuş'un Hasan Efendi, Seyit Mahmut Mahalli Ağa, Derviş İbra-
him, Zeynel Çavuş, Haro, Seydo, Ali Ağa, Havr köyünden Rehber, Kö-
resipi köyünde Keki Ali, Bert Türüşmek'te Hasan Efendi, Tarda köyün-
de Dibo Ağa, Kigi'-nin Sitir köyünde Casus İbrahim, Nazımiye'de Ren-
nan köyünde Mahmutoğlu Hamdi, Nazımiye'de Gülik köyünde Hasan,
Şayh Mehmet Çavuş, Zine köyünde Seyit Mahmutoğlu Aligâh, Kal-
man köyünde Mehmetoğlu Süleyman, Çamuret köyünde Zeynel Ağa,
Kigi'nin Sis köyünde İbrahim Ağa
(19 aile Saray kazasına)

59- Şükranlı aşireti rüesası:

Ali Ağa
(1 aile Uzunköprü kazasına)

60- Şeyh Mehmet Dede evladı aşireti:

Doğan Dede evladı
(1 aile Alaşehir kazasına)

61- Pir Sultan evladı aşireti:

Kıştemli Seyit Mustafa, Seyit Hasan
(2 aile Alaşehir kazasına)

62- Şebelânlı aşireti rüesası:

Mustafa Ağa, Rıza Ağa, Hüsnü bey
(3 aile Alaşehir kazasına)

63- Cibranlı aşireti:

Ahmet Bey (Şeyh Sait'in kayınbiraderi)
(1 aile Kırklareli merkez kazasına)

64- Abdalanlı aşireti:

Plümerli Nuroğlu Mustafa, Tercan'da Lâz Hüseyin Efendi
(2 aile Balya kazasına)

65- Arilli aşireti rüesası:

Kirisli Yusuf Ağa-kardeşleri İsmail, Hüseyin, Ferhat-amcazadele-ri Alık ve Muhik, Türk Mehmet Ağa torunu Hüseyin Ağa-oğlu, Yusuf Ağa, Mahdudan kabilesi reisi Ramazanlı Dursun Ağa, Şakolan kabilesi reisleri, Nazımiyeli Hüseyin, Mirç Ağa, Dirizli İsmail, Nazımiye'de Battaloğlu Musa, Keşkovar'da Keko, Ferhadan reisi, Diyikli Delioğlu Hüseyin
(17 aile Balıkesir kazasına)

66- Alanlı aşireti resası:

Mazkirt'in Çuku köyünde Hasan Ağa, Korton köyünde Hüseyin Ağa
(2 aile Susıgırlık kazasına)

67- Hiranlı aşireli rüesası:

Mustafa Ağa, Mehmet Ali Ağa, Hüseyin Ağa, Kirins'te Mustafa Ağa, İbi Mahmut köyünde Mehmet Ali, Sindam köyünde Ali, Deştöğ-
lu Mehmet Ağa, Palon köyünde Hüseyin Efendi
(8 aile Pınarhisar kazasına)

68- Bütikanlı aşireti:

Hüseyin Ağazade İbrahim Ağa, Zeynel Ağa, Ali Ağa
(2 aile Kula kazasına)

69- Çambeyli aşireti:

Hasan Ağa
(1 aile Uzunköprü kazasına)

70- Şekanlı aşireti reisleri:
Yazılı değildir.

71- Alkanlı aşireti reisi:
(2 aile Pınarhisar kazasına)

72- Badilli aşireti reisi:
Mahmut Bey, Abdurrahman Bey
(2 aile Pınarhisar kazasına)

73- Biles aşireti:
Millî Halil Bey, Veli Bey
(1 aile Pınarhisar kazasına)

74- Kubatlı aşireti:
Ali Resul Ağa
(1 aile Vize kazasına)

75- Hasenanlı aşireti:
Muti Bey
(1 aile Vize kazasına)

76- Mala aşireti:
Molla Ahmet
(1 aile Vize kazasına)

77- Yelci aşireti:
İskender Ağa
(1 aile Vize kazasına)

78- Şayak aşireti reisi:
Yazılı değildir.

79- Şertik aşireti reisi:
Necip Efendi
(1 aile Akhisar kazasına)

80- Kirako aşireti reisi:
Yazılı değildir.

81- Kumsur aşireti:
Resul Ağa
(1 aile Vize kazasına)

82- Puğ-Puhar aşireti:
Hasan Ağa
(1 aile Vize kazasına)

83- Az aşireti:
Mehmet Ağa
(1 aile Akhisar kazasına)

84- Aatmalı Aşireti:
Battal Ağaoğlu Mehmet Efendi
(1 aile Akhisar kazasına)

85- Hitsor aşireti:
Kahraman Bey
(1 aile Vize kazasına)

86- Eşref aşireti:
Mehmet Ağa
(1 aile Vize kazasına)

87- Harun aşireti:
Mehmet Ağa
(1 aile Vize kazasına)

88- Bekir uşağı aşireti reisi:
Yazılı değildir.

89- Sinamilli aşireti:
Hacı Hasan Ağa
(1 aile Malkara kazasına)

90- Malhas-Al Hasan aşireti:
İbil Ağa
(1 aile Malkara kazasına)

91- Bulyan aşireti:
İyores Ağa-Hasan Ağa
(1 aile Malkara kazasına)

Bu suretle Dersim havalisinden 347 aile garba nakledilecektir.

<i>Aile</i>	<i>Aşiret</i>	<i>Gideceği yer</i>
1- Tekirdağ vilâyetine		
4	Celâbi	Tekirdağ kazasına
2	Kulik	Tekirdağ kazasına
8	Koçkiri	Tekirdağ kazasına
2	Kırganlı	Tekirdağ kazasına
16		
14	Bozukanlı-Keçel	Hayrebolu kazası
8		
1	Zerkanik	Malkara kazası
4	Pilvenk	Malkara kazası
1	Sinamilli	Malkara kazası
1	Malhas	Malkara kazası
1	Bülyan	Malkara kazası
8		
19	Kureyşanlı	Saray kazasına
8		
3	Balabanlı	Çorlu kazasına
2	Çarıklı	Çorlu kazasına
1	Kismorlu	Çorlu kazasına
9	Sur uşağı	Çorlu kazasına
15		
16	Tekirdağ kazasına	
14	Hayrebolu kazasına	
8	Malkara kazasına	
19	Saray kazasına	
15	Çorlu kazasına	
72		
2- Edirne vilâyetine		
8	Karsanlı	Uzunköprü kazasına
7	Botanlı	Uzunköprü kazasına
1	Şükranlı	Uzunköprü kazasına
1	Çambeyli	Uzunköprü kazasına
17		
6	Yusufanlı	Keşan kazasına
3	İzoli	Keşan kazasına

Aile	Aşiret	Gideceği yer
2	Cafer Sinalı	Keşan kazasına
1	Beyhanlı	Keşan kazasına
7	Şeyh Mehmedanlı	Keşan kazasına
2	Topuz	Keşan kazasına
21		
17		Uzunköprü kazasına
21		Keşan kazasına
38		

3- Kırklareli vilâyetine:

6	Lâçin	Kırklareli kazasına
2	İksor	Kırklareli kazasına
3	Bezgâr	Kırklareli kazasına
1	Kâz	Kırklareli kazasına
1	Cibranlı	Kırklareli kazasına
11		
1	Şekanlı	Pınarhisar kazasına
2	Alkanlı	Pınarhisar kazasına
1	Badilli	Pınarhisar kazasına
1	Biles	Pınarhisar kazasına
5		
1	Kubatlı	Vize kazasına
1	Hasenanlı	Vize kazasına
1	Mala	Vize kazasına
1	Yelci	Vize kazasına
1	Kumsur	Vize kazasına
1	Buğ	Vize kazasına
1	Histor	Vize kazasına
1	Eşref	Vize kazasına
1	Harun	Vize kazasına
9		
13	Kırklareli kazasına	
18	Lüleburgaz kazasına	
11	Babaeski kazasına	
5	Pınarhisar kazasına	
9	Vize kazasına	
56		

Aile	Aşiret	Gideceği yer
4- Balıkesir vilâyetine:		
2	Alanlı	Susıgırlık kazasına
9	Haydaranlı	Susıgırlık kazasına
11		
17	Araplı	Balıkesir kazasına
10	Ferhat uşağı	Balya kazasına
2	Abdalanlı	Balya kazasına
18		
8	Şadilli	Bandırma kazasına
2	Yukarı Karaballı	Bandırma kazasına
3	Perihanlı	Bandırma kazasına
4	Demenanlı	Bandırma kazasına
17		
8	Hiranlı	Bigadiç kazasına
17		Balıkesir kazasına
11		Susıgırlık kazasına
12		Balya kazasına
17		Bandırma kazasına
8		Bigadiç kazasına
65		

5- Manisa vilâyetine:

1	Şertik	Akhisar kazasına
1	Az	Akhisar kazasına
1	Atmalı	Akhisar kazasına
1	Barmanlı	Akhisar kazasına
6	Bal uşağı	Akhisar kazasına
1	Aşuranlı	Akhisar kazasına
6	Yukarı Abbas	Akhisar kazasına
1	Karamanlı	Akhisar kazasına
18		
6	Maksut uşağı	Turgutlu kazasına

Aile	Aşiret	Gideceği yer
4	Arslanlı uşağı	Salihli kazasına
9	Beyit uşağı	Salihli kazasına
13		
14	Ferhat uşağı	Manisa kazasına
2		
2	Bütükânlı	Kula kazasına
1	Sökeli	Kula kazasına
3	Derikânlı	Kula kazasına
2	Şeyhan	Kula kazasına
8		
2	Kodan	Alaşehir kazasına
1	Derviş Cemal evladı	Alaşehir kazasına
2	Ali Abbas evladı	Alaşehir kazasına
1	Şeyh Mehmet Dede	Alaşehir kazasına
2	Pir Sultan evladı	Alaşehir kazasına
3	Şevelânlı	Alaşehir kazasına
11		
14		Manisa kazasına
18		Akhisar kazasına
9		Turgutlu kazasına
13		Salihli kazasına
8		Kula kazasına
11		Alaşehir kazasına
73		

6- İzmir vilâyetine

13	Hormekli	Tire kazasına
1		
1	Gransor	Ödemiş kazasına
1	Garabaş	Ödemiş kazasına
2	Sultan Munzur	Ödemiş kazasına
2	Baba Mansur	Ödemiş kazasına
2	Ağuhan	Ödemiş kazasına
8		
13	Aşağı Abbas	Bergama kazasına
9	Selâmlı	Bayındır kazasına

Aile	Aşiret	Gideceği yer
13	Bergama kazasına	
13	Tire kazasına	
8	Ödemiş kazasına	
8	Bayındır kazasına	
23		
7- Hulâsa:		
72	Tekirdağ vilâyetine	
38	Edirne vilâyetine	
56	Kırklareli vilâyetine	
65	Balıkesir vilâyetine	
73	Manisa vilâyetine	
34	İzmir vilâyetine	
347		

347 ailenin 3.470 nüfusunun Trakya'ya nakli masrafları:

	<i>Lira</i>
Hanköy'den Ferhat istasyonuna tren (nüfus başına 127 kuruş)	4.437
Ferhat istasyonundan Mersin'e tren (nüfus başına 966 kuruş)	33.520
Mersin'den Çanakkale, Gelibolu, Şarköy, Tekirdağ vapur ücreti (nüfus başına 12 lira)	41.640
Mersin'den bindirme ve diğer iskelelerde indirme masrafı (nüfus başına 34 kuruş)	1.180
Ailelerin buldukları yerlerden Hanköy istasyonuna kadar nakil masrafı (nüfus başına 5 lira)	17.350
İskelelerden iskân yerlerine kadar nakil masrafı (nüfus başına 5 lira)	17.350
Hareket yerinden iskân yerine kadar 15 günlük işe masrafı (yevmiye 20'şer kuruş)	10.410
	125.887
İskân yerinde iki aylık işe (yevmiye 20 kuruş)	41.640
Memur harcırahı, müteferrik ve düşünülmeyen diğer masraflar	5.973
	173.500
	173.500
Nakliye, işe ve müteferrik masraflar, 347 hane inşası (300 lira hesabıyla)	104.100
Çift hayvanı ve tohumluk	22.400
	300.000

DİZİN

Acemoğlu köprüsü 29	Alaşehir 284, 285, 286,	Aşağı Özbek 32
Acıncı 84	292	Aşağı Tavuk 27, 77
Ada dağı 82	Ali boğazı 24, 34, 35, 71,	Aşağı ve Yukarı Koşmaz
Adana 221	120, 170, 202-204, 206	197
Adıç dağları 25	Ali deresi 25	Aşağıçarık 30
Afyon 53	Almalı 84	Aşkırık 29, 181, 191, 210,
Ağataş 82	Altın 18, 22, 54	212-214, 216, 218
Ağdat 28, 51, 78, 126	Amasya 142	Ateş 84
Ağız 72	Amergan deresi 78	Avaz 220
Ağrı 22, 210, 215, 219,	Amutka 26, 28, 118, 159,	Avgölü 24, 78
229, 239, 258, 259	170, 204	Aydalanlı 44
Ağtaş 78	Anadolu 16, 17, 43, 47,	Aydarı (Haydarı) 81
Ağtaz 78	58, 131, 163, 226, 249	Ayıntap 44
Ağu Baba 84	Antakya 46	Ayvatalı 83
Ağviran 27, 78	Antalya 18	Azgonik 129
Ağvis 77	Antep 130	Azvat mıntıkası 216
Ağzonik 28, 29, 199, 209	Arapkir 21, 30, 66, 143,	
Ahdük 28, 282	159, 166, 168, 179,	Babaeski 282, 290
Ahtık 72	180, 182, 188, 199,	Badem dereleri 170
Ahtük 118	202, 225, 236, 244,	Bağdat 58, 134
Akay Ateş 84	260	Bağın 73
Akbaba 23	Ararat 18	Bahire gediği 30
Akbayır 83	Aras 22, 42, 43	Bahrihazar (bkz. Hazar
Akdeniz 17	Aras boyu 44	Denizi)
Akhisar 280, 281, 287,	Ardike 202	Balı Bey 259
288, 291, 292	Ariki 128	Balık tepesi 82
Akkilise 141	Artık 80	Balıkesir 286, 291, 293
Akpınar 77, 78	Askik 80	Balya 281, 286, 291
Akseki 78	Asya 22, 36, 95, 157	Bandırma 279, 281, 284,
Aksu deresi 30, 78, 82	Aşağı Kirmik 28	291

Barbaş 84
Barkini 27, 28, 78
Basmalon boğazı 212
Baştam 141
Bayazıt vilâyeti 247
Bayburt 154, 191, 210,
254
Bayındır 282, 292, 293
Behisni 143
Behre gediği 23
Behrebeli 202
Bektaş 82
Bergama 280, 292, 293
Bersim 19, 56, 58
Bevenan 198
Bey (mezrası) 60, 80
Beyazdağ 78
Beydere 80
Beyşehir gölü 255
Bidre 118
Bigadiç 291
Bilgiş tepesi 82
Bingöl 34, 44, 45, 47,
56, 130
Bingöl dağları 42-45
Bingöller 22
Binkışlak 43
Birciğ 134
Birman 113
Bitlis 165, 192, 227
Bobyzbaba (dağı) 23, 24,
31, 33
Boğaz 80
Boncuk dağı 82
Bostan 196
Boyunkumu 78
Bozan 78, 170, 202
Bozdağlar 18
Bozvenk 109
Bulanık 78
Buşnek 283
Büyük 84
Büyük Gol Başı dağı 82
Büyükköy 82, 114, 119
Büyüksu 21

Cadıbağı 78
Canık 53
Cembiye boğazı 193
Cencige 215
Cevizli 82
Cevizlik 179

Cimin 221
Cudi 22

Çağı deresi 60
Çamurek-Çamuret 134,
285
Çamurlu 78
Çanakkale 294
Çangal 197
Çankal 83
Çapakçur 49, 52, 143,
195
Çardaklı 84
Çarsancak 21, 28, 29, 37,
65-68, 76, 83, 165,
192, 223, 226, 227
Çaybağı 80
Çeknikpınarı 27
Çemişkezek 19, 20, 24-26,
28-30, 32, 34-36, 38,
42, 49, 61, 65-68, 71,
72, 74, 76, 78-80, 94,
96, 97, 99, 102, 106,
107, 117, 118, 120,
140, 142, 158, 160,
161, 165-167, 169,
170, 173, 177-182,
188, 191, 197, 202,
208, 209, 223-227,
236, 243, 244, 247,
256, 260, 261, 264,
269, 270, 273, 281
Çeneli 29
Çerken 84
Çermik 221
Çevirme 83
Çiçek dağları 18, 22, 24
Çin 18, 21
Çivarık 127
Çohke 27, 28
Çolaklar 82
Çorçuk 72
Çorlu 282-284, 289
Çoruh vadileri 42
Çorum 142
Çuku 286
Çukur 139
Çukurbag 83
Çüçke 83

Dabey 191
Dağar vadisi 202

Dağbek 84
Dağbey 122, 180, 181,
209, 210, 214, 217,
218
Dağmanlı 44
Dağyan 82
Dalık 29
Dameriş 284
Danaburan 224
Danariş 126
Danayoran 33
Danzik 29, 122, 180, 191,
209, 211-214, 216-
217, 253
Darboğaz 16, 23, 198, 217
Değirmenler 77
Dehke 72
Demirkapı 84
Demirtaht 196
Derçuvan 30
Dereçikaran 129
Dereköy 29, 78
Dereli 83
Deşt 126
Deveboynu 82
Diştaş 82
Dicle vadisi 42, 43, 50
Dikenli 114
Dimetoka 131
Dimili 202
Dirik 82
Divriki-Divriği 23, 143,
168, 180, 207, 208,
221, 225
Diyarbakır-Diyanbekir-
Diyarbakir 44, 96, 132,
141, 165, 178, 188,
230, 234 293
Dojikbaba (Sultanbaba-
Sultantepe) 23, 45, 48,
51, 182, 184, 252
Dörtkulak 44, 130
Dut 78

Edirne 289, 293
Egin-Egin 23, 33, 173,
181, 182, 187, 199,
225
Egrek 202
Egrişnar dağı 23, 82
Ekrek 80, 177
Elâziz 21, 27, 28, 29, 32,

39, 66, 69, 70-72, 76,
77, 83, 85, 88, 91, 93,
94, 103, 110, 124, 127,
130, 134, 139, 144,
163, 175, 177, 184,
188, 192, 195, 196,
199-201, 209, 211,
218, 223, 230, 234,
236, 239, 244, 246,
249, 256, 259, 260,
267, 273, 276
Elbistan 44, 144
Elbruz 18
Elgazi 28
Elvent 22
Ergani 144
Eriğan-Erikan 29, 78,
109, 209
Ermenistan 50
Erzincan 21, 27, 28,
29, 33, 42, 44, 45,
65, 74, 75, 83, 91-
94, 101, 112, 114,
115, 121-125, 130-
134, 136-138, 140,
144, 155, 156, 160,
166, 172, 174, 178-
180, 183, 184, 188-
191, 193, 204, 207-
211, 215, 221, 225,
229, 247, 252, 254,
256-260, 267
Erzurum 19-21, 29, 34,
43, 75, 91, 92, 100,
101, 127, 130, 154,
157, 163, 123, 131,
142, 159, 164-167,
173, 179, 193, 197,
198, 210, 225, 251,
258, 284
Etmetik 72

Ferendah dağı 23
Ferhadan 138, 289
Ferhat istasyonu 294
Ferzende 142, 243
Fındık 84
Fırat 17, 21, 22, 23, 32,
43, 225, 246, 251, 253
Fizan 224
Fransa 17

Galata 84
Gamgamik 197
Gazili 28
Gebanmadeni-
Kebanmaden-
Kebanmadeni 21, 32,
59, 80
Geceğü 220
Geç tepesi 82
Geçeli 72
Geçi 16
Gelibolu 294
Gemanlı 44
Genç 49
Germil 25, 51, 76
Gerney 196
Gerzi-Gerzin 196, 197
Gevrek 82
Göçin 78
Göktepe 83
Gölbaba dağı 33
Göldadı 23, 31
Gölik 134
Göller 27
Gözeler 82, 84
Gözerek 78, 170
Gücenek 84
Gülik 285
Gümölgan dağı-
Gümörgan dağı-
Gümölgan tepesi 28,
29, 78, 83
Gümüşhane 178, 180,
210, 212-218
Güneli 212, 213, 214, 216
Gürk 114, 191, 209, 210,
213, 216-218
Gürün 221
Güzer 84

Habik Baba tepesi 198
Habur 72
Hacilli 28, 33, 34, 60
Hadişar 80, 202
Hadişar deresi 202
Hafik 221
Hakis 138, 270
Halep 44, 130
Halıkanlı-Halıklar 78
Halil pınarı 78
Halit pınarı 27
Halkis 78

Hamurlu 28
Hanife tepesi 26, 27, 204
Hanköy 294
Hantanrı 22
Harami deresi 29, 82
Harput 43, 44, 59, 65, 83,
99, 158, 159, 165-169,
180, 181, 183, 185,
186, 188, 195, 225,
229, 259
Harsi 114, 122, 181, 209,
210, 212, 213, 218
Hasan (köyü) 59
Hasangazi 84
Havaçur 30, 32, 33, 201
Havaçur boğazı 30
Havar-Havr 134, 285
Hayrabolu-Hayrebolu
280, 289
Hayran deresi 197
Hazan tepesi 25, 78
Hazar denizi 22, 43, 50
Hıms 44, 45, 47, 122,
126, 127, 135, 140,
192
Hır 112
Hısnımansur 45, 135, 144
Hızır Hocan 283
Hiçte 125
Hilbes 138
Himalaya dağları 18, 22
Hindikuş dağları 22
Hinkkervank 124
Hişto 283
Hizan tepesi 26
Hopik 27, 189
Hopor 139
Horasan 17, 41, 43, 45,
46, 48, 58, 59, 135,
252
Hoskin 72
Hosta 220
Hozal 35, 197
Hozat 20, 25-30, 33-35,
38, 42, 43, 51, 56, 59-
61, 63, 66, 67, 69, 76-
79, 81, 83, 86, 89-93,
96, 97, 100-102, 106,
108, 109, 117, 118,
120, 131, 142, 146,
155-158, 160, 161,
165, 167, 168, 170,

- 173, 174, 177-182, 187, 189, 192, 195, 202, 203, 207-209, 221-226, 228, 229, 244, 246, 249, 256, 257, 261, 267, 269, 270, 273, 274, 281
- Hozat deresi 34, 42, 78
- Huhbes 138
- Hulvenk 29
- Hupik 189
- Hüzmerik 128
- İlhç 220, 256
- Irak 58
- İbi Mahmut (köyü) 139, 286
- İçme 72
- İlanlı deresi 30, 32, 82
- İnceağ 78, 223, 226
- İran 16, 49, 50, 51, 56, 57, 83
- İsitime 82
- İşikir 84
- İşkodra 224
- İtalya 17
- İzmir 292, 293
- Kaban 197
- Kaçar 28, 33, 61, 83
- Kaçarülya-Karçarı ülya 27, 61
- Kaçgezektbaba 23, 24
- Kadıdere 84
- Kafat 16
- Kafkaslar 22
- Kakbil-Kakpir-Kakpir-Kakpil 27, 28, 76, 169, 178
- Kalan 15, 16, 23, 2, 30, 33, 78, 224
- Kalasan 60
- Kalaycıklar 78
- Kale deresi 82
- Kalecik 78, 80, 106
- Kaledere 27, 28
- Kalfert tepesi 198
- Kalman 30, 35, 47, 82, 134, 285
- Kalman deresi 16, 25, 34, 47, 48, 198
- Kalman ocağı 16, 18, 47, 220
- Kalusan deresi 33, 34
- Kalyan 134-136
- Kamişlık 84
- Kangal 154, 221, 260
- Kanisek 60
- Kanoğlu 33
- Karacadağ 44, 130
- Karacakale 23, 33, 212, 214-216, 259
- Karagöl 32, 82
- Karagöz 84
- Karakol gedigi 30
- Karakoz 78
- Karakuş 83
- Karaman 83
- Karamuk 78
- Karaoğlan 25, 27, 28, 35, 69, 78, 148
- Karasakal 23, 78, 83
- Karasu 21, 32, 41, 43, 45, 50, 81, 84, 93
- Karat 33, 78
- Karataş 28, 80, 82, 84
- Karatepe 204
- Karayazı 197
- Karayel gedigi 30
- Karık-Kark 29, 84
- Kastamonu 126
- Katır gedigi 28, 29, 84
- Katırtepe 23
- Kâv 174, 191, 209
- Kavaklı 114
- Kavaktepe 197
- Kavgas 83
- Kaymazel 84
- Kekliktepe 202
- Keleş 84
- Kelkit 129, 140, 178, 180
- Kemah 21, 27, 29, 30, 107, 127, 131, 132, 134, 144, 159, 166, 167, 173, 178, 179, 181, 187, 193, 202, 207, 208, 225, 236, 253, 256, 260
- Kemah boğazı 221, 264
- Kemaliye 21, 30, 33, 66, 158, 166, 202, 207, 208, 209, 220, 236, 244, 260, 264
- Kemik 84
- Keriş 138
- Kerlâvık 114
- Kersinot 212
- Kervan 138
- Keşan 281-283, 289, 290
- Keşkovar 138, 286
- Kıranhan 221
- Kırık-Kirik 138, 202
- Kırım 22
- Kırklar dağı 81, 196, 197
- Kırklar tepesi 203, 204
- Kırklareli 279, 281, 285, 286, 290, 293
- Kırnil 28, 76
- Kırnavuk 29
- Kızıl Ziyaret tepesi 78, 80, 202
- Kızılçık 83
- Kızıladağ 26, 78
- Kızıl kale 196
- Kızıl kilise 76, 81, 91, 165, 166, 173, 180, 181, 223, 224, 226 (ayrıca bkz. Nazımiye)
- Kızıl kum 78
- Kızılmezra 78
- Kızıltaş 78
- Kızıltepe 78
- Kığı-Kığı 20, 21, 24, 30, 33, 34, 42-45, 81, 94, 124, 127, 128, 130, 132-137, 140-144, 166, 167, 179, 180, 189, 197, 208, 220, 221, 225, 243, 256, 267, 288
- Kil 139
- Kimsor 132
- Kini 128
- Kirins 286
- Kirmis 139
- Kocaaraplar 221
- Koçgöbaşı 23
- Koçlu 24
- Koçulu 35, 80, 203
- Koçyeri 78
- Komemiş 197
- Konaklar 82
- Konya 50, 51, 58
- Kopik 197
- Koresipi 134, 285
- Kotran-Korton 139, 286
- Koşan 284
- Koz dağı 78
- Kozerek 82
- Kozluca 78, 82, 118, 203, 204, 236, 281
- Köpekli 83
- Köpürge 84
- Kuank 168
- Kula 283, 284, 286, 292
- Kuloğlu 83
- Kulu deresi 24, 42
- Kumir 80
- Kumkar 196
- Kumluca mevkii (Bulgaristan) 131
- Kumyeri 80
- Kurtan 84
- Kurtdere 78
- Kurtdoğan 23
- Kuru 77, 78
- Kuruçay 23, 44, 108, 128, 132, 191, 208, 225
- Kurudere 82, 204
- Kurudere boğazı 30
- Kuşçu 83
- Kuşlular 55
- Kutu deresi 15, 16, 24, 25, 33, 34, 43, 82, 198, 213, 217, 220, 250
- Kuyulu 72
- Kuzuçan-Kuziçan-Kuzucan 15, 38, 76, 83, 92, 101, 157, 158, 161, 162, 166, 181, 225, 227
- Küçük 83
- Küçük Göl dağı 82
- Külünk dağı 60, 78
- Künk 72
- Kürdistan 99, 165
- Kürek 84
- Lolân tanırı-Lolan tanrı 61, 78
- Lübnan 46
- Lüleburgaz 279, 290
- Mahmudik gedigi 29
- Malatya 21, 44, 58, 59, 127, 130, 131, 136, 141, 145, 167, 168, 177, 180, 220, 236, 246, 247, 258, 273
- Malazgirt 19, 48, 141, 142
- Malkara 283, 284, 288, 289
- Mamahatun 21, 192
- Mamuretülaziz 99, 102 (ayrıca bkz. Elâziz)
- Manisa 79, 280, 291-293
- Mansavut 202
- Maraş 44
- Margasor 138
- Maskan 124
- Matsanut 30
- Mazkirt 20, 24, 25, 27-29, 33, 34, 37, 38, 45-47, 63, 67, 74-76, 78, 80, 81, 85-87, 89, 91-94, 96, 97, 99, 101, 102, 122, 124-136, 139, 146, 147, 156, 157, 161, 165, 166, 173, 174, 188, 192, 196, 198, 200, 207, 208, 216, 221, 224, 226, 228, 247, 256, 260, 261, 267, 269, 270, 274, 285, 286
- Mercan 18, 29, 33, 82, 115, 188
- Mercan boğazı 29, 33, 115
- Mercan dağı 23, 33
- Mercimek 83
- Merho 117
- Merho deresi 28, 32
- Mersin 294
- Meydanlar 84
- Mısır 58, 74
- Miksor 202
- Mirho 82
- Muhindi 76
- Munzur 18, 21, 22, 23, 25, 30, 32, 48, 93, 113, 114, 119, 147, 202, 247
- Munzur dağı 18, 19, 21-23, 31, 42
- Munzur köprüsü 28, 29, 196
- Munzur suyu 20, 21, 23-26, 32, 33, 35, 43, 60, 180, 197
- Murat geçidi 83, 247
- Murat suyu 18, 21, 25, 32, 33, 42, 43, 55
- Murat vadisi 42, 43, 45, 80, 81
- Musul 232
- Muş 19, 42, 55, 137, 141, 192, 251
- Muti köprüsü 221
- Mutki 55, 248
- Mürü 72
- Nacar 78
- Nazımiye 20, 23, 24, 25, 28, 29, 30, 34, 38, 43-46, 63, 67, 76, 78, 81, 85, 86, 89, 94, 102, 121, 122, 124, 125, 127, 128, 132, 133-136, 138, 139, 141, 142, 165-167, 177, 180-182, 187, 189, 192, 197, 198, 207-209, 211, 218, 221, 223, 224, 226, 228, 240, 247, 256, 260, 267, 270, 273, 282, 283, 285, 286
- Niksar 180
- Oğuzer 80
- Oluklu 78
- Oral 17
- Orta Asya 16, 17, 48, 55, 62
- Orta dağ-Ortadağ 23, 82
- Orta Kayır 84
- Oskih 80, 120, 282
- Oskonik 284
- Oşker deresi 28
- Otoklar 28
- Otolar 78
- Ovacık 20-22, 25, 26, 29, 32, 34, 35, 37, 38, 42, 43, 48, 49, 53, 59, 61-63, 67, 69, 76-78, 81, 82, 85, 87, 89, 93, 94, 102, 104, 110, 112, 114-117, 119, 125, 131, 132, 134, 147, 161, 165, 166, 169, 170, 173, 174, 178,

179-183, 187, 189, 204, 206, 208, 211, 212, 218, 221, 223-226, 238, 240

Ödemiş 285, 292, 293

Önasya 22

Önegek 29

Pah 20, 28, 33-35, 67, 76, 81, 139, 197, 256

Palandöken dağları 18

Palikan 26, 28, 78

Palikan dağı 25, 26, 35, 180

Palo 21, 28, 44, 49, 52, 66, 91, 94, 130, 132, 140, 145, 196, 207, 256

Palon 286

Panan 134

Pancarar-Panciras 189, 213, 214, 216

Parasur deresi 201

Pardi 82

Pasinler 43

Paşavank 28, 76, 196

Paşanlı 78, 203

Peri suyu 21, 24, 25, 33, 34, 42, 44, 47, 73

Pertek 20, 21, 27, 28, 32, 34, 37, 38, 42, 58, 61, 65-68, 76, 81, 83-85, 88, 89, 93, 96, 99, 102, 124, 129, 135, 140, 178, 179, 188, 192, 196-199, 208, 209, 244, 260, 261, 269, 270, 284

Pınarhisar 286, 287, 290

Pılavtepe 26, 202

Pilvank 28

Pişi 84

Plümer 15, 20, 25, 28, 29, 30, 33, 34, 38, 39, 42-48, 56, 61, 63, 67, 69, 74, 75, 81, 83, 91, 94, 108, 112-114, 121-126, 131, 133, 135, 136-138, 140, 144, 155, 156, 166, 175, 178-181, 187, 189, 190, 192, 193, 197, 207, 209, 210-212, 214, 215, 216, 227, 243, 249, 251-253, 256, 259, 267, 274, 282, 285, 286

Plümer suyu 23-25

Pogos 80

Pokir dağları 180

Polan 139

Puhatris 28

Pülür 27, 82, 116

Refahiye 44, 108, 125, 128, 132, 140, 179, 180, 191, 193, 207, 208, 220

Renan 288

Rumeli 131

Rüşnek 124, 125

Sağbağ 83

Sağman-Sağman 78, 83, 84

Sağman bahçelikleri 61

Sakal Tutan dağı 27, 83, 196

Sakanlı 181

Salda boğazı 30

Salihli 281, 292

Salördek 84

Sansa boğazı 210, 221, 264

Sap 122

Sapbaba tepesi 82, 198

Saray 285, 289

Sarı Saltık tepesi 25, 61, 78

Sarıgman 78

Sarioğlan 26, 28, 78, 82, 202

Sarioğlu (köyü) 202

Saruhanlı 61, 108

Saruk 84

Sason-Sasun 55, 126, 248

Satkan 113

Sekedik 78

Sepet dağı 128

Serçe mezrası 84

Sığı boğazı 195

Sıvıcık 27, 28

Sibilibaba boğazı 29

Sidil 28

Silmek 78

Silo 118

Sin 18, 28, 60, 76, 108, 191

Sinavartaşı 197

Sincik 180

Sindam 33, 139, 286

Sindamtaşı 197

Sinek 84

Sinepur 221

Sinevarkom 196

Sinkan 119

Sinop 158

Sintik 72

Sis 134, 285

Sitir 134, 135, 285

Sivas 45, 53, 133, 135, 154, 158, 165, 173, 207, 220, 221

Sivrikaratepe 204

Sivritepe 202

Sof 282

Som 17

Sula 83

Sular mezrası 78, 80

Sultanseydi 27

Sulupınar 78

Suribaba tepesi 26

Suriye 130, 137, 141

Susıgırlık 283, 286, 291

Susuwan 28

Sünt nehri 51

Süpürgeç 83, 196

Sürek 83

Sürgüç 78, 83

Süyütlü 82

Şakak 108

Şarekli 44

Şarkışla 221

Şarköy 294

Şetri 29

Şeyh Hacı 72

Şeyhlik 197

Şeytan dağları 18

Şükünîseline 29

Tacik 84

Taçgerek-Taçkerek 28, 78

Tadım 72

Tagar-Tağar-Tuğar-Tuğar

köyü 61, 78, 202, 203

deresi 24, 25, 26, 34, 35, 42, 43, 61, 71, 79, 80, 179, 203, 204

vadisi 202

Tahsinli 84

Tanis-Tamiz 197, 198

Tanut 83

Tarda 134, 285

Taş 29

Tavuk tepesi 26

Teke deresi 25, 84

Tekir 84

Tekirdağ 280, 289, 293, 294

Tekkepinar 84

Temkin dağları 129

Tercan 21, 42-44, 47, 48, 108, 121-123, 125-127, 131, 133, 135, 137, 138, 140-142, 145, 178-180, 191, 193, 207, 286

Tınızbaşı 83

Tillek 28

Timorik 83

Tire 292, 293

Tohma vadisi 42, 43

Tokat 53

Tokmakkaba tepesi 26, 78

Toptop 83

Toros 18, 22, 24

Torut 60, 78

Torut deresi 60, 78

Trablusgarp 224

Trabsur 197

Trabzon 254, 258

Trakya 294

Turgutlu 282, 291, 292

Turşu 78, 170

Tutak 141, 142

Türkün 60

Türüşmek 28, 60, 67, 76, 134, 173, 285

Ulaşlar 113

Ulukale deresi 78

Ulukale taşı 80

Ulupınar 78

Unuklu 204

Unuklu tepesi 204

Urfa 140

Uzunköprü 282, 285, 286, 289, 290

Üstükran-Üstüküran 43, 128, 137, 243

Üstüler 83

Üstün 22

Van 142, 165, 227, 258

Van Gölü 29, 42

Varto 44, 45, 122, 128, 135, 137, 243

Vaskirt 28, 33, 81, 196

Vaskirt deresi 28

Vaskovan 28

Vaz uzağı 114

Velolar muntikası 115

Vertetik 72

Vidin 100, 154, 155

Viranşehir 44, 130, 141

Vize 287, 288, 290

Yalan 83

Yasin 29

Yaz 80

Yeni Sey Nehri 17

Yeniköy 27, 83, 93

Yerhan 221

Yilandığı 203, 204

Yılanlı 83

Yılanlı deresi 30

Yoncalı 84

Yukarı Çirtik 28

Yukarı Çumres 83

Yukarı Direk 78

Yukarı Kaçar 28, 61

Yukarı Kayır 84

Yukarı Kırmil 28

Yunanistan 132

Zağros 22

Zara 108, 208, 220, 221

Zazak 49

Zazik 48

Zeken 16

Zengi 203

Zeraniç 27, 28, 30, 32, 82, 204

Zeynel tepesi 78

Zımbık 28

Zile 179, 180

Zine 134, 285

Ziri Konağı 83

Zive 27

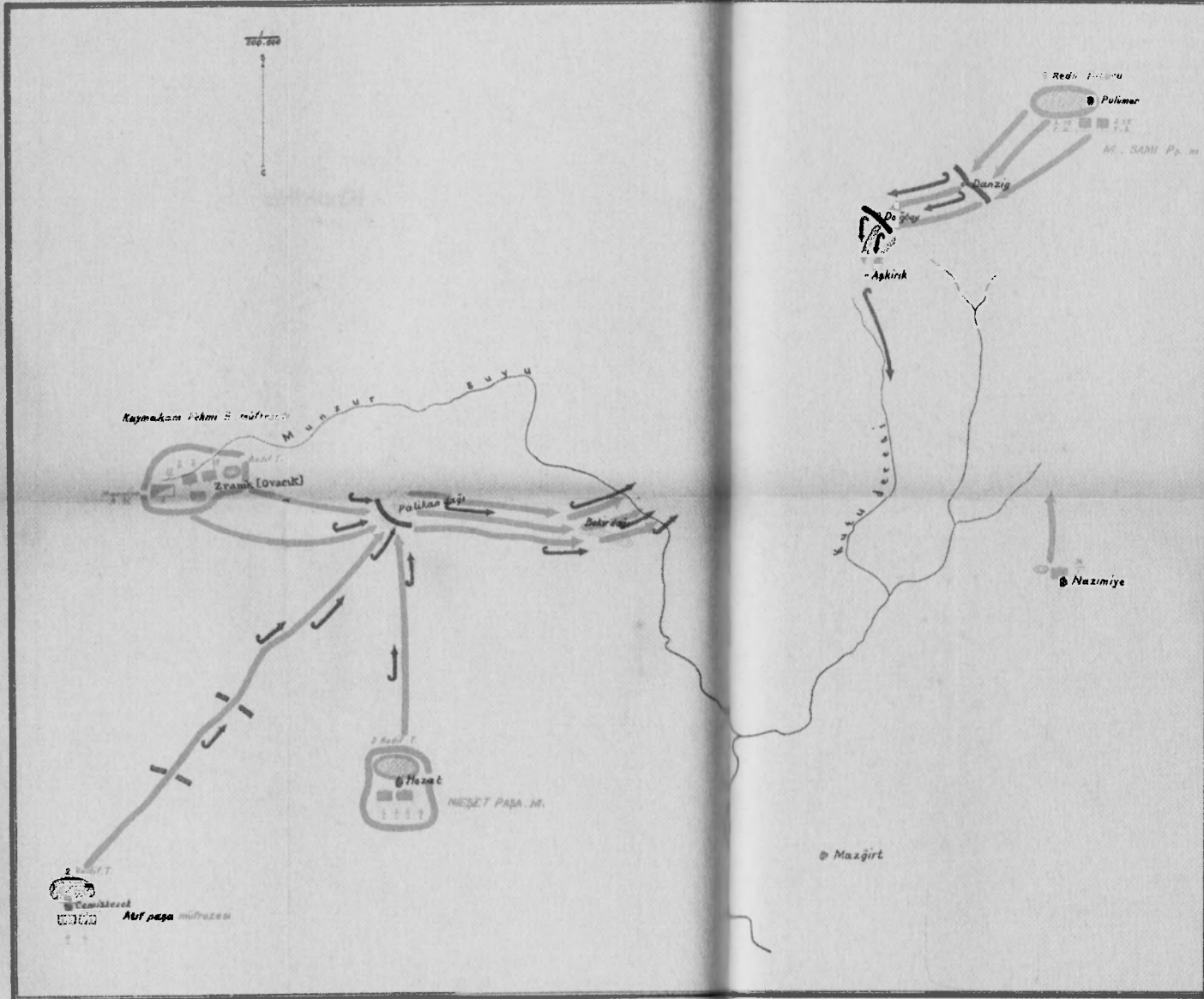
Zivoret 27

Ziyaret boğazı 27, 30

Ziyaret tepesi 80, 82

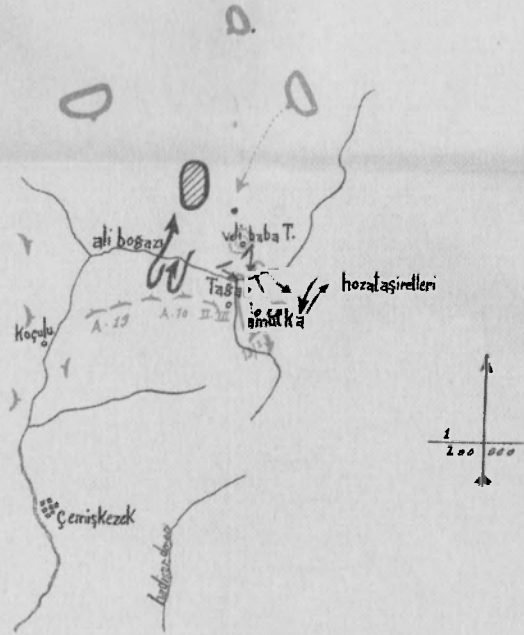
Zuğar 168

Krokiler

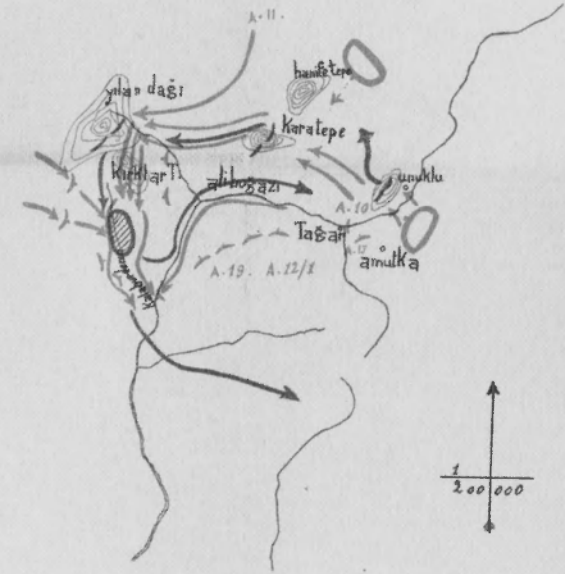
926 Koç Uşağı tedibi
2. Safha

16/10/926 - 30/10/929 vaziyeti

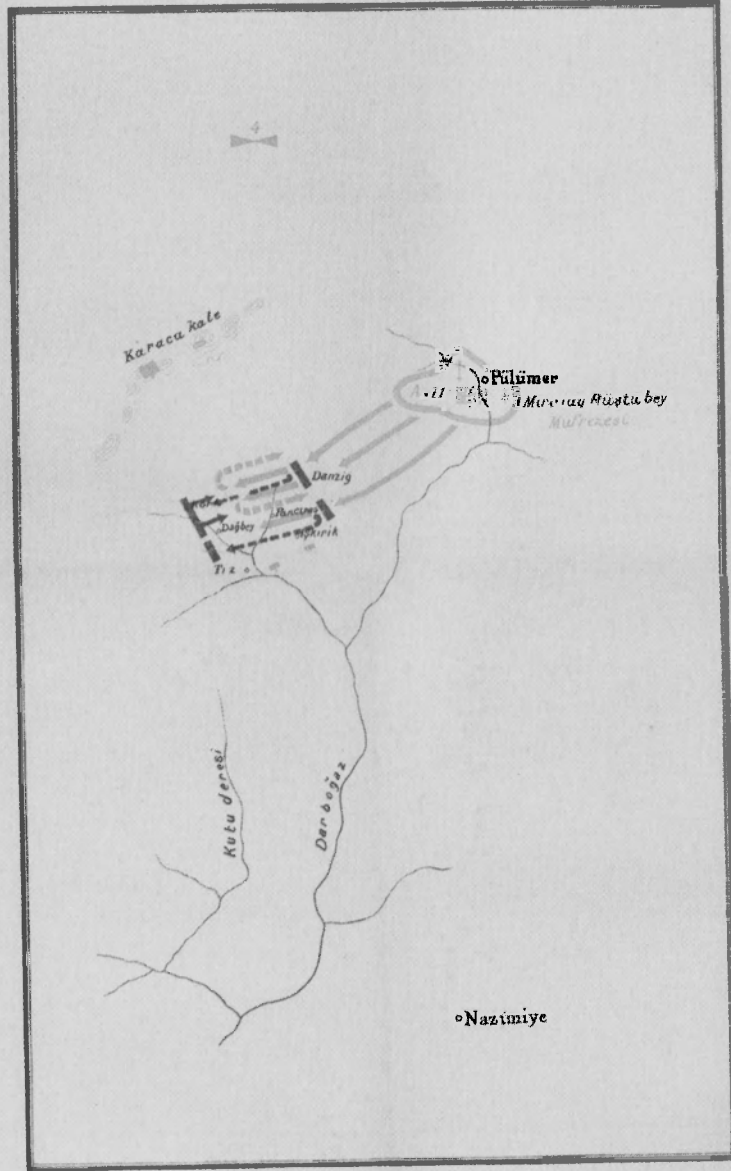
926 Koç Uşağı tedibi
3. Safha

30/10/926 - 30/11/926 vaziyeti.

930-Pülüner [Danzig] Tedibi
I. inci safha

Kroki 7

Kroki 8

930 - Pülüner [Danzik] tedibi
II . inci Safha

1:20000

